

જીવનજોગી

માનવલક્ષિત મંત્રથી રંગ્યાં, નિજનાં ઉર ને અંગ;
એવો અનોખો જીવનજોગી, જીતિયો જીવન-જંગ.

દેવભૂમિથી દેવ કેા આંચો, માનવ સેવા કાજ;
ચિંતન ચિત્તે ધર્મનું નિત્યે, સજિયો સાધુ સાજ.

સેવના કેરાં પીયૂષ પાતાં, વેરિયાં જીવન-કૂલ;
ઉત્કર્ષ કાજે લોકના જેણે, દાખવી શકિત અતૂલ.

રંગની છાલક આજ છંટાયે, કૂલડાં નાંખે સૂર;
આજ ચો ઉત્સવ ઉર ઉમંગે, ઉજવે લોક આતુર.

માનવતાની દિવ્ય પ્રતિમા, પૂજન એનાં થાય;
ભાવનો સિંધુ ઉછળે આજે, પ્રાણનાં પુષ્પ વેરાય.

ત્યાગ હો જેનો જનતા જાણે, જાણે જીવન મર્મ;
જીવજો જોગી ! જનતા કાજે, શીખવી વીરનો ધર્મ.

—મૃગજીભાઈ પી.

નિવેદન

ગુજરાતનાં પરમ ધન સમા વિદ્વાન મુનિમહારાજ શ્રી. વિદ્યા-
વિજયજીના જીવનપરિચયનો આ વિસ્તૃત ગ્રંથ તૈયાર કરી ગુર્જર
જનતા સમક્ષ રજૂ કરતાં મને આનંદ થાય છે.

મુનિરાજનુ આપ્તું જે જીવન અભ્યાસ કરવા જેવું છે. શ્રદ્ધા અને
સાધના દ્વારા માનવી કેવી અપૂર્વ સિધ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે—માનવતાના
કેવા અનોખા શિખરે જઈ પેસે છે—જ્ઞાનનો પરમ પ્રકાશ કેવી રીતે પામી
શકે છે—એ બધું મુનિરાજના જીવનદર્શનમાં જોઈ શકાય છે.

તેઓશ્રીએ રચેલા અનેક ગ્રંથો ગુર્જર પ્રજાના વારસા સમાન છે.
એમાં ધર્મ અને જ્ઞાનનાં તેજ ઝળહળે છે. આ જીવનપરિચય તૈયાર
કરવાને અંગે એમના તમામ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવાની મને તક મળી
અને ત્યારે જ મને લાગ્યું કે આવા પરમ સાધુનાં જીવનમાંથી જનતાએ
ઘણું શીખવાનું છે. આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામા પણ એમના એ ગ્રંથો મને
પૂજ્ય સહાયભૂત થઈ પડ્યા છે.

કર્તવ્યની ઠેડી ઉપર જનતાને લઈ જવી-સાચો જીવનધર્મ સમજાવવો-મંસારમાં માનવતા અને જ્ઞાનનાં અજવાળાં પાથરવા-એ પ્રત્યેક સાચા સાધુનો ધર્મ છે. મુનિરાજે મંસારની મુંઢર મેળા કરી છે. એ જીવનસાધના આ ગ્રંથમાં આલેખાઈ છે.

આ ગ્રંથ જેમની પ્રેરણાથી હું તૈયાર કરી શક્યો છું એ મુખસિધ્ધ 'શારદા' માસિકના તંત્રી અને આપણા જાણીતા લોકસાહિત્યકાર શ્રી. રાધયુરાભાઈનો હું ધણો આભારી છું. આ ગ્રંથની રચનાને અંગે મુનિરાજ જેવા પગ્મ માધુષુદયનો હું પરિચય પામી શક્યો એટલું જ નહિ, ગ્રંથ દ્વારા ગુર્જર પ્રાંતને પણ હું એમનું જીવનદર્શન કરાવવા શક્તિમાન થયો એથી મને વિશેષ આનંદ થાય છે.

આવા પરમ સાધુપુરુષના જીવનમંથને ગુર્જરાત વધાવી લેશે એવી આશા રાખી વિરમું છું.

રાધાકૃષ્ણ : સં. ૨૦૦૫

વડોદરા : તા. ૩૦-૮-૪૬

}

વિ.
મૂળજીભાઈ પીતામ્બરદાસ શાહ

શ્રી. ગોવિંદદાસ હારદાદાસ રાવચુરા

આદિ વચન

ॐ

ભારતવર્ષના રમણિય બગીચા સરીખુ ગુજરાત આજે જગતમશહુર છે. ગુજરાત સંત મંડતોની ભૂમિ હોવાથી કવિઓ અને પુણ્યભૂમિ કહે છે અને સાચે જ ગુજરાત એ ઉપમાને ઉત્કલ્પણ મનાવે એવા સતોના ઇતિહાસની અણમૂલી સામગ્રી જગત સમક્ષ આજે ધરી શકે તેમ છે

ત્રીમેક વર્ષ પહેલાની વાત છે. વિરાગની પરમદશાએ પડેએના જૈન માતૃઓના કૃપાપાત થવાની એ વખતે મને અનેક તદ્દ સાપડની મહાવીર જન્મદિન હોય કે જૈન ધર્મને લગતો અન્ય કોઈ પણ મમાર ભૂલોન એમા બ્રાહ્મણ આપવા માટે વારવાર મારે જવાનુ થયુ. બહુ બાવથી અને પ્રેમપૂર્વક મમાર ભોમા હાજરી આપતો

મારા ચુસ્ત વૈષ્ણવ ગણાતા મારીમા એ વખતે મને ડોલતાં કે 'દોકરા' જૈનોના અપાસરામા આપણાથી ન જનાય' હુ એ

માણીયાને વિનયપૂર્વક સમજાવતો: 'માણીયા! જેને ધર્મ કહેવામાં આવે છે એમાં અધર્મ ન હોય. નવો યુગ આવે છે. જેમાં ધર્મ ધર્મ વચ્ચે ઝગડા ન હોય, મત મતાંતર ન હોય, વાદવિવાદ ન હોય, બેદખાવ ન હોય'

મારા આ શબ્દો પર એ વખતે હૃદય વિચાર કરતું થયું. મેં એમને ધર્મોનું સાચું દર્શન કરાવવા વધુ પ્રયત્નો કર્યા એમાં હું સફળ થયો ને પરિણામે એમણે નીચેની મારી કાવ્ય પંક્તિઓને વધાવી:

સર્વ ધર્મના સૂત્રમાં,
સત્ય પ્રેમ ને નેક;
જુદા જુદા માર્ગ છે,
અંતે એકનું એક.

જૈન સાધુઓના કૃપાપાત્ર તરીકે, વિલેપારલેમાં પોતાના શિષ્યમંડળ સહિત પધારેલા આપણા મહાન જ્યોતિર્ધર પૂ. વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજના વ્યાખ્યાન પ્રસંગે જૈન આગેવાનોએ મને યોદ્ધાઓ.

ત્રીસ વર્ષ પહેલાંનાં એ પ્રભાતનું પ્રથમ દર્શન આજે પણ હું ભૂલતો નથી. ધર્મધર્મ વચ્ચેની સમાનતાની મૂર્તિ સમા એ ગુરુવર વિજયધર્મસૂરિનાં વ્યાખ્યાનોએ તથા એ મહાન ગુરુના વિદ્વાન શિષ્યમંડળે હું વધુ ને વધુ આકર્ષાયો ને સક્ષર સાધુઓની સંસ્થાનો પણ હું કૃપાપાત્ર બન્યો.

એ કૃપા મારા પર ચાતુ રહી તે આજ દિવસ સુધી એ જ ભાવ અને એજ પ્રેમ અખંડિત ચાતુ રહ્યો છે. મારા પર પ્રભુની એ પરમ કૃપા છે એમ હું માનું છું.

પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ પછી એમના શિષ્ય સાક્ષર સાધુવર્ગ શ્રી. વિદ્યાવિજયજી મહારાજે પોતાના વિદ્વાન ગુરુની પ્રણાલિકા ચાલુ રાખી ગુજરાતના છેલ્લા પચાસ વર્ષના સામાજિક અને ધાર્મિક ઇતિહાસમાં મહત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. લોકકલ્યાણની અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય ભાગ લઈ વિદ્વાન ગુરુના આ વિદ્વાન શિષ્યે બારે શ્રમ ઉઠાવી પરમ સેવા સાધી છે.

‘વિદ્યાવિજય’ એ નામમાં અન્ય વિજય સમાવેલો છે. સાક્ષર સમુદાયમાં એ નામ જોટલું પ્રિય છે એટલું જ એ નામ લોકસમૂહમાં પણ માનીતું છે એ નામ પર હજારો લોકો એકઠાં થાય છે. ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ, સિંધ, બંગાલ અને મધ્યપ્રાંતના મેકંડો ને હજારો કુટુંબોનું ‘મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી’ એ ધ્યાઈ નામ છે. વિદ્યાવિજયજીની વાણીમાંથી પ્રેરણા ઝીલી અનેક કુટુંબોએ પોતાના જીવનમાર્ગમાં સંસ્કારના ફૂલછોડ રોપ્યા છે, પોષ્યા છે અને એનાં ફૂલડાંની ફેરમ આજે ચારે કોર મધમધી રહી છે.

આવા સાક્ષર સાધુ, વિદ્વાન વક્તા, મહાન પંડિત અને સર્વ ધર્મ અબ્યાસી પુરુષ એ જન્મભૂમિ ગુજરાતનું પરમ ધન છે.

ગુજરાતના એ પરમધન સમા સાધુવર્ગનો એક પ્રસંગ આલેખવાની લાઝમ હતું રોકી શકતો નથી.

મુનિરાનનું વક્તૃત્વ સાથે સ્વરૂપે ને વક્તાઓએ ખીલવ્યું છે એમાં અગ્રસ્થાનના વક્તાઓમાં મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી એક છે.

હમેશની સૌમ્યવાણીવાળા વિદ્યાવિજયજીની આજની વાણી તાતી તરવારની ધાર જેવી જણાતાં મેં શ્રી. મેડમાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. અમે જાને સાવધ થયા અને લક્ષ્યપૂર્વક એ મહાન સમાજસુધારક સાચા સાધુની વાણી સાંભળી.

વાત એમ હતી કે પોરણદર એ શ્રીમંત વણિકોનું મહાનગર. જૈન વણિક ગૃહસ્થોની સારી વસતિ પોરણદરમાં છે. વ્યાખ્યાનમાં મોટી સખ્યામાં આવેલ જૈનશ્રી સમુદાયના આજ્ઞા વચ્ચે અને એમાંથી જગત્તાં હીરા મોતીનાં આભૂષણોથી આ સાચા સાધુ અકળાયે હતા. એક મહાન ધર્મોપદેશક અને સાચા સમાજ ઉદ્ધારકની લાગણીથી ભરપૂર એ વ્યાખ્યાનના કેટલાક ભાવ આજે પણ હું શ્રદ્ધો નથી.

‘હું આ શું જોઉં છું? તમે સહુ જૈન મુનિના વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા છો કે સિનેમાનો ખેલ જોવા આવ્યા છો? પોતપોતાની લીંગલીએને શણગારી પોતાની લક્ષ્મીનું પ્રદર્શન કરવાની હરીફાઈ કરતા હોય તેમ શ્રીમંતો અહીં એકઠા થયા છે કે શું? હું કંઈ સમજતો નથી. વિકાર ઉત્પન્ન કરનારાં વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જિત મહેલોને જોઈ હું લજ્જાઉં છું. આ રચણ અત્યારે કોઈ ધાર્મિક વ્યાખ્યાનનું લાગતું નથી. પણ કોઈ સિનેમાના શો જેવું લાગે છે કારણ કે વિકારનો અગ્નિ સળગાવે એવી વસ્ત્ર અને આભૂષણોની સામગ્રીનું અહીં પ્રદર્શન બરાબર છે. મારી સાથે મારા જુવાન શિષ્યો છે ઉપરાંત વ્યાખ્યાનમાં પણ જુવાનોનો સમૂહ મોટો છે. એ સહુમાંથી એકાદ જણમાં પણ જો કંઈ અનિષ્ટ વિકાસ જન્મે તો આ વ્યાખ્યાનોનો અર્થ શો?’

મેળની હૃદયના ભાવોના નયનીતડપે મુદર પ્રસ્તાવના લખી આપવા માટે
 આપણા લોકસાહિત્યના ઉદ્ધારક અને પ્રસિધ્ધ 'ચારદા' પત્રના સંપાદક
 શ્રીયુત રાધયુરાભાઈનો, તેમજ આવા સુંદર અંથને સુંદર આકારમાં છાપી
 આપી એના મહત્વમાં વધારો કરી આપવા માટે 'શ્રી રાધયુરા ગોહડન
 બધુઓથી પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ' ના મેનેજર શ્રીયુત દુર્ગભદ્રાસ વિઠ્ઠલાણીનો-એમ
 આ અંથની સર્વાંગ-સુદરતામાં સાથ આપનાર ત્રિપુટી બધુઓનો અમે
 અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

તા. ૪ : ૮ : ૪૯ }
 શિવપુરી }
 (જ્વાલિયર)

સત્યનારાયણ પંડ્યા
 મંત્રી-
 શ્રી વિ. ધ. સૂરિ અંથમાળા

વીરનાં સંતાનો

જે ન સંઘ એટલે અતુર્વિધ મંઘ. રાજમિલસનની પેટે એ ધર્મ-
મિલસનને યે આર છે પુણ્યપાપાઓ; માધુ, માધવી, આગ્ર ને
આવિકા. એનું અદકેક અંગ સરસુખાત્વાર નહિ; આરે દિગ્ગાઓની
અતુર્વિદ જ્યોત મળે ત્યારે તે સર્વ મંગલ ધર્મચક્રવર્તી થાય.

પુણ્ય ને પાપના બેદ એ એમનો ધર્મોપદેશ; સદાચરણ એ એમની
સિદ્ધિ ને તીર્થ. પશુ વૈરાગ્ય ને તપશ્વર્યાની જૈન પ્રથા નવીન નિરાણી ને
અનોખી છે, આયુષ્યભરનાં મંસાર ત્યાગ ન કરાય, મદાની સંન્યસ્ત
દીક્ષા ન લેવાય એવી આત્મ નિર્જળ વિગ્રાજ માનવતાને કાળે માસ-
માસના પક્ષપક્ષના તિથિતિથિના પ્રહરપ્રહરના ત્યાગ ને તપશ્વર્યાનાં
વિધવિધનાં વિધાનો એમના દીર્ઘદર્શી મંસારશાસ્ત્રીઓએ નિર્ધારેલાં છે.
પ્રત્યેક માનવી કાંઈ વૈરાગ્યયોધ નથી કે મર્ષની કાંચળાની પેટે સંસારને
ફગોડી દે. બહુધા જનો નિર્જળ છે, અનુષ્ઠ્ય સ્વભાવ અચિરતા રંગી છે;
જૈન મહાત્માઓએ એ જોયું ને ઉપાયો નિયોજ્યા. પગલાંનાં જોર જોટલું
માનવી આતે ને પાંખમાંનાં જોર જોટલું પાંખા ઉટે.

ન્હાયા એટલું પુણ્ય, અને ઘડીકે મંમાર ત્યાગ્યો એટલો સંન્યામ. એ બેમ વિચારીને જૈન સંસારશાસ્ત્રીઓએ આજેત્ર પોસહ ઉપધાન, ઉપાત્રવત્તાસ અપવાસ નિયોજ્યા ને પજાગ્યા, અને એમ વૈરાગ્યનો ને સંસારત્યાગનો સ્વાદ જનતાને ચખાડ્યો. દુનિવા દેવોની નથી, માનવીની છે, એ જૈનાચાર્યો વીસર્યા નથી, અને છતાં મધ્યવર્તી ભાવની સોજે કળાંમાંથી એકકે ખંડિત થતા દીધી નથી.

છતે તે જૈન: પૂરિપુને, ધંદ્રિયકુળના મહાવેગોને વશ કરે તે વીર-પુત્ર. એ ભાવ તો અખંડ જ રાખ્યો.

સરવાળે તો સાચો જૈન એટલે જિતેન્દ્રિય; બીજમં પિતામહનો નાતેરો ભાધ.

ગુજરાતનો જૈન એટલે મૂળ વતને બિનમાલનો શ્રીમાળા, આશિયાનો આસવાસ, પ્રાગવટનો પોરવાડ. અને ગુર્જર દેશને વનન કીધે સૂરનના ગોપીપરાનો સાગરસફરી ઝવેરી, અમદાવાદના માણેકચોકનો મહાભાગ મહાજનિયો, અને અણહિલપુર પાટણનો ધર્મવીર, રાજવીર, ધનવીર, સાગરવીર, ને ટહાપણવીર વૈશ્યરતન.

પણ એની મહામાનવતાએ ગુજરાતનો જૈન એટલે પદ્મગુણસંપન્ન સંન્યાસી ને પદ્મગુણસંપન્ન ગૃહસ્થાશ્રમ. સંન્યાસીપક્ષે આપણા કાળમંડપને સોદાવી ગયા પાદસિપ્તમૂરિ, શીલગુણમૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય, મેકંતુંગાચાર્ય, આનંદધનજી, અને હીરવિજયમૂરિ.*

અને ગૃહસ્થપણે આપણા કાળમંડપને સોદાવી ગયા જગદ્ગાદ, વસ્તુપાળ-તેજપાળ, શાંતિદાસ નગરશેઠની વંશવેલ, હડીમિંદ શેઠ અને

* સ્વ. કવિ ન્હાનાલાલે રજૂ કરેલી એ નામાવલિમાં આપણે ખીળાં એ નામો જતર ઉમેરી સપ્તીએ-એક શ્રી. વિજયધર્મમૂરિજી અને ધીમલ શ્રી. વિદ્યાવિજયજી.

એમનાં મખાવતે શહાદુર હરકુંવર શેઠાણી.

ગુજરાતની જૈનસંસ્કૃતિની એ શિખરમાળા એ જોટલાં આબતે
માપે એટલી જૈન સંસ્કૃતિ આબતે માપે. જૈન સંઘનું એ જ્યોર્તિર્મહા.
એવા સમર્થ ત્યાગ વૈરાગ્યના અવધૂતો અને એવાં સમર્થ ગૃહસ્થાશ્રમનાં
મહારત્નો ગુજરાત ! તારે ખાજે પાક્યાં છે. તેનાં મારાં તંતે
અભિનંદન છે !

ચતુર્વિધ જૈન મંથ ! આપનો ઇતિહાસ યશ્વંત્રજાજો છે. વાંચો,
વિચારો ને નવધતિદાસ ઘડો. જૂલકાળથી ભવિષ્ય સવામાં સરજો.
ત્યાગધર્મ ને મંસારધર્મ જન્યેય જોગવનાં આપની સંસ્કૃતિને આવડ્યાં છે.

જૈન એટલે ગુજરાતના રાજવંશનો રક્ષાબુદ્ધાર અને ગુજરાતનો
શણુમારબુદ્ધાર.

—૨૫૦ કવિવર ન્હાનાલાલ

અ નુ ક્ર મ

ખંડ ૧ લો : વતનમાં

ખંડ ૨ જો : ગુરુકૃપવાસમાં

૧ જન્મ	૫	૧૪ માર્ગદર્શક મિત્રનુ	
૨ કૌટુંબિક જીવન	૯	પુનર્મિનન	૬૧
૩ પ્રાથમિક શિક્ષણ	૧૩	૧૫ કાશી-બનારસ	૬૬
૪ સ્વભાવ	૧૮	૧૬ મનની મુઝવણ	૭૦
૫ પિતાજીનું સુખદુઃખ	૨૪	૧૭ પારશાળાનો વિદ્યાર્થી	૭૪
૬ છપ્પનિયો દુકાળ	૨૮	૧૮ ગુરુજીની છત્રછાયા	૭૮
૭ સાકબાનુ ધાર્મિક જીવન	૩૨	૧૯ પારશાળાની પ્રમિદ્ધિ	૮૨
૮ અનાથતા	૩૭	૨૦ પ્રસ્થાન	૮૪
૯ દેહગામમા	૪૦	૨૧ ભક્તિની કસોતી	૮૭
૧૦ શગમાળ પ્રકૃતિ	૪૫	૨૨ સુસાકરીમા ઘોડા અને	
૧૧ જીવન પનદો	૪૮	ધેટાની ઘટના	૮૧
૧૨ શ્રદ્ધાનો પ્રભાવ	૫૨	૨૩ દીમાનો નિર્ણય	૯૫
૧૩ વતનમાંથી વિદાય	૫૫	૨૪ મહેયરદાસના	

વિદ્યાવિજય	૯૯	૪૦ ગુરુદેવનું સ્મારક	૧૯૬
૨૫ વડી દીક્ષા	૧૦૩		
ખંડ ૩ બે : સાધ્યસિદ્ધિ		ખંડ : ૬ ક્ષેત્રી વીરતત્ત્વ પ્ર.	
૨૬ પાશાળાનો પુનરુદ્ધાર	૧૦૯	મંડળ (સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલય)	
૨૭ આરાધના	૧૧૨	૪૧ શિવપુરીમા	૧૭૫
૨૮ સાધનાતે માર્ગે	૧૧૮	૪૨ વિદ્યાવિજયજીનાં જન્મન	
૨૯ અંતરનો ઉદ્ધાર	૧૨૧	શિષ્યા	૧૮૦
૩૦ કોની જીત ? મોહ કે	૧૨૪	૪૩ જંગમમાં મંજવ	૧૮૩
પ્રેમની ?		૪૪ 'આધિવસ મંક'માં	
		શિવપુરીની સંસ્થા	૧૮૭
		૪૫ શિવપુરીથી પ્રવાણ	૧૯૦
ખંડ ૪ થો : મારવાડ મેવાડ			
તે ગુજરાતમાં ગર્જના		ખંડ ૭ મો : પુનઃ ગુજરાતની	
૩૧ મારવાડ	૧૩૧	ગોડમાં	
૩૨ સંમામ	૧૩૬	૪૬ ગુજરાતમાં પુનઃપ્રવેશ	૧૯૮
૩૩ ઉદયપુરનું અદ્ભુત		૪૭ મુનિસમ્મેલનની પ્રાયમિક	
ચતુર્મીસ	૧૩૮	ભૂમિકા	૨૦૦
૩૪ પ્રતિદાની પૂર્ણતા	૧૪૩	૪૮ સાધુસંમેલન	૨૦૮
૩૫ અમદાવાદને આંગણે	૧૪૮	૪૯ જન્મભૂમિમાં	૨૧૪
૩૬ ગુરુદેવના અંગરક્ષક તરીકે	૧૫૦		
		ખંડ ૮ મો : સિંધનો પ્રવાસ	
ખંડ ૫ મો : ગુરુદેવનો		૫૦ કરાચીનું નિમંત્રણ	૨૨૨
સ્વર્ગવાસ અને સ્મારક		૫૧ કરાચીનો નિર્ણય	૨૨૪
૩૮ ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ	૧૫૫	૫૨ સિંધમાં પ્રવેશતાં	૨૩૦
૩૯ ગુરુદેવનો વિયોગ	૧૬૯	૫૩ સિંધની સફર	૨૩૭

૫૪ હાલ્લા ને હેઢાળાદ	૨૪૦	૭૩ કચ્છના પાટનગરમાં	૩૨૬
૫૫ કરાચીને કિનારે	૨૪૪	૭૪ ભૂજથી વિદાય	૩૩૩
૫૬ પ્રવેશ પ્રસંગે	૨૪૭	૭૫ માંડવીમાં મહાવીર	
૫૭ સજ્જનોનો સંપર્ક	૨૫૧	૭૬ ન્યૂનતી	૩૩૬
૫૮ સમસ્તજનોનો		૭૬ વિદ્યાર્થી પરિષદ	૩૪૦
ભક્તિ ભાવ	૨૫૬	૭૭ ભૂજમાં ચતુર્માસ	૩૪૨
૫૯ કરાચીમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિ	૨૬૩	૭૮ કચ્છનાં અન્ય ગામોમાં	૩૪૬
૬૦ કેટલાંક વિશિષ્ટ		૭૯ ગામડાની ગોદમાં	
વ્યાખ્યાનો	૨૭૦	(સંજ્ઞ)	૩૫૩
૬૧ સિંધ કોલોનિઓમાં	૨૭૩		
૬૨ કુછાની પાપી પ્રથા	૨૭૭	ખંડ ૧૦ મો : ભ્રમણ	
૬૩ જૈન ધર્મ પ્રવૃત્તિ	૨૮૧	શિવપુરી-ગરણું ચ	
૬૪ જીવદયા પરિષદ	૨૮૩	૮૦ પાલીતાણાનાં પવિત્ર	
૬૫ નવરાત્રિ હિંસાનિરોધ		ધામમાં	૩૬૨
પ્રવૃત્તિ	૨૮૭	૮૧ પોરબંદરનું ચતુર્માસ	૩૬૬
૬૬ દીક્ષા પ્રવૃત્તિ	૨૯૧	૮૨ શંખેશ્વર	૩૭૩
૬૭ સામાજિક પ્રવૃત્તિ	૨૯૭	૮૩ અમદાવાદને આંગણે	૩૭૬
૬૮ વિમુક્તિઓની		૮૪ દસવર્ષે પાછા	
ન્યૂનતીઓ	૩૦૧	દેહગામમાં	૩૮૦
૬૯ ગરીબોના સાથી	૩૦૭	૮૫ માગવાની ધરતી ઉપર	૩૮૨
૭૦ માંદગીને બીજાને	૩૧૧	૮૬ ઉત્તર	૩૮૫
૭૧ વસમી વિદાય	૩૧૬	૮૭ ઈશ્વરપુરીને આંગણે	૩૮૯
		૮૮ પુનઃ શિવપુરીમાં	૩૯૪
ખંડ ૯ મો : કચ્છનો પ્રવાસ			
૭૨ કચ્છના કિનારે	૩૨૩	ખંડ : ૧૧મો સંયમ અને	

જ્ઞાનનો પ્રસાદ

૫૯ વિદ્યાવિજયશ્રુતું	
વ્યક્તિત્વ	૪૦૫
૬૦ મુનિરાજના મન્થો	૪૧૦
૬૧ શીલ-સંયમનો પ્રભાવ	૪૨૫
૬૨ વિચારસાગરના મોતી	૪૩૬

માનપત્ર ૪૯૩

૧૦ વિદ્યાથી પરિપક્વતા	
પ્રમુખપદેથી આપેલું	
વ્યાખ્યાન	૪૯૬
૧૧ જૂઠ્ઠી સમગ્ર પ્રગ્ન	
તરફનું માનપત્ર	૫૧૪
૧૨ અગડામાની પંચ- તીર્થોઃ જાપૌતીર્થ	૫૨૦

ખંડ ૧૨ એ : પરિશિષ્ટો

પરિ ૧ વિદ્યાવિજયશ્રુતે	
રથેશા પ્રથો	૪૫૫
૨ વિદ્યાવિજયશ્રુતો	
અતુર્ભાગ	૪૫૮
૩ બડનગરનું માનપત્ર	૪૬૦
૪ દેહગામનું માનપત્ર	૪૬૨
૫ વિદ્યાવિજયશ્રુતું	
સ્વામત વ્યાખ્યાન	૪૬૬
૬ સાધુસંમેલન મંમંધી	
માર્ગદર્શક લેખ	૪૭૦
૭ સાધુસંમેલનનું	
સિદ્ધાન્તલોકન	૪૭૬
૮ કરાચીની સમસ્ત પ્રગ્ન	
તરફથી મળેલું	
માનપત્ર	૪૯૧
૯ કરાચી જૈન સંઘનું	

૧૩ મસ્કારમર્તિઃ વિ. વિ.	
નુ એક વ્યાખ્યાન	૫૨૧
૧૪ પોરગંદરની સમસ્ત	
પ્રગ્નનું માનપત્ર	૫૨૬
૧૫ પોરગંદરના ના.	
મહારાણા સા. નું	
પ્રત્યન	૫૩૦
૧૬ મધ્યભારતીય હિન્દી	
માહિત્ય સમિતિ	
તરફનું માનપત્ર	૫૩૩

સૂચિ

૧ નામોની અનુક્રમણિકા	૧
૨ નામોની અનુક્રમણિકા	૧૭

સાચી દીવાદાંડી

‘ સુસુદ્રની સપાટી પર ફરતાં સફરી વહાણો ખરાબે લાધે નહિ એટલા માટે દીવાદાંડીની બ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. આજ રીતે આ ભવસાગર તરી પાર બિતરવાનો પ્રયત્ન કરનાર માનવી માટે પણ ખરાબે ન લાધે તેટલા માટે દીવાદાંડીઓ લેાય છે. પહેલી ગ્યાવર લેાય છે ત્યારે ખીજી જંગમ દીવાદાંડી. સાધુ સંન્યાસી, સંત મહંત, ઉપદેશકો વગેરે કે જેઓ એક સ્થળેથી ખીજે સ્થળે પરિભ્રમણ કરી, ભવોદ્ધિમાં ભટકતાં અને આ સંસાર માગર તરવા મથતાં આપણા જેવા અદ્યપત્ર માનવીઓને માર્ગદર્શન કરાવવા પેસે પાર પહોંચાડે છે તે જંગમ દીવાદાંડીઓ છે. પૂજ્ય મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજી પણ આમ એક જંગમ દીવાદાંડી છે એમ માઝ માનવું છે. ’

—દીરાલાલ નારાયણજી ગણાવા

જોગી જંગમ સેવકા, સંન્યાસી દરવેશ;
બિના પ્રેમ પહુંચે નહિ, દુર્લભ સતગુરુ દેશ.

જો તું ચાહે પ્રેમધન, વિપય થઈ મન મોડ;
શ્રદ્ધા તત્પરતા સહિત, ચિત્ત ભજનમાં જોડ.

—સંત હખીર

ભીષમ વૈરાગ્યથી ધારીને, તણ છે દેહવાસના;
આલંબી આત્મલક્ષ્મીને, મળુ છે સ્નેહભાવના.

મનોભાવે નથી જેણે, દુરીચ્છા પાપની કરી;
શીલને સાચવ્યું જેણે, સદાચે સ્નેહને વરી.

—૨૫૦ હવિવર નહાનાલાલ

ગુજરાતનું પરમધન
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી

भुनिराज विद्याविभूषण

: ૧ :

જન્મ

આ જથી સાઠ વર્ષ પહેલાંનો એ સમય હતો. તે વખતે

ભારતવર્ષમાં આજની રાષ્ટ્રીયતાનો જીવાળ નડોતો આવ્યો. મૈયા ભારતીનાં બંધન છોડાવનાર એક સાધુ પુરુષે જન્મ ધારણ કરે તેર ચૌદ વર્ષ થઈ ચૂક્યાં હતાં, છતાં તે વખતે દેશને સ્વપ્ને ચે ખ્યાલ ન હતો કે એ પુણ્ય પુરુષના પ્રતાપે આજથી સાઠ વર્ષ પછી ભારત વર્ષ ગુલામીની શૃંગારાઓથી મુક્ત થશે ! દેશનું સામાજિક વાનાવરણ પણ એવી જ ગુલામી દશા ભોગવતું હતું. અને ધાર્મિક અરાજકતા તો દેશમાં સૈકાઓથી જ ચાલી રહી હતી. એ સમયે વિ. સં. ૧૯૪૩ના આશ્વિન વદ ચોથને દિવસે મહાકાંગના મહિમાવંતા પ્રદેશમાં આવેલા સાઠંબા નામના ગામમાં આજના આપણા ચરિત્રનાયક મુનિરાજ શ્રી વિધાવિજયજીનો જન્મ દશા શ્રીમાળા જૈન જ્ઞાતિમાં થયો હતો. એમનું મૂળ નામ તો બહેચરદાસ. એમના પિતાજીનું નામ અમયાસાલ અને માતાજીનું નામ પરસનગાઈ.

અમથાલાલને બીજા ચાર બાઈઓ તથા એક બહેન હતાં. તેઓનાં નામ: અનુક્રમે જોષ્ઠનારામ ગોપાળદાસ હરગોવિંદ જોષ્ઠાલાલ અને શ્રીબાઈ હતાં.

વિદ્યાવિન્યજનો જન્મ સાહંબામાં થયો હતો પરંતુ એમના વતનના સંબંધમાં હજી સુધી એ પોતે નિર્ણય કરી શક્યા નથી. એમનાં સર્ગાસંબંધીઓના કહેવા ઉપરથી એમ લાગે છે કે તેમના બાપદાદાઓ દહેગામમાં રહેતા હતા. દેટલાકનું એમ પણ માનવું છે કે મુનિરાજનું કુટુંબ 'નારમિયાની મુવાડી' નામના એક નાના ગામડાનું રહીશ છે.

દેહગામના મુનિરાજના સંસારી અવસ્થાના સંબંધીઓ ગૌરવ લે છે કે 'વિદ્યાવિન્યજ મહારાજ અમારા ગામના છે.' સાહંબાવામીઓ પણ આજ શબ્દોમાં પોતાના ગામનું ગૌરવ બતાવે છે. અને એમ ગૌરવ દર્શન કરવામાં ખોટું શું છે? હાથકંઠણને આરસીની જરૂર નથી હોતી. આવી મહાન વિભૂતિઓ પોતાના વતનના ગણગાર રૂપ હોવાનું ગૌરવ કોણ ન લે? પોતાનાં જ્ઞાનતેજથી મુનિરાજની કીર્તિ એમરે પ્રસરી છે. પોતાના વતનવામીઓ એ માટે પોતાની જાતને ધન્ય માને એમાં શી નવાઈ !

દેહગામ વડોદરા રાજ્યનું અમદાવાદથી અરાધ માઈલને અંતરે આવેલા એક પરગણાનું મુખ્ય શહેર છે. દશાશ્રીમાળી વણિક કામનાં ત્યાં દોઢસો-બસો ઘર છે. 'નારમિયાની મુવાડી' દેહગામથી ત્રણ-ચાર ગાડીને અંતરે આવેલું છે. મુનિરાજના બાપ-દાદાઓ દેહગામમાં આવીને રહ્યા હોય કે દેહગામથી ત્યાં જન્મને વસ્યા હોય-અમે તેમ હોય પણ મુનિરાજના પિતા અમથાલાલ પોતાના જીવનનિર્વાહાર્થે-સાહંબા આવીને રહ્યા હતા.

અમથાલાલના પિતા કરસનદાસ 'પુનાઢરા' શેટના કારબારી

હતા. સાદા પશુ એક નાનું સરખું મોટું છે. એ વાત બનતા જોગ છે કે
આ બંને નાનાં રાજ્યોના પરસ્પરના મંબંધોને અગે અમથાના દોષની
મક્કામણથી સાદામાં આવીને વચ્ચા હોય. કારણ કે અમથાનાનો
રાજ્યની સાથેનો સંબંધ ઘણો સારો હતો.

સાદામાં દસા શ્રીમાળી વણિક જાતિનું માત્ર એક જ ઘર હતું.
થાના બધા જૈનો ઓમવાળ વાણિયા છે. અને તે સૌ લોકોની સાથે
મુનિરાજના કુટુંબનો સંબંધ કુટુંબ જેવો જ હતો.

અમથામાં એવા દોષ માટેનું ન હતા સામાન્ય સ્થિતિના
મધ્યમ વર્ગના જ એ એક ગૃહસ્થ હતા. સાદા અને સરળતાથી પોતાનું
જીવન ગુજારતા. તે વખતની આમાનિક રહેણી કમળીને આજના વાપરા
વાપા ન હતા.

અમથાસાધનું કુટુંબ મળથી જ ચેતાગર જૈન-મર્તિપૂજક હોવા છતાં કુશપરેપરાથી દેવીદેવતાઓની માન્યતા ચાલી આવી હતી. અમથાસાધ પોતે પણ બહુચરા માનાના ઉપાસક હતા અને એને કારણે જ એમણે પોતાના પુત્રનું નામ બહેચરદાસ રાખ્યું હતું. અને એમણે બાધા પણ રાખી હતી કે ત્યાં સુધી બહુચરાજીના દર્શન કરવા ન જઈએ ત્યાં સુધી પુત્રના વાળ વધારવા. અને એમણે એ બાધા પૂર્ણ પણ કરી— બહુચરાજીના ધ્યાનકે જઈ પુત્રના બાલ ઊતરાવ્યા પણ ખરા.

હકીકત એવી બની હતી કે બહુચરાજી જતાં ખૂબ પાણી આપ્યું અને બહેચરદાસ એમાં ડૂબી ગયો. પિતાના મોકનો પાર ન રહ્યો. હવે થાય શું ? ધર્મ કરના ધાડ આવી ચડી, પણ કર્મની ગતિ કોણ પારખી શકે છે ? દીર્ઘ આયુષ્ય સહ જન્મેસો બહેચરદાસ આવ્યા અપાર સંકટ-ભાંધી આળાદ બચી ગયો અને પિતાને આનંદ થયો. ત્યાંથી તેઓ બહુચરાજી ગયા હતા, શ્રદ્ધાળુની માત્રી શ્રદ્ધા સઠા દૃષ્ટા વિના રહેતી નથી.

: ૨ :

કૌટુંબિક જીવન

પાંચ વર્ષની વયે બહેચરદાસની માતાએ આ કાની સંસારમાંથી કાઢીને માટે વિદાય લીધી અને માતાનું મૃત્યુ એટલે બાળકને માટે તો જીવન સર્વસ્વનો લોપ.

જે બાળકની માતા એના શિશુવયમાં એને મૂકીને જાય એના લાક્ષણપાલનનું શું? એના જીવનઘડતરનું શું? એના સંસ્કારસંચયનનું શું? માતાની શીળાં છાયા એ તો બાળકનો જીવનવિશ્રામ છે. માનૃત્વનાં તેજ સંસારને ઉગળાં રહ્યાં છે. માતાની મમતાનાં મૂલ્ય જગતમાં કોઈથી મૂલ્યવાય એમ નથી.

માતા પિતાની શીળાં છાંયડીમાં વાતસલ્યનાં ઝરણાં વહેતાં હોય એવા સંજોગોમાં જે બાળકને ઉછરવાનું હોય છે તે ખરેખર ભાગ્યશાળી ગણાય છે.

પિતા કરતાં પણ માતાના વાતસલ્યનો પ્રવાહ અધિક માનવામાં આવે છે. માતૃત્વનાં અગી સિંચનનો મહિમા ખરેખર ગોટો છે.

રામચંદ્રજી અને કૃષ્ણચંદ્રજીને પારખે બૂઝાવનારી માતાઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે. એવી માતાઓ સસારની શોબા છે. બાળકની સંસ્કારિતાનો આધાર એની માતા છે. શાસ્ત્રમા પિતા કરતાં માતાનું મહત્ત્વ વધારે વર્ણવામાં આવ્યું છે.

ધર્મીઓ કરતાં પણ માતાનું સ્થાન શાસ્ત્રોએ ઉચું ગણ્યું છે:

उपाध्यायान् दशाचार्यं आचार्याणां शतं पिता ।
सहस्रं तुं पित्र्येन माता, गौरवेणातिरिच्यते ॥

અને ગૃહજીવનના આપણા શાહીલા કવિ સ્વ. બોટાદકરે માતૃત્વનાં ગુણ ગાતાં લખ્યું છે :—

‘ મીઠા મધુ ને મીઠા મેદુલા રે લોલ,
એથી મીઠી તે મોરી માલ રે ।
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે લોલ.

• • • • •
દેવોને દૂધ બેનાં દોહણાં રે લોલ;
સચાએ સિંચેલ બેની સોડલ રે ।
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે લોલ,

• • • • •
મંજામાં નીર તો વધે ધટે રે લોલ;
સરખો એ પ્રેમનો પ્રવાહ રે ।
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે લોલ. ’

એવી જ્ઞાતસાથી માતાની શીળા-મોંઘામૂલી છાંય ને બાળકને બાળપણમાં ગુમાવવી પડે એના નમીન માટે શું કહેવું ?

માતા એ તો દુઃખનો વિસામો છે. પ્રેરણાની પરમ સ્ત્રોત છે. શિશુકલ્યાણની અત્યંત મૂર્તિ છે-આશીર્વાદની અર્પનારી છે.

या देवी सर्वभूतेषु मातृरूपेण संस्थिता ।

नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ॥

‘આવી માતાનું વાત્સલ્ય-લાલનપાલન પામવા મળે તો તે બાળકનું સહભાગ્ય સમજવું.

પણ કર્મની ગહનતા આગળ માનવી લાચાર છે. બુકેચરદાસને માટે આ સુખ નહોતું નિર્માયું.

માતાની ગેરહાજરીની ખોટ ન સાહે તે માટે અમથાનાતનાં માનુષી ધરમાં રહેવા લાગ્યાં અને દાદીમા અને જીવી ફોદની દેખરેખ નીચે બુકેચરદાસનું જીવન ઘડાતું ગયું. એમનાં બહેન ચંચળ પણ ભાઈની ફોક ફોક વખત સંભાળ લઈ જતાં.

બુકેચરદાસનાં કાકી પણ એમાં કુટુંબ સાથે જ રહેતાં, પણ કાકીનેા મિત્રજન જળરો.

કોઈ દહાડો બે કહેવાઈ જાય:

‘કાકી ! કાલે ખીચડીમાં મીઠું બોલું પડ્યું હતું.’

તો ખીજે દિવસે બેઈ લો એની મજા. જમવા બેસો એટલે પૂરો રંગ જામે. ખોભો ભરીને મીઠું ધબકાયું જ હોય ! ખારી તો ખીચડી એટલી બધી લાગે કે દરિયાનાં પાણીથીએ ખારી અને બે જૂલે ચૂકે કહેવાઈ જાય:

‘કાપી ! આજે મીઠું વધારે પડ્યું છે હોં !’ તો પછી ખીજ દિવસની રમોઇમાં મીઠું જ ન મળે. એમાં કાપીનો દોષ ન હતો. એ ખિચારાં ગાંડાં - દાધારંગાં જેવાં હતાં.

એમના ખંડેન એમને ઘણું ચાહતા. બાઈને જુએ એટલે ખંડેન અડધીઅડધી ચંપ જતી.

બાઈખંડેનના પવિત્ર પ્રેમ જેવો પ્રેમ સંસારમાં વિરલ છે. એ પ્રેમનાં બાવદર્શન વાણીમાં વર્ણવાય એવાં નથી. એમાં એક ખીજનાં બંધુત્વની મીઠાશ છે, આત્માનાં ઓજસ છે, માનવતાની મૃદુતા છે.

બાઈખંડેન એક ખીજને મળતાં ત્યારે પેટ ભરીભરીને વાતો કરતાં.

: ૩ :

પ્રાથમિક શિક્ષણ

બહેચરદાસે માતાનું વાતસલ્ય ગુમાવ્યું હતું. બહેની પર-
ણીને સાસરે મિથાવી હતી. કામ કાળનો દેખિયો બની

ગયા હતા. કાકી પામસ હતી અને દેહધ્યા તો ક્યારેક જ આવી શકતાં.

આવા સંજોગોમાં એની સંભાળ લેવાની જવાબદારી અમચા-
સાનને શિર આવી હતી. પિતા બાળકની ગમે તેટલી સંભાળ રાખે પણ
માતાનો બદલો તો ક્યાંથી વળે ? અને બાળકના હિંદર માટે પિતાને
દેદડું કષ્ટ વેડું પડ્યું હશે તેની આપણે જરૂર કલ્પના કરી ગઈએ.

અમથાક્ષાત્ર જાણે સાર્વજનિક મિલકત જની ગયા હતા. જે દોષને સલાહ સૂચનાની જરૂર પડતી તે અમથાક્ષાત્ર પામે દોડી આવતું ને અમથાક્ષાત્ર પરાપકારના કાર્યમાં દેટલીક વખત એવા રચ્યાપચ્યા રહેના દે પોતાનું કાર્ય પણ વીસરી જતા; છતાં પોતાના પુત્ર પ્રત્યેની પોતાની જવાબદારીનું જાન એમના હૃદયમાં સતત જાગ્રત રહેતું.

અને આજથી સાઠ વર્ષ પહેલાંના મિશનની પરિસ્થિતિ કંપી શકે છે. તે જમાનામાં લાકડાની પાટી ઉપર ધૂળ નાખીને એક મોટા કીત્તાથી અક્ષરો ધુંટવાની પ્રણાલિકા ધણે ખરે રથજે ચાલુ હતી. માત્ર ખાસ ખાસ રથજે નિશાળો ખોલાઈ હતી. સાઠંબાને સારે નસીમે એક નિશાળ ત્યાં શરૂ થઈ હતી. એમાં સાઠંબા તેમજ આસપાસના ગામેના વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લેવા આવતા. ત્યાં ગુજરાતી સાન ચોપડીઓ બણાવવામાં આવતી. એક હેડમાસ્ટર અને એક આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર એવા બે શિક્ષકોથી તાલુકા શાળા ચાલતી હતી.

એ જમાનાની વાત આજે કરીએ તો હસતું આવે. ગુજરાતી શાળાના મુખ્ય શિક્ષક (Head master) નો માસિક પગાર બાર રૂ તેર રૂપિયાનો, સહશિક્ષક (assistant) નો માસિક પગાર પાંચ રૂપિયાનો અને વડાનિશાળિયાનો પગાર મહિને આઠ આના.

પંદર વર્ષની વય સુધી તો બહેરબાનને સાઠંબામાં જ રહેવું પડેલું.

સાઠંબામાં એ ગુજરાતી છત્રું ધારણ બણતા હતા. એમની બુધ્ધિથી પ્રસન્ન થઈ શિક્ષકે એમને વડાનિશાળિયા - Monitor તરીકે નિમેક્ષા. અને દોઢ વખત એમણે વડાનિશાળિયા હોવા છતાં શિક્ષક તરીકેની કામગીરી પણ બજાવેલી. શાળામાં વડાનિશાળિયા તરીકે એમને

માસિક આડ આના મળવા લાગ્યા. પડેલી તારીખ આવે ને ઘડેયરદામની હથેલીમાં ચાંદીની આડઆની રમવા લાગે. ઘડેયરદાસના આનંદનો પાર નહિ. અમથાલાલે પણ પુત્રની પ્રસન્નતામાં પોતાની પ્રસન્નતા અનુભવી.

પણ તે જમાનાની વાત આજે કયાં કરવી ? આજના જમાનામાં તમે તેર રૂપિયાનો હેડમાન્નર કે પાંચના પગારનો માન્નર કલ્પી શકો છો ? અને છનાં એ બે બે વ્યક્તિઓ એ નજીવા પગારમાં પોતાની ફરજ સાચી દિશ્વથી અદા કરતી. એમાં એમને સંતોષ હતો—આનંદ હતો—જીવનની સાચી મજા હતી. આજે બસો—ચારસો રૂપિયાનો પગાર મેળવનારાને પણ જે આનંદ—જે સંતોષ નહિ મળતો હોય તે તે જમાનામાં આવી નાના પગારવાળા વ્યક્તિઓ અનુભવતી. કારણ કે તે વખતનું સામાજિક જીવન સાદું હતું. આજના જેવી હાયવરાળ દોષ્ટના હૈયામાં ન હતી. આજે તો પાશ્વિમાત્ય પવને દેશની હવા જ ફેરવી નાંખી છે. અસંતોષની આગ પ્રકટાવી છે. ઇર્ષ્યાની ચિનગારીઓ પણ વ્યાપક બની ગઈ છે. સંપ અને શાંતિને ધ્યાને કુસંપ અને અશાંતિનાં જાણે માત્રાજન પ્રવર્તી રહ્યાં છે અને એનું પુનરુત્થાન કરવાને ભારતના મહાન સંત—પયગંબર સગા પરમ પુરુષે લાખ લાખ પ્રયત્નો કરી ભારતને આઝાદ કર્યું અને પ્રકટેલા દુનાગનમાં પોતાનાપ્રાણ સમર્પ્યાં. એ મહાન વિભૂતિના બલિદાનમાંથી આપણે સૌ એમના જીવન સિદ્ધાંતો જીવનમાં જિતારી પાછા આપણી આર્થ મંસ્કૃતિ ભૂખી વગાએ તો જ

મલાની શકતો. પરંતુ માનવીનાં હૃદયને એકથી સોંધવારી જ પ્રકુલ્લ રાખી શકે છે? સુખી બનાવી શકે છે? ઉન્નત કરી શકે છે? ના! એની પ્રકૃતિજનતાનો, એના સુખનો, એની ઉન્નતિનો આધાર એની માનમિક વૃત્તિ ઉપર અવલંબે છે. એના આત્માના સંસ્કાર ઉપર અવલંબે છે.

માનવજીવનમાં આજે ઘણો આડંબર વધી ગયો છે. બહારની ટાપડીપને આંગે એને જરૂર ઉપરાતના બીજા ખર્ચો કરવા પડે છે.

ખોટા ચળકાટ - અને બપકાથી આજનો માનવી અંજાઈ નય છે અને જેમ દીવાની પાછળ પનંગ પોતાની નિર્દગી કુરબાન કરે છે તેમ માનવીએ એવા ખોટા ચળકાટની પાછળ ખુવાર ચાય છે. વાસ્તવમાં પશ્ચિમના જડવાદે માનવીના મન ઉપર મંત્રવ્યૂત કાણુ મેળવ્યો છે. આજ માનવીએ પોતાની માનવતા ગુમાવી છે - ધર્મ ગુમાવ્યો છે-કર્મ ગુમાવ્યાં છે. વાસનાઓની ઈક્ષ્ણુઓમાં એ એવો કમાઈ ગયો છે કે એની શાંતિ-એના ચિત્તની પ્રસન્નતા એના આત્માની ઉન્નતિ એ ક્યાંય મેળવી શકતો નથી. અમૃતનાં તો દર્શન પણ કરી શકતો નથી અને પરિણામે ઝેરને અમૃત માની એનું પાન કરી પોતાના વિનાશને એ નોતરે છે.

તે જમાનો સાદાઈનો હતો. જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં સાદાઈ જ પ્રવર્તતી હતી. શિક્ષણ પણ આજના જેવું આડંબરી અને ખર્ચાળ ન હતું. છતાં એની પાછળ વિદ્યાર્થીના ઉત્કર્ષનું ધ્યેય હતું. શિક્ષકોમાં પોતાના ગુરુધર્મનું જ્ઞાન હતું-સેવાની વૃત્તિ હતી-કર્તવ્યપરાયણતા હતી.

આજના શિક્ષણ પાછળ ટોર્ષ નિશ્ચિન ધ્યેય નથી. આજની દેખવણી લોડ મેકેસેના કહેવા મુજબ 'ગુલામો' પેદા કરવાની દેખવણી છે. અને તેથી આજનું શિક્ષણ ગુલામી, સ્વચ્છંદના, નિરંકુશતા આદિ વૃત્તિઓ જન્માવે છે.

પણ હવે એ શિક્ષણના ક્રમમાં પરિવર્તન થવાનો સમય આવી શક્યો છે. આપણી દેશી સરકાર વડેલી તંકે દેખવણીના પાયામાં રહેલો સડો સાફ કરનાર છે. અને આપણા શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં કંઈ યદ્ય પુનઃ આપણે અને આપણાં બાળકોને આપણી સાચી સંસ્કૃતિ-આપણો સાચો ઇતિહાસ અને આપણા સાચા ધર્મનું શિક્ષણ આપશે.

બ્રિટિશરદાસને એ નાનકડી શાળામાં જ શિક્ષણ મળ્યું એ શિક્ષણ એમને આજે મહાપુરુષ બનાવ્યા. સાચા ગુરુ સદા માટીમાંથી માનવી સર્જે છે. બ્રિટિશરદાસના શિક્ષાગુરુએ પણ ખરેખર એમના શિક્ષણના પાયા તરફ એવા મંજૂર કર્યા કે આજે ગુજરાતને તેઓ પોતાનો એક સાધુ-શિષ્ય આપી ગયા. એમાંના એક મુખ્ય શિક્ષકનું નામ હતું સદાશિવ દલસુખરામ. તેઓ જાતે બ્રાહ્મણ હતા. બીજા શિક્ષકનું નામ હતું લખુભાઈ સદાભાઈ. તેઓ જાતે ક્ષત્રિય હતા.

માયું શિક્ષણ તો સરેકારની સુંદર જગ્યાએ છે. એ સ્કાળું મળતાં માનવી પોતે પ્રકાશમાન થઈ બીજાનાં જીવન ઉમળવાર પથ શક્તિમાન થઈ શકે છે.

બ્રિટિશરદાસનું પ્રાથમિક શિક્ષણ એમના જીવનના ઉત્કર્ષમાં સારો કાળો આપી શક્યું.

ચલાવી શકેતો. પરંતુ માનવીનાં દેવાને એકલી
 શકે છે? મુખી બનાવી શકે છે? ઉન્નત
 પ્રવૃત્તિવતાનો, એના મુખનો, એની ઉન્નતિ
 વૃત્તિ ઉપર અવલભે છે. એના આત્માના સં-

શૈશવ કાળમાં નથી હોતા રાગદ્વેષના દંદો. એમાં તો જીવનની
 રી સરળતા જ હોય છે. પણ જેમ જેમ વય વધતું જાય છે; માનવી -
 માનવીનો સહવાસ વધતો જાય છે - વિચારશક્તિ વિકાસ પામતી
 જાય છે તેમ તેમ 'મારા' 'નારા'ની બાલના મૂર્ત સ્વરૂપ લેતી જાય છે
 અને પછી તો જગતની સ્વા લાગતાં - બાળપણની નિર્દોષતા એમરતી
 જાય છે. એનું જીવન નવા વાવા ધારણ કરે છે - અને એ વાવા વાનાવરણ-
 માંથી ઝીલેલાં પ્રતિબિંબોમાંથી નૈવાર થયા હોય છે. એમી મમી બાલજીવનની
 નેદોષતા અદ્ભુત અને છે. એનું શરમાળપણ પણ અદ્ભુત થાય છે.

:૪:

સ્વભાવ

સ્વ. કવિવર ન્હાનાણાએ એક સ્થળે કહ્યું છે :

‘જદ એવી પુરનીને પાંદણે;
બાળકો ચેતનના કુવારા છે;
જળભર વર્ષાની વાદળાઓ છે;
મનુકુળના ભાવિ ભંડાર છે;
આશા છે, ઉત્સાહ છે;
બાળકોનો મદિમા મદ્યાન છે’

કવિવરનું એ દર્શન માત્રું છે. બાળકોની નિર્દોષતા, મસ્તી, આનંદ
કુટુંબીએને એમના ભાવિ માટે આશા આપે છે—ઉત્સાહ આપે છે. વડીલો
‘ચેતનના કુવારા’ સમા બાળકોના ઉદ્ભવ બાવિની કલ્પનાઓ કરતાં
એમને બહેરે છે.

શૈશવ કાળમાં નથી હોતા રાગદ્વેષના ઢંઢો. એમાં તો જીવનની
 ૧૨ી મરણતા જ હોય છે. પણ જેમ જેમ વય વધતું જાય છે; માનવી -
 માનવીનો સહવાસ વધતો જાય છે — વિચારશક્તિ વિકાસ પામતી
 જાય છે તેમ તેમ ‘ મારા ’ ‘ નારા ’ની બાવના મૂર્ત સ્વરૂપ લેતી જાય છે
 અને પછી તો જગતની હવા લાગતાં — બાળપણની નિર્દોષતા એમણી
 જાય છે. એનું જીવન નવા વાવા ધારણ કરે છે — અને એ વાધા વાતાવરણ-
 માંથી શીલેલાં પ્રતિબિંબોમાંથી તૈયાર થયા હોય છે. યોગી મઝી બાલજીવનની
 નિર્દોષતા અદ્ભુત અને છે. એનું ગરમાળપણું પણ અદ્ભુત થાય છે.

તે વખતના બહેરદામના સદાધ્યાયીઓમાં વીરચંદ કરસનદાસ, લક્ષ્મી કરસનદાસ, ગોવરધન છોટાલાલ, કોન્નલાલ કુતુરચંદ, વીરચંદ છગનલાલ, કૂરજી અક્ષરણ (મુશ્લીમ ધાર્મી) વગેરે હતા. આ મદાધ્યાયીઓ પૈકીના કેટલાક હાલ હયાત હોઈ વિદ્યાવિનય પાલે ખૂબ શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવ દર્શાવે છે.

અમયાલાલના માથીદારોમાં શેક કરસનદામ અને દામોદરદાસ મુખ્ય હતા. એ બંને વ્યક્તિઓએ અમયાલાલ સાહેબામાં જ્યાં મુધી હતા, ત્યાં મુધી તેમના કુટુંબ માથે ગાદો સંબંધ રાખ્યો હતો.

બાળક સમજાઈ થયા પછી એનામાં અમુક પ્રકારનું અભિમાન પ્રવેશે છે — પોતાની કૌટુંબિક પરિસ્થિતિ અનુસાર પિતા શ્રીમંત હોય તો બાળકમાં શ્રીમંતાઈનો ગર્વ નરી આવે છે. પિતા સત્તાધીશ હોય તો બાળકમાં પણ સત્તાની કંઈક ખુમારી પ્રગટે છે.

અમયાલાલનું ગામમાં સાઈ માન — સન્માન હતું. એ રાત્ર્ય અને પ્રગ્નની સાંકળ જેવા હતા. એમનું ઘર સૌને માટે વિશ્રામસ્થાન હતું.

બહેરદાસની હિગર દશ — બાર વર્ષની હતી તે વખતે જો કે એનો સ્વભાવ શરમાળ અને બીકણ હતો પણ પોતાના પિતાજીની સત્તા અને મામખૂને કારણે તે વખતે એ કિશોરમાં પણ અભિમાનની રેખાઓ ઝાંખી હતી.

જીવનમાં બહુ ખુરો જાગ ભજવે છે. એ વાત દરેક માતાપિતાએ ધ્યાનમાં રાખવા કોવી છે.

અહોચરદાસ પણ લાઘવ પાલનમાં કિછ્યાં છ્યાં પોતાના પિતાજી અને ગુરુઓને પ્રતાપે એવા કોઈ પણ દુર્ગંધુમાંથી મુક્ત રહી શક્યો હતો. પિતાજી અને ગુરુઓના ચાંકુજ ઉપરાંત પિતાના મિત્ર કુરસન કાકાનો ભવ પણ ભારે હતો. તેઓ કેટલીક વખત પોતાના જને પુત્રો - વીરચંદ અને હાલુ સાથે અમથાસાક્ષને ત્યાં આવતા અને ત્રણે વિદ્યાર્થીઓને પાસે બેસાડીને પ્રશ્ન પૂછતા :

એમનું વય તેર વર્ષનું હતું તે વખતનો આ પ્રમંગ છે. તેર વર્ષને એક કિશોર પાળીદાર ઘોડીની લગામ કાણુમાં રાખી એના ઉપર સવા થઈ એ પવનપાખાણીને દોડાવતો દોડાવતો દૂર દૂર સંચરે એ કુમળ કિશોરમાં ફેરવી નાકાન લગે તે કદખી વ્યા.

આજના કિશોરોમાં અને યુવકોમાં સ્વંભુ આવી ગયું છે. જીવનનું રહેણી કરણીમાં મર્દાનગીને બદલે નાજુકતાએ પ્રવેશ કર્યો છે. આજના દેહસા જીવનો આવી માણુકીઓ ઉપર સવાર થઈ જીવનની સાચી મોઝ માણે છે ? આજે તો એ ગ્યજ સાપકલે લીધું છે. માનવજીવનમાં અજી પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે પણ એ પરિવર્તન માનવીને કયા દિશાએ ધમડે લય છે તે જોવું જોઈએ. આત્મા અને દેહના ઉત્કર્ષ મારે જ માનવીનું જીવન પ્રપત્તો હોવા જોઈએ જોથી દેશ અને પ્રજાને કંઈક જીવન તત્વો સાંપડે.

વિજયાદશમીના એ ધન્ય દિવસ એચરદામ ઘોડીને નદીએ નવરા વવા સંપ ગયો હતો. પાછા ફરતાં ઘોડી ચમકી અને ચાસતાં બે લાતે મારી, અને ઘોડીની લાન વાગે તો શુ પરિભ્રમ આવે એ તો સહેજે કદખી શકાય એવી વાત છે. એક લાત બેકેચરદાસના મોઢે વાગી અને બીજી છાતી ઉપર. છાતીમાં તો એવી સજ્જત ચાલ લાગી કે એ કિશોર મર્દિન થઈ જઈ જઈ ઉપર પડકાઈ પડ્યો. એના ગુરજ લખુબાઈના ધર્મપત્ની-ગુરજપત્ની તે વખતે નદીએ કપડાં ધોતાં હતાં. પોતાના બહાસમાંથી વિદ્યાર્થીની આવદશા જોઈ તેઓ દોડી આવ્યાં અને કિશોરને પોતાના ખોળામાં લીધા. ઘોડી દોડીને મીઠી અમથાલાલની દુકાને જઈ પડેલી અમથાલાલ સમજી ગયા કે નક્કી ઘોડીએ કંઈ લોકાન ક્યું છે.

જ્યા લેહો નની કિનારે જમા થયા હતા. અમથાલાલ પણ આવી પડેલા. તેઓ બેકેચરદાસને ચેર લઈ ગયા. આખા ગામમાં હાહાકાર થઈ

ગયો. તે દિવસે દરોરાની સવારી નીજ્જવાની હતી તે માનની ખાતર બધે રાખવામાં આવી હતી.

તે જમાનામાં આજના જેટલા વૈદ્ય દેદાકતરો ન મળે. અને તેમાં ય સાડંગા ગામમાં તો દોષ સમ ખાનાને ય વૈદ્ય-દાકતર ન હતો. પ્રમંગો-પાત સુંદ, મરી ને જીવત્રીનો ઉકાળો અનુભવીઓ બનાવી જાણતા. બહેચરદાસને વાગેલા બચંકર ધા ઉપર એક અનુભવી હજમના ઇલાજ કરાવવામાં આપ્યા. એણે બે ત્રણ મહિના સુધી દોષ ખાસ વનરપાનિની પટ્ટીઓ બાંધી ને ધાવ રુઝ્યો. પણ એ ચોટતું નિશાન આત્રે પણ વિદ્યા-વિજયજ્ઞના હોઠ ઉપર મોજુદ હોય કાયમનું સ્મરણ જાની ગયું છે.

: ૫ :

પિતાજીનું સુખદુઃખ

ૐ હેવાય છે કે અમથાનાસે ત્યારે સાઈંગામાં પ્રથમ પદસંચાર કર્યો ત્યારે એમની રિયતિ ઘણી જ દીન હતી. એમની પામે કાંઈ પણ જાતનાં સાધન ન હતાં. પણ માણસ પ્રયત્નથી શું નથી કરી શકતો ? સાઈંગામાં આવ્યા પછી એક દાયકામાં તે અમથાનાસના નર્મીજનું પાછું કરી ગયું. કિસ્મતે એમને સારી ચારી આપી અને એમની રિયતિમાં પણ સાઈંગ પરિવર્તન થયું—તેઓ ખાધે પીધે ફીક થયા. પોતાનો મંસાર વ્યવહાર ચલાવવા માટે જરૂરિયાત પૂરતું ફળ તેમને મળતું ગયું. કીર્તિ પણ ઝળહળવા લાગી.

પણ એકલી સંપત્તિ સુખ નથી લાવતી. એની સાથે જીવનનાં સુસંસ્કારોની પણ જરૂર હોય છે. એ હોય તો જ આવેલી સંપત્તિ દારા સારાં કાર્યો સુઝે છે નહિ તો માનવી પાસે એ સંપત્તિ અનેક અનર્થો કરાવે છે.

ખરું જોનાં માધનો એ મુખ નથી પણ મુખદુઃખનો બદ્ધા
આધાર માનવીની મનોવૃત્તિ ઉપર અવલંબે છે. સાચું મુખ તો તે જ પામે
છે કે જે મુખ અને દુઃખમાં-લાભ અને હાનિમાં સદા સ્થિરવૃત્તિથી
રહે છે.

અને ભતૃહરિએ કહ્યું છે તેમ.

નિન્દતુ નીતિનિપુણા ઘડિ ઘા સ્તુવન્તુ ।
લક્ષ્મીઃ સમાવિષતુ મચ્છતુ ઘા યથેષ્ટમ
અથૈવ ઘા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે ઘા
ન્યાય્યાત્ પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદ ન ધીરાઃ ।

એ રીતે મુખદુઃખને સરખા માનીને ગરીબાઇ કે અમીરાઇમાં
પણ હાથા માથુમો પોતાની ફરજ ચૂકતા નથી. અને ખરા મુખી તે જ
કહેવાય છે.

આમ તો અમથાવાસ એ રીતે મુખી કહી શકાય પણ એમની
કૌટુંબિક સ્થિતિ સારી ન હતી. એમના ભાઇ રક્તપિત્તના રોગી હતા.
બોખાઇ પાગલ હતી. એટલે અમથાવાસનું જીવન કસોટી રૂપ
હતું. છતાં પ્રજામાં અને રાજદરબારમાં એમનું સાફ સન્માન હતું-
પ્રતિષ્ઠા હતી-મેમો હતો. સૌ સલાહ સંપ માટે તેમની પામે આવતા.
એમનામાં વ્યવહાર કુશળતાનો એક મુદ્દર અને મોટા ગુણુ હતો અને
સૌ દ્રાહને પોતાના તરફ આકર્ષવાને માટે તે પૂરતો હતો.

એક પ્રસંગ નોંધવા જેવો છે. એક દિવસ કિંગોર બહેચરદાસ
શાળામાંથી સાંજે ઘેર આવ્યો ત્યારે એણે કેટલાક સિપાઇઓને પોતાના
ઘરની તપાસ કરતા દીકા, અમથાવાસ બહાર બેસા હતા. કેટલોક સામાન

જાહેર આમતેજ પડેલો હતો. નપાત્ર કરતાં જાણુ થઈ કે કોઈકે તેમના ઉપર દાવો કર્યો હતો. તેને કારણે આ પ્રસંગ આવ્યો હતો. પણ જાહેર અમથાનાસ જાહેરે આવ્યા અને તેમના આવ્યા બાદ બધા સામાન ઘરમાં પાંચ મજી દેવામાં આવ્યો અને મિષાઈઓએ વિદાય લીધી.

એ સમયમાં જનતામાં રાજ—રાજ્યાધિકારી કે પોલીસનો એટલો જાંવો બધો સોજાતો હતો કે કોઈને ખારજો પોલીસ આવે તો એ બધું કરવાનું ગણાતી. પોલીસનું નામ મામળા જનતા કંપી હતી.

અમથાનાસને દરખાસ્ત માથે પણ ક્યારેક ટક્કર ઝીલવી પડતી. તે વખતે સાહેબામાં જાહેર પિચ્છમસિંહજીનો અમલ હતો. તેઓ બપોરના મમમે દોક દોક વખત અમથાનાસની દુકાને આવીને બેમતા, મૂતા અને અમથાનાસ, દરમનદાસ અને દામોદરદાસ સાથે ફુનિયાબરતી વાતો કરતા.

આપણામાં એક કહેવત છે કે-

રાજા મિત્ર કેન હશે શ્રુતો વા
રાજા કોઈનો મિત્ર બન્યો હોય એવું કોઈએ દેખ્યું કે માંભણ્યું છે !

ગુજરાતીમાં પણ એક એવી જ કહેવત છે ‘રાજા વાગ’ અને ‘ધાંદા’ આ ત્રણે મિત્રજી શુભાવતા વાર નથી સામતી. તે વખતના આધારણ ગિચિતના નાના નાના જમીનદારો કે કોઈએ પોતાની મતાના મદમાં બદા મળ રહેના.

એ પ્રસંગ એવો બન્યો હતો કે એ દરમનદાસ અને દામોદરદાસને જાહેર માટેમના જુલ્મને કારણે પોતાનાં મંકનો ખાંસી કરી નાસવું પડ્યું હતું—હિજરત કરવી પડી હતી. પાછળથી એક બીજા વચ્ચે સમજુતી થતાં તેઓ ગમિયા પરન આવ્યા હતા.

ધણીકવાર હાકાર માઝેમ અને પ્રજા વચ્ચે પણ અથડામણો થતી
છતે એકબીના પોલીટીકલ એજન્ટની પામે ફરિયાદો નોંધાતી.

રાજકુટુંબમાં દોકવાર ત્યારે મોટું જામણ કરવાનો પ્રયત્ન
આવતો ત્યારે દરબાર તરફથી દુકમ નીકળતો કે આટલું ઘી, સાકર, પ્રજા
તરફથી મળવું નેહએ. એ ફરમાનનો અમલ કરે જ છુટકે અને જો
કેહ એ દુકમ ન માને તો પોલીસ દ્વારા મખત પગલાં લેવામાં આવતાં.
ત્યારે આવા અધડાઓના પ્રસંગો ઉપરિચિત થતા ત્યારે અમથાવાસ
બંને વચ્ચેની કઠી બની જઈ મમાધાન દરાવતા.

: ૬ :

છપ્પનિયો દુષ્કાળ

દેશમાં છપ્પનિયાતો બયાનક દુષ્કાળ પડ્યો તે વખતે બહેયર-
દામનું વધ તેર વર્ષનું હતું. આ દુષ્કાળે ધણુને હેરાન
પરેશાન કરી મૂકેલા. અનાજનો ત્રાસ દેશને બરખા રહ્યો હતો માનવીની
માનવતાએ માઝા મૂકી હતી. જીવનમાથી રસકમ સૂકાઈ ગયો હતો.
ધગતી પણ જાણે રસકસ વિહોણી બની ગઈ હતી. જાણે કુદરતનો કોપ જ
દુષ્કાળનું મર્નિમંત રૂપ લઈ ને જીતયો હોય ! સમસ્ત ગુજરાનમાં
પાણીનું ટીપું ન મળે. માનવી આશાથી ટકી ગઈ છે.

‘ આરા એ તો મધુર હતો અંશ છે જિંદગીનો ’ (હતાપી)

મેઘરાજ હમણાં મહેર કરશે—હમણાં ધરતીને લીલીછમ બનાવશે.
ધર્મની વાળીઓ આવી આજ વર્ષે—કાલ વર્ષે એમ જનના મેઘજની
રાહ જોતી જ ગઈ. જે ખાલી ગયો. લોકોએ ધાયું કે અપાદનાં

આવશે પણ અપાઠ પણ કોરો કરકડતો વીત્યો. જનનાને લાગ્યું કે શ્રાવણ ખાલી નહિ જ વ્તય. સામાન્ય રીતે એક કહેવત ચાલી આવી છે કે વરસાદ ખીજ વખતમાં પડે કે ન પડે, જૈનોનાં મનુસ્યમાં તો જરૂર આવે છે. પણ અનુભવ મિદ્ધ એ લોકોમાં પણ આ વર્ગે સાચી ન પડી. બાદરવો વીત્યો. આમો ઉતર્યો પણ ચોમાસું આવ ખાલી ગયું. છપ્પનિયાનો દુષ્કાળ એવો પડ્યો કે માનવીને માથે આફતો તૂટી પડી. રેફે દ્વારા દુષ્કાળવાળા ભાગોમાં અનાજ પડોંચાડવાની વ્યવસ્થા નોંધે કે કરવામાં આવી હતી. શ્રીમંતોએ અનાજના દાન દેવા માંડ્યાં હતાં. પ્રત્યેક સુખી સંભારી પોતાના ગજા પ્રમાણે ગરીબોને કાચુ પાકું અનાજ આપના.

આજના જેવી કાળા બજારિયા નીનિ તે વખતે શ્રીમંતોમાં ન હતી. આજે તો લાખો બાઇ બહેનો ભૂખે મરે પડેરવાને વચ્ચો ન મળે છતાં માનવીએ માનવતાને દૂર રાખી કાળા બજારો દ્વારા પૈસા કમાવાની નો અધમતા કરી છે તેને ઈશ્વર કદી માફ કરવાનો નથી. આવી અધમતા તે વખતે નહોતી.

દુકાળિયાઓ લાજનાં ચાલતાં કાચું માંસ ખાતા લેવામાં આવતા. ગામની
બહાર માનવીઓનાં મડાં અને લાડકાં - ખાપરીઓ ફેંકેકાંદો દષ્ટિ-
ગોચર થતી.

દુકાળિયાઓને જુદી જુદી જગ્યાએથી ખાવાનું અપાતું. એવા
અન્નક્ષેત્રોમાં અમથાજાતની દુકાનનો પણ સમાવેશ થતો.

કવિ વૃક્ષભ બહે પોતાના કલિકાળના મર્યામાં વર્ણન કર્યું છે:—

કલિજુગ આઘો દેવતો, દો બહુચરી ! કરવાને સંઢાર;
લાજ મર્યાદા લેવતો, દો બહુચરી ! બ્રહ્મ કરવા આચાર.
દુર્મતી દીધી દેશને, દો બહુચરી ! સુખ કરાવ્યાં તાજ;
વિપરીત ખારી વેપને, દો બહુચરી ! કલિ કરે ઉરાજ.
પથમ પઢાણ વરસાવિયા, દો બહુચરી ! પછે પૃથ્વી દુબાઈ;
કાળે દુકાળે આવિયા, દો બહુચરી ! પ્રભ ન પ્રોષ્ઠ કાંઈ.
કુમારમ સો લકટે, દો બહુચરી ! તણ સુમારમ પંથ;
કરે કુર્મ કૃષ્ણે ધટે, દો બહુચરી ! અરે ન આવે અંત.
ધરમ મયો ધરણી ધસી, દો બહુચરી ! પુણ્ય મયું પાતાળ;
પાપ વણું લપળે વસી, દો બહુચરી ! નરનારી વૃક્ષ બાળ.
માણસ જ્યાં ધણાં મૂવાં, દો બહુચરી ! પરાં સદેર નદીપાર;
કંઈક મંદિર ખાલી કુવાં, દો બહુચરી ! ભૂ લાસે બચકાર.

ખરેખર કવિનાં એ વર્ણનમાં, દેશમાં આ અમથે અનના અનાવોનાં
સાચા પ્રતિબિંબ જોઈ શકાય છે.

૭૫૫નિધાના દુકાળ પખતે દેશ બારે સુસીઅતોગાંથી પસાર થઈ
રહ્યો હતો. આજે આપણે દેશ અનાજની જે તંગી બોગવી રહ્યો છું તેથી
અનેક ધનુ નંગી તે વખતે પ્રજાને ભોગવવી પડતી. તે જમાતો લેનારી

આને પણ દેટલીક વ્યક્તિઓ મોજુદ છે અને ત્યારે આપણે એ વખતની પરિસ્થિતિનાં વર્ણન એમની પાસેથી સાંભળીએ છીએ ત્યારે તો કલેશુ' કંપાવી નાંખે એવી વેદના રામરાગમાં વ્યાપી જાય છે.

અમથાસાધને પણ આ સમયે પોતાની કમાયેલી સંપત્તિ જતાં દેવું થયેલું પણ એ વાત જાહેરમાં બહુ ઓછા જાણના. અને એમ એમની આબરૂ જાળવાઈ રહી હતી.

: ૭ :

માઠંબાનું ધાર્મિક જીવન

સા ઠંબા ગામ જાણે એકાદગા તેમ એમ નાગે છે પકાડી
પ્રેક્ષમા આવેલા એ ગામમા માતૃ - મુનિગણેનો
મ આગમ તે રખતે ગ ઓછો થતો અદ્યેશ્વરમને જગાએ દહેગામ જવાનું
થતુ ત્યારે કાક લાલ રખત માતૃ મજાગજના દન નતો મોગે મગી જતો

દહેગામમા એ 'શ્રીપૂજન' રંગના હતા તેઓ 'શ્રીપૂજન'ને
નામે જ ઓગખાના કતા એમ કહેનાય છે કે તેઓ યનિઓના નાયક હતા

જૈનધર્મેનાગર સમાજમા ગુરુઓના ૧૦ વર્ગ છે એ માતૃ અને
બીજા યનિ પદ તુ જતેનો મન્દાર્થ એ જ ૬ ઝનિ કાગે જ બને
વિભાગો પડેના ૪ માત્રા માતૃન લક્ષણો આ પ્રમાણે છે તેઓ
દ્ર વ રાખતા નથી સ્ત્રીનો અર્થ મરતો પદુ રના નથી ગાડી, મોગર,
માયકન, કાટ થોડા લાચી કે વિમાનમા પછુ રેમના નથી પ્રતિષ્ઠા
ઉપાસ પગે અને ખુન માટે પગ ચાલીને પરિનાદ ની માતૃ તેઓ

પરિશ્રમણ કરે છે. તેમનો નિર્વાહ બિલાવતિથી ચાલે છે. તે પચન - પાચનની ક્રિયા કરતા નથી. વનસ્પતિ, કાચું પાણી, અગ્નિ વગેરેનો ઉપયોગ પણ એ નથી કરતા. ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત પ્રમાણે પોતે વસ્ત્રો રાખે છે. માલીકાનું મકાન, જેનર કે એવી બીજી કોઈ અસકયામન એમને હોતી નથી. પાત્ર પણ લાકડાનાં જ રાખે છે. નાંખા, પિત્તાળ, મોતુ, ચાંદી આદિ ધાતુની દોષ વસ્તુ એ રાખતા નથી. એમનું ધ્યાન નિરંતર તપઝ્યા અને ધર્મોપદેશમાં રહે છે." આટલાટલો ત્યાગ, આટલાટલી વૈરાગ્યભાવના અને તપઝ્યા માયા મહુ બનેલા માનવીને જરૂર દેવ બનાવે.

દહેગામમાં જે શ્રીપૂજ્ય રહેના તેમનું નામ ' ચુન્નીલાલજી ' હતું.
એમનું પતિ તરીકેનું નામ ' ચંદ્રસિંહ મૂરિ ' હતું,

અમથાનાથ એ પતિ પ્રત્યે સારો બક્ષિતભાવ દર્શાવના. સાડંબાથી
જ્યારે અમથાનાથ દહેગામ આવના ત્યારે શ્રીપૂજ્યનાં દર્શન અવરૂપ કરતા.

શ્રીપૂજ્ય પોતે વિદ્વાન પણ હતા અને એમનો સ્વભાવ શાંત
અને વિનમ્ર હતો.

એક પ્રસંગે હિમ્મતવિમલજી નામના એક સાધુ દહેગામ પધાર્યા
હતા. અમથાનાથ એમનાં દર્શને ગયા અને તેમને સાડંબા પધારતા
વિનંતિ કરી હતી. પરિશ્રમણ કરનાં કરતાં હિમ્મતવિમલજી સાડંબા
આવી પહોંચ્યા. રાતનો સમય હતો.

ગામ બહાર આવેલા એક શિવમંદિરમાં તેમણે પોતાનો મુકામ
કયો.

સાડંબાની ધરતી ઉપર એક ત્યાગી જૈન સાધુના પગલાં પડવાનો
આ પડેલો જ પ્રસંગ હતો. એમના આગમનને જૈનોએ અંતરના
ઉમળકાથી વધારી લીધું હતું. જાણે સાડંબાને આંગણે મોનાનો સૂરજ
ઊગ્યો. પ્રજા કંઈનાણક મુનિરાજનાં પગલાં પડે ત્યારે ભાવિક બક્ષીઓનાં
અંતર આનંદથી જરૂર નાચી ઊઠે છે.

સવારમાં ગામમાં એક વાન ફેલાઈ. લોકો તો સાંભળીને ચક્રિત
થયા. ધર ધરમાં મુનિરાજના ચમત્કારની-એમના પ્રભાવની વાતો થતા
લાગી.

મો દોષ કહેતું:

‘ રાતના મુનિમહારાજ પામે વિકરાળ સિંહ આવ્યો હતો અને
એમને વંદન કરીને ચાલ્યો ગયો હતો. ’

માનવીની શ્રદ્ધા એને ખરે તેવી અશક્ય વાતો પણ માનવાને મજબૂર કરે છે. શ્રદ્ધા એ એવી વસ્તુ છે કે એનું બળ અમાપ છે. અને એ સમયે પણ શ્રદ્ધાનો હતો. ।

બહેચરદાસ તથા ખીજા બાળકો મુનિરાજ પાસે આખો દિવસ ખેતી રહેતા. મુનિરાજ એમને હમ્માવતા અને કયા વાર્તાના પ્રસંગો કહી મંબગાવતા. ગોચરીને, સમયે, સૌ બાળકો મહારાજનો હાથ પકડી પોતપોતાને ઘેર લઈ જવાની હોંસાવુસી કરતા.

જેન મુનિએ પોતાની સાથે રજ્જેહરણ રાખે છે. આ રજ્જેહરણ બેનનું બનેલું હોય છે અને બાળાં બેસનાં કોઈ જીવને ધમ્મ ન પહોંચે તે માટે તેનાથી સાફ કરવાના કામમાં પોતે એનો ઉપયોગ કરે છે.

એક દિવસ બહેચરદાસે અમયાલાલને પૂછ્યું: 'બાપુ! આ મહારાજ બગલમાં માટલું શા માટે રાખે છે!'

અમયાલાલે જવાબ આપ્યો: 'દીકરા! એ માટલું નથી પણ

હતી. દોષ કહેવું : 'હા !' દોષ કહેવું 'ના !' આજ આપણે લેણ શ્રદ્ધાએ છીએ કે એ મુનિરાજ પાસે એક બાજક તરીકે નિર્દોષ બાવે રમતા અદ્વૈતરદાસે જાણે જૂતકાળની એ પ્રેરણા ગ્રીક્ષી હોય ! — મુનિરાજ વિદ્યાવિન્યસ જનીને.

સાહજા ગામ આમ તો નાનું હતું છતાં ત્યાં એક મંદિર હતું. ત્યાં પૂજન, પાઠ આદિ ધાર્મિક વિધિ યથા કરતા.

આમ લોકોની ધાર્મિક ભાવના તે સમયમાં સારી હતી. લોકો મરણ સ્વભાવના અને વિવેકી હતા. તેમનાં દૈવ્યમાં દૈયા અને શ્રદ્ધાનો વાસ હતો. પોતાના નહિવા સ્વાર્થ માટે બીજાના મેંકડો કપીઆનું નુકસાન કરવાની વૃત્તિ એમનાં હૈયામાં જરા એ ન ઉદ્ભવતી.

તે સમયમાં બાળનાં જેવા નાટક, સિનેમા ન હતાં. લોકો કે મોટાં મહેરામાં નાટક મંડળીઓ પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી. પરંતુ ગામડાંઓમાં એવો પવન વાયો નહોતો.

વર્ષમાં એકાદ એ વખત 'તરંગાળાઓ' ભવાઈના પ્રયોગો કરી જનમનરંજન કરી જતા. તેઓ જાહેર સ્થળે સ્વાંગો બજાવી બતાવતા. કાળી માનાનો વેપ બાળાછતી મઠી, વાનીનો સ્વાંગ, લુહાર, સુયાર આદિનો વેપ, પણ બજાવતો. આ બધા સ્વાંગો બજાવતા પણ તેમાં આજના જેવું બીજાત્મ-નત્વ નહોતું. ગૃંચારનો અનિરેક એમાં કદી જ નહોતો થતો.

: ૮ :

અનાથતા

અ હેયરદાસનું વય પંદર વર્ષનું હતું ને વિદ્યાભ્યાસ આવતો હતો. વિદ્યાર્થી અવસ્થાનો આનંદ ઓર હોય છે. શિક્ષણ લેતાં માયા વિદ્યાર્થીનું હૃદય સદા પ્રુચકિત બને છે.

એક દહાડો એક માણસ અહેયરદાસને બોલાવવા માટે નિશાળે આવ્યો અને કહ્યું : ‘ અહેયર ! ત્યાં તને તારા બાપુ બોલાવે છે. ’

અને શાળામાંથી રજા લઈ અહેયરદાસ ઘેર જવા માટે રવાના થયા. જરીમાં દાખલ થતાં જ ડહનના સૂર એને કાને પડ્યા. અને મહોત્તાના લોકોને રોતા લોક અહેયરદાસનાં હૈયામાં પણ કૂણા વ્યાપી ગઈ. વાના પરણમાં રૂદન સિવાય બીજી કંઈ — દેખાતું નહિ. અહેયરદાસે વિચાર્યું કે એવી તે શી ઘટના બની હશે ? પણ હૈયામાં એટલી બધી મુઝવણ વ્યાપી ગઈ કે દોષને પણ કંઈ પૂઠી ન શકાયું અને જ્યાં ધરને આંગણે પગ

મુક્યો ત્યાં એણે પોતાના પિતાને મેના નિદાખ્યા. અને જાણ્યું થઈ કે પોતાની ખડેનના સ્વર્ગવાસના સમાચાર એના સાસરેથી આવ્યા છે. પુત્રાન પુત્રીના સ્વર્ગવાસે પિતાના હૃદયને આઘાત લાગે એ સ્વાભાવિક છે. માતાના ગુસ્સાથી ગયા બાદ ખડેને જ બાઈનું લાલન પાત્રન ક્યું હતું. એ ખડેન પિતાને માટે આશ્વાસનનું સ્થાન હતું. બાઈને માટે વિશ્રામનું સ્થાન હતું. એ ખડેન ઘણી પ્રતિભાવંતી હતી. એની પ્રતિભાને અંગે રાજકુટુંબમાં, નાતિ સમુદાયમાં સૌ દોષ એને આદર આપતું. એ જ્યારે બોલતી ત્યારે જાણે એની વાણીમાં શુભશુભ બોલનાં. શ્વસુરગૃહની તો લાડકી થઈ ગઈ હતી. એનો પડ્યો બોલ ત્રીજવા સૌ દોષ તાપર થઈ જતા. વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ખડેનની જિભારીના દોષ જાતના સમાચાર આવ્યા ન હતા. અને આ એવિંતું દર્શ બન્યું ? હતું તો થોડાક જ દહાડા પડેલાં બહેયરદાસ ખડેનને ઘેર જઈ આવ્યા હતા. તે વખતે તો એના નખમાં યે રોગ ન હતો. મૃત્યુના સમાચાર મળતાં ઘણી નવાઈ લાગી- ઘણું દુઃખ થયું. જાણે બાપદીકરા ઉપર વીજળી ન પડી હોય. બંનેની આંખોમાંથી આવણું બાદરવો ઝરવા લાગ્યો. સ્વજનોના વિયોગ સદા દુઃખમય હોય છે-એ દુઃખની કલ્પના કરવી અશક્ય છે.

અને અમથાલાલના હયાને આ કરુણ સમાચારે જંગરો ફટકો માર્યો. એમનું તો હૈયું જ જાણે ભાંગી ગયું. જાણે અણુધારી આક્રમ આવી પડી. અને પરિણામે તે જ દિવસથી એ માંદા પડ્યા. પધારીવશ થયા. અને એમની એ જિભારી દિનપ્રતિદિન વધવા લાગી. ઘરમાં બહેયરદાસ અને અમથાલાલની ખડેન જીવી દોષ સિવાય દોષ ન હતું. આ સમાચારની જાણ એમની ખડેનને સાસરે કરવામાં આવી. પિતાજીની માંદગીની ખબર મળતાં બહેયરદાસની ખડેનના દીકરાને લઈ સ્વ. ચંચળ ખડેનના જોડે આવી પહોંચ્યા. સૌ દોષએ અમથાલાલની સારી

સેવા સુશ્રુષા કરી પણ બિગારી વધતી ગઈ. અને બહેનદાસના દેયામાં અત્રતા વ્યાપી. આખું ચે વાનાવરણ દુઃખમય બની ગયું.

તે તિથિએ અવ્યજ્ઞાનને સ્વર્ગવાસ થયો હતો તે જ તિથિએ— ખરો મર એક મહિના બાદ અગયાનાક્ષનો પણ સ્વર્ગવાસ થયો અને પિતાનો સ્વર્ગવાસ થતાં બહેનદાસને ગાથાનું છત્ર ગુમાવ્યું; પણ બહેનદાસની અનાથતા માટે કૂં વિધાનાને ઓછી જ લાગણી હતી. એણે તો એનું કાર્ય કર્યું.

માનવીને જ્યારે દુઃખ આવે છે ત્યારે યોગરહમથી આવે છે. જાણે એ દુઃખનો સમય એની કમોટી રૂપ બની જાય છે. ગમે તેવો પુરુષાથી હિંમતવાન માનવી પણ એવા સંજોગોમાં લાચાર બની જાય છે. એની ખુદ્ધિ બહેર મારી જાય છે.

જેની જગતમાં જોડ જડે એમ નથી—એવી માતા બાબકાળમાં જ ચાલી ગઈ હતી. બહેન અને પિતાજી પણ એ જ માર્ગે પરવડી હતા. જેની સાથે બાપવચમાં કિલ્લોન કર્યો હતો એવી એકની એક બહેન પોતાને છોડીને જાય—જેની છત્રછાયામાં પોતે ઊછરીને મોટા થયો હોય એવા પિતાજી તિરાધાર દશામાં ચૂકીને પરલોક પથે પ્રયાણ કરે એ ઘટના દેટલી દુઃખદ હતી. અને છતાં એ દુઃખદ ઘટના યાદ કરીને બહેનદાસને સંસારમાં પોતાનું ગાકું ગજાવવાનું હતું, અને પોતાની અતામતા સાવતી હતી.

: ૯ :

દેહગામમાં

બહેચરદાસ સાઈબા છાંડી દેહગામ આખ્યા ત્યાં તેમનું વય પંદર વર્ષનું હતું. બહેચરદાસને હવે સ્વામી મગાંએને આધીન થવું પડ્યું. સંસારના ચિત્રવિચિત્ર રંગો જોવાની હવે ગરુડ્યાન થઈ.

યદ્યપિ બહેચરદાસનું મુખ્ય રહેઠાણ મોસાળમાં હતું, પરંતુ ક્યારેક બંદન વિડોણા બનેલીને ત્યાં હરખજના મુઠાડે રહેતા. અને ક્યારેક દેહગામમાં જ ફોઈનું ઘર હતું ત્યાં પણ જતા. માનાની માના ~ ટાદીમા હજુ જીવંત હતાં. દીકરીના દીકરા બહેચરદાસ ઉપર એમનો પ્રેમ સારો હતો. પોતાથી લગભગ ત્રણ વર્ષ નાના મામા યુક્તબીદાસ માથે એમનો જીવ ખૂબ મળી ગયો હતો. એટલે માતા, પિતા, જડેન આદિના વિરહનું દુઃખ ધીરે ધીરે અહિં શૂનાવા લાગ્યું હતું.

પહેલાં કહ્યું તેમ, દેહગામમાં એમનાં સગાં બહાણના બહુ મોટા સમદ હતો. દસા શ્રીમાળી વણિક જ્ઞાતિનાં સવાસો - દોઢમો જેટલાં ઘર - મગભગ બધાં જ એમનાં ઓછાં વસ્તે અંગે સગાં થતાં.

પણ કવિ વચ્ચળ બદે સાચું જ કહ્યું છે કે :

‘લક્ષણ લધુનાનાં વધવાં, વૃદ્ધ વરે ફળ ધાર,
નદીએ નીર બધે ઘટવાં આયુષ્ય અસ્થ ઇપાર.
આપી યાપણ બોળવે, જુદાં ખાધે સમ;
કરમે ભૂતવે બોળવે, કુડાં કરે સો કમ.’

ખંડેચરદાસને પણ સગાંબહાણની સ્વાર્થાન્ધતાનો હવે અનુભવ થવા તાઝો. સ્વાર્થા સગાઓના સમુદાયમાં પણ પોતાનાં દાદીમાનું વાસસ્થ અને મામા જીદાખીદાસની અપાર મમતા, એ એમના જીવનમાં આધાસનનું ધ્યાન હતું. દેહગામમાં આગળ અબ્યાસ કરવાની એટલે સાતમી ચોપડી મણવાની પણ સગવડ હતી. એ સગવડનો પણ ખંડેચરદાસ લાભ લેવા લાગ્યા.

ભાવનાઓ જનમૂલ બની હતી. મુખ અને દુઃખના રંગો આગળનાં એને વાર ન લાગતી. અનાદ્યસ્થાને લીધે પરનાં ત્રતા ભોગવતી પડતી, છતાં એ આત્માને ડંખ દેતી. મુક્તિનો અપર્વ પ્રકાશ લેવા એનું હૃદય ઝંખી રહ્યું હતું. અને એ યુવાને ગનમાં નિર્ણય કર્યો કે દુઃશક્તિશાળી ન બનું- મારા પગ ઉપર ન ગિઓ રહે - ત્યાં સુધી મારે જન્મ ન કરવું. અને કેહ- ગામતી નાકુકાશાળામાં એણે પ્રવેશ કરી સાનમી ચોપડી પાસ કરી.

શાળાના સૌ વિદ્યાર્થીઓ ખરેખરદાસ પ્રતિ મમતા રાખતા કારણ કે એની શુદ્ધિ તીવ્ર હતી, અને પ્રકૃતિ નરમ તેમ આચારમાં મુશીબતા હતી. એ ઉપરાન્ત શિક્ષકોની ગર્વોદ્ધ રાખતી એ પોતાનો - દરેક વિદ્યાર્થીનો ધર્મ છે. એ વાન એણે અંતરમાં ઉતારી હતી. એણે પોતાની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં વિદ્યાર્થીઓની તોફાની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો હોય તો તે એક જ વખત, કહેવાય છે કે-શાળામાં એક વખત છદ્ધાના શિક્ષકોનું સંમેલન હતું. સારા હોંશિયાર વિદ્યાર્થીઓને પ્રાર્થના સંવદો, બળનો વગેરે શીખવાડી એ સંમેલન મારે તૈયાર કરવામાં આવ્યા.

આ ઉત્સવમાં ભાગ લેવા માટે ઘણા શિક્ષકો તેમજ ફજવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર વગેરે મોટા અધિકારીઓ પણ આવ્યા હતા. બધા વિદ્યાર્થીઓને મુથના આપવામાં આવી કે: 'નમે બહાર કોમ્પાઉન્ડમાં એસો.' રંજન કાર્યક્રમમાં જેનું જેનું કામ આવશે તેમને બોલાવવામાં આવશે.

આથી વિદ્યાર્થીઓને ખોડું લાખું. બધા વિદ્યાર્થી એક જાડ નીચે બેગા મળ્યા અને તેમાં એક તોફાની છોકરાએ પ્રસ્તાવ મૂક્યો કે 'આપણે આ કાર્યક્રમમાં ભાગ ન લેવો કારણ કે આપણને રંજન કાર્યક્રમ

જોવા માટે જોવાન્યા નથી. અને એમાં ભાગ લેનાર બધા વિદ્યાર્થીઓ એક આંગવીના ઝાડ ઉપર જઈ બેસી ગયા. બકેચરનાં પછુ એમાં મંમતિ આપી હતી. અને એક વિદ્યાર્થી દેખાવિન્દના દ્વાર પામે જિભો રહ્યો. અને કડેમાં આચ્યુ હતું કે શિક્ષક જોવાવે તો કડેલું કે બધા ક્યાં ગયા છે તે હું નથી જાણતો.

અને સંમેલનનું કાર્ડ શરૂ થયું. ગઝઆનમાં પ્રાર્થના માટેના વિદ્યાર્થીઓને જોવાવગમાં આવ્યા. પણ કોણ આવે? આ તો પડેલે કોણે માખ આવવા જેવો થાટ થયો.

એસાડી શકે? એટલે એમાં ખડે જોતાં શિક્ષકો કે સ્કૂલ માસ્ટર ડોઇ દોષને પાત્ર ન હતા. પણ જુવાની દિવાની છે ને દેટલીક વખત જુવાનોની વિવેકબુદ્ધિ બહાર મારી જાય છે.

આ પ્રમંડમાં પણ આવું જ બન્યું હતું. અરેચરદાસે ખીજા વિદ્યાર્થીઓની સાથે, આ અવિવેકી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો. એ એમના ઇચ્છનમાં હંખ દેતી એક જ ઘટના બની ગઇ.

અબ્બાસની બાબતમાં અરેચરદાસ જોઇએ તેવા કુશળ ન હતા. જુગોળ અને રેખાગણિમાં તેમને રસ નહોતો પડતો.

એમના એક સહાધ્યાયીએ એમને રેખાગણિનના દેટલાક નિયમો મહામુરદેક્ષીએ શીખવાડ્યા હતા. ગણિત સારું આવડતું ને સોમાંથી પંચાણું ગુણાંક એમણે મેળવ્યા હતા. જો કે મળવા તો સો જ જોઇતા હતા પણ એ પાંચ ગુણાંક દેખ કપાયા એ જ એમને મન પ્રમ્મ હતો.

‘ મારા પિતાના પક્ષમાં અમે બાઈ જડેન ચાલ્યો છીએ. ’

પોતાના કાકા, કાકી, મામા, મામી, દાદા, દાદી ને બીજા પક્ષ કોઈ સ્ત્રી સંબંધીને એમણે ૧૮ વર્ષની વય સુધી તો સંબોધનથી બોલાવ્યાંજ નથી. બાગમાં બારે કામ પડી જાય ત્યારે એટલું જ કહેતા: ‘ હ્યો, કાવો, ’ કે ‘ હા! ના! ’ માત્ર પોતાની જડેનને ‘સુન’ અને ફોનને ‘ફો’ તરીકે એ પ્રસંગોપાત સંબોધના અને તે પક્ષ બાધ્યાવસ્થામાં કારણ એ એમના હાથ નીચે જીછ્યા હતા.

દોષ જાણે શા કારણે અકેન્દ્રદાસના હૈયામાં સર્ગાંહાણાંએ પ્રત્યે ઉદામીનતા ખૂબ રહેતી.

દોષનું મૃત્યુ થાય તો ચે શું ને દોષને ત્યાં જન્મ થાય તો ચે શું? એની એમના ઉપર કાંઈ જ અસર નહોતી થતી. જન્મમૃત્યુનાં ચક્રો તો અનાદિકાળથી ચાલ્યાં આવે છે. જેનો જન્મ તેનું મૃત્યુ થવાનું જ છે. તે મૃત્યુ પામેલો પોતાનાં કર્મ પ્રમાણે નવો જન્મ ધારણ કરવાનો જ છે.

‘ તારા જેઠા કાકા ! ’

‘ અરે ! એમણે પણ ક્યાં ગ્રહણ વખતે સાપ કાઢ્યો ? ’

દાઢ પણ સગાંજ્ઞાનાને એ નામ લઈને તો બોલાવે જ નહિ, એ વાતથી સૌ પ્રહ્લિનમાર હતા. એમની માતાની માતા—નાની મા મરવાં પડ્યાં. ડોસીમાનો પ્રેમ અગાંવ હતો. બેડેચરનાં હૈયામાં ચિંતા થવા માંડી: ‘ ડોસીમા મરી જશે ત્યારે હું શું કહીને પોક મૂકીશ ? ’

ખીખ સગાંઓ પણ એનું એ કૌતુક જોવા તકપાપડ થઈ રહ્યાં હતાં. ‘ બાણિયો શું કહીને પરણપોક પાડે છે ? ’

અને ડોસીમાનો દેહોત્સર્ગ થયો. રિવાજ પ્રમાણે તો નિકટના સબંધીઓએ જ પોક મૂકીને રાતું જોઈએ. છુનાખી મામા અને ખીખ સગાંઓની સાથે બેડેચરદાસે પણ કૃત્રિમ પોક મૂકી; અને બે દીંચણની વચમાં મેં રાખી હાથથી મેં લાંટી રાખ્યું અને પોક મૂકી.

ઃ આમ જીવનઅનુભવનાં પગથિયાં એ ક્રમે ક્રમે થડતા ગયા.

વડોદરા રાજ્ય તરફથી લેવાની સરવેયરની પરીક્ષા આપવાનું એમને એક વાર મન થયું. અભ્યાસ કરી એ પરીક્ષામાં તેઓ બેઠા. પેપર લખવાની લેખિત પરીક્ષામાં તેઓ બીજીયું થયા, પણ માપણીની પરીક્ષામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા. એટલે પછી એ દિશાનો પ્રયાસ માંડી વાળ્યો.

એક વખત દહેગામના લોકો કેસરિયાજીની જાત્રાએ જવા નીકળ્યા. તે વખતે એમના મામાનું કુટુંબ પણ યાત્રાએ જતું હતું. એમની સાથે બહેચરદાસે પણ એ યાત્રાનો લાભ લીધો.

આપણામાં કહેવત છે કે સોજત તેવી અસર. તેવી રીતે પોતાના મામાના ભાગમાં બીજા જુગારીઓની સાથે તેઓ જુગારને ચાળે પણ થડ્યા. અત્તે એ વાત તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે કે માનવીને એક વખત જે ભૂતનો, હાંદ લાગે છે એટલે એ એને પતનને પથે ઘસડી જાય છે.

દહેગામનો એક આદર્શ યુવાન યુનીલાલ કાનુની મુંબઈ રહેતો. એ ભાવનાશાળી ત્યાગમૂર્તિ મગો યુવાન અવારનવાર પોતાને વન દહેગામ આવતો.

બહેયરદાસની સાથે યુનીલાલને મૈત્રી થઈ. યુનીલાલે જોયું કે બહેયરદાસમાં કેંઈક શક્તિ છે—દૈવત છે. એટલે એણે એને પોતાની પાસે બેમાડી પ્રતિક્રમણનો થોડો ઘણો અભ્યાસ કરાવ્યો.

એને એમ જુગારને ચાલે ચડેના બહેયરદાસનું ચિત્ત એ સજ્જનને પૂજા, પ્રતિક્રમણ અને સામાયિક પ્રત્યે વાળ્યું.

તે ઉપરાંત એ આદર્શ પુરૂષે દહેગામમાં એક પાઠશાળા સ્થાપી અને તેનું મંત્રીપદ બહેયરદાસને મોંપ્યું. વળી એક સભા પણ સ્થાપવામાં આવી તે નાનું જેવું એક પુસ્તકાલય પણ બંધ કરવામાં આવ્યું.

સભાઓ ભરાવા લાગી, પ્રવચનો થવા લાગ્યાં, પણ આ બધું બાલિગતામયું લાગતું. એમાંથી વિનંતાના જન્મતો, અંદર અંદર જન્મીએ થના છતાં એ રીતે બહેયરદાસ માટે કેંઈક ધાર્મિક દિશા ઉઘડી ચૂકી હતી.

લગભગ ચૌદેક વર્ષની ઉંમરમાં આ બધામાં હિંમતવિમળનામના સાડુનો પરિચય થયો હતો. એ વાન થકેલાં કહેવામાં આવી છે. તે સમયે બાલવિનોદનો હતો. વાસ્તવિકતા અથવા જીવનપરિવર્તનની દૃષ્ટિ ન હતી, છતાં એક સાડુના નામની અદ્ય પણ અસર થવા વિના નથી રહેતી.

દહેગામમાં શ્રી યુનીલાલ કાનુનીના પરિચયે, એમની પ્રેરણાએ બહેયરદાસના જીવનમાં અરેખર પથટો કરી દીધો.

આવા જ સંજોગોમાં દહેગામમાં એક સાધુ આવ્યા. એમની

ભાવચાળી, તેજસ્વી મુખાકૃતિ ગમે તેવાના દિલ્લે આકર્ષતી હતી. એમની મધુર વાણી ગમે તેવા કંઠોર હૃદયને પણ પીગળાવતી હતી. એમની શુદ્ધતા એમની પ્રત્યેક ક્રિયામાં નીતરતી હતી. સગા સંબંધીઓ અને ભાના વાણિયા કહેતા કે, “ આ સાધુ આપણા નથી. ” બહેચરદાસને હૃદય સાથે આશ્ચર્ય થતું. “ આત્રા પ્રતાપી, તેજસ્વી, ક્રિયાશીલી, શક્તિશાળી, ત્યાગી સાધુ, એ વળી આપણા નહિ ? ” વાન શી છે ? લોકો

: ૧૨ :

શ્રદ્ધાનો પ્રભાવ

યુનીસાલ કાનુનીની મૈત્રી અને શ્રી બાનુચંદ્રસૂરિજીના થોડા પરંતુ મહત્વપૂર્ણ પરિચયે અકેચરકાસના જીવન ઉપર ભારે અસર કરી અને એમની દ્વારા શરૂ થયેલી પ્રવૃત્તિઓ એમને માટે વધારે ને વધારે પ્રેરણાદાયી બનતી ગઈ.

એમના હૈયામાં એમાથી એક દિવસ એ ભાવના જાગી ઊઠી: ‘હું એક સારામાં સારો વક્તા ક્યારે થઈશ? હજારોની માન્યમેદનીતે પોતાનાં પ્રશ્નનો દ્વારા ક્યારે મંવમુગ્ધ બનાવીશ? રાજ મકારાજીઓ ને એવા જ દરજ્જાની વ્યક્તિઓ પ્રમુખપદે હોય અને એમની સભાઓને મુખ્યવતાર પ્રભાવશાળી વક્તા હું કેવી રીતે ગુણુ ?”

હાથોબાવના હમેશાં માનવીને ઉર્ધ્વગામી બનાવે છે. એની હેયમાં અમર જ્યોતિ જગાવી એના પ્રકાશથી એ સંસારને આંજ નાંખવા શક્તિમાન થઈ શકે છે. ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે રપ૪ કહ્યું છે કે: 'અસ્થાવાન્ લભતે શ્રદ્ધાથી કરેલું કોઈ કામ અશ્વજન્યું નથી. માત્ર એને માટે ધીરજ નોંધએ છે.

જેમ જીનાવળે આંખ પાકતા નથી તેમ ઉતાવળથી કોઈ કાર્ય સંપૂર્ણ સફળ બની શકતાં નથી.

માનવીને જે કાર્ય સંપૂર્ણ સફળતાથી પાર પાડ્યું હોય, તે કાર્ય માટે એણે સાધના કરવી નોંધએ અને જે સાધના સાચી હોય તે એની સિદ્ધિ-અપૂર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

, આમુથી છવકાવી સદે છે. તેવી જ રીતે નિર્દોષ હામ્બરગ દ્વારા ઓતાઓ
 , મનતે અનેરૂ રજન કરાવી સદે છે. આવી અન્ય મિહિનો આજ
 આમી થઈ શક્યો છે. પણ એની પાછળ એનો આત્મવિશ્વાસ, એ
 શરદેવની અપાર કૃપાના જ તેજ અમટે છે.

પતનમાંથી વિદાય

હોગામમાં ન્યારે બ્રાતૃચંદ્રમુરિ આવ્યા ત્યારે તેમના સમાગમમાં તેઓ સારી રીતે આવ્યા હતા. એમની માએ 'આ નવયુવકને આંજ્ઞ નાંખ્યો હતો. એ વાત પહેલાં પં છે. જ્ઞાનનાં તેજ અનેરાં હોય છે. એનાં આકર્ષણે પણ અજબ છે. જ્ઞાની પુરુષ પોતાનાં જ્ઞાન દ્વારાં જગતની મુદર સેવા બંધાવી શકે - 'જીભ'નાં અજ્ઞાનનું હરણ કરીને.

હતા. તેમના સમાગમમાં આવતાં બહેયરદાસની ધાર્મિક ભાવના સતેજ
યષ્ઠ. ચુનીલાલ કાનુનીએ એ ભાવનાનાં બીજાં રોપ્યાં હતાં વિજયધર્મ.
સૂરિય દારા એનાં પર અભીસિંચન થયાં અને એનું પરિણામ કેટલું
અસૌકિક આવ્યું તે આપણે સૌ જોઈ ચક્રીએ છીએ.

બહેયરદાસને ચૂળથી જ સંસારની ત્યાગીધતા ઉપર તિરકત
છુટયો હતો. જીવનમાં દેરલાક દુઃખદાયક પ્રસંગો પણ બની ચૂક્યા હતા.
અને આવા પ્રખર મુનિરાજનો સમાગમ થતાં હૈયામાં વૈરાગ્ય જન્મ્યો.
એમના હૈયામાં આ સંત પુરુષની જગત સાથે દાદી જવાની અભિલાષા
જાગી.

પણ માનવીની બધી અભિલાષાઓ ઓછી જ પાર પડે છે!
પ્રતિકુળ સંજોગોને અંગે દાદી જવાનું ન બની શક્યું. પણ મનમાં
એટલી ગાંઠ તો જરૂર વણા કે દાદી જઈને વિદ્યાભ્યાસંગ જરૂર વધારવો.

પોતાના મેઘસાગમાં, બહુ અનેક ધરના પરાણા તરીકે—ઓઠિ-
માણું જીવન જ્વલતીન કરવામાં એમનો આત્મા રૂઢાવા લાગ્યો હતો.
પીંજરનું પંખી પીંજરનાં બંધનમાંથી છુટવા પાંખો. રૂઢાવી રહ્યું હતું.
બહારની વિશાળ દુનિયા દેખવાની તમના હૈયામાં જન્મીત થયા કરતી.
જગત જણે સાદ પાડી ન રહ્યું હોય એમ લાગતું. આત્મા પણ બંધ-
નમાંથી રૂઢિતનાં તેજ નિહાળવા આજુર થઈ રહ્યો હતો.

કેક કેક વખત કૃપણ નાનાજી (માતાના પિતા) તરફથી
નીકળતાં બાણથી આ અકાર વર્ષના મુવાનની છાતી વીંધાઈ જતી. એને
એમ થતું કે અહીંથી હું ચાલ્યો જઈ. આવા સંજોગોમાં એના છુટાખી
મામા એને આશ્વાસન આપતા અને ખરેખર બહેયરદાસને છુટાખી

મામા ઉપર કંઈ અજાણ જ મોહ હતો એક તરફથી ઉદાસીનતા હતી, બીજી તરફથી છુનાખીદાસ ઉપર અગાધ પ્રેમ હતો-મિત્રતા હતી. પણ આખરે વૈરાગ્યનો જ વિજય થયો.

એક દિવસ એમણે આત્મનિર્ણય કરી લીધો. દેહગામ છોડવાની તૈયારી કરી.

એમને નિદાન આપના ગાંડે સ્ટેશન ઉપર એમના કેટલાક મિત્રોમા એમના છુનાખી મામા, મોટા મામાનો પુત્ર મંગળદાસ ચક્રભાઈ, બહેનના પુત્રના પુત્ર હરિનાન મહાસુખરામ, છુનાખીદાસ પાનાચંદ, મોહનનાન મહાસુખ કોઠારી, અમાનાન પાનાચંદ, સોમચંદ મગનનાન મોટી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

જતા જતાં એમણે પ્રતિજ્ઞા લીધી કે “હાં તો પૈસે ટકે ખૂન સમૃદ્ધ સુખી થઈને દેહગામની ધરતી ઉપર પગ મૂકીશ અથવા સાધુ થઈને આવીશ.”

ખંડ બીજો

—ગુરુકુલવાસમાં—

: ૧૪ :

માર્ગદર્શક મિત્રનું પુનર્મિલન

જેવરદારો દરેકમા ઝોડી ફડી જવાનો નિર્ણય કર્યો. કારણ કે ફડીમાં એમના જે યુવાન મિત્રો વિશ્વાભ્યાસ કરતા હતા. એમનાં નામ મંગલદાસ જમનાદાસ અને છાટાનાન મોતીનાન. આ બંનેનો એમના ઉપર અપાર સ્નેહભાવ હતો. તેમા ૫

ખીખને શુદ્ધ બનાવવાને લાયક થાય છે-જે એનું કર્તવ્ય છે-જે એનો ધર્મ છે તે બળવવા એ શક્તિશાળી બને છે. ।

બહેચરદામના જીવને પણ કલ્યાણમાર્ગ લીધે-કાશી જનાનો. શેક વીરચંદ દીપચંદની બનામણ મિટ્ટી ઘણ પોતાના એક પિતાનરાણા યુવક મણિયાવ ન્યાયચંદની સાથે અભ્યાસનો નિર્ણય કરી એમણે બનારસનો માર્ગ લીધો.

આ નવયુવાનના મનમાં સંકેત થતો ‘ મારા જોવા અરાદ ઓગણીસ વર્ષનો યુવાન મંચુન બણવા બપ છે તે જર હાસીને પાન થરો. ત્યાં તો નાના નાના છોકરાઓ એ દેવભાષા બણી રહ્યા હશે એમની વચમાં હું આટલો મોટો કેવો દેખાઈશ ? ’

અને આવો વિચાર આનના હૈયામાં મુઝવણ બની ચતી અને એવા અનેક વિચારોને રમણે ચડતા બને મિત્રો પવિત્ર મંદિરાળને કિનારે આવેલા તીર્થધામ કાશીમાં આની પહોંચ્યા.

એમને મોટા માંગી મુમાકરીનો એ પ્રથમ જ પ્રસંગ હતો. જના આપણામાં કહેવત છે કે અનુભવ એ મોટો શિક્ષક છે. એમને પણ આ પ્રવાસ દરમિયાન ઘણી ઘણી જાતના અનુભવો થયા

તે અરમામા દેહગામનાજા વેરા જો નરકથી મમાચ્યા મળ્યા દે
અમારી અમુક ગામની દુનન ઉપર દિમાખી કામકાજ ઉપર તમે જાઓ
તો અમુક પગાર મળશે

પણ ખડેચરદાસ તો વેરથી નિષ્ણ વ કરીને જ નીકળ્યા હતા. હવે
એમને નોકરી કરવા જતુ પાનવે એમ ન હતુ એમના મુખમાથી નોકરીની
માગણી માબળના જ ઉદ્ગારો મરી પડ્યા 'જહાનમમા ગણ એની નોમી
ને ગુનામી, હવે તો નીમળ્યા તો નીકળી જ જાયુનુ.'

ત્યાથી એ પોતાના મિત્રોની મિદાય લઈ મુગધ આવ્યા મુગધમા
એમના પરમ મિત્ર અને ઉપકારી મુનીનાત નારશુદાસ દાનુનીને ત્યા
મુકામ રાખ્યો દાનુનીના આનદનો પાર ન રહ્યો. પોતાના ધાર્મિક
સંસ્કારને ક્રતેજ કરનાર શુદ્ધ માથે રહેવાનુ ચતા ખડેચરદાસને પણ
આનદ થયો પરતુ મુગધમા શરીર માં ગે એમ ન દેખાયું. શરીર
ખસ ખૂન થઈ

શરણુ સાંપડ્યું. જાણે એમનું પ્રારબ્ધ જ એમને અહીં આત્માનાં દશાણુ
ગાટે ન ખેંચી શક્યું હોય !

એ ત્યાં પડેલાં જે મુનિરાજ ધર્મવિજયજી મહારાજ પોતાના
શિષ્યો અને મુદરથ વિદ્યાર્થીઓ સાથે દાણી જતાં દેવેગામ પધાર્યા હતા
તે જ ગુરુ અહીં હતા.

સંવત ૧૮૬૧ માં એમના સમાગમમાં-એમની છત્રછાપામાં-
એમના શરણુમાં અદેયરદાસે શબ્દસ્થાવરિયી પોતાના અભ્યાસનો
પ્રારંભ કર્યો.

અદેયરદાસને જે જોઈતું હતું તે મળી અધુન. એનો આત્મા
શુક્તપણે વિહાર કરવા લાગ્યો. અહીંનું વાતાવરણ એને અભ્યાસ માટે
અનુકૂળ લાગ્યું અને તેમાં થે પવિત્રતાની મતિસમા ધર્મવિજયજી જેવા
ગુરુના સાંનિધ્યમાં રહેવાનું એટલે પછી પૂછવું જ શું ? હવે એમના
આત્માને પાંખો, આવવા લાગી. જીવન પરિવર્તનનાં જાણે મુંદર મુંગલાચરણ
ન ચર્પા હોય ! સાચા સંતનો સમાગમ પત્યરમાંડી પારસ ધોડે છે-માન-
વીર્યાથી દેવ બનાવે છે.

ગુરુ વિના રાત્ર ક્યાંથી સંભરી શકે ? પ્રાચીન સમયમાં મોટા મોટા
રાજા મહારાજાઓથી ગાંડીને સામાન્ય નિયતિના માણસોનાં બાળકો પણ
વિદ્યાભ્યાસ માટે ગુરુજીના આશ્રમે જતા. સાંદિપની ગુરુજીને ત્યાં શીકુંદ
અને સુદામા વિદ્યાભ્યાસ માટે ગયા હતા. તે પ્રસંગ સદુ દોષને વિદિન છે.
અને પ્રાચીન કાળની એ પ્રથા હજી ભારતવર્ષમાં દોષ દોષ રમણે જીવંત
છે એમ દાણીનગરીની મુલાકાત લેનાં લાગે છે. અહીં ગુરુજી અને
વિદ્યાર્થીઓ આશ્રમનાં જોણું જીવન ગુમરી, વિદ્યાભ્યાસ, બલુરા બહાર-
વાનું કાર્ય કરે છે.

સાચા ગુડ માટે Henry Adams નામના એક લેખકે
લેખ્યું છે :—

A teacher affects eternity; he can never tell
where his influence stops.

જ્ઞાનસાગી ગુડજ્ઞાન જ્ઞાનનો પ્રતાપ ઓર હોય છે. ગુડઓ તો
જનનું માતૃ સંસ્કારક છે. પ્રજાના જીવનઘડતરના એ તો સાચા
હૃદય છે.

: ૧૫ :

કાશી બનારસ

ભારતવર્ષના પ્રાચીન નગરોમાં તીર્થક્ષેત્રમાં પુરાણ પ્રમિદ્ કાશીનગરીનું મહત્ત્વ ઘણું છે અને આજે પણ એ મહત્ત્વ એ નગરીએ ટકારી ગામ્યુ છે. આપણામાં તો એક કહેવત પણ પડી ગઈ છે કે 'કાશીનું ગરણ.' 'કાશીમાં મૃત્યુ પામનાથી મોખ મળે છે' એવી બાવના પણ ગોટા બામના હિંદુઓનાં હૈયામાં આજ વર્ષોથી વધી ગઈ છે. આની એ તીર્થનગરી આજે પણ અમૃતના અભ્યાસ થઈ બાકીતી છે. તામ્રચિત્રા, નાગદા, ક્ષત્રિનકંડ. ગાઝગરી જેવાં દેહપાત્ર

વિસ્દેશ્વરનાં દર્શન કરી પાવન થવા દાશીને આંગણે આવે છે તે જાય છે.
વિઘ્નાભ્યાસ કરનારા વિઘ્નાભ્યાસગીઓ માટે ત્યાં મારો અવકાશ છે.

પ્રાચીન કુળાની દૃષ્ટિએ પણ એનું મહત્ત્વ કંઈ ઓછું નથી.
હિંદુ, બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મો માટે પણ આ નગરી આદરણીય છે.

અને પતિતપાવની ગંગાનું મહત્ત્વ કોણ નથી જાણતું? આ
પવિત્ર ગંગાજીને તીરે પસેવું દાશી ચહેર-એ કારણે પણ એનું મહાત્મ્ય
વધારે છે.

અન્ધ શ્રદ્ધાના જમાનામાં સંસારથી વિદાય લેવા માટે ગોશ્વ
પામવા માટે કેટલાક લોકો કાશી જઈ 'કરવત' મુકાવતા.

અર્વાચીન સમયમાં કાશીમાં કેટલોક સડો પણ પેળી ગયો છે.
અને એક કહેવત ધર્મ પછી છે:

‘રાંડ, સાંટ, સીટી, સં-ચામી;
હમસે બચે તો સેવે કાશી.’

કાશીનાં પંડાઓ યાત્રાળુઓને દગલામાં ઘણા જાણીતા થઈ પડ્યા
છે. કાશીમાં આજે અનેક દૂપણો હોવા છતાં એના બૂપણરૂપ સ્વ. પં.
મદનમોહન માલવિયાજીના પરિશ્રમના પ્રતિક સમુ ‘હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલય’
સોહી રહ્યું છે. એ વિદ્યાલયે કાશીની કીર્તિ વિશ્વમાં ફેલાવી છે.

સંસ્કૃત બાપાના ધુરંધરો આજ પણ કાશીનગરીમાં મળી આવે
છે. ન્યાય, વ્યાકરણ, સાહિત્ય, ચમ્પુ, જ્યોતિષ, વેદ-વેદાંત,
આયુર્વેદ આદિ અનેક વિષયોના ધુરંધર પંડિતોથી આજ પણ કાશી
સોહી રહ્યું છે. ત્યાં ગામ હોય ત્યાં ડેડવાડો હોય એ કહેવત પ્રમાણે આ
નગરીની કાળી બાજુ પણ છે અને તે પણ હદ વિનાની છે.

બનારસ એ તો તીર્થક્ષેત્ર કહેવાય. આપું તીર્થસ્થાન તો પવિત્ર હોવું
જોઈએ. પરંતુ કંમનગીએ હાલનાં તીર્થસ્થાનો આત્મકલ્યાણનાં સાધનોને
બદલે પાપાચરણનાં ધામ બનતાં જાય છે.

એકલા બનારસમાં જ આવી ઘટનાઓ ચાલે છે એમ નથી. આજે
આપણા બધાં જ તીર્થક્ષેત્રોમાં વાતાવરણ અશુદ્ધ થતું જાય છે. સાધુઓ
પોતાનું કર્તવ્ય વિસરતા જાય છે અને પરિણામે અસાધુતા વધતી જાય છે.
આજે સર્વત્ર દંભનું સામ્રાજ્ય વ્યાપતું જાય છે. આત્માની વિશુદ્ધિ વિના

જ્યાં ઉપચારો નકામા છે એ વાત તરફ જાણી જાણીને ધ્યાન ખેંચાય છે. આવા વાતાવરણમાં કોઈ વિરલ પુરોહિત જ પોતાના જ્ઞાન અને સાધના દ્વારા વાતાવરણને શુદ્ધ બનાવે છે.

આપણામાં કયું છે કે

અન્ય ક્ષેત્રે કૃતમ પાપમ
તીર્થ ક્ષેત્રે વિનશ્યતિ ।
તીર્થ ક્ષેત્રે કૃતમ પાપમ
ચન્નલેપો : મરિચ્યતિ ॥

એ સાવ સાચું છે. અને જો આપણાં તીર્થોની માત્રાએ જતા સૌ સાધુઓ અને સંસારીઓ આ વાત સમજે તો તીર્થક્ષેત્રોની પવિત્રતા અખંડ જળવાઈ રહે એમાં જરાયે શંકા નથી.

દાશીનું બીજું પ્રાચીન નામ વારાણસી છે. શાસ્ત્રોમાં આ નામનો ઉલ્લેખ એટલા મોટો છે કે દાશી 'વરુણા' અને 'અસિ' નામની બે નદીઓની વચ્ચેમાં વહેતું છે. આજે તો દાશીનગરની આબાદી તથા ક્ષેત્રફળ ઘણું વધી ગયું છે. અસહનના વખતમાં ઉત્તરમાં સિંહપુરી, સારનાથ, ચંદ્રાગ્રી, આ જ્યાં દાશીના જ બાગો હતા. દક્ષિણમાં ભેનુપુર અને ભુવિનીને આજે પણ દાશીના બાગો તરીકે માનવામાં આવે છે. દાશી, સિંહપુરી અને ચંદ્રાગ્રીનાં પાર્થનાથ બામવાન આદિ ઘણાં તીર્થકર્તૃનાં સોળ કલ્યાણકે થયા હતા અને તે સિવાય ત્રણસો વર્ષ પહેલાં આજ દાશીનગરમાં ન્યાય વગેરેનું પરિશિષ્ટન કરવા ગુજરાતથી શ્રી યશોવિજયજી અને શ્રી વિનયવિજયજી નામના બે સાધુઓ ગયા હતા. આજ દાશીનું મહત્ત્વ જોનામાં શ્રી યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાએ વધાર્યું છે.

‘મહારાજશ્રી ! અમે દહેમામના છીએ.’

‘દહેમામના છો ?’ એમ પૂછતાં એ મુનિમહારાજે આશ્ચર્ય અનુભવ્યો.

ખડેચરદાસને લાગ્યું કે શું આ મુનિરાજે દહેમામ જોયું હતું ?

ત્યાં તો તેમણે કહ્યું :

‘છોકરાઓ ! અમે પણ દહેમામ આવ્યા હતા એ વાત તમે જાણો છો ?’

સૌએ મૌન ધારણ કર્યું. ખડેચરદાસે પોતાનાં રમરખોને તાંગ કર્યાં. એને યાદ આવ્યું કે-તેણેક વર્ષ ઉપર કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અને સાધુઓ સાથે એક મોટા મહારાજ ત્યાં આવ્યા હતા અને કેટલાક લોકોને બ્રહ્મચર્યની બાધા આપી હતી. શું તેઓ તો આ નહિ હોય ? ખડેચરદાસે હિંમતથી પૂછ્યું :

વરસી ગઈ. હૈયામાંથી નિરાશા આઘમ થઈ. એને લાગ્યું, ‘ખરેખર હવે મારો ઉદયકાળ આવી લાગ્યો છે.’

અને એ વિદ્યાળ મકાનના ચોથે માળે બેઠેયરદાસ નથા એની સાથેના વિદ્યાર્થીનો સામાન મૂકાવવામાં આવ્યો.

સં. ૧૯૬૧ની એ સાલ હતી. જાણે બેઠેયરદાસના યુવન-પરિવર્તનનું એ વર્ષ ન હોય !

પાઠશાળામાં તે દિવસે ખીચડી રાંધી હતી. બેઠેયરદાસને ખીચડી ભાવતી નહોતી. ખીચ પછુ વિદ્યાર્થીનું એવું હતું. બંનેજથુની આંખોમાંથી આવજી બાહરવો વરસવા માંડ્યા. બેઠેયરદાસના દિલમાં તો થયું. ‘અહિંયા ક્યાં આમ હસાયા ? મુખની શોધમાં નીકળ્યો ત્યારે કમે’ તો ‘દુઃખનું દુઃખ રહ્યું. અને આજે પ્રથમ દિવસે જ ખીચડીથી અપશુકન.’

પછી સાંજે દૂધપાક પૂરીનું જમણું હતું. ત્યાંના એક વિદ્યાર્થીએ કહ્યું : ‘આજે તેરશ છે. તેરશને દિવસે હંમેશા સાંજે આ જમણું મળે છે.’

અને અહીં આત્મા પછી બેઠેયરદાસનાં હૈયામાં અનેક તરંગો આવવા લાગ્યા. જનતજનની કલ્પનાઓ મનમાં ઉદ્ભવવા લાગી.

મનમાં પ્રશ્નોની પરંપરા જગવા લાગી :

‘પંડિત જનવાથી અને શો કાયદો ? મેં તો લક્ષાધિપતિ જનવા થઈ જોડ્યું છે.’

બેઠેયરદાસને મન તે વખતે પંડિત એટલે આજીવ્ય. આજીવ્ય જ પંડિત શું છે ? એના મનમાં થતું : હું વાણિયાનો દીકરો આજીવ્ય બનીને

શું કરીશ ? શું કોઈ મંદિરનો પૂજારી થઈશ ? વરકન્યાઓના વિવાહ કરાવીશ ? શું આજ કાર્ય મારે કરવું પડશે ?

સંનૃત બાણીને માટે આજ ધંધો આઠરવો પડશે ? આટલી મોટી ઉંમરે સરકૂત કેમ બાણીશે ?

આવા આવા અનેક વિચારતરંગો બહેરદામ અને એમના માથા મથિનાવનાં હૈયામાં જાગતા હતા.

! ૧૭ !

પાઠશાળાના વિદ્યાર્થી

શ્રી વિજયધર્મસુરિજી મહારાજે કેવળ સંસ્કૃતના પ્રચાર માટે જ આ મં રચા રચાપી હતી.

તેઓ દરતાપૂર્વક માનના હતા કે જૈનસમાજમાં સંસ્કૃતના પ્રચારની ખાસ આવશ્યકતા છે. પ્રાચીન જૈનભંડારોમાં લાખો બુધકે કવેડોની સંખ્યામાં તમામ વિષયોના મહામૂળા અંથો વિદ્યમાન છે. એ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતભાષામાં જ છે અને સંસ્કૃત-પ્રાકૃતભાષાના વિદ્વાનો જ એ અમૂલ્ય અંથોનો ઉપયોગ કરી શકે.

પ્રાચીન સાહિત્યનું વર્તમાન સમયમાં નીચી દ્રષ્ટિથી સંશોધન કરી એના ઉપર પ્રકાર નાંખવાનું કામ સાચા વિદ્વાનો સિવાય કોણ કરી શકે ? માનવી સાધુ થવા છતાં વિદ્વાન ન હોય તો એની સાધુતા શામતી

નથી. વિદ્વાતાના વાઘા સજ્યા વિનાનો સાધુ એ માયો સાધુ નથી ન તો એ દેશ ને ઉપયોગી થઈ શકે છે અને સમાજનું શા માટે-એની જાતનું પણ શ્રેય એનાથી થઈ શકતું નથી.

જાન્યત્રવાં મા એજ જમાનો એવો હતો કે પનિહાગીઓ પણ સંસ્કૃત બાપામા વાર્તાવિનોદ દરતી હતા. આજે તો સંસ્કૃત બાપાને મૃતબાપા Dead language ગણવામાં આવે છે.

આત્રી પરિસ્થિતિમા મુનિરાજ વિજયધર્મસુરિજીએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના પ્રચાર માટે મહાન કષ્ટ ઠાવી કાશીનગરમા આ પાઠશાળા સ્થાપન કરી સંસ્કૃતની સંસ્કૃતિને પુનઃ સંજીવની હાલવાના પુરસ્કારમાં પોતાનો અમર ફાળો નોંધાવ્યો હતો.

ગુરુદેવની ઈચ્છા તો વર્તમાન જૈનસમાજમા અમાધારણ વિદ્વાનોનું સર્જન કરવાનો હતો અને તે માટે આ પાઠશાળામા પ્રાચીન પદ્ધતિથી પ્રારબ્ધમા વ્યાકરણ અને તે પછી ન્યાય અને કાવ્યોનું જ્ઞાન આપવામા આનનું હતું.

ઘોટે છે કે નહિ ? વગેરે જાગતો ઉપર તેઓ પૂરતુ લઈ આપતા અને પ્રેમપૂર્વક કહેતા

‘ ગીરાઓ ! ગભરાશો નહિ ને કંઈ જોઈએ તે માગી લેજો ’

અને એ પ્રેમાળ ગુરુદેવનો વરદ હાથ જ્યારે વિદ્યાર્થીઓની પાંડ ઉપર ફરતો ત્યારે તો જાણે આશીર્વાદની વાણી વરસી જતી.

ગુરુદેવની દૃષ્ટિમાં પણ જાણે અજન્મ જાદુ હતું. એમની મામે નિહાળતા જ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાં એતન જાગતુ અકિતભાવ ઊભરાતો. મોં પોતાના મ તાપના તાપ વિસરી જતા.

બહેચરદામની હૃદયને તો ગુરુદેવે અજન્મ કામણુ કપાં હતાં. જ્યારે ત્યારે એ ગુરુદેવના ખડકા જાણે પહોંચતા.

આ બધા વિદ્યાર્થીઓની મડળામાં એક હૃદયબદ્ધતા કરીને સૌથી વડા વિદ્યાર્થી હતા એમનો સ્વભાવ સાત અને ધીર ગંભીર હતો.

નવા નવા વિદ્યાર્થીઓને એ ભણાવતા, માર્ગદર્શન આપતા, એનો ઉત્સાહ વધારતા એટલું જ નહિ પણ જો કોઈને કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય તો તેઓ તે માટે પોતાના ઘરના પૈસા પણ આપતા હતા. બહેચરદામે સારસ્વત વ્યાકરણનો અભ્યાસ તેમની પામે કર્યો હતો.

બહેચરદામને શ્લોકો ભણાવતો ખૂબ ગાંધી જાણ્યો. તેથી વ્યાકરણ કરતા કાવ્યમાં એમનું મન વધારે ગોડવા લાગ્યું. વૈરાગ્ય, શતક આદિ મથેના શ્લોકો એ કંઈક કરવા લાગ્યા. મુઝમહારાજની શ્લોક જોનવાની પદ્ધતિ ઘણી મુંઝવે હતી—આકર્ષક હતી. શાહુલલિખિત વગેરે છંદો તો એ પોતે એવી ધીર ગંભીર રીતે

ઉચ્ચારતા કે સૌ કોઈ એ સાંભળતાં મુગ્ધ બની જતું. ભગવતી વાગીશ્વરીનું બહે એ વરદાન પામી ન ચૂક્યા હોય એમ લાગતું. એમની જામે બહે સરસ્વતી આવીને બેસી જતી. ગુરુદેવ બહેચરદાસ ઉપર અનહદ કૃપા રાખતા.

પાઠશાળામાં સાત સાધુઓ હતા. ગુરુદેવના એક સૌથી નાના શિષ્યનું નામ વ'નમવિજય' હતું. તેઓ પણ બહેચરદાસ ઉપર અપૂર્વ ભક્તિ રાખતા. એટલું જ નહિ પણ એમના અભ્યાસમાં પણ એ સારી મદદ કરતા હતા.

:૧૮:

ગુરૂજની છત્રછાયા

મ હાપૃથ્વની છાયા જેનાં જીવનને મળે છે, તેવું જીવન સદા
ધન્ય બને છે.

આ પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ પણ ગુરૂજની છત્રછાયામાં
સુખી હતા.

સવારે ધંટ વાગનાં જ બધા બેઠા થઈ જતા. પહેલાં મંદિરમાં
દર્શન-અર્ચન કરીને પછી સૌ વિદ્યાર્થીઓ ગુરૂજ પાસે આવતા,
પણ આગળની ગાળુએ બેઠા રહેવામાં સૌને સંકેચ થતો. ગુરૂજના
પ્રતાપનું તેજ એટલું બધું હતું કે સૌ જીવનનિપાને એમની બીક લાગતી
કે રખેને ચોરીસ કલાકમાં કરેલું કાંઈ તોફાન કદાચ ગુરૂજનાં શ્વાનમાં
આવ્યું હશે તો તેઓ શું કરેશે ?

અને આ ગુરુદેવ કેવળ સાધુજન ન હતા પરંતુ તેઓ નવા નવા વિદ્યાર્થીઓના જીવનગુરુ હતા મહાન શિષ્યી હતા પત્થરમાથી પણ પારસ કરવાની તેમનામાં અજગ શક્તિ હતી વિદ્યાર્થીઓના જીવનની જ્યોત પ્રગટાવવા માટે સદા તેઓ ચિંતનશીલ રહેતા. કર્તવ્યપરાયણ જનતા

કેમ કેમ વખત તો બિસ્તર બાંધીને ઘેર જવા તૈયાર થયે તે વિદ્યાર્થી ગુરુદેવના ઉપદેશામૃતનું પાન કરતો કે તરત જ પોતાની ઓરડીમાં જઈ મિસ્ત્રને છોડી નાખતો સર્વોપ્ય સાધુતી સાધુતા, આદર્શ પિતાનું વાત્સલ્ય અને ઘરે શિક્ષકનું શિક્ષકપણ—એ બધું તેમનામાં હતું તેઓ માગીમાંથી માનવી સર્જતા માનવીમાંથી સાધુ સર્જતા—દેવ બનાવતા અને આદર્યાની પ્રવૃત્તિઓમાં રચ્યા પચ્યા રહેતા હતા તેઓ એ બધાનાથી પર જળાભગવત અવિષ્ટ રહેતા

ભીમગ્રામમાં વગેરે અનેક વિદ્યાર્થીઓ તે વખતે પોતપોતાની ભુધ્ધિ શક્તિ અનુસાર વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્ય આદિનો અભ્યાસ કરતા હતા.

તે વખતે બનારસ પાઠશાળામાં એક અદ્ભુત વ્યક્તિ હતી. ખૂબ તેજસ્વી, પ્રભાવશાળી અને વિદ્વાન. એમનું નામ હતું શ્યામ મુન્દરદાસ વૈશ્ય, પાંચ હાથ લાંબા, પહોળા ને મોટા-ગૌરવર્ણના. બાલ્યકાળમાં ખૂબ કસરત કરી વજ્રમુદ્રિ બનેલા. પચીસ ત્રીસ વર્ષની વયના એ યુવાન 'રામઃ રામૌ રામાઃ' થી સંસ્કૃતના અભ્યાસની શરૂઆત કરી ને હુરધર વિદ્વાન બન્યા હતા. શુરદેવના એ પરમ ભક્ત હતા. પાઠશાળામાં જ એમનો નિવાસ. કપડાં સત્તા અને હાથમાઢના એ પૂરા શોખીન. રાત્રી-મહારાત્રી આની મુલાકાતે જવું હોય તો જરીથી ભરેલ અંગરખું, જરીની પાઘડી તેઓ પારણ કરતા.

એમનું લલાટ વિશાળ હતું અને એ વિશાળ લલાટમાં રામાનુજ મંપ્રદાયનું લાંબુ બેરંગી તિલક મોલી જાયતું. એ જતા હોય ત્યારે આગળ અને પાછળ વિદ્યાર્થી હોય જ. માત્ર સાત દરવાજામાંથી ફાઇ પથ દરવાજાનો પહેરેગીર એમને શોધીને એમ પૂછવાની હિંમત ન કરી શકતો કે: 'ક્યાં જતું છે ?'

તેઓ ગુરૂપૂર્ણિમાને દિવસે ગુરૂપૂજન કરવા જતા. બીજા વિદ્યાર્થીઓ તેમને પૂછના:

‘ પંડિતવર્ય ! દેડલા ગુરૂઓ પાસે જઈ આવ્યા ? ’

તેઓ પ્રસન્ન ચિત્તે જવાબ આપતા: ‘ હાંસી. ’

એમની ગુરૂની બધાખ્યા મનન કરવા જેવી હતી. એક પણ દિવસ જેમની પાસે પાઠ લીધો હોય તેને પણ તેઓ પોતાના ગુરૂ નરીકે ગણતા હતા. સૌ વિદ્યાર્થીઓના બુદ્ધિબળ તે સાચી બના-ખાણે વડલાની શાળા હાંવ. તમે તેવા ગમગીન અનેક વિદ્યાર્થીના અંતરમાં તેઓ નવચેતના સુદાયતા-તેના પ્રાણને પ્રકુક્ષાયતા.

: ૧૯ :

પાઠશાળાની પ્રમિદ્ધિ

થો ડાકે મમયગા આ પાઠશાળાએ મની દોડમા સારી નામના મેળડી કાશીમા બ નદિ પાણુ ૨૨ દર સુધી એ પાઠશાળા અને એના આપની મુલામ મવમધ મદેકવા બાગી

ભારત ધર્મ મહામડળના અધિષ્ઠાતા દેવામી જ્ઞાનાનદજી, મિત્રીમ એની બીમેન્ટ, પડિત મદનમોદન માનવિયા, ગામ મોનીપદજી વગેરે આનિક દેટલી પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ ગુરુદેવની પ્રમગ મની હતી પાઠશાળાની નબેચક મની હતી.

હિની બાપાના કવિમત્રાટ મૈથિલીશરણ ગુપ્ત અને 'મરચતી' ના મ પાદક શ્રી મકાસીર પ્રસાદ દિવેની જોડાઓ પણ ગરુદેવનો દાયકાકિત લેધ મુજ્વ યધ ગયા હતા તે વખતના કાળીનગેસ મહારાત્ર પ્રજુ- નારાયણમિ ઠે પણુ ગુરુદેવને નિમ ના હતા અને વર્ગચર્ચા મી આગીનીદ મેળના હતા

એક વખતે કાશીનરેશના પ્રમુખપદે પાઠશાળાનો વાર્ષિકાત્મક ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવવાનો હતો. પણ કેટલાક અનિવાર્ય કારણસર તેઓ આવી શક્યા ન હતા અને પ્રમુખમ્થાન તેમના પુત્રે લીધું હતું. વિદ્યાર્થીઓ નિઃતસાહ ચલા. લોકોમાં નિરાશા વ્યાપી ગઈ. શુક્રદેવને પણ દુઃખ થયું.

બીજો દિવસે તપાસ કરતાં એમ જાણ્યું ચઢ કે કાશીનરેશ આવતા હતા તે વખતે માર્ગમાં આહ્વાણોએ રોકી કહ્યું હતું.

“ અમારા માથા વાઢીને આપ જૈન પાઠશાળા મા જઈ શકો છો. અમે આપને નહિ જવા દઈએ. આપ તો મહાદેવના અવતાર છો. તમારાથી જૈન સાધુ પામે શી રીતે જવાય ? ”

એટલે કાશીનરેશે આ ધર્મસંકટ ટાળવા પોતે ન આવતાં પોતાના પુત્રને મોકલ્યો હતો. આ જાતની આહ્વાણોની દેવશુદ્ધિ શુક્રદેવના પ્રભાવથી અમય જતાં નષ્ટ થવા પામી

: ૨૦ :

પ્રસ્થાન

પ્રકાશ પછી અંધારું ને અંધારા પછી પ્રકાશ એમ મંસારનું
અક પલ્લુ દરેક વિષયમાં આપ્યા કરે છે. બહેચરદામ જે
પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરી રહ્યા હતા, અને જે મંદિરા શ્રીધર્મવિજયજી
મદારાજ જેવા મહાપ્રભાવી મંત્રપુરુષની હસ્તગત નીચે ચાલી રહી હતી,
અને જેની ખ્યાતિ આખા ભારતવર્ષમાં જ નહિ, યુરોપ અમેરિકા સુધી
ફેલાઈ હતી, એ મંદિરા ઉપર પલ્લુ અચાન્તિનાં વાદળ ચઢી આવ્યાં.
માનવીના હૃદયમાં ધર્મ, ઈશ્વર, અભિમાનની જ્વાળા જ્યારે પ્રકટ થાય છે,
ત્યારે તે લીધું કે મુકું મોને બાળી બરબ કરે છે. મારા નરસાને કે ન્યાય
અન્યાયને ખ્યાલ એને રહેતો નથી. શ્રીધર્મવિજયજી મદારાજની સાથે
રહેતા માધુઓ પેટા કેટલાક સાધુઓને તેમના ઉપર ધર્મો થઈ. તેમણે
ખટખટ ઉમી કરી. કેટલાક સ્વાર્થસાધુ વિદ્યાર્થીઓને તેમણે પક્ષમાં લીધા.
પરિણામે મુંઢર રીતે ચાલી રહેલા કાર્યને ધક્કે પડેલો. તે સાધુઓ તે
ચાલ્યા ગયા તે ગયા, પણ અનેક કષ્ટો ઉઠાવી કાઢી જેવા ક્ષેત્રમાં પાઠશાળાને

સ્થાપન કરનાર, શ્રી ગુરુદેવનું મન પણ ઉદાસ બન્યું, અને તેમણે પણ મગધ અને બંગાળ પ્રદેશમાં જવાનો નિર્ણય કર્યો.

આખરે સં. ૧૯૬૩માં શ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજે સમ્મેત શિષ્યર અને કૃતકતા તરફ પ્રયાણ કર્યું. તેમની સાથે પચીસ વિદ્યાર્થીઓએ પણ પ્રયાણ આદર્યું હતું. એ પચીસ પંડીના બહેચરદાસ પણ એક હતા.

શ્રી ધર્મવિજયજીના એક ગિધ્ય ચક્ષુભવિજય સાથે બહેચરદાસને સારો સ્નેહ બંધાયો. તેમની સાનિધ્યમાં તેઓ વધુ સમય ગાળતા.

અને આમ ગુરુદેવની સાથે સાથે પૂર્વદેશીય તમામ નગરીઓની યાત્રાઓ કરી.

મુમુક્ષુર્ષીમાં ઘણું ઘણું જાણવાનું મળે છે. અભ્યાસવૃત્તિ હોય તો એમાંથી ઘણો બોધપાઠ મળી શકાય છે. એનાં કબોટા પણ અનેક છે. એ પણ ભોગવતાં પ્રવાસીએ શીખવું જોઈએ.

આ પ્રવાસ દરમિયાન જુદજુદા દેશોની બાણા, રીતરિવાજો, રહેણી કરણી, ખાનપાન, જુદી જુદી જાતિઓની સંસ્કૃતિ વગેરેનો અભ્યાસ કરવા મળે છે. તેમાં ય ઐતિહાસિક-પુરાતન નગરીઓના પ્રવાસ દરમિયાન ઐતિહાસિક અભિરૂચિવાળાને પ્રાચીન સ્થળોનું વિહંગાવલોકન કરવાની તક મળે છે. તે સિવાય જુદી જુદી રૂચિના માનવીઓના સંપર્કમાં આવવાનું મળતાં એમના સ્વભાવનો પણ અભ્યાસ કરવા મળે છે.

ગુરુદેવના પટશિષ્ય મુનિ ઇર્દ્રાવજયજી ઇતિહાસના સારા જ્ઞાતા હતા. તેઓ ઇતિહાસની વાતો, પ્રસંગો સૌ વિદ્યાર્થીઓને સમજાવતા હતા.

ગુરુદેવનું ધ્યેય તો લોકોમાં અહિંસા અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાનું હતું. નાનામોટા ગામોમાં આ રીતે પ્રવચનો કરવાથી ખૂબ લાભ થયો. તે

તરફના લોકોને જૈન સાધુઓનો પરિચય થયો. જૈન ધર્મના ઉદાર સિધ્ધાંતો જાણવા મળ્યા. જૈન ધર્મ વિશે કેટલાક મિથ્યા ભ્રમણા શ્રેવતા હતા તે દૂર કરવામાં આવી. કેટલાક લોકોએ માંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો. આ શું ઓછી સેવા હતી ?

ગુરુદેવની આ પ્રચારપ્રવૃત્તિમાં બહેચરદાસને ઘણો કાપદો થયો. નાનપણથી જ એની વૃત્તિ હતી કે 'હું મોટી મોટી મલાઓમાં પ્રવચન કરતો કેમ કરીને થાઉં ?'

આજે એ તક બહેચરદાસને સાંપડી હતી. ગુરુદેવ ત્યારે ત્યારે પ્રવચન કરતા ત્યારે ત્યારે બહેચરદાસ એની નોંધ લેતા. જે કથા કહેવાય, જે શ્લોક બોલાય, જે દૃષ્ટાંતો રજૂ થાય તે સૌ યાદ રાખી પોતે પોતાની નોંધપોથીમાં લખી લેતા અને બીજે દિવસ ગામ જવાનું થતાં આગલા ગામમાં ગુરુદેવે કહેલી વાતો, કથાઓ, દૃષ્ટાંતો બીજા ગામની સભામાં બહેચરદાસ પોતાની ભાષામાં રજૂ કરતા. લોકોને રસ પડે કે નહિ પણ ગુરુદેવના પ્રવચન પહેલાં પાંચ દસ મિનિટ કંઈક બોલવું એ એમનો ક્રમ ઉપક્રમ થઈ પડ્યો હતો.

: ૨૧ :

ભક્તિની કસોટી

ભા રત્નવર્ષના પ્રસિદ્ધ પહાડોમાં જંગમના સમ્મેત શિખરનું પણ સ્થાન છે. તેની ઉચ્ચ અને લગભગ અરાદ માણસની કહેવાય છે. આ પહાડ જંગમના હજારોના જંગમ આવેલો છે. એ ‘ધાર્મનાથ હીલ’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એને મધુવન પણ કહેવામાં આવે છે. પહાડ અત્યંત રમણીય છે. અને નિરાદિત લીલોચ્છમ રહે છે. જોનો માટે આ સ્થાન તીર્થક્ષેત્ર મનાય છે. એવીસ તીર્થ કરોમાંથી વીસ તીર્થ કરોએ આજ પહાડની ડાંચી ડાંચી ટેકરીઓ ઉપર અનશન આદ્યુ હતુ અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરી હતી.

અગ્નિમાં તવાઈને વિદ્યુદ્ધ બને છે. અને કહ્યું છે કે Sweet are the uses of adversity.

અત્યારે બધા વિદ્યાર્થીઓની ગિતિ કરુણાન્નક હતી. એમની પાસે ખર્ચ માટે સાધન હતું તે ખૂટી ગયું. દુકાનદાર પામેથી મીઠું મામાન લોટદાળ, ઉધાર લેવાનું શરૂ થયું હતું. એ વ્યાપારીને જાણ થઈ કે આ સાધુ અને તેના વિદ્યાર્થીઓ પામે પૈસા નથી એટલે અણે પણ ઉવરાળી શરૂ કરી. અને ગામમાં એક જ દુકાન હતી. હવે કરવું શું ? તેમાં ય પાત્રી ગુરૂવર્ધની મિત્રાગી. આ વાત ગુરૂદેવના ઠાને ન પડે એ તે માટે બધા વિદ્યાર્થીઓ કાગળ રાખતા, પણ કયા સુધી એ વાત છપી રહે ?

એક દિવસ સપ્તાકાળે ગુરૂજીએ બધા વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું “ ભાઈઓ ! હું માહો છું. મને ક્યારે સાડ થશે એ ચોક્કસ નથી. મેં સાબળ્યું છે કે તમારી પામે ખર્ચી ખુશી ગઈ છે. મેં તમારે માટે બહારથી રૂપીઆ મંગાવ્યા છે, પણ હજી સુધી તે આવ્યા નથી. અમે તો સાધુ કહેનાઈએ. ગમે તેમ નિર્વાહ ચલાવી લઈશું. પણ તમે ? તમારું સૌનું શું ? આ પહાડ ઉપર વીસ તીર્થ કરો અને હજારો મુનિઓએ અનશન કરી પોતાનું આત્મકલ્યાણ કર્યું હતું. એ રીતે અમે પણ અનશન કરવામાં અમારું સદ્બોધ્ય માનીશું. પણ તમે બધા હજી ગૃહસ્થ છો તમારા મા બાપ, ભાઈ બહેન, સગાસબંધી, તમારાં દુઃખની વાતો સાબળી દુઃખી થશે. સમાજમાં હાહાકાર થશે. તમે એમ કરો કે બધા બનારસ જાવ ને પાઠશાળામાં ભણો તેમ ન કરવું હોય તો પોતપોતાને રથળે જાવ.”

વિદ્યાર્થીઓની મુઠવણનો પાર રટી નહિ, બધા એકદમ રડુ રડુ

થઈ ગયા. તેમના હૃદય ભરાઈ આવ્યાં. ગુરુજીને આવા જંગમમાં છોડીને જવું ? એ અમારું કર્તવ્ય હોય ? વિદ્યાર્થીઓ પેદા એકે કયું.—

!

“ ગુરુદેવ ! આપ અમારી ચિંતા ન કરો. આપને આવી માંદગીમાં મૂકી અમારાથી કેમ જવાય ? આપ જ અમારું મર્વસ્વ છો. આપના ઉપકારોનો બદલો અમારાથી વાળી શકાય એમ નથી. આપ જરા પણ ફીકર ન કરશો. અમારું જીવન આપની સાથે જ છે. અમે પણ જંગમના ફળદ્રુપ ખાઈ જીવન વ્યતીત કરીશું, પણ આપને છોડીને તો નહિ જ જઈએ.”

મોદીતી પાંચમે રૂપીઆ નેટલી રકમ ચડી ગઈ હતી. બધા વિદ્યાર્થીઓએ પોતપોતાની પાસે જે કંઈ હતું તે એકઠું કર્યું.

બનારસ છોડનાં પહેલાં થોડા દિવસ અગાઉ બહેચરદાસે પોતાના મોસાળથી એક સોનાની કંડી મંગાવી લીધી હતી. તે પણ તેમણે આ રકમ ચૂકવવાના ફાળામાં આપી દીધી. અને મંદિરની પેદીમાં આ બધું ભેગું કરી મૂકી રૂપીઆ લેવાનો નિર્ણય કર્યો તે જ દિવસે કવચતાથી કેટલાક મારવાડી ગૃહસ્થો સુમેત શિખરની વત્રાએ આવ્યા અને આજ ધર્મશાળામાં ઉતર્યા. ગુરુદેવ અને બીજા મુનિરાજોનાં દર્શન કરી તેઓ પોતાની જાતને ધન્ય માનવા લાગ્યા. અહીંની પરિસ્થિતિ તેમના જાણવામાં આવી. તેમણે મોદીતું દેવ ચૂકાવી દીધું એટલું જ નહિ પણ પોતાને ખર્ચે બધાને કવચતા આવવા નોતર્યો. બીજા બાજુ ગુરુદેવે મુંબઈથી મંગાવેલી એક હજારની રકમ પણ આવી પહોંચી.

ખરેખર સૌને માટે આ કમોટીનો કપરો સમય હતો. પણ માયા દિક્ષની એવા જરૂર રહે છે. કમોટીમાંથી સૌ બહાર નીકળે પસાર થયા. નીકળે અદ્ભુત ચમત્કાર થયો. ગુરુદેવની કૃપા ઉતરી અને આત્મમાંથી સૌ કોઈ ઉગ્યાં. ગુરુદેવની નિખિલ પણ હવે સારી થવા લાગી.

: ૨૨ :

મુસાફરીમા ઘોડા અને ઘેટાની ઘટના

સમ્મેત શિખરથી વિદાય લીધી તે વખતે વિજયધર્મસૂરિ મહારાજને પૂરો આરામ થયો ન હતો. તેઓ આની ગંદકી એ ગિયતિમા પણ ન હતી વિદ્યાર્થીસ ઘે નિર્ણય કયો કે જ્યાં સુધી ગુરુદેવથી આની ન શકાય ત્યાં સુધી તેમને ડોનીમા ઉપાડવા

ગુરુદેવની પ્રતિ સારી ન હતી છતાં જ્યાં જ્યાં મુકામ કરવામા આવતો ત્યાં ત્યાં તેઓ પ્રવચનો કરતા હતા આ માસાકાગી પ્રેશમા અહિંમા અને મામાહારના નિર્વધનો પ્રચાર કરવો એ તો એમનું મુખ્ય ધ્યેય હતું.

ગુરુદેવને ડોનીમા એમાડી ચાર ચાર વિદ્યાર્થીઓ અનાનસાર ઉચકી પ્રવાસ કરતા પણ તેમા જે આ વિદ્યાર્થીઓ આજ કામથી ટેરાવવા ન હોઈ તેમને ખૂબ તકલીફ પડતી ગોટને ગુરુદેવ તેમને તેમ નહિ કરતા

પણ એ ટુંદુ તો વિચિત્ર પ્રકારનું નીકળ્યું. તેના ઉપર કોઈ સવારી કરે કે તરત જ ઘેરી રસ્તો મધી એ કાંટાની ઝાડીમાં કે મોટા ખાડામાં જઈને જ બેસનારને પટકી નાખે. આખી યે મંડળીમાંથી બાપ્યે જ કોઈ એની આ સગમમાંથી બચવા પામ્યું હશે.

ગુરુદેવ આ બધું નિહાળી પૂછતા ‘ કેમ આજે કોનો વારો છે ? ’

અને કટાક્ષમાં કહેના ‘ ઘોડા ઉપર બેસવાનો સ્વાદ તો સરસ આખવા મળે છે. ’

જાધા વિદ્યાર્થીઓ યાત્રી ગયા. હવે તો એ ઘોડું કોઈ મક્કત લે તો પણ આખી દેનું એવો વિચાર બહેરદાએ નક્કી કર્યો.

એક દિવસ અકસ્માત એકજાણુ મળી ગયો. કિંમત દરાવતાં એણે ગળવામાંથી નવ રૂપીઆ કાઢી બેચરદામના હાથમાં મૂક્યા અને ટુંદુની લગામ પકડીને એ ચાલતો ચલ્યો. ’

આમ આનંદપૂર્વક મુસાફરી કરતો આખો સંઘ વર્ધમાનપુર આવી પહોંચ્યો.

આ પ્રવાસમાં એક વિચિત્ર ઘટના જની ગઈ હતી. એક પ્રમ ગે ગુરુદેવ અને બહેરદાસ માથે ચાલી રહ્યા હતા માથે ધોમ ધખી રહ્યા હતા. ગુરુદેવને તૃપ્તા લાગી જને જણુ એક વિરામ વૃક્ષની શીતળ છાયામાં જઈને બેઠા. ઉકાળેનું પાણી સાથે હતું જ. ગુરુદેવ પાણી પીતા હતા ત્યાં એમની નજરે આવેથી આવતું સેકડો ઘેટાનું એક ટાણુ પડ્યું. એમાંથી એક ઘેટું ટાળાનો સાથ છોડી બાપ્યું ને ગુરુ-સિખ બેઠા હતા ત્યાં ગુરુદેવ મામે આવી પડી ગયું.

ગુરુદેવે બહેચરદાસને કહ્યું: ‘બહેચર ! એ બિચારી મરી રહ્યું છે. શું જોઈ રહી છે ? જા હવે મેં તેના કાનમાં ‘નવકાર મંત્ર’ સંભળાવ.’

બહેચરદાસે તેની પાસે જઈ તેના કાનમાં ‘નવકાર મંત્ર’ સંભળાવ્યો. બધાં ઘેટા આવે ત્યાં સુધીમાં તો એ બિચારી મૃત્યુનું મહેમાન થઈ ચૂક્યું હતું.

આ એક આશ્ચર્યકારક ઘટના કહેવાય !

: ૨૩ :

દીક્ષાનો નિર્ણય

૫ હેચરદાસને ગુરૂદેવની સેવામાં પરમ આનંદ મળતો. એમના ઉપર ગુરૂદેવના અહોનિગ આશીર્વાદ વરસતા

પણ એમને ધામીવાર વિચાર ઉદ્ભવતો: ‘મેં ઘર છોડ્યું-શા માટે ? મેં દહેગામના ઝેશન ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી ૧-કાં તો સ્વશાધિપતિ ગમને દહેગામને પાદર પગ મૂકીશ કાં તો મા’ડ થઈને.’

પણ ત્રણ ગંગાની ગોળી ઉર્દે લાડવા ખાઈ નાગડંબીના કરનાર મા'તુઓની દુનિયાને મુઠ્ઠે જતર નથી. દુનિયા તો આજે એ મા'તુવગેનંત્રં ખી ગદી છે કે જે એનો ઉદાર કરે-પતનનંતં પદ્યે વિચરી ચૂકેલા માનવીઓને કલ્યાણનો રાહ જતાવે. આત્માને માનવતાને રંગે રંગી જીવનને ધન્ય જતાવે. લોકમેવામાં જ પોતાનું હવતર ખરચી નાંખે. બંદેશરદામના મનમાં થનું કે " લે આ પ્રકારનો મા'તુ જનાય તો- જિજ્ઞાસી માર્યાક થાય. "

ભારતવર્ષની જનતા પરાક્રિયથી આચા મા'તુતાને વંદન કરતી - પૂજતી આવી છે. ભાગની મેવાના લાડીલા આચા મા'તુઓએ પોતાનાં જીવનધન પ્રગટકલ્યાણમાં ખર્ચી પોતાની જાતને ધન્ય જનાવી છે.

અને તેથી જ અમાજમાં મા'તુપુત્રપતું રથાત મદા ગિંસુ' છે. અને ધર્મમાં પણ શુરનું ગૌરવ થણ માનવામાં આવે છે. કે જન ધર્મના ગુરુ ત્યાગી હોય છે; મયમી હોય છે. અદિંસા એનો જીવનમંત્ર હોય છે. આવા મા'તુ જનવાની બંદેશરદામને લગની લાગી હતી અને જ્યાં મન ચોકકમ મનમુખો કરે છે પછી એ નથી કરતો.

સામેત શિખરથી કલકતા તરફ જવા મારે આખો સંધ રવાના થયો તેજ દિવસે પહેલો મુકામ આસચઢી નામના એક નાનકડા ગામમાં થયો હતો.

સાંજે જમી રહ્યા બાદ શુક્રદેવના એક શિષ્ય શ્રી. ભક્તિવિજયજી મહારાજે બંદેશરદામને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું: 'તું આજકાલ પ્રતિક્ષમણ નથી કરતો. આમાયિક-પણ નથી કરતો. કંઈક તો ધર્મધ્યાન કરવું જોઈએ.'

અને રાતના એમણે બેચરદામને બે-ચાર સ્તવન સજાપાતો
આસ્વાદ પશુ અખાડ્યો.

ખીજો દિવસે પ્રવાસ આગળ રહ્યો. 'રમતામા બહેચદાસને
વિચાર આવ્યો કે જો ગુરુદેવ દીક્ષા આપે તો ફીક નહિ તો ગુજરાતમાં
કોઈ ખીજ સાધુની પાસે જઈને દીક્ષા લેવી.

પશુ ગુરુદેવ આગળ આ વાત જણાવી શી રીતે? આખરે એક
ચિઠ્ઠી લખી તેમણે ગુરુદેવને સાર કરી પોતાના હૃદયના ભાવ દર્શાવ્યા.

ગુરુદેવે બહેચરદાસને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું. 'ભવિષ્યમાં
કોઈ સારો સ યોગ આવે જરૂર દીક્ષા આપીશ. ઉતારણ કરવાની જરૂર
નથી.'

એક દિવસ સાંજે હુમલીના દરિયા કિનારે ડુંડી હવામાં
બહેચરદાસ અને એમના ખીજ ચાર મિત્રો બેઠા હતા. તે વખતે
એમણે પોતાના હૃદયની વાત ખીજ મિત્રોને પણ જણાવી. દીક્ષા
લેવાની ખીજ મિત્રોને પણ એમણે પ્રેરણા કરી. પરિણામે ખીજ ચાર
મિત્રો પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તૈયાર થયા. સૌભાગ્યવંદ (સિ હવિગ્ય)
જેઠાભાઈ (ગુણવિગ્ય) મદતનાન (મહેન્દ્રવિગ્ય) અને નરસિંહ
(ન્યાયવિગ્ય) તથા પોતે-વિદ્યાવિગ્ય-એમ પાંચ જણાએ દીક્ષા
લેવાનો પાકો નિર્ણય કર્યો.

સંઘના નેતાઓ સામે એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. એમણે દીક્ષા લેનારાઓની ચોખ્ખના વિષે ખાતરી કરવાના નિર્ણય કર્યો. અને એ નિર્ણય થતાં જ સંઘના આગેવાનોએ પાંચે વિદ્યાર્થીઓની શક્ય તેટલી બધી રીતે કમોટી કરી લેઈ. અને એમને વિશ્વાસ બેઠો કે આ પાંચે વિદ્યાર્થીઓ દીક્ષા લેવા ચોખ્ખ છે. એ મારે મુદ્દન કાઢવામાં આવ્યું.

સં. ૧૯૬૩ ના ચૈત્ર વદ પાંચમનો એ ધન્ય દિવસ હતો. વાના-વરણ ધર્મમંત્રોથી માણ રજું હતું. આનંદ અને ઉત્સાહનાં પૂર ઉક્ષટ્યાં હતાં. જ મૂતો જ અવિષ્યતિ એવો અપૂર્વ ઉત્સવ આ પાંચેની દીક્ષા નિમિત્તે ક્ષકતામાં થયો. પૈમો પાણીની માફક ખર્ચાવો. સંઘનો ઉત્સાહ અનોખો હતો.

આ પાંચે યુરો બજેશા ગજેશા, હોશિયાર, ખાનદાન કુટુંબના નખીરા, સુખી, બધા—આવાઓ દીક્ષા લે એ સંસારના રંગમાં રંગાયેલાથી કેમ સહન થાય ? અને તેમાં પણ પેલી બનારસ પાણાળાના કમંચારિયો—એમને તો જાણે આ ફુનિયાનો સર્વનાશ થતો ન હોય એમ જ લાગ્યું. આને અંગે ઘણો ઉઠાપોડ થયો. મેંકડો તારો છુટયા—સંખ્યા બંધ પત્રો આવ્યા. સખાઓ બરાઇ. લેખો લખાયા પણ દીક્ષા મદજ કરનારા મદમ હતા.

દીક્ષા લેનારા પાંચે જણ મહમ હતા. પત્ની જીજ્ઞાસેને વિરાધ કરવાનો શો હક્ક છે ?

જૈન સંઘ અને ગુરુદેવ ઉપર તાર અને કાગળોનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો.

‘ બખરદાર, દીક્ષા ન આપગો. ’

પણ ગુરુદેવનો નિર્ધાર મહમ હતો. એ આગે પોતાનું સાચું કર્તવ્ય કરી રહ્યા હતા. દેશને અને સમાજને આગે આપ્યા નવસાધુઓની બેઠ ધરી રહ્યા હતા.

એમણે ઉકધોપણા કરી:

‘ પાઠશાળા સાથે સંબંધ રહે ત્યાં સુધી હું પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીને દીક્ષા ન આપી શકું — એ મારો નિયમ હતો. પાઠશાળાથી મારો સંબંધ છુટ્યો છે. દીક્ષા લેનારા પણ પાઠશાળાથી છૂટા થયા છે. હવે મને દીક્ષા આપવામાં કોઈ જાતનો બાધ નથી. કોઈ મને અટકાવી શકે એમ નથી. ’

જૈન સમાજમાં આનંદ વ્યાપી ગયો હતો. પાંચે યુવાનોના માતાપિતા જતીને પોતાને ઘેરથી વરઘોડો કાઢવો, દીક્ષા મારે આશીર્વાદ આપી વિદાય દેવી આદિ ક્રિયાઓ ક્યાંથી કરાવવી એ નક્કી કરવાનું હતું.

દીક્ષાના મુહૂર્તનો દિન નજદીક આવી જાયો. મુનિરાજેમાં ગ્રામ
ચર્ચા ચલાવી કે કોણ કોનો શિષ્ય બને ?

ગુરુદેવ અને બીજા એક બે મુનિરાજ આ વાતનથી પર હતા
પણ બે ત્રણ મુનિરાજ ચાલતા હતા કે ‘અમુક મારો શિષ્ય બને;’
‘અમુક તારો શિષ્ય બને.’

પણ આ પાંચે દીક્ષા લેનાર વિદ્યાર્થીઓએ તો ગુરુદેવના શિષ્યો
બનવાનો નિર્ધાર ક્યારેનો ચે કરી નાંખ્યો હતો. એમનાં મન હવે હો તેમ
ન હતાં.

ગુરુદેવે દીક્ષા આપીને જંવી ગીતે એ પચિનું વેપ પરિવર્તન કરી
નાંખ્યું હતું તેવી રીતે તેમનાં નામેમાં પણ પરિવર્તન કરવામાં આવ્યું.

સૌભાગ્યચંદ્રમાંથી સિંહવિન્યસ જોક્ષભાષ્ટ્રમાંથી ગુણવિન્યસ
બેદચરદામમાંથી વિદ્યાવિન્યસ, મહત્તવાસ માથી મહેન્દ્રવિન્યસ અને
નરસિંહદાસમાંથી ન્યામ વિન્યસનો નવો જન્મ થઈ ચૂક્યો હતો.

અને એમ એ પાંચે મિત્રોએ દીક્ષા લઈ શ્રી ધર્મવિન્યસનું ગ્રંથ
રસીકાયું—એમને ગુરુપદે આપ્યા.

આ પાંચે જણા આજ સાધુતાને રંગે રંગાયા. એમના અંતર
અને આત્માને રંગનાર કોઈ અજ્ઞાન રંગરેજ હતો. એણે લગાડેલો રંગ
‘વસ્ત્ર ફોટે પણ ફોટે નહિ’ એવો હતો અને ખરેખર એ મહાપુરુષ
કર્તવ્યની ઠેકી ઉપર આજે પાંચ પાંચ જણને પગલાં બરતા કરી દીધા હતા.

અને પછી વિદ્યાવિન્યસ ઉપર તો ગુરુદેવની કૃપાનાં અમી સદા
વરસતાં જ મળ્યાં.

गणेशचरणसना विद्याविजय शना तयारे

તો તેમણે જોયા ન હતા કે ન તો ડોઝ જૈન સાધુ તે તરફ વિધ્યો હતો. હિંસાની તો આ પ્રાંતમાં પરાકાષ્ટા હતી.

માર્ગમાં અનેક મુસ્કેલીઓ નડી હતી. ડેડલીક વાર પોલીસ અધિકારીઓ સાધુ મંડળીને પોલીસ યાત્રામાં શર્ષ જતા અને પાછળથી જ્યારે પૂછપરછ કરી સાધુઓ રિપોની ખાતરી થતાં સાધુ મંડળીને પોતાના અતિથિ બતાવી ભક્તિભાવ પણ દર્શાવતા.

‘નદિયા’ પણ પ્રાચીન સમયથી સંસ્કૃત વિદ્યાનું કેન્દ્રસ્થાન રહ્યું છે. ઇ. સ ૧૧૦૮ની આસપાસ વિજયએનના પુત્ર વલ્લભએને ‘હસિયાર’ નામના ગામમાં રાજ્યાધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો હતો અને તેણે જ નવદીપમાં વિદ્યાપીઠનો શિક્ષાન્યાસ કર્યો હતો નાગદા, તક્ષસિધા, હંચી, વલ્લભપુર વગેરે ભારતીય અનેક વિદ્યાપીઠોમાં ‘નદિયા’નું વિદ્યાપીઠ પણ મશહૂર હતું.

ત્યાંથી મુશીદામાદ ગયા અને ત્યાં ગુરુદેવનાં પ્રત્યનોતી જનતા ઉપર બારે અસર થઇ.

મુશીદાજાદથી પ્રવામ આદરી આખી એ મંડળી હાગવપુર થઇ પાવાપુરી આવી. પાવાપુરી ભગવાન મહાવીર સ્વામીનું નિર્ગોણસ્થાન છે.

સમય અને સ્થળનું મહત્વ જોઈ વિદ્યાવિન્ય અને ખીજ પાંચ નવા દીક્ષિતોને ' વડી દીક્ષા ' આપવાનો ઉત્સવ આ પુણ્યતીર્થમાં કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રમંજે ગુજરાતથી વિહાર કરતા ગુરુદેવના એક મિત્ર પંચાસ શ્રી વીરવિન્યજી શિષ્ય મંડળી માથે પધાર્યા હતા. આથી અહીં સાધુ સમુદાય સારી સંખ્યામાં એકત્રિત થયો હતો.

કવકતામાં ગુરુદેવ પામે વિદ્યાવિન્ય અને ખીજ ચાર જણે દીક્ષા લીધી હતી અને તે બાદ પાછળથી વિદ્યાર્થીઓ પૈકીના એક ભગનપાપ નામના બાઈને કપડવણુજથી તેમના ભાઈએ આવી ગુરુ પામે દીક્ષા અપાવી હતી. તેનું નામ મહેન્દ્રવિન્યજી રાખવામાં આવ્યું હતું. આ નવા સાધુનું વય નાનું હતું છતાં એનામાં વિદ્વતા ધણી હતી.

: ૨૬ :

પાઠશાળાનો પુનરુદ્ધાર

૫ નારસ પાઠશાળાની પરિસ્થિતિ અત્યારે કંકણાજક થતી ગઈ હતી. અવ્યવસ્થા બ્યાપી ગઈ હતી. કોઈ અગ્રેસર નહિ હોવાને કારણે વિદ્યાર્થીઓ ધીમે ધીમે રવાના થઈ ગયા હતા. માત્ર પાંચ કે ૧૦ વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં રહ્યા હતા. પાંચમે વિદ્યાર્થીઓ નિવાસ કરી શકે એવી આસીશાળ 'અગ્રેજ કોડી' બેનારને જાણે ખાવાં પાતી હતી. જે મથળે રાત્રિનિ સંસ્કૃતનું વાતાવરણ મુંઝવિયું. ન્યાં નાના મોટા અનેક પંડિતો, સાધુ સન્યાસીઓ અને અને નેતાઓનાં પગમાં પડતાં, તેમના આગમનથી ધરતી પાવન થતી તે મ્યાન આગે જૂતખાના સમ થતી ગયું

અને જ્યાર ગુરૂદેવે પાઠશાળાના કરણ હાથ વિશે સાંભળ્યું ત્યારે એમના હૃદયમાં અપાર વેદના ચર્મ એમને રોમ રોમ વીંછીના કંખની વેદના થવા લાગી.

ગુરૂદેવને લાગ્યું કે પોતે જે કુમળા છોકરો આત્માનાં અમૃત મિથન કરી રાખે છે તો તે સાચા માણીની દેખરેખ વિના પાછો ફરમાઈ ગયો છે. એને હવે સંજીવની છાંટવાની જરૂર છે. નહિ તો એનો વિનાશ થઈ જશે. આ પાઠશાળા માટે ગુરૂદેવે ઘણાં કષ્ટો જિંદગ્યા હતાં. યુનારસ પાઠશાળાના પોપક અને રક્ષક શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અને શેઠ મણિલાલ ગોકુલભાઈ ગુરૂદેવની એકનિષ્ઠાથી—કર્તવ્યપાલનથી—આત્મત્યાગથી સુપરિચિત હતા.

શ્રી વિજયધર્મસુરિજીનો વિચાર પાવાપુરીમાં ગુરૂજીની આ યોજના કરવાનો હતો, અને તેને લગતી પ્રથમ જૂમિકા તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

“ એ અરસામાં જ મુજબથી શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અને શેઠ મણિલાલ ગોકુલભાઈએ વિજયધર્મસુરિ મહારાજને ફરી યુનારસ નંદ પાઠશાળાનો પુનરુદ્ધાર કરવાની આગ્રહભરી વિનંતિ કરી. એટલું જ નહિ પણ તેઓના કાર્યમાં કેટલું પણ દબચગીરી નહિ કરે એવી બાંહેધરી આપવામાં આવી. પરિણામે ગુરૂજીની બધી યોજના સ્થગિત કરીને પાવાપુરથી કાશી તરફ પ્રયાણ કરવામાં આવ્યું.”

જેટલું જલદી કાશી જવાય તેટલું સાહે હતું. પણ માર્ગસ દારે છે કંઈક ને કુદરત કરે છે કંઈક. પટણા આવતા જ વિજયધર્મસુરિજી મહારાજની તળિયત ખમડી ગઈ. તેથી તેમણે પોતાના પાંચ શિષ્યોને જલદીથી યુનારસ જવાની આજ્ઞા આપી. અને ગુરૂદેવની આજ્ઞા

મળતાં ન મંગળવિન્યય, સિંહવિન્યય, ગુણવિન્યય, મહેન્દ્રવિન્યય, અને વિદ્યાવિન્યય એ પાંચે જણાએ બનારસ પ્રતિ પ્રયાણ આદ્યું. આ વખતે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ પણ આ પાંચે સાધુઓ સાથે બનારસ જવા રવાના થયા હતા.

બનારસ પાઠશાળાના તે વખતના વ્યવસ્થાપકે બહાનું કાઢ્યું કે ‘બનારસમાં પ્લેગ ચાલે છે.’ એની ઇચ્છા એવી હતી કે આ સાધુ મંડળી પાઠશાળામાં ન આવે તો સાર. પણ સાધુમંડળીએ પ્લેગની પરવા ન કરી. શુદ્ધેવની આજ્ઞા હતી પછી પ્લેગની બીક રાખવાનું કારણ ન શું ?

અને તેઓ બનારસ આવી પહોંચ્યા.

તે વખતે પાઠશાળામાં માંચ છ વિદ્યાર્થીઓ હતા. આઠ દસ વિદ્યાર્થીઓ સાથે આવ્યા હતા. વિદ્યાવિન્યયએ પહેલાંની માફક પાઠશાળાનો દૈનિક કાર્યક્રમ ચરક્યો.

શુદ્ધેવની પુનઃ બનારસ ખાતે પધારામણી થતાં જંગી સામૈયાની યોજના કરવામાં આવી હતી. એમનું સ્વાગત અપૂર્વ અને ભાવભીનું થયું હતું. કાંશીનરેશે પણ એમાં સાથ આપ્યો હતો. આ બધાં કામેમાં વિદ્યાવિન્યયે ભારે શ્રમ બિઠાવ્યો હતો.

: ૨૭ :

આરાધના

બનારસમાં વિદ્યાવિન્યસ્રએ પોતાનો સંમૃત આક્રમણ અને સાહિત્યનો અભ્યાસ આગળ વધારવા માંડ્યો. સાહિત્યનું સંતત ચિંતન એ તેા અત્યેક વિદ્યાર્થીનો પરમ ધર્મ છે.

કક્ષતામાં દીક્ષા લીધા પછી વિદ્યાવિન્યસ્રને માથાનું દર્દ લાગુ પડ્યું હતું. શિરોવેદનાનું આ દર્દ અસહ્ય હતું. ઘણા ઘણા ઉપચારો અને વૈદ્યોની દવા કરવામાં આવી હતી, પરંતુ કોઈથી કંઈ ફાયદો થયો નહોતો.

એક દિવસ વિદ્યાવિન્યસ્ર પોતાના ગુરૂદેવ પાસે બેઠા હતા. એક બ્રાહ્મણ ગુરૂદેવનાં દર્શનાર્થે આવ્યો. ગુરૂદેવે વિદ્યાવિન્યસ્રની શિરોવેદના વિષે એમને વાત કહી.

તે બ્રાહ્મણ બિભો થયો અને થોડીક બે વારમાં બહાર બેઠ પાઠો આવ્યો. એણે વિદ્યાવિન્યસ્રને સુવાડીને નાકમાં ઢોધ જાતના પાંદડાંના રસનાં

ટીપાં પાડ્યાં અને માથાની નમેને માધીમ કઠી. વિદ્યાવિજયજીને લાગતું હતું કે માથામાં કંઈ ફગી રહ્યું છે. લગભગ અડધા કલાક પછી એમને સળેખમ શું ગાડોની ગાડો નાકમાંથી નીકળવા લાગી. આખો દિવસ આવી જ પરિસ્થિતિ ચાલુ રહી. પરંતુ તે દિવસથી એમની શિરોવેદના કાયમને માટે અદસ્ય થઈ ગયું.

ગુરૂદેવે આ બ્રાહ્મણને જણાવ્યાથી પછયુ :

‘ બ્રહ્મદેવ ! કહેજો કે આ વનરપતિ કયી હતી ? ’

પણ એ બ્રૂદેવે એ વનરપતિનું નામ ન આપ્યું તે ન જ આપ્યું.

શિરોવેદનામાંથી મુક્ત થવા બાદ વિદ્યાવિજયજીએ નિદિધામનમાં પોતાનો પ્રાણ પરોવવા માંડ્યો. તે હિપરાંત કેટલાંક જૈન સૂત્રોનો અભ્યાસ પણ ગુરૂદેવ પાસે કરવા માંડ્યો.

આ વખતે વિદ્યાવિજયજીની પ્રતિ બળવા કરતાં લેખન તરફ વિશેષ હતી. લેખનકળા અને વક્રત્વકળા આ બંને વિષયમાં પારંગત થવા માટેની એમની મહેન્ટ હતી.

તેની વિરૂદ્ધમાં વિદ્યાવિજયજીએ પણ ઘણું લખ્યું હતું. પં. લાલને એક વખતે જૈનશાસ્ત્રોક્ત 'પચ પ્રતિક્રમણ'ને બદલે 'સાત પ્રતિક્રમણ' નું પ્રતિપાદન કર્યું. એની વિરૂદ્ધમાં પણ વિદ્યાવિજયજીએ ઘણું લખ્યું હતું.

આ અરસામાં શાંતિવિજયજી નામના એક જૈન સાધુ રેલ્વેમાં પ્રવાસ કરતા હતા. તેમણે જૈન સંપ્રદાયને માટે 'રેલ્વે વિહાર'નું પ્રતિપાદન સમાચાર પત્રોમાં કર્યું. તેના ઉપર પક્ષમાં ગભા રહી વિદ્યાવિજયજીએ એ ચર્ચાને ઉગ્ર સ્વરૂપ આપ્યું.

તેજ સમયમાં અમદાવાદ ખાતે ભરાયેલી 'સર્વધર્મ પરિષદ'માં ગુરૂદેવ સાથે વિદ્યાવિજયજી અને બીજા એ શિષ્યો ગયા હતા. જે વખતે તેઓ સૌ રેલ્વેની સડકે સડકે જઈ રહ્યા હતા તે વખતે તેમણે એક વ્યક્તિને રેલ્વેના ઝાંપામાંથી બહાર નીકળનાં જોઈ. એ વ્યક્તિનો ઠાઠ જખરો હતો. સાંધુ હોવા છતાં સાંધુનાં લક્ષણોનો એમાં અભાવ લાગ્યો. પગમાં ખૂબ મુંદર મુખબલની ચપલો હતી. રંગભેરંગી રેશમી વસ્ત્રો અંગ ઉપર સાધુની મજાકે વોંટાયેલાં હતાં. ચિત્રવિચિત્ર એક ઊમાલ ખભા ઉપર પવનમાં હેરિયાં લેતો હતો. આંખો ઉપર મુંદર સોનેરી ક્રેમનાં ચરમા મોહી રહ્યા હતા. માથુ ખુલ્લું હતું. મુઠ્ઠી તેલથી મુંદર રીતે ઓળેસા વાળ અમઢી રહ્યા હતા. હાથમાં ચાંદીની મુલવાળી મુંદર લાકડી રમી રહી હતી. તેમની પાસે જતાં તો વાતાવરણ અત્તરની મ્હેક મ્હેક ચતી ખુશબોથી મધમધી રત્નું હતું. વિદ્યાવિજયજીએ ગુરૂદેવને ધીમેથી કહ્યું:

‘રેલ્વે દ્વારા વિહાર કરનાર આ શાંતિવિજયજી હોય એમ લાગે છે.’

પાસે આવતાં જ એમણે ગુરૂવરને ઓળખી લીધા. મુખશાંતિના સમાચાર પૂછ્યા બાદ તેમણે ગુરૂદેવને પૂછ્યું:

‘આપના કોઈ વિદ્યાવિન્યયજી નામના શિષ્ય છે ને ?’

‘ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો: ‘હા ! એ તમારી સામે જ લિખા છે.’

શાંનિવિન્યયજીએ વિદ્યાવિન્યયજીને ઉદ્દેશીને કહ્યું: ‘જુઓ ભાઈ ! તમે હજી જગતા જીવાન છો. નવા લેખક છો. તમારા પાછળના બેએક લેખોના જવાબ લખીને મેં તૈયાર રાખ્યા છે. પરંતુ આપણે સાધુઓ જ આપસ આપસમ આ રીતે ચર્ચામાં ઉતરીએ તો શૂદ્ધરથો ઉપર આવી શી અસર થશે ? તેથી મારા લેખો મેં છાપવા નથી મોકલ્યા.’

આ સાંભળી વિદ્યાવિન્યયજીએ કહ્યું: ‘આપ કાલે છાપવા મોકલવાના હોય, તો આજે જ મોકલો. અથવા તો મને આપો તો હું છાપવા મોકલી આપું. આ જાતની ચર્ચાઓમાંથી સમાજને ધણું ધણું જાણવાનું-સીખવાનું મળશે.’

એક નાનકડી પુસ્તિકા પણ તેમજે છપાવી હતી. ગુરુદેવનાં ચરિત્રો ઘણી ભાષામાં પ્રગટ થયાં છે પણ મૌર્ય પ્રથમ એ ચરિત્ર લખવાનું સદ્ભાગ્ય વિદ્યાવિજયજીને પ્રાપ્ત થયું હતું. ત્યારબાદ એ જ પુસ્તિકાને આધારે હિંદીમાં 'આદર્શ સાધુ' લખી પ્રગટ કર્યું હતું.

બનારસ ખાતે રચાવથી વિદ્યાવિજયજીની કૃતિઓમાં 'શાશ્વી મુક્તમા' 'નો સમાવેશ થાય છે. આજથી અઢી દશ્વત્ર વર્ષ પહેલાં ભગવાન મદાવીરના સમયમાં થએલી ભગવાન મદાવીરની પરમ અદ્વાજી આવિકા 'સતી મુખસા'નું ચરિત્ર નવસહ્યાના રવગૃહમાં વિદ્યાવિજયજીને હાથે તૈયાર થઈ જૈન શાસનના ગ્રાહકોને ભેટ નગીકે અપાયું હતું.

શ્રી વિદ્યાવિજયજી, આમ ગુરુદેવની છત્રછાયામાં, બનારસ પારશાળામાં રહીને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની આરાધના કરી રહ્યા હતા. શ્રી વિજયધર્મસુરિજીના પ્રધાન શિષ્ય શ્રી ઇંદ્રવિજયજી-હતિહાસના પ્રખર વિદ્વાન, તેમનો પણ વિદ્યાવિજયજી ઉપર ખૂબ પ્રેમ. એટલે બન્ને સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિમાં મળી તેજ કામ કરતા. શ્રી ઇંદ્રવિજયજીના અહવાસથી, તેમની પ્રેરણાથી, સહાયતાથી વિદ્યાવિજયજીએ તે સમયમાં જૈનશાસનમાં ઐતિહાસિક લેખો પણ ખૂબ લખ્યા. આમ હતિહાસના ક્ષેત્રમાં પણ એમણે મારી પ્રગતિ સાધી.

: ૨૮ :

સાધનાને માર્ગે

દીક્ષા પ્રહણ્ય કપો પછી પોતાના જીવનને કયે માર્ગે લઇ
જવું એનો નિર્ણય દીક્ષા લીધા પહેલાં વિદ્યવિન્યજીએ
નકોતો કર્યો.

મનમાં વિચાર આવ્યો કે દીક્ષા લેવી છે એટલે દીક્ષા લઇ લીધી.
તે સમયે દ્રષ્ટિ સામે બીજું કોઇ ખાસ ક્ષેત્ર ન હતું. પરંતુ અભ્યાસ
કરવા માટેની એમની અભિરૂચિ પ્રગળ હતી.

દીક્ષા લીધા બાદ એક વાતનો મનમાં નિર્ણય થઇ ચૂક્યો કે
આધ્યાત્મિક જીવન જીવવું. દીક્ષા લેતાં પહેલાં ખાવાપીવાની બાબતોમાં
મનોવૃત્તિ રસ લેતી હતી પરંતુ દીક્ષા લેતાંની સાથે જ મનનું અદ્ભુત
પરિવર્તન થયું. દીક્ષા પહેલાંનો રાગ વૈરાગ્યમાં પરિણમ્યો. જાણે આત્માએ

નવા વાઘા ન સળ્યા હોય-નવું શરીર જ ધારણ કર્યું હોય એમ આત્માને કોઈ અનેરો જ રંગ ઢાળી ચૂક્યો.

સાધનું તો એ કર્તવ્ય છે કે આત્માને ભક્તિના રંગે રંગવો અને બીજનું કલ્યાણ કરવું. અને સાધુની વૃત્તિઓનું પરિવર્તન થયું પછી એને સાત શુ ને નરસું શું ? મનસિ ચ પરિતુષ્ટે કોડ્યંવાન કો દરિદ્રઃ

જો મન સંતોષી છે તો પત્તી દરિદ્રી કોણ અને ધનિક કોણ ?

મન એજ માનવીના મુખદુઃખનું કારણ છે. ગીતાજીમાં પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે મન એ જ મનુષ્યનાં બંધન અને મોક્ષનું કારણ છે. મનમાં લાલસા લોનુપતા ન હોય તો જીરનો રોટલો પણ માનવીને મોઢો મધ જેવો લાગે છે.

ગુરુદેવની કૃપાથી દીક્ષા લીધા બાદ વિદ્યાવિનયજીનાં જીવનમાં અન્ય જોવું પરિવર્તન થવા લાગ્યું. કોઈ પણ પ્રસંગ આવતાં જ અક્રમની વિદ્યાવિનયજીને મન રમત વાત થઈ પડી હતી. જૈનશાસ્ત્રોમાં ત્રણ ઉપવાસને અઠમ કહે છે અને જે ઉપવાસને છટું કહે છે. અઠમને મહિમા જૈનશાસ્ત્રોમાં વર્ણવાયો છે. તેનાથી ગમે તેવું વિદ્ય પણ દૂર થઈ જાય છે-જો વિદિ અને સાધનાપૂર્વક કર્યો હોય તો. તે સિવાય વિદ્યાવિનયજી પ્રત્યેક શુક્ર પંચમીને દિવસે ઉપવાસ આદરતા. પ્રત્યેક શુક્ર પંચમીને ઉપવાસ કરવાથી જ્ઞાનાવરણથી કમનો નાશ થાય છે-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. નિમમ તો પાંચ વર્ષ અને પાંચ મહિના એ વ્રત કરવાનો; પણ વિદ્યાવિનયજીએ તો દૈનિક વર્ષો સુધી એ વ્રત ચાલુ રાખ્યું હતું. એજ રીતે ચૌદશનો ઉપવાસ પણ વિદ્યાવિનયજીએ અખંડ, બાવીસ વર્ષ સુધી ચાલુ રાખ્યો હતો. જૈન ધર્માનુસાર એક ઉપવાસ

છત્રીસ દશાકનો હોય છે. આ મહત્વની વાત દરેકે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે, ઉપવાસને આગસે દહાડે સૂર્યાસ્ત પહેલાં પાંચ-છ વાગે ભોજન કરી લેવું જોઈએ. આખી રાત ન કાંઈ ખાવું કે ન કાંઈ પીવું. પછી પીત્તે દહાડે કાંઈ ન ખાવું. તૃપા લાગે તો ઉકાળેયું પાણી હાક કરીને પીવું ને તે પણ ક્ષિયસના ભાગમાં અને ત્રીજે દિવસે સવારે સૂર્યાસ્ત પછી અઠતાલીસ મિનિટ તે ઉપવાસ પૂર્ણ થયો ગણાય છે.

ત્યાગની અપૂર્વ ભાવનામય કરેલી તપશ્ચર્યા જ આત્મકથ્યાણ મારે ઉપયોગી થાય છે. એ તપશ્ચર્યા કરવામાં ત્રણ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈએ—વિષય, ક્ષયા અને આહાર.

વિષય-કષાય આદાર ત્યાગો યથ વિધીયતે ।

ઉપવાસઃ સવિજ્ઞેયઃ શેષલંઘનકં વિદુઃ ॥

પાંચ ઉદ્રિયોના વિષયો, ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, એ ચાર કષાયો અને આહાર, ભોજન, આ ત્રણ વસ્તુનો ત્યાગ થાય, તો જ તે ઉપવાસ કહેવાય. જો આ ત્યાગ ન હોય તો તે એક પ્રકારની લાંબણ છે.

આવા પ્રકારથી તપશ્ચર્યા કરવા સાથે કદીને સહન કરવાની ભાવના પણ વેગવાન બનતી ગઈ. માત્ર ગણ્યાં ગાંધ્યા વન્નો એ પોતાની પાસે રાખતા. ઇંગ્લાન્ડની ભયંકર ઠંડીમાં પણ એક પાતળી કામળી એમને ઘસ થતી.

દુશ્મની નીચે મુકામ કર્યો હોય ને ઉપરથી ઝાકળનાં ગિંદુ ટપકતાં હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ એ એક જ કામળીથી ચવાવી લેતા. ગુરુદેવ વિદ્યાવિજયજીને કહેતાઃ 'આમ કરવાથી તું માર્દિ પડીશ,' પણ વિદ્યાવિજયજીનું મન મનબદ્ધ હતું. એમણે કરેલો સંકલ્પ દઢ હતો. એ આધનાને માર્ગે વળી ચૂક્યા હતા.

: ૨૯ :

અંતરનો ઉદ્ગાર

એ ક વખત ગુરુદેવ મિરળપુર ગયા હતા. સાથે વિદ્યા-
વિજયને પણ લઈ ગયા હતા. ત્યાંની જનતાએ એમના
મત્રે અપૂર્વ ભક્તિભાવ દર્શાવ્યો. વ્યાખ્યાનોની ઝડીઓ થવા લાગી.

એકંદરે છ વ્યાખ્યાનો યોજવામાં આવ્યાં હતાં. વિદ્યાવિજયે પણ
મવચનો આપ્યાં હતાં.

ગુરુદેવને વિદ્યાવિજયની શક્તિ માટે પૂરેપૂરી અંદા હતી. કર્તવ્ય-
પરાયણ આત્માને એમણે ઓળખ્યો હતો. સાચા સેવકની સેવાને એમણે
પિછાણી હતી. શિષ્યનો સમર્પણ ભાવ એમણે અનુભવ્યો હતો. એમણે
મિરળપુર જતી વખતે માર્ગમાં વિદ્યાવિજયને કહ્યું:

‘વિદ્યાવિજય ! મારી ખાતરી છે કે તું અત્યારે જેવી રીતે રહે છે, અને જે હિત્સાદયી કાર્ય કરે છે, તે હિત્સાદયી કરતો રહીશ તો જૈનશાસનની અપૂર્વ સેવા બજાવીશ અને અપૂર્વ કીર્તિ પેદા કરીશ.’

ગુરુદેવના એ આશીર્વાદ આજે આપણે મૂર્તિમંત રવિરૂપે જોઈ રાહીએ છીએ. એનું જ નામ ગુરુબક્તિ. એનું જ નામ શિષ્યધર્મ. એનું જ નામ ત્યાગભાવ.

દીક્ષા લીધા પછી વિદ્યાવિજયે પોતાનાં જીવનને ત્યાગમય બનાવ્યું. પોતાની બધી ઇંદ્રિયો ઉપર એમણે સંયમ મેળવ્યો અને સંયમનો કિલ્સો મજબૂત હોય તો પછી વિજય તો આપોઆપ એની મેળે દોડતો આવે છે. એમાં પ્રતોષનો રૂપી ચતુરો કદી પ્રવેશ પામતા નથી. ઉમ્મરી એમની સખત હાર થાય છે.

સાધુતાનો અંચળો ઓઢવા પછી વિદ્યાવિજય સાધુતાને જ રંગે રંગાઈ ગયા હતા.

સાધુનાં વસ્ત્રો પહેરે સાધુ થવાનું નથી—હેમાને પણ સાધુતાને રંગે રંગાવું પડે છે. ત્યારે જ સાચી સાધુતા વરી શકે છે.

વિદ્યાવિજયે પણ હેઠ અને આત્માને સાધુતાને રંગે રંગ્યાં હતાં. સાધુતાનો ઘેરો રંગ એમને લાગી ચૂક્યો હતો. જૈન સાધુના નિયમ પ્રમાણે જ માત્ર પરિમિત કપડાં રાખવાં, ચોજ એકાસણાં કરવાં, ચતુર્દશી, પંચમી આદિ તિથિઓના ઉપવાસો કરવા વગેરે વ્રત એમણે ધારણ કરી લીધાં હતાં.

લાંબા લાંબા વિહારોમાં પણ ચતુર્દશી આદિના નિયમિત થતા ઉપવાસો તેઓ કદી છોડતા નહિ. ઉપવાસનો દિવસ હોય—વીસ વીસ

માઈકનો પગપાળો પ્રવાસ થાય અને બીજા દિવસે બાર-પંદર માઈલે પારણું થાય છતાં એમના મુખ ઉપર સદા એ પ્રતપાવનથી પ્રસન્નતા જ અનુભવાતી.

સં. ૧૯૬૮ માં જનારસ છોડ્યું અને તે સાત્રનું ચાતુર્માસ ગુરૂદેવની આશ્રયી લખનૌ ખાતે કર્યું. એ સિવાયનાં બધાં ચાતુર્માસ-છેક ગુરૂદેવના સ્વર્ગારોહણ સુધીનાં-ગુરૂદેવની સાથે જ થયાં હતાં.

:૩૦ :

કોની જીત ? મોહ કે પ્રેમની ?

સં ૧૯૬૬ ની માનમાં, ઇનામચી મુન્દરાત જવા શ્રી. વિજયધર્મસરિચ્છએ સિબમડળી સાથે પ્રધાન કયું હતું. અમેઘ્યા આદિ ગ્યાનોએ થઈ સો લખનો આગરા હતા. અહીં શ્રી વિજયધર્મસરિચ્છના અનેક બ્યાખ્યાનો થયાં હતાં. વિદ્યાવિજયજીની બ્યાખ્યાનકળાનો પણ લખનોની જમતાએ ખૂન લાલ લીધો હતો.

સંસારની રંગભૂમિ ઉપર પ્રેમને નામે અનેક જીવનસંભામે ખેલાતા નેવામાં આવે છે અને એનાં પરિણામે એવાં તો વિદાતક આવે છે કે કેટલીક વાર એને અગે માનવીને આત્મહત્યા કરવાના પ્રસંગો પણ ઉપસ્થિત થાય છે.

સાચો પ્રેમ નિર્મોય છે, નિર્મળ છે, નિ વકારી છે, કેવ રહિત છે. પ્રેમમાં પ્રુદ્ધ છે-વિન્ય છે-ઉત્કર્ષ છે. એમાં પાપ નથી, પશ્ચાન્નાપ નથી. પ્રેમ તો પારસમણિ છે. એ પ્રેમમાં જ મુક્તિ છે, માનવતા છે, પ્રકાશ છે.

પણ સંસાર ને પ્રેમને નામે પાગલ બને છે તે પ્રેમ નથી-મોહ છે, રાગ છે, વાસના છે, વિકાર છે, નશો છે, અંધારો છે, મદિરા છે.

મોહની એક અવસ્થાનુ નામ રાગ છે. રાગના ત્રણ પ્રકાર છે.

કામરાગ, રમેહરાગ, દુષ્ટિરાગ. વસ્તુ મામે હોય કે ન હોય, દષ્ટિ રાગી માનવ આસક્તિપૂર્વક તેને જ જુએ છે. તેને જ પ્રાપ્ત કરવા માટે એ પાગલ બને છે.

બાર યુવાનીનો મમય હતો. મંબીર જાનનો અભાવ હતો. મનની વૃત્તિઓ પણ કૈંક અચળ હતી. તે મમયે એમની મમત્ત એક વિકટ સમસ્યા બિભી થઈ કે ‘હું ગુરૂ મહારાજ સાથે જાઉં કે વલ્લભવિજયજી સાથે રહું ?’

વલ્લભવિજયજી, શ્રી વિજયધર્મસુરિના જ ગિર્ય હતા. પરંતુ તેઓ ગમે તે કારણે પોતાના ગુરૂથી જુદા પડવા ચાહતા હતા. અને વિદ્યાવિજયજીને પ્રેરણા કરી રળા હતા કે તે પણ તેમની માથે રહે. પણ વિદ્યાવિજયજી ગુરૂજીની અપાર કૃપાને સમજતા હતા. એમણે કહેલા ઉપકારનો બદલો વળી ગમે એમ ન હતો. પાંચરમથી એમણે પારસનું સર્જન કર્યું હતું. છતાં અત્યારે કોણ જાણે ક્યું પ્રલોભન આજે વિદ્યાવિજયજીને આકર્ષી રહ્યું હતું તે તેમને પણ ન સમજાયું.

‘જલું’ કે ‘રહેવું’ એ વાત કેટલાક દિવસો સુધી એમનાં મનમાં ઘોળાયા કરી. કેટલીય વાર સુધી એકાંતમાં બેસી રાત્રી રાત્ર વિદ્યાવિજયજી પોતાના મનનો ભાર હળવો કરવાનો પ્રયત્ન કરતા. અને એમ કરી આસુ વાટે દિનનાં કુ ખો બહાર કાઢવાનો પ્રયત્ન કરતા. વિદ્યાવિજયજી સમજતા હતા—અંતરનો અવાજ સાંભળતા હતા: મારે ગુરૂદેવનો સાથ ન છોડવો જોઈએ. બપોરે બીજી તરફથી વલ્લભવિજયજીના આમંત્રને પણ તેઓ તરછોડી શકતા ન હતા.

શાસ્ત્રોના અભ્યાસી આ યુવાન સાધુને બાન હતું કે લાજ શામાં છે? રહેવામાં કે જવામાં? આ પ્રસંગે આ સ્પષ્ટ હતું કે એક તરફ નિર્દોષ પ્રેમ હતો, બીજી તરફ દષ્ટિરાગ હતો. બન્નેનું ઘર્ષણ હતું. આખરે ઘણી વાર બંને છે તેમ અહીં મોહનો વિજય થયો—દષ્ટિરાગ જીતી ગયો. અને બંને ગુરૂભાઈઓ રહી ગયા. ગુરૂદેવ અને બીજી મંડળીનું પ્રયાણ આગળ ચલ્યું.

ગુરૂદેવે આશ્રમાં જાહેને આતુર્માંસ કયું અને આ બંને ગુરુભાઈ-ઓએ લખનામાં કયું. ગુરુવિરહની વેદના વિદ્યાવિજયજીને ખૂબ દિવસ સુધી પીડી રહી. સ્મરણ ચતાં જ ગુરૂદેવની પુનિન પ્રતિમા દષ્ટિ આગળ ખડી નહીં જતી. હૃદય ભરાઈ આવતું અને આંખો આંસુથી ભીની થઈ જતી.

આ આખું એ આતુર્માંસ બગભગ વિદ્યાવિજયજીએ મિમારીમાં પમાર કયું. એવા પણ એક એ પ્રસંગો આવ્યા કે જાણે હવે જીવનનો અંત આવી જશે.

આ સ્થળે એમણે 'શાણી-મુખમાં' પુસ્તકનો 'હિંદી અનુવાદ કર્યો. તેમજ 'વિજય પ્રશસ્તિસાર' નામનું ઐતિહાસિક પુસ્તક પણ એમણે આજ અંતે રચ્યું અને પ્રગટ કરાવ્યું.

તે ઉપરાંત જૈન શાસન પત્રમાં ઐતિહાસિક, મામાજિક અને ધાર્મિક લેખો તથા કવિતાઓ વગેરે સામગ્રી પ્રગટ કરી. 'ધર્માભિમાર્ગી ધર્મસિંહ' એ નામના એક કથા 'જૈન શાસન' પત્રમાં કેટલાય મહિના સુધી પ્રગટ થતી રહી.

ગુરુભાઈની સાથે રહેવામાં વિદ્યાવિજયજીને એક મહાન ક્ષયદો એ થયો કે એમને વાસ્તવિકતા અને કૃત્રિમતાનો ભેદ મરામર સમજાયો. ગુરૂદેવની પૂર્ણ કૃપા ન હોત તો કદાચ વિદ્યાવિજયજી પતનની ખાઈમાં ગળડી ગયા હોત. અહીં એમણે મનમાં નિર્ણય કર્યો કે પોતે સદા ગુરૂજીનાં સાનિધ્યમાં જ રહેવું.

આતુર્માંસ પુરૂ થતાં જ જાને ગુરુભાઈઓ લખનાથી કાનપુર આવ્યા. અહીં એમણે પોતાના ગુરુભાઈને ગુરૂજી પામે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં વિદ્યાવિજયજીને નિષ્ફળતા જ મળી.

ગુરૂદેવે આગ્રયાના ચાતુર્માસમાં ધર્મની ખૂબ પ્રભાવના કરી હતી. ગુરૂદેવની અસાધારણ નિદ્રતા, અપ્રતિમ પ્રભાવ વગેરેનો સામ ત્યાના દાનરીર ઉદારચરિત્ર એ લક્ષ્મીચંદ્ર વૈદ્ય, તેમના ત્રણ પુત્રો એ અમરચંદ્ર, મોહનમાનજી અને કૃષ્ણચંદ્રએ લીધો હતો. તે ઉપરાંત શેઠ તેજકરજી, ચાંદમનજી, બ્રાહ્મ ધર્મચંદ્ર ચૌધરી વગેરે કૃતયાયે શ્રીમત ગૃહ્યે ગુરૂદેવના ભક્ત બન્યા હતા અને તેમણે ધર્મના કાર્યમાં બાખમે ઉપેક્ષા ખર્ચ કર્યો.

અહીંથી એક સાધુને ગુજ્જાન મોકલી પૂર્વાશ્રામા 'શ્રી ચગોવિજય જૈન પારશક્તા' સ્થાપન કરી. તે માટે ખર્ચની પૂરી વ્યવસ્થા ગુરૂદેવે અહીંના ગૃહ્યેને ઉપદેશ આપી કરી હતી.

હાનપુરમાં વિદ્યાવિજયજીએ, શ્રી વનભવિજયજીથી છુટા પડવાનો નિર્ણય કરી ગુરૂદેવને ખગર આપી એટલે એક માધુમ લેવા માટે આવ્યો. એક દિવસે બળમળતા મપોરે વનભવિજયજીને વિદ્યાવિજયજીએ હજી વંદન કરી વિદાય લીધી.

: ૩૧ :

મારવાડ

ગુરુચર્યની માથે જે વર્ષ મુઘી વિઘાવિજયજીએ મારવાડમાં
પરિવ્રમણ કર્યું.

આ સમયે મારવાડમાં બહુ ઝોઝા માધુઓ જતા હતા. અને
કેટલાક તો એવા માધુઓ વિચરતા હતા કે જેમણે પોતાના દુઃશરિત્રને
કારણે મારવાડી ગૃહસ્થોમાં માધુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધામાં ઉણપ આણી હતી.
આપણામાં કહેવત છે કે 'દૂધનો દાઝયો છાશ કુંડીને પીએ.' એવો જ
ધાટ ત્યાં થયો હતો.

‘ પાઠાનું પૂછું પકડ્યું તે પકડ્યું ’ તે પ્રમાણે મારવાડી પ્રશ્ન પણ લીધેલી છદ્દ કદી ચૂકતી નથી.

મારવાડમા બે ચાતુર્માસ થયાં-એક વ્યાવરમા અને બીજું શિવગંગમાં.

તે દિવસોમા આશુનાં જૈન મંદિરોમાં અગ્નિને જોડા પહેરીને જતા. તે સાથે પ્રવળ વિરોધ જાણ્યો હતો. જૈન સમાજની બે મોટી સરચાઓ ‘ આજુ’જી કલ્યાણજીની પેઠી ’ તથા ‘ જૈન ’વેનાંજર કોન્કરન્મ ’ આશુ તીથની આગામના દૂર કરવા માટે પ્રવળ આઢરી રહી હતી. આળીસ આળીસ વર્ષોની અપાર મહેનત કરવા છતાં એમાં સફળતા મળી ન હતી. ગુરૂદેવે આ કાર્ય હાથમાં લીધું.

તેઓ જાતે ‘ એ. જી. જી. ’ને મળ્યા. વિલાપનમાં ખામ અધિકાર ધરાવનારાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર કર્યો. એ પૈકા ડૉ. એફ. હમ્મુ થોમસ મુખ્ય હતા. તે લોકોની સહાનુભૂતિ અને મહાકાર્યી ગુરૂદેવની મહેનત સફળ થઈ. જોડા પહેરીને અગ્નિને મંદિરમાં પ્રવેગતા એ વાત મદા માટે ખંધ થઈ.

વ્યાવરમા પદવી-મદાનનો ઉત્સવ મુંઝર રીતે ઉજવાયો. ઇતિહાસના પ્રખર વિદ્વાન શ્રી. ઇન્દ્રવિજયજી મહારાજને ‘ ઉપાધ્યાય ’ ની પદવી અને શ્રી. મંગળવિજયજી મહારાજને ‘ પ્રવર્તક ’ની પદવી એનાયત કરવામાં આવી. આજ પ્રસંગે જનારસ પાઠશાળામાંથી નીકળેલા પં. હરગોવિંદસના જાઈ શ્રી વૃદ્ધિલાપને પણ દીક્ષા આપવામાં આવી અને તેમનું નામ વિરાજવિજયજી રાખવામાં આવ્યું.

જોધપુર આર્તે અપૂર્વ જૈન સાહિત્ય મંમેલન જરાયું હતું. આ સંમેલનનું પ્રમુખસ્થાન દલકપા સંસ્કૃત દોલેજના પ્રિન્સિપાલ, મહામહે-

પાધ્યાય ડૉ. સતીશચંદ્ર વિદ્યાશૂલણે લીધું હતું એમા જોધપુર રાજ્યે પણ સારો મહકાર આપ્યો હતો

જોધપુરમા જર્મનીના જૂના ને ગણીતા જૈન વિદ્વાન ડૉ. વડાબી ગુરુદેવને મળના અને જૈન ધર્મ વિરે વિશેષ અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા આ-આ હતા

જોધપુર આવતા પહેલા અજમેરમા સ્થાનકવાસી જૈન ભાઈઓની એક સભામા એ વિદ્વાને ' મૂર્તિ-પૂજન ' ખડન કરી તેમને રાજી કર્યા હતા

જોધપુરમા તેમને સમગ્રવત્સામા આવ્યુ કે ' મૂર્તિ-પૂજન ' જૈન સૂત્રોક્ત છે. એ નિદાને પોતાની જૂન કબૂલ કરી અને તે જાગૃતનો ખુનાસો વર્તમાન પત્રોમા પ્રગટ કર્યો હતો

ગુરુદેવ અને વિદ્યાવિજયજી એને સૂતી વખતે પોતાની સાથે મૂકાડતા. તો પણ એક દિવસ અડધી રાતે એ બેડીને ચાલતો ચંચા. એની ગાંધને માટે માણસો દોડાવ્યા, પોલીસે તપાસ કરી પણ પત્તો ન લાગ્યો. એક જોડમલ્લ નામના માણસને બેડા ઉપર બેસાડીને દૂર દૂર એની શોધ કરવા મોકલ્યો. ત્રીજો દિવસે બેડાવાળો જ એકલો પાછો આવ્યો. તેને જોઈને વિદ્યાવિજયજીએ પૂછ્યું : 'માધ' સાધુની બાળ મળી ?'

તેણે કહ્યું : 'ના જી !'

વિદ્યાવિજયજીએ પૂછ્યું : 'તારી સાથે જોડમલ્લજી હતા તે ક્યાં છે ?'

બેડાવાળાએ કથળાભર્યા અવાજે ઉત્તર આપ્યો : 'એમને તો સિરોહી રાજ્યના બહારવટિયા પકડીને પહાડોની ગુફામાં લઈ ગયા છે.'

એક તો મૃગેન્દ્રવિજયની ચિંતા માથા ઉપર હતી ત્યાં આ બીજી ઉપાધિ બની થઈ. ગુરુદેવને તો ઘણી ચિંતા થવા લાગી.

રાજપૂતાનાના એ. જી. જી. ગુરુચર્યના મિત્ર હતા-અક્ષત હતા. તેમને ગુરુદેવે તાર કરી જણાવ્યું : 'મારા સાધુને શોધવા મળેલા જોડમલ્લજી નામના મૃદુરથને સિરોહી રાજ્યના બહારવટિયા પકડી ગયા છે. તેને છોડાવવા માટે આપ આપનાથી બને તેટલી કાશીય જરૂર કરો.'

હકીકત એમ જાણવા મળી હતી કે સિરોહીના દરબારે ત્રણ જગીરદારોને હિરાસતમાં લઈ લીધા હતા અને આ જ કારણે કેટલાક લોકો બહારવટે નીકળી પડ્યા હતા. જે તે જગીરદારોને મુક્ત કરવામાં આવે તો બહારવટિયા બહારવટું છોડી મૂકે અને જોડમલ્લ છુટીને પાછો આવે.

પ્રિણામે મધુ પણ એમ જ. જગીરદારોને બંધનમાંથી મુક્તિ મળ્યા કે નરત જ બહારવટિયાઓએ બહારવટ મૂકી દીધુ અને જોમલ કુટીને આવી પહોંચ્યો.

એક દહાડો એ જગીરદારો અને બહારવટિયા એકત્ર થઈ ગુરૂદેવની પાસે આવ્યા અને તેમને વંદન કરી એમનો ઘણો આભાર માન્યો.

બીજી બાજુ ચાર પાંચ દિવસ જંગલોમાં રખડીરત્નળી શૃંગેન્દ્ર વિજય પોતાની મેજે જ પાછા આવી ગયા. સિંહ અને વાઘ જેવા પ્રથુઓથી સ્વરેલાં જંગલો અને પહાડોમાં નિર્ભયતાની નોખત ચમાડદો ધૂમતો સાધુ સહીસધામત પાડો આવે એ શું સમજ્યું ?

એ મુનિને ‘ પાગન ’ નામે સંબોધવા કે સાચો થોગી કહેવો ?

આતુર્માંસ પૂર્ણ કર્યા બાદ નાડોપ, નાડવાઘ, દેસરી, ચાણેશવ, વરકાણા, સાદડી, અને રાણકપુર વગેરે પ્રાંતીર્થની યાત્રા કરતી સૌ સાધુમંડળી મેવાડ આવી પહોંચી.

ગામેગામ જાહેર પ્રવચનો યોજાય છે અને હજારોની માનવમેદની
મે લાભ લેવા હમટે છે.

જોધપુરમાં મજેલા સાહિત્ય સંમેલનની વાતો ગુજરાત સુધી
હોંચી ગઈ હતી. આશુનાં જૈન મંદિરોમાં જોડા પહેરીને અંગ્રેજોનું
ત્યાગું બંધ કરવાનું કાર્ય ખૂબ સહેલાઈથી શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજે
રી બતાવ્યું હતું. આ બધી કીર્તિનો પ્રકાશ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો હતો.
ટલાક સત્તાવાદી સાધુઓની સત્તાના પાયા શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની
કાંડળીના ગુજરાત-પ્રવેશથી હમમગી ઊઠશે એવો બધ પણ કેટલાક દેખી
સાધુઓના મનમાં જાગ્યો.

ઉદયપુરનું અદ્ભુત ચાતુર્માસ

મેવાડ એ તો ભારતવર્ષનું એક ઐતિહાસિક સ્મૃતિધામ. મેવાડનું નામ લેતાં જ મહારાષ્ટ્રા પ્રતાપનું પુણ્ય નામ અમરજો થડપા ત્રિનારહેતુ નથી. હામાથાની મળભક્તિ અને સ્વદેશભક્તિએ મેવાડની ધરતી પાવન થઈ છે.

જૈનો અને હિંદુઓ મારે મેવાડ દેવમૂર્તિ છે, તીર્થ-સ્થાન છે. દેવવાડા, નાગદા, આહડ, કુભવગડ, ચિતોડ ગીતવાડા, કેસવા તથા કેસવાડા વગેરે ગ્રામોનાં ભગ્વ અને પ્રાચીન મંદિરો અને એ મંદિરો પૈકી કેટલાક મંદિરોનાં કેટલેક ગ્રામો નગરો પડતાં ખડેરા-એ જ્યાં પ્રાચીન જૈન વિશ્વતિઓનાં જવર્ણેત સમારોહ છે. કેસરિયાજી, કરેડા, અર્ધગદજી, દેસવાડા અને દયાજગાહનો દિલ્લો-એ પાચે જંનેનાં મહાતીર્થો છે. જૈનધર્મના

દાનવીરો, કર્મવીરો, અને ધર્મવીરોની કીર્તિધ્વજા આજ પણ જાણે દર દર ધરધરી રહી છે.

સાધુમંડળાએ મેવાડની યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને રાણકપુર જેવા મહાતીર્થની યાત્રા કરી મેવાડની ધરતી પર પગ મૂક્યા.

ઉદયપુરમાં ગુરુદેવનાં અને શિષ્યોનાં કેટલાંય પ્રવચનો થયાં. ત્યાં શ્રીસંધે આ સાધુ મંડળા ઉપર અપૂર્વ ભક્તિભાવ પ્રદર્શિત કર્યો. અને ચાતુર્માસ ત્યાં જ કરવા માટે આમ્રહ કર્યો; પરંતુ સાધુમંડળા ન રોકાઈ શકી.

સગમગ પાંચમો ભાઈ બહેનો કેસરિયાજી સુધી સાથે આવ્યા. અને એમણે પોતાનો આમ્રહ ચાતુ રાખ્યો.

એક દહાડે ઉદયપુરથી આવેલા સમસ્ત સંધે પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી ઉદયપુર પાછા પધારવાનું મંજુર કરવામાં નહિ આવે, ત્યાં સુધી અમે ભોજન નહિ કરીએ. એટલું જ નહિ પણ ત્યાંના આગેવાન ગૃહસ્થોએ ગુરુદેવના ચરણોમાં પોતાની પાવડીઓ ઉતારી મૂકી.

માટે તો સંઘમયાત્રા અતિ મહત્વની છે. જૈન સંઘના આગેવાનોનો ભક્તિભાવ તમને નથી આકર્ષતો? કેટલાક લોકો ધર્મથી વિમુખ બની જશે. એનું પાપ આપણને નહિ લાગે? જ્યાં મેંકડા સાધુ-સાધ્વીઓ વિચરે છે ત્યાં થોડું મોડું પહોંચાગે તો શું બગડી જવાનું છે ?

ગુરુદેવને ખગર હતી કે કેટલાક સાધુઓને ગુજરાત જવાની તાલાવેલી લાગી છે. એટલે એમણે પોતાને જે કંઈ કહેવું હતું તે સંભળાવ્યા પછી કહ્યું

‘જેમને ગુજરાત જવું હોય તેઓ જઈ શકે છે. હું ઉદયપુરમાં જ ચોમાસું કરીશ.’

મોઘ સાધુઓમાંથી આઠ સાધુઓએ ગુજરાત ભણી પ્રસ્થાન કર્યું અને બાકીનાઓએ ગુરુદેવની મેવામાં ઉદયપુર જવાનો નિર્ણય કર્યો.

ઉદયપુરના સંઘનો આનંદ માતો ન હતો. આમ ગુરુદેવની સાથે એ સાધુમંડળીએ સં. ૧૬૭૧નું ચાતુર્માસ ઉદયપુરમાં કર્યું.

આ ચાતુર્માસ ભારતીય જૈન ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખનીય બની ગયું. કારણ કે તે વખતે જૈન શ્વેતામ્બર મમાજના ત્રણે શીરકાના આચાર્યોના ચાતુર્માસ ઉદયપુરમાં થયાં હતાં. મૂર્તિપૂજક મંપ્રદાયના આચાર્ય ગુરુદેવ-શ્રી વિજયધર્મસરિજ મહારાજ, સ્થાનકવાળી સંપ્રદાયના શ્રીલાલજી મહારાજ અને તેરાપંથીના આચાર્ય શ્રી કાપુરામજી ત્રણનો મુકામ ત્યાં હતો. તે સિવાય શ્રી શંકરાચાર્યજીનું ચાતુર્માસ પણ આ વર્ષે ઉદયપુરમાં થયું હતું. ચારે સંપ્રદાયના ચારે આચાર્યોનું ચાતુર્માસ એક જ સ્થળે એક જ સાથે થવું એ પ્રમંજ ઘણું અદ્વિતીય હતો-અદ્વિતીય-હતો અપૂર્વ હતો.

આ પ્રસંગે પ્રતિસ્પર્ધા ખૂબ થઈ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની મહત્તા અને તેરાપથીઓની અર્થાએ તો આખા મેવાડમાં સનસનાતી ફેલાવી દીધી અને અગેજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીને 'તેરાપથી હિતસમીક્ષા' 'તેરાપથી મતસમીક્ષા' તથા 'શિક્ષાચતક' એ નામના ત્રણ પુસ્તકો આજ ચાતુર્માસ દરમિયાન તૈયાર કરવા પડ્યા.

તે મમય ઉદયપુરમાં મહારાજા ફત્તેસિહજી ગાદી ઉપર હતા. એમણે ગુરૂદેવનો ઉપદેશ ઘણી વખત સાંભળ્યો એટલું જ નહિ પણ તેમનું ઉપદેશથી પ્રેરાઈ તેમણે કેટલીક દેવી આગળ ચતા પશુવધને કાયમને માટે બંધ કરાવે.

ઉદયપુરના ચાતુર્માસ દરમિયાન એક દુષ્ટ ઘટના બની ગઈ હતી એક દિગ્ગજ ભોજન કર્યા બાદ થોડીક વારે ગુરૂદેવના શરીરમાં ટેક બેચેની માત્રમ પડી એમને ચક્કર આવવા લાગ્યા.

એમની મુખપ્રાપ્તિ જોતા વિદ્યાવિજયજીના દિગ્ગજ બચની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ ખીજ બાજુ ઉપાધ્યાય શ્રી હંપ્રવિજયજી મહારાજની પણ એવી સ્થિતિ થઈ બંનેના શરીર શિથિલ થવા માડ્યા-બંને શિષ્ય સમુદાય ગભરાઈ ઊઠ્યો.

ડૉક્ટર વૈદ્યો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે કહ્યો એ જમાવવા માડ્યા એમણે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે બંનેના પેટમાં ઝેર છે.

કેટલાક કલાકો પછી ગુરૂદેવ શુદ્ધિમાં આવ્યા એટલે તેમણે વિદ્યાવિજયજીને કહ્યું 'જોત્યરી જવાવાળા સાધુને મૂઠો કે પાત્રમાં સૌથી ઉપરની રોટલીઓ કોને ત્યાથી ખાવી હતી? જોને ત્યાથી ખાવી હોય તેને ત્યા તપાસ કરાવો કે ત્યા તો કંઈ આમ ગરબઃ નથી ?'

અને વિદ્યાવિજયજીએ એક જણને એ ગૃહગયને ત્યા તપાસ કરવા

મોકલ્યો તો ત્યાં પણ ઘરના તમામ માણસોને ઝેર ચડ્યું હતું.

તળીબી તપાસને અતિ માત્રમ પડ્યું કે તે ગદગદતા ધરના શ્વાસમાં મેળવે—સંખિયો હતો.

આ સંખિયો ક્યાંથી આવ્યો ? કાણે નાંખ્યો ? વગેરે પ્રશ્નો ઉદભવવા લાગ્યા.

ધર્મના પ્રભાવથી—ગુરુદેવની કૃપાદ્રિષ્ટી તે ઘરના પણ ગદા ગમી ગયા. પણ ગુરુદેવને તે ઝેરની અસર વધારે વખત લગી રહી. પરંતુ ઉદયપુરના સંઘની અપૂર્વ ભક્તિ, નબીઓના ઇલાકે અને પરમાત્માની દયાથી આ ભયંકર અકટ દૂર થઈ ગયું.

ઝેર સંજાંધી તો એવી વિગતો જાણવા મળી હતી કે બે મુકરથોને પરસ્પર વેર હતું, અને એકે બીજાના વિનાશ માટે આ પાપ આપ્યું હતું. તેમાં નિહૌંય ધર્મગુરુ પણ એનો ભોગ થઈ પડે એવી સ્થિતિ આવી ગઈ હતી. પણ પ્રભુ રક્ષે તેને કાળુ ધન કરી શકે એમ છે ?

ઉદયપુરમાં, બનારસ પાશ્ચાત્યાના વિદ્યાર્થીઓના વડીલ શાન્ત પ્રકૃતિના મારતર હર્ષચંદ્ર ભૂરાભાઈની દીક્ષાને ઉત્સવ અદ્ભુત થયાં હતાં. આ ઉત્સવમાં ગુરુદેવના ઇલાલીયત મિધ્ય હો. એસ. પી. ટેમીસેરીએ પણ હાજરી આપી હતી. શ્રી. હર્ષચંદ્રભાઈનાં માતાજીએ સ્વયં ઉત્સવમાં હાજર થઈ, પોતાના પુત્રને કલ્યાણના માર્ગે તરફ જવાની આગ્રીય આપી

ગુજરાતમાં સૌથી પ્રથમ દેહગામમાં જન્મ લેતું અને દેહગામ એટલે તે વિદ્યાવિન્યયની માતૃમૃગિ. થી. વિન્યયધર્મસૂરિજી વારંવાર સૌ શિષ્યોને ઉદ્બોધતા: ‘નિર્ભય વેષમાં બધા ક્યાં પાતનો ?’

ઇડરથી પ્રાંતીજ ચંદ્ર મૌ સાધુમંડળી દેહગામ આવી પડેંગી.

વિદ્યાવિન્યયજી બારે વર્ષે પોતાના વહાણાં વતનમાં પગ મૂકતા હતા.

આજથી અગિયાર વર્ષ પૂર્વે એમણે વહાણા વતનમાંથી બારે હંમે વિદાય લીધી હતી. તે વખતે હૈયામાં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. કે કાં તો શ્રીમંત ચંદ્ર દેહગામ આવીશ અથવા તો સાધુ ચંદ્રને.’

આજે એમના હૈયામાં આનંદ હતો-ઉત્સાહ હતો. અગિયાર અગિયાર વર્ષના ગાળા વંછી પોતે સાધુ બનીને દેહગામની ધરતી ઉપર પગ મૂકતા હતા-અને તે પણ પોતાના યોગમૂર્તિ મમા પરમ ગુરુદેવ વિન્યયધર્મસૂરિ મહારાજની હજીયામાં રહીને.

સૌને આશ્રય લાગતું કારણ કે વિદ્યાવિજયજીનાં જીવનનું પરિવર્તન આશ્રય પમાડે એવું હતું.

જગતનાં પ્રલોભનોને ત્યાગી સંયમ અને ત્યાગનો માર્ગ મહત્વ કરનારા માનવીઓ વિરલ હોય છે. વિદ્યાવિજયજી પણ એ પૈકીના એક વિરલ પુરુષ હોય એમ સૌ ગામવાસીઓએ અનુભવ્યું.

ગામસોડોએ આનંદોત્સવ ઉજવ્યો. સાધુઓનો સત્કાર કર્યો. પોતાનાં વતનનાં મોંઘા રતન સમા વિદ્યાવિજયજીનાં આગમનને સૌએ રનેહથી—અંતરના ઉમળકાથી વધાવી લીધું.

શ્રી. વિજયધર્મચરિત્ર અને વિદ્યાવિજયજીનાં ત્યાં પ્રવચનો થયાં. સૌના આત્માએ સંતોષ અનુભવ્યો.

દહમગામથી બે ત્રણ માઇલ દૂર વિદ્યાવિજયજીની ખેડેતનું ગામ હતું - 'હરજીનું મુવાડું'. ખેડેત તો દની નહિ પણ જાતેથી અને ભાણેજના આગ્રહથી વિદ્યાવિજયજી ત્યાં પણ એક દિવસ જઈ આવ્યા.

એમની આંખો કઝળાબીની ચતાં એ દમ્ય શી ગીતે બેસાને
એ પણ એક પ્રશ્ન બિભો થયો.

પણ વનવાગીઓની ઈચ્છા પ્રયત્ન હતી. એમની ભક્તિએ
વિનય મેળવ્યો.

એક દહાડો ગુરૂદેવે ગોચરી માટે જવા આજ્ઞા આપી. વિદ્યા-
વિનયપત્રએ કહ્યું ' હું આપની આજ્ઞા મનકે ચલાવુ છું; પણ એક જ
શરતે. '

ગુરૂદેવે પૂછ્યું ' કયી શરત ? '

વિદ્યાવિનયપત્રએ વિનમ્રતાથી જવાબ આપ્યો: ' હું આજ્ઞાનો જ
દહાડો ગોચરી માટે જઈશ. પછી નહિ જાઉં. '

ગુરૂદેવે કહ્યું : ' કીક આજ તો જઈ આવો. '

અને વિદ્યાવિનયપત્ર પોતાના આત્મમધુ ન્યાયવિશારદ શ્રી.
ન્યાયવિનયપત્ર મહારાજ સાથે માધુકરી લેવા માટે નીકળી પડ્યા.

દેહમામના ઝીંતોમાં ટેટલાક વૈષ્ણુધર્મ પણ પાળતા હતા.
વિદ્યાવિનયપત્રએ એક પણ ધર ન છોડ્યું. લગભગ દોઢસો ધરમાંથી ગોચરી
લઈ બધાને ધર્મલાભ આપ્યો.

પણ હકીકત એમ જની કે દોઢસો ઘેરથી ગોચરી લીધી છતાં
સાધુઓને પૂરી ચાપ એટલી સિક્કા ન નીકળ્યા.

બન્યું એમ કે બધા ઘરોમાંથી માધુકરી લેવાની હતી. બીજું
કદાચ માધુકરી વધી જાય એની પણ બીતિ હતી. વળી વિદ્યાવિનયની
શરમાળ પ્રકૃતિ ! એટલે જલદી પાછા કેમ વળાય એવી પ્રયત્ન ઈચ્છા.

અદાર સાહુઓની મહાળાને પૂરી ગાયત્રી ન આવવાને કારણે
બધાને ઉજોદ્ધી તપ કરતું પડ્યું બધાએ વિદ્યાવિનયજીની મસ્કરી કરતાં
કહ્યું.

‘ પોતાના વતનમા આવ્યો, દોડ્યો ઘેર માધુકરી માગી છતાં
બધાને ઠીક તપ કરાવ્યું ’

વિદ્યાવિનયજી હૈયુ ધડકી રહ્યું હતું અને એમાં દેખતો
અવાજ બિંતો હતો.

‘ હું ક્યારે ગાયત્રી ગયો ? ’

: ૩૫ :

અમદાવાદને આંગણે

સંધ્યાનો સમય હતો. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી પામે જુદા જુદા ગામેથી આવેલા પચામેક દર્શનપિપાસુઓ બેઠા હતા.

એક ગ્રહસ્થે વિજયધર્મસૂરિ મહારાજને પૂછ્યું : આપ અમદાવાદમાં ક્યાં બેઠા રહો ?

જૈન માધુઓ મારે આવો પ્રશ્ન અસ્વાભાવિક ગણાય છે કારણ કે જૈન માધુઓ પ્રત્યેક ગામના ઉપાશ્રયમાં ઉતારો કરે છે.

એકથી વધારે ઉપાશ્રયો હોય તો કોઈ પણ એક ઉપાશ્રયમાં તે ગામના લોકો ઉતારો આપે છે.

અમદાવાદ મારેનો પ્રશ્ન કંઈક અર્થસૂચક હતો. ત્યાં જુદી જુદી પોશામાં અનેક ઉપાશ્રયો છે અને સાધુઓ એમાં જ આશ્રય લે છે-પરંતુ

ત્યાંના ઉપાશ્રયો અમુક અમુક સાધુઓ માટે નિશ્ચિત થઈ ચૂકેલા છે. તે સાધુઓ વિના બીજા સાધુઓને તેમાં સ્થાન નથી હોતું અને તે ઉપાશ્રયોના વ્યવસ્થાપક તે સાધુઓની આજ્ઞા વિના બીજાઓને તેમાં બિતારો આપી પણ ન શકે.

શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીએ તે ગૃહસ્થને જવાબ આપ્યો. ‘ આટલા મોટા શહેરમાં જેમ હજારો માનવીઓ આવે છે ને જાય છે તેમ અમે પણ મોઢા ધર્મશાળામાં મુકામ કરીશું ! ’

બીજો દહાડો અમદાવાદના શાહપુરના કેટલાક ગૃહસ્થો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીને અમદાવાદને આંગણે શાહપુરમાં પધારવા માટે વિનંતિ કરી. તે વખતે શાહપુર અને સરમપુર અમદાવાદ શહેરના વાતાવરણથી અલિપ્ત ગણાતાં. આ બંને સ્થળોના ઉપાશ્રયોમાં હજુ સુધી મોઢા સાધુની મહોર છાપ સાગી ન હતી. તેથી ત્યાંના સઘ શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીને ત્યાં પધારવા માટે આમ ત્રણ કરી શકે તેમ હતું.

શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીએ એમની વિનંતિ માન્ય કરી. અને સર્વ સાધુમંડળી અમદાવાદને આંગણે આવી પહોંચી.

મંદ્રવિન્યય કયા ? તો કોઈ પૂછતું : ‘ ન્યાયવિન્યય કોણ છે ? ’ વળી કોઈ બોલતું : આમાં ‘ વિદ્યાવિન્યય કયા હશે ? ’

ખીન દિવસે ભણુભાષના વંડામાં જાહેર પ્રવચન ગોડવાયું. હજારો માણસોની ભીડ જામી. પરંતુ વ્યાખ્યાન વખતે જ કેટલાક માણસો અનેક પ્રકારની ટીકાઓ કરવા લાગ્યા. રૂઢિપૂજકોનો મોટો સમૂહ વ્યાખ્યાનમાંથી ચાલતો થયો. પણ શ્રી. વિન્યયધર્મસૂરિજીએ પોતાના પ્રવચનમાં ટીકાઓનું સુંદર રીતે સમાધાન કર્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે ખીન દિવસના પ્રવચન વખતે હજારોની માનવમેદની ઉમટી આવી. અને પછી તો જનતાનો આગ્રહ વધ્યો. રતનપોળ, શ્યામળાની પોળ, ઝાંપડાની પોળ, પનાસાની પોળ, ઝેરીવાડ વગેરે ઘણા ઘણા મહોલ્લાઓમાં દિન પ્રતિદિન જાહેર પ્રવચનો થતાં ગયાં ને ભાવિક જનતા એનો લાભ લેતી ગઈ.

એમ અમદાવાદને આંગણે બાર દિવસમાં તો વાતાવરણમાં અજળ સ્ફુર્તિ આવી. આખા શહેરમાં શ્રી. વિન્યયધર્મસૂરિ અને એમનાં શિષ્યોનાં પ્રવચનોની પ્રસંસા થવા લાગી. જનના તો એમ જ કહેવા લાગી કે જો શ્રી વિન્યયધર્મસૂરિ એમના શિષ્યમંડળ સાથે એક જ ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં કરે, તો અમદાવાદના સમસ્ત જૈન સંમાજની કાયાપક્ષ્ટ થઈ જાય. પરંતુ સમસ્ત સાધુમંડળી ત્યાં રહી શકે તેમ નહતું કારણ કે પાલીતાણા પહોંચવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી. તેથી અમદાવાદથી સૌએ આવળીની વિદાય લીધી.

: ૩૬ :

ગુરુદેવના અંગરક્ષક તરીકે

ગુજરાતમાં પ્રવેશ કર્યા અમારું વિજયધર્મસુરિના એક અંગરક્ષક—એવક તરીકે વિદ્યાવિજયની ગુજરાતમાં ખૂબ ખૂબ પ્રમિધિ થઈ ગઈ. કારણ કે શ્રી વિજયધર્મસુરિજી જ્યાં જ્યાં વિકાર કરના અથવા રાજા, મહારાજા, કલેક્ટર, ગવર્નર, એડમિનિસ્ટ્રેટર ફોર્મને પણ મળતા, ત્યાં ત્યાં સર્વ રથજે વિદ્યાવિજયજી સાથે હોય હોય ને હોય જ અને તેથી જનતાનું ધ્યાન વિદ્યાવિજય તરફ વધારે ખેંચાતું. તેમાં જે જ્યારે જ્યારે જનતા વિદ્યાવિજયનાં પ્રવચનો માંભળતી, ત્યારે ત્યારે તે મંત્રમુગ્ધ બની જતી. વાગ્મીનો સતત વહેનો

લાભ લેતા. લખતોના ચાતુર્માસથી-ખરી રીતે દાટીથી જ એમની લેખન પ્રવૃત્તિનો આરંભ થયો હતો અને પછી તો દરેક ચોમાસામાં એક બે નાનાં-મોટાં પુસ્તકો રચાતાં ગયા.

તે ઉપરાંત પ્રાચીન શિક્ષણબોર્ડનું વાચન કરી એની નકલ ઉતારતી, એના ઉપર તોંધ લખતી અને એનો પોતાના લેખ દ્વારા વિસ્તૃત પરિચય કરાવેા એ એમનો પ્રિય વિષય બની ગયો અને એ રીતે ઠેઠલીક ઐતિહાસિક પ્રવૃત્તિઓ પણ આદરી. એમના ઐતિહાસિક વિષયના પ્રેરક-શિક્ષક ખરી રીતે એમના વડીલ ગુરબાઈ શ્રી. ધૃંદ્રવિજયજી (શ્રી. વિજયેન્દ્રસુરિજી) હતા.

મુંબઈમાં શ્રી. વિજયધર્મસુરિજીએ બે ચતુર્માસ કર્યાં. સં. ૧૯૭૫ અને ૧૯૭૬નું. બનારસપાઠશાળા, વિજયધર્મસુરિજીના વિહાર પછી, ત્યાં સંભાળી શકે તેવું ન હોવાથી ગૃહસ્થોના પ્રમાણથી ધીરે ધીરે શિક્ષણ ધર્મ અને આખરે બંધ પડી. જનસમાજમાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃતના દુરંધર વિદ્વાનો ઉત્પન્ન કરનારી એકની એક સંસ્થા તે પણ બંધ પડવાથી શ્રી. વિજયધર્મસુરિજીને ઘણું દુઃખ થતું હતું. છેવટે મુંબઈમાં વિદ્યાવિજયજીને, એવા જ ખ્યેયથી એક સંસ્થા સ્થાપન કરવાની એક યોજના તૈયાર કરવા આગ્રહ કરી. યોજના તૈયાર થઈ. શ્રી. વિજયધર્મસુરિજીના પરમબલકત ગૌડ લક્ષ્મીચંદ વૈદ્યે પચીસ હજાર અને બીજાઓએ ઠેઠલીક રકમોનાં વચન આપ્યાં. સંસ્થા વિદ્યા પારલામાં સ્થાપન કરવામાં આવી. નામ શ્રી વીગતલ

સિવાય ખીજ કામમાં આવી શકે નહિ. પરિણામે એકત્રિત થએલું ૬૦૫ દૂરદીઓના પેટમાં હજમ થાય છે. સોનાની સમડીઓ પિત્તળની બની જાય છે. દૂરદીઓ સદામાં એનો વ્યય કરે છે. સદામાં નુકસાન જાય તે નાખે મંદિર ખાતે, અને ક્ષયદો થાય તો કહેશે, એ તો મારા ધરનો વ્યાપાર હતો. જીર્ણોદ્ધારમાં ખર્ચવાની આગ્રા હોવા છતાં, પોતપોતાના વહીવટવાળા દ્રવ્ય ઉપર દૂરદીઓનો એટલો જાદુ હોય છે કે પાસેનું નિર્ધન મંદિર પડતું હોય, તો પણ તેમાં નાણાં ન ખરચે. જ્યારે આવી સ્થિતિ છે તો પછી, મંદિરોમાં દેવદ્રવ્ય શા માટે વધારવું ? ખીજાં છ ક્ષેત્રો સૂકાનાં હોય, અને એક ક્ષેત્ર અધિક પાણીથી સડી જતું હોય એવી દશા શા માટે રાખવા ? જૈનસમાજમાં સાધારણ ખાતું એક એવું ખાતું છે કે જેની રકમ સાતે ક્ષેત્રોમાં આવી શકે છે. અમુક અમુક બોલીઓની ઉપજ, કે જે દેવદ્રવ્યમાં સમ્પન્ન થવામાં આવે છે અને જેનો દેવ સાથે જરા યે સંબંધ નથી, એ બોલીઓની ઉપજ સાધારણ ખાતે સમ્પન્ન થવાનો ઠરાવ, તે તે ગામેના સંધો કરે તો તે કરી શકે છે. કારણ કે 'બોલી' એ સામાજિક રિવાજ છે. સામાજિક રિવાજ સમાજ બનાવે છે અને સમાજ એમાં ફેરફાર કે દૂર પણ કરી શકે છે.'

શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીના આટલા સામાન્ય વિચારો પણ તે વખતના સાધુઓ અને મંદિરોના દૂરદીઓ ન સહન કરી શક્યા. એમને તો ધરતી-કપનો આંચકો લાગ્યો. જગત્કલ્પ વિરોધ ઉભો કર્યો. આ ચર્ચા બે વર્ષ સુધી ચાલી. જે જે આગેવાન સાધુઓ વિરોધમાં પડ્યા હતા તે પોતે શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીની માન્યતા પ્રમાણે, વણાં ગામેમાં, તે પડેલાં કરી ચૂક્યા હતા, છતાં વિજયધર્મસૂરિએ કહ્યું, એટલે એનો વિરોધ કરવો જ નોંધ્યો.

ખરી રીતે ૨૮-૩૦ વર્ષ થયા છતાં, એ ચર્ચા સમયે

મમયે છંછેડાઈ જાય છે. આ ચર્ચામાં શ્રી. વિદ્યાવિનયજીએ, શ્રી. વિનયધર્મસૂરિજીના એક કેપ્ટન તરીકે ખૂબ બાગ લીધો. એમના લેખો અને આ મંબંધીના જાહેર વ્યાખ્યાનોની દલીલોનો ગદિયો કોઈ આપી શકતું નહિ. ખુદ વિરોધ પક્ષના આગેવાન સાગરાનંદસૂરિજી ઇંદોરમાં આવ્યા ત્યાં શ્રી. વિનયધર્મસૂરિજી ઇંદોરમાં જ હતો. શ્રી. વિદ્યાવિનયજીએ અનેક ચીટીઓ લખી ચર્ચા માટે પડકાર કયો, પણ સાગરાનંદસૂરિજીએ ન માન્યુ તે ન જ માન્યુ.

પર્યાય ત્રીમ વર્ષમાં તો આખો જમાનો પલટાઈ ગયો છે. જે જોશીઓની ઉપજ માધારણુ ખાતામાં લઈ જવાની મૂચના વિનય-ધર્મસૂરિજીનો પક્ષ કરતો હતો, તે પ્રમાણે મેંકડો ગામોમાં લઈ જવા લાગ્યું છે. એક મંદિરનું દ્રવ્ય, ખીજ પડતા મંદિરને બચાવવા માટે આપવામાં દૂસરીઓનો શ્રવ નડેતો આવતો, તે હવે જીર્ણોધ્ધારમાં હુટથી આપવા લાગ્યા છે, એટલું જ નહિ, 'મંદિરના દ્રવ્યથી સસ્તા બાડાની ચાલીઓ કેમ બનાવાય ? કારણ કે એ તો દેવદ્રવ્ય ગૃહસ્થોના ભોગોમાં આવ્યાનું પાપ લાગે.' એમ કહેનારાઓ લાખોના ખર્ચે સસ્તા બાડાની ચાલીઓ બનાવવા લાગ્યા છે, અને એમા ખુદ જૈનો ખુશી થઈને વમવાટ કરે છે. તેમાં જે હવે તો મરકાર પોતે, દેવદ્રવ્યના વહિવટમાં હસ્તક્ષેપ કરવા તત્પર થઈ છે, એટલે મંબંધ છે કે જૈનસમાજની આંખો વિશેષ કરીને બિચડો.

મમય સમયનું જામ કરે જાય છે.

મહુવામાં ગુરુદેવ શ્રી. વિનયધર્મસૂરિજીની આજ્ઞાથી જૈન પ્રાસ-આશ્રમની સ્થાપનામાં પણ વિદ્યાવિનયે બાંહે પરિશ્રમ કીડાવ્યો હતો.

મુંબઈની ધુળિયાની, ઇંદોરની અને શિવપુરીની ગુરૂદેવની માંદગીમાં વિદ્યાવિજયે અદ્ભુત સેવા બતાવી હતી.

મુંબઈમાં શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી વધારે જિમાર પડ્યા ત્યારે એક વખત એમણે વિદ્યાવિજયને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું:

‘ વીરત્વ પ્રકાશક મંડળને તું બરાબર સંજાળજો.’

શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી બ્યારે બ્યારે માંદા પડતા ત્યારે ત્યારે ઠાંઠા પશુ જાતની દવા કે પથ્થ લેતા ના પાડતા. પરંતુ વિદ્યાવિજય આવીને વિનવે એટલે તરતજ ગમે તેવા આગ્રહને છોડી તે સ્વીકારી લેતા.

કેટલીક વખત એમ પશુ બનતું કે દાકતર દવા આપના હોય અને તે વખતે જો વિદ્યાવિજયજી પામે ન હોય તો તેઓ કહેતા: ‘ વિદ્યાવિજયને આવવા દો.’

મનકામ કે ગુરૂદેવ હમેશાં, એમ ચાહના કે પોતાની જિમારી વખતે વિદ્યાવિજય એમની સાનિધ્યમાં હોવો જ જોઈએ.

શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીએ આખા કાશિવાસાડમાં બ્રમણ કયું. ત્યાંથી મુંબઈ ગયા. એ બધે સ્થળે વિદ્યાવિજયજી સાથે જ રહ્યા, અને દરેક જાહેર પ્રવૃત્તિમાં, ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી આગેવાનો બધો ભાગ લીધો. ભાવનગર, અમરેલી, જામનગર, મોરબી, વાંકાનેર, ખખાત, સુરત અને મુંબઈ આદિમાં વિજયધર્મસૂરિજીની લોકોપકારી પ્રવૃત્તિઓ અપાર હતી. આ બધી જે પ્રવૃત્તિઓમાં વિદ્યાવિજયને તો આજ્ઞા હોય જ. મુંબઈનું પ્રસિદ્ધ જૈન સ્વયંસેવક મંડળ, એ પણ શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીની આજ્ઞાપૂર્વક, શ્રી. વિદ્યાવિજયજીના પરિશ્રમથી સ્થાપન થયેલું મંડળ છે.

ખંડ પાંચમે

ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ

અને

સ્મારક

• ૩૮ :

ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ

શ્રી વિજયધર્મસુરિજીએ પોતાની જિંદગીમાં, સમાજ, દેશ અને ધર્મ માટે લોકીનું પાણી ક્યું. વિરોધીઓ, રક્ષનાં અનેક આદેષો સહ્યા, અને પરિશ્રમે ઉઘાડ્યા, આખરે આ માટીનું જાણું ક્યાં સુધી ઠામ કરી શકે ? મુબદ્દમા ખૂબ જિભારી આવી. તેમણી આ ધૂળિયાના ચોમાસામાં પણ જિભાર પડ્યા, ત્યાં થે બચ્યા. છેવટે હોરેમા અસાધારણ જિભારી આવી. તે વખત પણુ ઇદોરના મહારાજા તુકેશરાવ હોલકર સ્વયં ખજર કાઢતા અને તેમના તન્કથી ડો ગોસાવીને સેવા સુશ્રુષા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અહીંના ઉદયચરિત દાન-વીર શેઠ બાવચંદ્રજીએ ગુરુદેવની સારી સેવા કરી. અહીંથી આગ્રાના શેઠ લક્ષ્મીચંદ્રજી વેદની વિનતીથી આગ્રા જવાનો નિર્ણય કર્યો. ડોશીમાં

ગુરુદેવને એકદમ મૂર્છા આવી અને બેઝોસ થયા દાકતરો આવી પહોંચ્યા
 ડિગ્રીશન આપ્યા અને શુદ્ધિ આપી. અધુર પ્રનિકમણ પૂરું થયું પરંતુ
 આ મમયથી તેઓ એક જ આમને રિથત થયા

મરા માટે વિદ્યાવિજયએ તેમજ દાકતરોએ એમને વારં વાર
 વેન નિઓ કઠી પરંતુ એમણે આરામ ન કર્યો તે ન જ કર્યો મમ,
 મેશામને મેમી મયા

એટલું જ નહિ, દવા વેવાન પણ એમણે મધ કર્યું, મરા માટે
 તારે તારા એમને કહેવામાં આવતું તાર ત્યાં તેઓઓ કહેતા

‘ અરે વિદ્યાવિજય ! આ બવાએને મમમવ કે તે બોલો દવા
 માટે મને મામલ ન કરે હવે દવા નેવાથી શુ થવાતું કે ?

બાહ ! તેમને કહે કે તેઓ મને માત્ર કામ કરવા દે ’

તેમને આપો ક્ષિ તેમણે અકિરણ પ્રયત્ન આદિ મામળામાં,
 સાધના અને કાકરોની મ મધી નારો કરાવવામાં, તેના જરાગ સ મધી
 જીવરણ કરવામાં અને વર્તમાનપત્રોના માર મામળામાં ગાળ્યા.

રાતના બમબમ કમ અગિયાર વાગે પોનાના એક અનન્ય ભક્ત
 ૧૬ લક્ષ્મીય દશ વેદ એમને યાદ આપ્યા

અનંત ચતુર્દશીના પ્રભાતે મૂર્ચોદય સમયે છ વાગે આ મહાપુત્રે દેહોત્સર્ગ કર્યો. રાતદિવમનેા પરિશ્રમ વેકનાર દાકતરો-ડૉ. દંપુર અને ડૉ. તાએ એક ખૂણામાં જઈ આંસુ મારવા લાગ્યાં.

અને જગતભરમાં આ મહાપુત્રના સ્વર્ગવાસના સમાચાર વીજળી વેગે ફરી વળ્યા.

શિવપુરીની સમસ્ત જનતા ગોકસાગરમાં ડૂબી મઠ. પ્રજાજનોએ તેમજ રાજકીય અમલદારોએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

અગ્નિસંસ્કારની ક્રિયા સ્વર્મચ્ચના અનન્ય ભક્ત શેઠ લલ્લમી-ચંદ્ર વેળા સૌથી નાના પુત્ર દુર્લચંદ્ર વેળા હાથે કરાવવામાં આવી.

આમ જૈન સમાજે એક મહાન જૈન સાદુ ગુમાવ્યો. વિદ્યાવિજયજી અને બીજા જૈન સાદુઓએ પોતાના ગુરુદેવ ગુમાવ્યા. મહા વિદ્વાન પંડિતોએ પોતાનો પરમ વિદ્વાન પંડિત મિત્ર ગુમાવ્યો. ભારતભૂમિએ પોતાનો એક સુપુત્ર ગુમાવ્યો-દેશવિદેશમાં ખ્યાતનામ, બનેલ એક તપસ્વી ગુમાવ્યો. માનવજાતે એક મહામહત્ત્વ ગુમાવ્યો.

હા ! જો ! હવે જો હિન્દ-આલમ !

જોડીયા ચાડી ગયા !!!

: ૩૯ :

શુરદેવનો વિયોગ

સં પતે ૧૯૭૮ના બાહરવા સુદ ચૌદશે શુરદેવનો દેહોત્સર્ગ થયો, અને વિદ્યાવિજયના હૈયામાં ભારે આઘાત થયો.

પોતાના જીવનને સંજીવની છાંટનાર આવા એક મહાન ગુરુ જગતમાંથી કાયમને માટે વિરામ લે એ અસાધ્ય વેદના કેમ સહન થાય ? 'બુકેયર' જેવા સામાન્ય માનનીને 'વિદ્યાવિજય' જેવી અનોખી બ્યક્તિ ભગીરથના ઘડવૈયા-અર્જુન શુરદેવનો વિયોગ કેમ વેરાય ?

શુરદેવનું પોતાના ઉપર કેટકેટલું કાણુ છે એનું વિદ્યાવિજયને ડગમે ને પગમે સ્મરણ થવા લાગ્યું.

એમનો સમાગમ પોતાને ન થયો હોત તો બાગે શી નિયતિમાં હોત ?

ક્યાં સંસારમાં અને દેવગામનું બહેચરદાસનું જીવન અને ક્યાં
કાશીની પાસગામીમાં ધર્મધુરંધર ગુરુદેવના સરજીમાં બહેચરદાસમાંથી
પરિવર્તન પામેલ વિદ્યાવિજય ?

ક્યાં એ જાનવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય ગુરુદેવ અને ક્યાં પોતે ?

વિદ્યાવિજયનું દેવું વસોવાઈ જતું હતું. કડુણના ઘેરા રંગે એ
રંગાઈ ગયું હતું.

સંતપુરુષો દેહની નશ્વરતા જાણે છે છતાં પણ આત્મા શોકના
પ્રસંગોએ પોતાના પુરોગામી-પોતાના શિરછત્ર-પોતાના સ્મરકનાં રમરજી
દૃષ્ટિ આગળથી દૂર નથી થતાં.

અને ભારતનાં તે આચાર્ય દેવો મય : ની ભાવના પુરાતન
કાળથી ભણતો આજ્યાં છે. ગુરુનાં સન્માન એને મન ધણું મોટું છે.
એવા અગ્નેડ ગુરુની વિદાય ગિજ્યને વસમી લાગે એ સ્વાભાવિક છે.

અને એમની જીવંત પ્રતિમા જાણે દૃષ્ટિ સમીપ ખડી થઈ જતી:

‘ પ્રકૃષ્ઠ જુદરપતિની જોડલી સ્ત્રીઓ
નયન બેઠી હમારી પ્રાણવળ પ્રકાશના.

વિશાળ તેજસ્વી ભાવદેરી
અનેક રેખા ત્રિપુંડ સમી
તત્ત્વચિંતનની રેખાઓ લખાતી.

જ્ઞાન ભારે જમરો નમતી,
અનુભવના અંજારથી અંબલેલાં
શૌખના ધીમેશી પડેલા-કપડતા.

ફિલસુફની વલ્લભીનતા ને ચિંતન સમાધિના
વદને ઝંડા પડછાયા પથરાતા.

○ ○ ○
ભુદ્ધિ વૈભવ છતાં અદ્ભુત યજ્ઞવાન્
અઠતિથ ગુરુ છતાં સદ્ગાના સિંધ,
મહાતત્ત્વ જ્ઞાની છતાં શ્રે
એકાન્તિક ભક્ત તમે હતા.

○ ○ ○
સાદાઈ અને સરલતાની સૌમ્ય મૂર્તિ,
હન્રમાઈ ને અત્યાચારનાં અરિ હતા.
ખમારી નિત્યે કલ્યાણ કામનાવાળા,
સિંધના નિરંતર હેતના લેખી,
વિદ્યાર્થીઓની વાતના વિસાખા હતા.
જાણવારીને જાણચર્ચા બોધતા,
ગૃહસ્થાશ્રમીને ગાહંસ્થ યોગ્યતા;
પ્રેરણાથી પ્રકાશની એ વાણી હતી.
સાધુ, સતો એ મુલ્લી સત્કારણ તમ વેણ.

○ ○ ○

સુખના રમરણોમા ઉડું દુખ છે
 દુખના રમરણોમા ઉડું સુખ છે
 પુરાણ સુખ સંભારતા થે
 દિલ દાઢે છે, ગુરુ !

દેવ !

તમે પૃથ્વીના પાયાઠે ઉભાયા,
 તમે ત્રિતનના વાધા સન્યા,
 તમે તેજની પાખો પ્રસારી ઉડ્યા
 એ ઉત્ક્રાંતિના અભોચર પથે.

ઉપંભામીનું નડું થે ધન્ય છે,
 અધોભામીનું ઇવડું એ ધૂળ છે.
 નજવ્યાના ઇવન ને મૃત્યુ
 દેવ ! તમે ધન્ય કર્યા. *

ગુરુદેવ ! હું તો આપનો શિષ્ય છું.

ન્યા હોત ત્યાથી આપના આશીર્વાદ વરમાનતે.

અને ખરેખર આજે પણ ગુરુદેવના સાચા શિષ્ય વિદ્યાવિનય
 ઉપર આ તરિક્ષમાથી જાણે ગુરુદેવ આશીર્વાદ વરસાની રથા છે,

: ૪૦ :

શુક્રદેવનું સ્મારક

સંવત ૧૯૭૬ માં આશ્રાના ચોમામામાં ગૌ લક્ષ્મીચંદ્ર
વેદના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા અને શ્રી. વિજયધર્મ લક્ષ્મીચંદ્ર
મંદિરની આપના ધર્મ તે વખતે, જો કે વિદ્યાવિજય પદવીઓમાં
વિશેષ નહિ માનતા હોવા છતાં સ્વ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિના કેટલાક
માધુ શિષ્યો અને ગૃહસ્થ ભક્તોના આગ્રહને માન આપી શ્રી. ઈન્દ્ર
વિજયજીને 'આચાર્ય' અને શ્રી. મંગળવિજયજીને 'ઉપાધ્યાય' પદવી આપી.
આ સંબંધી બંધી ક્રિયા અને પ્રવચનો વગેરે વિદ્યાવિજયે પોતે જ

કંઈ ઉપદેશ આપવો હોય તો ગુરુદેવ ઓછું જ કહેતા. એ તો વિદ્યાવિજયનો આજ્ઞા કરતા અને વિદ્યાવિજય યુક્તિપૂર્વક સમજાવતા અને એમની એ પ્રેરણાથી એ શ્રદ્ધાવાન કુટુંબ દરેક કાર્ય માટે તત્પર બનતું.

આશ્રાના થાતુમાંસ વખતે વિદ્યાવિજયના ઉપદેશથી એમના જ રચના મંથ સુરીશ્વર અને સમ્રાટની હિંદી ગુજરાતી બંને આદૃત્તિઓના પ્રકાશન માટે શેઠ લક્ષ્મીચંદ્રએ રૂપીઆ ૩૦૦૦૦ લગતની રકમ અર્પણ કરી હતી.

તે ઉપરાંત મુંબઈમાં સંવત ૧૯૭૫માં વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળની સ્થાપના વખતે પણ વિદ્યાવિજયના કહેવાથી શેઠે પચીસ લગત રૂપીઆ અર્પણ કર્યા હતા. શિવપુરીમાં વિજયધર્મશ્રિનું સમાધિ મંદિર બતાવવામાં પણ તેમનો મોટો ફાળો હતો.

એવો એ શેઠનો વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યેનો અનન્ય ભાવ. એમના બોમ ઉપર ગમે તે કાર્ય કરવા એ તત્પર બને જ.

ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ પછી પ્રચાર કાર્ય ખૂબ કરવામાં આવ્યું. વિદ્યાવિજયે ગુરુદેવના સ્મારક માટે એક ફંડ કરવા માટે વિગ્નપ્રિયો બહાર પાડી. પરિણામે સારી જેવી રકમ એકત્ર થઈ.

અને સંવત ૧૯૭૬ના મહા સુદ ૧૫ના દિવસે ગુરુદેવના સમાધિ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. વાતાવરણમાં અનેરો ઉત્સાહ વ્યાપી રહ્યો. વિદ્યાવિજયના મનમાં ગુરુદેવનો વિયોગ તો સાતતો જ હતો છતાં પોતે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું જોઈએ એ વિચાર સદા બાંધી રહેતો.

ગુરુદેવના સમાધિ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વખતે ઉત્સવનો તમામ ખર્ચ પણ શેઠ લક્ષ્મીચંદ્ર વેદે આપ્યો હતો.

અને એમ એક સાચા જિજ્ઞે ગુરુદેવનું સમાધિ મંદિર સર્જી પોતાની નમ્ર ફરજ અદા કરી. અને એ સમાધિ મંદિરને જોતા વખતે વખત એમના મુખમાથી નીકળી જાય છે

આચાર્ય દેવેન્દ્રો નમઃ ।

શિવપુરીમા શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીના સમાધિસ્થાન ઉપર જાને ત્યાં વિશાળ સમાધિ ભારતીય શિષ્યના નમૂના તરીકે, શિવપુરીની અનેક દર્શનીય વસ્તુઓમાની એક પ્રવાન સ્થાન તરીકે, દર્શકોને ‘ગુરુભક્તિ’ નો આદર્શ રજૂ કરે છે. એનો જોયા ‘આકાશમા વહેરાતો શિખરધ્વજ, માઇલો દૂરથી શિવપુરીના કોઇ જગત્સ્થાનતુ જાન કરાવે છે. સમાધિ મંદિરની સાથે જ શ્રી. વીરતરન પ્રજાશક મંડળના છાત્રોની મયાર સાગની મધુર પ્રાર્થનાઓ, તેમજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજીના માનિષ્યમા ઉચ્ચ ક્ષાંટિના સદાચારી વિદ્યારુઓની સમક્ષ મનકૃત-પ્રાર્થનાનું અધ્યયન કરતા ક્ષત્રચારીઓને, તથા ગુલામ, મોગરા, ચમેલી, જાંઘ, જુદા આદિ મુગધિત જુઓની ફૂનનાડીવાળા સ્થાનને જોતા, ખરેખર પ્રાચીન મમયના અપિ આશ્રમેનુ અમરજી આન એ સ્વાભાવિક છે.

ખાંડ છઠ્ઠો

પ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ
(સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલય)

: ૪૧ :

શિવપુરીમાં

આપ્રાના ચોમાસા પછી વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળ સને ૧૯૮૦માં શિવપુરી કાવવામાં આપ્યું અને એનું મંગ્યાનન વિદ્યાવિગ્નયે પોતાના હાથમાં લીધું.

શિવપુરી નાનું, હોવા છતાં નવીન મકાનો, મહેલો અને સુંદર સડકો વડે એ મોહામણું લાગે છે. ત્યાંનાં હવાપાણી ઘણાં સારાં છે. તેની બહાર તદ્દન જંગમ હોઈ મુઠ્ઠાં એકાંત છે, પરમ શાંતિનું સ્થાન છે. અભ્યાસમાં એકાગ્રતા મેળવનારાઓ માટે આ સ્થળ સર્વોત્કૃષ્ટ હોઈ વિદ્યાર્થી પોતાનો શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસ સાધી શકે છે.

વિદ્યાવધનું) પટાંગણ છે. એ માર્ગે ગાયો, બેંગો, જકરંગો મેળવ કરવા
મન્ય છે. ત્યાં ખેતરોનાં વિશાળ મેદાનો ઉપર પવનની ફરફર આવ્યા કરે
છે. વાતાવરણ પવિત્ર છે-સ્વચ્છ છે. દુનિયાના રાગદોષના એ મથળ પર છે.

શ્રી. વિજયધર્મચરિ સમાધિ મંદિર તથા વિદ્યાવધ અને છાત્રાલય
એ આ રથજના અનેરા આકર્ષણ છે.

આ મંથ્યાએને અગે એક મુંદર ઉદ્યાન વિદ્યાર્થીઓએ પોતે
ખનાવ્યું છે. એ ઉદ્યાન અનેક પ્રકારનાં નાનાં મોટાં વૃક્ષો અને મુગધિત
છોડવાઓ વેલોધો મુગોખિત છે અને સધ્યા કાળે પવનની મીઠી ફરફર
આવે છે તે વખતેગુનામ, મોગરો, ચમેલી, જામ્રુ, જુહા આદિનાં પુષ્પોની
મુગધી વાતાવરણને સુગમમય બનાવી દે છે. આ વિશાળ બગીચામાં
મોટરો ફરી શકે એવી લાખ માટીની વિશાળ મડકો છે. મડકોની બંને
બાજુએ લાઈનમધે મહેલ પાપાણના ચાંબલા છે. આ ચાંબલા ઉપર
લાગેલી વિશાળ લાંડીઓમાં બ્યારે રાત્રિનાં સમયે વીજળીની બત્તીઓ
ચમકારા મારે છે, ત્યારે આ આખું ચે પટાંગણ અપૂર્વ જાતના આપે છે.

વીરતત્વ પ્રદાગક મંડળનું પટાંગણ એ તો વિદ્યાર્થીઓનું
આશ્રયસ્થાન છે. વિદ્યાર્થીઓ અહીં બળે છે-અભ્યાસ કરે છે, જમે છે, ને
નિંદા લે છે. અહીંઆ જ તેઓ છવન માટેની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે-આત્માના
આરોગ્ય મેળવે છે.

ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ, મારવાડ, મેવાડ, માળવા વગેરે
મથળોના વિદ્યાર્થીઓ મંડળનાં પાન કરવા શિવપુરીને આંગળે આવે છે.
ને છવનનું બાથું હૈયાની ઝોળીમાં બરી લે છે.

પ્રાચીન સમયના આપણા ઋષિમુનિઓનાં આશ્રમોની યાદ આ
રથજને નિહાજતા આત્મા વિના રહેતી નથી. અને તેમાં ચે બ્યારે મોટાં

ગોઠાં વૃક્ષોની નીચે પોતાનાં આસનો બીજાવી, ગુરુજીની સન્મુખ પાઠ લેતા વિદ્યાર્થીઓને જોઈએ છીએ ત્યારે તો ખરેખર જ અપૂર્વ આહ્લાદ ઉત્પન્ન થાય છે.

આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને જીવનપથનું દર્શન કરાવનાર વિદ્વા-
વિજયજી જેવા મુનિરાજ સંસ્થાના પ્રાણરૂપ છે. પાઠશાળાના ઉત્કર્ષ માટે
એમના ભગીરથ પ્રયત્નો સદા ચાલુ જ હોય છે.

આ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓમાં ભરતી આવી. ભાવની ભરતી આવે
ત્યારે એનાં પૂર એવા જ હિન્ટે ને 'કાર્ય વેગથી ચાલવા લાગ્યું'. દૂર દૂરથી
આકર્ષાઈ વિદ્યાર્થીઓ આવવા લાગ્યા. ફંડ વધ્યું. યુરોપીયન વિદ્વાનોને
પણ આકર્ષણ થયું.

વિદ્વાવિજયજીના સતત પરિશ્રમથી વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળમાંથી
અનેક ન્યાયતીથો, વ્યાકરણતીથો અને સાહિત્યના વિદ્વાનો બહાર પડ્યા
લાગ્યા.

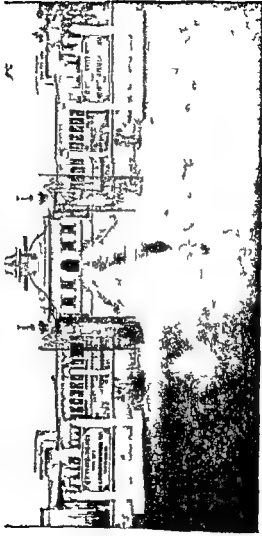
અને તેમને જ આમંત્રુકને મળે છે કે આવો મદન જાની કેવો સારો
અને નિરાભિમાની છે. એમનાં મુખ ઉપર જાનનાં તેજ પ્રગટા મારી
રહે છે. પવિત્રતાનો અવળો ઓઢવા—આત્મા અને દેહને ધર્મિક
રંગે રંગેલા — રામ રામમાં જગતકલ્યાણના મંત્રો લગેલા એવો
એક પરમ પુરુષની સાથે રહેવું એ પણ જીવનની ધન્ય
દહાણ છે અને જોમને તે સંસ્થામાં વિદ્યાના પરિક્ષણ
અર્થે રહેવું પડે છે તેઓ તો પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માને છે.
ધીરનત્વ પ્રકાશક મંડળમાં સુભદ્રાદેવી ઉપરાંત ડૉ. એલ. જર્ડન,
ડૉ. બ્રાઉન, ડૉ. એલ્સડર્ફ, ડૉ. સ્ટીનકોનો, મીસ જહોનસન વગેરે
અનેક યુરોપીયન વિદ્વાનો આગ્ર્ય હતા અને થોડો ઘણો સમય રહ્યો હતો.

કેટલાક વિદ્યાર્થીસંગ મારે આવ્યા હતા એમણે પરિક્ષાન દ્વારા
'અજ્ઞાત કર્ણો' કેઈકે વિદ્યાવિજયજીની દિનચર્યાનું નિરીક્ષણ કર્યું.
આ સંસ્થાને આત્મીયર રાજ્ય તરફથી સારી મદદ મળી હતી.

ડૉ. સ્ટીનકોનો આવ્યા તે વખતે શ્રી. માધવરાવ સિંધિયાના
પ્રમુખપણા નીચે વિદ્યાવિજયે એક પ્રવચન આપ્યું. આ પ્રવચનની
માધવરાવ સિંધિયા ઉપર જગજગર અસર થઈ.

ભારતવર્ષમાં હજી પણ આવા સંસ્થાઓ વસે છે એની પ્રતીતિ
થતાં સૌ કોઈ સંતોષ અનુભવે છે અને ખરેખર આજે પણ આપ્ર
જગતમાં ભારતનો પ્રતિધ્વજ આવી ગણીમાંડી વિભુતિઓને પ્રતાપે
ઉજાડે છે.

કેટલાક જૈન મુવકો અને રિયલિયુસ્ટો પણ માને છે કે સાધુઓ
'સંસ્થાઓનું સંચાલન કરે તો તેમનાં ચારિત્ર્યમાં સિધ્ધિના આવે છે. તેના
જગ્યાએ રૂપે વિદ્યાવિજયજી છે. એક તરફથી એમ કહેવામાં આવે છે

શ્રી વિજયધર્મસારિ સમાગ્રમંદિર, અને શ્રી વીરતલ પ્રતાપ મહાના
જવાલન તથા સિદ્ધાલય

કે પ્રાચીન સમયમાં નાનકડા આગ્નિની વિદ્યાપીઠો જોઈ શકાયો એવાવના હતા, અને અધ્યાપકોનું કામ કરના હતા. જૈન સાધુઓએ એ કામ કરવું જોઈએ. ગ્રીક તરફથી શિયવનાનો આલેખ કરવામાં આવે છે. પરંતુ વિદ્યા-વિજયજીએ પોતાની સાબુતા, પોતાનું ચારિત્ર્ય અને સંસ્થાનું સંચાલન કરવા છતાં, પોતે કેટલા નિર્દોષ રહી શકે છે એ બતાવી આપ્યું છે. આથી સાધુઓને એનો લેખ નથી લગતો. જોકે એમના ત્યાગ, સંયમ, તપસ્યા અને નિર્દોષતાપણાનો પ્રમાણ, સમસ્ત જનતા ઉપર પડે છે, રાજા મહારાજાઓ ઉપર પડે છે શિવપુરીની આ સંસ્થા પ્રત્યે ગ્વાલીયર તરફનું જે અગાવ અમત્વ છે, એ આ ત્યાગી વિદ્વાન સાધુના સંયમ અને ત્યાગને આભારી છે, એ મેળ નહિ માને ? કહેવાની જાગ્યે જ જરૂર છે કે સંસ્થાનું આર્થિક વહિવટીકામ મુજબની સમિતિ મળાણે છે અને સંસ્થાનું શિક્ષણકાર્ય વિદ્યાવિજયજીની દેખરેખ નીચે ચાલી રહ્યું છે.

વિદ્યાવિજયજીને પોતાના ગુરુદેવ વિનયધર્મશ્રીજીનું અમરણ ડાંગે તે પગલે થતું જાય છે એમણે ગુરુદેવના અર્ચવાસની તિથિ બાદરવા સુદ ૧૪ ના દિવસે શિવપુરીમાં ગ્વાલીયર રાજ્ય તરફથી જાહેર સ્થાનિક તહેવાર તરીકે પાળવાનું મંજૂર કરાવ્યું હતું. ચૌદસની રમત અનન્યતઃ અતુર્કશી તરીકે યજ્ઞાની હોવાથી આ તહેવાર પૂનમના દિવસે પાળવાનો હુકમ મેળ થો હતો.

તે ઉપરાંત ગુરુદેવની સપ્તસરી સારી ઉજવવાની ચર્યાતા કરી તે માટે તે દિવસે એક જાહેર વરવોડો કાઢવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું અને તે માટે ગ્વાલીયર રાજ્ય તરફથી ચાર હાથી, ઘોડેસવારો વગેરે કાયમતે માટે મળે એવો જાહેરાત કરવામાં આવ્યો આ જાહેરાત અત્યાર સુધી જરાગર આવ્યો-આવ્યો છે.

: ૪૨ :

વિદ્યાવિજયજ્ઞનાં જન્મન શિષ્યા

૬- સ. ૧૯૨૫માં જન્મીયા ડૉ. કૌઝે શિવપુરી આશ્રામ આ જન્મન વિદુષીને વિદ્યાવિજયનાં જ્ઞાને ખૂબ આકર્ષી. તેમણે વિદ્યાવિજય પાસે જૂની ગુજરાતી, નવી ગુજરાતી, બંગાળી, યોગ-શાસ્ત્ર અને આગમોનો અભ્યાસ કર્યો. વિદ્યાવિજયનાં અગાધ જ્ઞાન અને કાર્યકુશળતાથી ડૉ. કૌઝે તો મંત્ર મુગ્ધ જની ગયાં. જ્ઞાન જ્ઞાને આકર્ષે છે અને તેમાં ય એક સંત પ્રજ્ઞનો સમાગમ કેને ન ગમે ? આત્માનાં દ્વાર ઊઘાડી એમાં જ્ઞાનનો સંભાર ભરનાર મહાપુરુષ તો સદા સંસારમાં જીવના શિવ કરવાને જ આવે છે અને એવી વિભુતિઓનાં આગમને જ મંસાર સદા ઉજ્જવળ જને છે. .

શ્રીમતી ડૉ. કૌઝે ઉપર બેસાધાર્મિક સંસ્કારની પ્રબળ અસર થઈ. એને રામરામ ધર્મ અને જ્ઞાન રમી રહેવાં લાગ્યાં. એનાં જેવાં એક

ભારતીય સાહિત્ય વિશારદા ડૉ. શામેરે કૌઝે
(સુભદ્રાદેવી) પીએચ. ડી.

જર્મન વિદ્યુષી જૈન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષાયાં—અને એ આકર્ષણોમાથી અનુરાગ જન્મ્યો અને એ અનુરાગે એમને જૈન ધર્મના વિચારો રસીકારવા પ્રેરણા કરી.

અને એમણે જર્મન નામનું પરિવર્તન કર્યું. વિદ્યુષી ડૉ. ક્રોઝેમાંથી તેઓ મુખદ્રાદેવી બન્યા.

હિંદની જૈન મંત્રકૃતિ અને જૈન ધર્મનો અનુરાગી એ સન્નારીનો દેહ અને આત્મા એજ રંગે રંગાયો.

તેઓ સાત વર્ષ સુધી શિવપુરીમા પોતાના મનથી માનેલા શ્રી. વિદ્યાવિજયજ્ઞ ગુરૂના સાનિધ્યમાં ગયાં. એ સાત વર્ષનો એમનો વમવાદ એમને અપૂર્વ લાગ્યો. એ દરમિયાન એમણે લેખો લખવા ગરૂ કર્યાં. એ લેખોમાં પોતાના ઉપર જૈનધર્મ અને એના એક વિનમ્ર ઉપાસક પોતાના ગુરૂજી વિદ્યાવિજયે કરેલી અસરનાં મુક્તકંઠે વખાણ કર્યાં છે.

મુખદ્રાદેવીને આકર્ષનાર હૃદય—ગુરૂજીનું ચારિત્ર્ય.

ચારિત્ર્ય એ તો માનવજીવનો પાપો છે. એની શુદ્ધિમાં જ દેહ અને આત્માની શુદ્ધિ મળાયેલી છે. ચારિત્ર્યશુદ્ધિવાળા પુરૂષો જ જગતમા સદા વંદનીય બને છે. Bayard Taylor નામના કવિએ એક રચણે લખ્યું છે—

Fame is what you have taken,
Characters what you give
When to this truth you waken,
Then you begin to live.

ચારિત્ર્ય એ તો માનવજીવનનો આપનો છે. ચારિત્ર્યમાંથી એના 'જીવનની જ્યોતિ પ્રગટે છે અને સંભાળને અજવાળે છે.

વિદ્યાવિજયની વિદ્યતા, મરણતા, કાર્યકથળતા, વફાતર શક્તિ તો અપૂર્વ હતાં-સુભદ્રાદેવી એ સૌથી દિગ્ધ યથા હતા-અને એ સર્વ નીપજું હતું ચારિત્ર્યઅળથી.

સુભદ્રાદેવીના પ્રયત્નથી જ્વાલીવરના સ્વ. જને મહારાણીએનો ભક્તિ-ભાર વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યે વધ્યો હતો.

અને ત્યાર પછી એ સાધુપુત્રને મળ્યમહેનનાં આશ્રયણ આપ્યા હાજ્યા હતાં. જ ને મહારાણીએ એમને વારંવાર નિર્ગન્નથ આપી એલાવતી હતી અને એમના ઉપદેશનો લાભ લેતી હતી.

અને પછી તો વિદ્યાવિજયજીની ધર્મસુવામ સંવંન ફરી વળી એની મ્હેક મ્હેક થતી જુગએએ વાનાવજીને તાત્રમીમથ જતાજી.

કાઉન્મીન એક વિજયજી-જ્વાલીવર ગવર્નમેન્ટના મન્દ્યા પણ એમની માધુતા અને વિદ્યતા ઉપર મુન્થ થયા.

અને પરિણામ એ આવ્યું કે સરથાને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ગ્વાલીવર રાજ્ય તરફથી મહદ મળવા લાગી.

અવશનવાર મળી આશરે અડધો લાખ રૂપીઆની મહદ અને ફેટલાયે વી ધા જમીન એમને રાજ્ય તરફથી અર્પવામાં આવી. તે ઉપરાંત ન સ્થાને મામિક ઉપીઆ સો પણ નિયમિત રીતે મળવા લાગ્યા.

હમણાં હમણાં તો વર્તમાન મહારાજ જીવાજીરાવ સિંધિયાની અદ્ભુત ભક્તિ, વિદ્યાવિજય પ્રત્યે જગી છે. પરિણામે ઘણી જમીન, એક વિશાળ બગીચા, અને માસિક રૂપિયાસો 'ઉપિયાની' ગ્રાન્ટ આપવા ઉપરાંત મન્દ્યા માટે એક નવું આવસ્યક બગીચા પણ જોધાવી આપ્યું છે.

:૪૩:

જંગલમાં મંગલ

ગત પ્રકરણમાં કહ્યું તેમ ડૉ. કૈંએ (મુબદ્દાદેવી) જન્મેનોથી મન ૧૯૨૫માં શિવપુરી આવ્યા હતા. તેઓ સાત વર્ષ એકધારા આ સરેથામાં રહ્યા અને અભ્યાસ કર્યો આ વાનને વરો વીતી ગયા, છતાં તે વખતે શ્રીમતી મુબદ્દાદેવીએ મર્યા સખંધી સ્વાનુભવનું જે વર્ણન પોતાની ‘જ મનમાં મંગલ’ નામની પુસ્તિકામાં આપ્યું તે તે આ પ્રમાણે છે

“સમક્ષિ મંદિરની મૂર્તિના અભયદારક શરણમાં અને માધુ મહારાજાઓના ચારિત્ર્યના આશ્રયમાં શુનાળી નિદ્રા ભોગવીને વિદ્યાર્થીઓ પ્રજ્ઞાત પહેલા ચાર વાગે ગુરુમહારાજના એટલે શ્રી વિદ્યાપિન્ધવજીના અવાજથી જાગૃત થઈને એક મધુર રાગવાગી પ્રભુસ્તુતિ કરીને નત્રીન દિવમનુ ગ્વાગન કરે છે જ્યાં મોટા અને નાના, સાથે બેસી રહીને, જાણે

કે કુદરતદેવીને માનપૂર્વક જગાડી રવા છે. પણ હજુ અધાર છે તેથી તીજળીની બત્તી કરીને બધા પોતાના પાકો કંદુથ કરે છે, એટલે કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત, ગુજરાતી, હિંદી, અંગ્રેજી અને જર્મન શબ્દોના ખજાજાટ થાય છે અને પાઠશાળા દ્વરથી એક મોટા મધપુડ જેવી ભાગે છે.

હરતે હરતે પ્રભાત થાય છે, ઘંટ વાગે છે એટલે જ ને જોડરા-એને પૂજા કરવાનો વારો હોય છે, તેઓ સ્નાન કરીને નવીન કૂંડો લાવવાને માટે જગીયામાં જાય છે અને મંદિર માફ કરીને, ચંદન ધસીને, ધૂપપાત્ર તૈયાર કરીને જમવાનની અને ગુરૂદેવની મૂર્તિની આગળ પૂજનો વિધિ ચલાવે છે. બીજા બધા વિદ્યાર્થીઓ ગુરૂ મહારાજના ચરણો આગળ બેગા ચઢને ગુરૂવંદનની ક્રિયા યથાવિધિ કરે છે. પછી નવકારસી, એકાક્ષર, આંખીય, ઉપવાસનું પ્રત્યાખ્યાન માગતા, ગુરૂનો ધર્મલાભ અને પચ્ચખાણા માથા ઉપર ચઢાવીને, ચુપચાપ કેટલાક શાંતમનપૂર્વક તો કેટલાક કંઈ ગુન્હે કે પ્રમાદ કર્યા હોય તો ચિંતાપૂર્વક ગુરૂની સામે બેમે છે. બધા જાણે છે કે આપણા ગુરૂને આપણી બધી ક્રિયાની જાણખાણ છે; અને જાનામાના પણ કરેલા ગુન્હાની તેમને જાણે કે કેઈ છપી પોલીસની અતિ ચતુર સેવા દ્વારા ખબર પડે છે. હવે બધા ગુરૂના મુખમુલ તરફ નજર રાખે છે અને ગુરૂ જોડરાઓ પ્રત્યેની પોતાની પવિત્ર ફરજ સમજીને, જાણીને, માગ્યાપનો પ્રેમ, સાધુની સરળતા અને મિત્રની લાગણી એ બેયું કરી ઉપદેશ આપે છે.

તેમના ઉપદેશમાં પ્રકારાન્તરે ગુન્હેગારોને મીઠી શિક્ષા, પ્રમાદીઓને કપકો અને સર્વ સાધારણ રીતે સૌને ધાર્મિક અને વ્યવહારિક અભ્યાસ અને ચારિત્ર્ય સબધી બધામણો અને શિખામણો હોય છે.

ડૉ. શાલોટ કોઝે (સુબદ્રાદેવી)
(ધોડેસ્નાર તરીકે)

ગુરુવંદન પછી, કમરત, દંતધાવન, દુધપાન વગેરેથી નિવૃત્ત થયા પછી સ્નાન કરી સમાધિ મંદિરમાં પૂજા કરે છે.

રમતગમતોમાં કળકૃતિ ખોખો, લંગડોદાવ, ફૂટ બોલ વગેરે મુખ્ય હોય છે.

ત્યાર પછી મંદિરના ઘંટનો રણકાર વિદ્યાર્થીઓને બોલાવે છે. સુંદર ગીત ગાઈ શકે તેવા વિદ્યાર્થીઓ ભગવાન અને ગુરુદેવની આગળ દર્શન કરવાને માટે જાય છે.

અગિયારેક વાગે ભોજનનો સમય થતા લાંબી પંક્તિમાં બેસીને ભોજનનું કામ સતોપકારક રીતે વહે મહાવીરમની ગર્જના પૂર્વક શરૂ થાય છે.

ભોજન પછી થોડોક આરામ લઈને દિવસનું મુખ્ય કાર્ય વિદ્યાર્થીઓની શહે જુએ છે.

આ મિત્રાણ જુના જુદા વ્યવહારિક જ્ઞાનના બેઠો, બહુમાટીય, ટાઇપ રાઇટીંગ, ફોટોગ્રાફી, વીંવીંગ વગેરે મંળથી જિજ્ઞાસુ પણ અહીં અપાય છે.

પાઠશાળાની જમી વ્યવસ્થાને માટે શિવપુરીમાં એક સમિતિ છે જેના સભ્યો ગામના શેઠ તાલુકાર અને રાજ્યના અધિકારીઓ છે.

વીરતાવ પ્રકાશક મંડળ આ રીતે જંગલમાં મંગલ પ્રસાદી રહ્યું છે.

સાંજનો સમય થાય છે તે બોજનવેળા થાય છે. ત્યારે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ 'વરિમદાવીરમ્' એ ગખ્દોનું ઉચ્ચારણ કરી કાર્ય આરંભે છે તે તે પછી જ્યાં એકએક પાંડો મંળથી પ્રસ્તોતર કરતાં સમય ગુજરે છે.

ત્યાં મુખી મંદિરની આરતી ઉતારવાનો ઘંટ વાગે છે ત્યાં મુખી બે હારમાં બેઠા રહી વિદ્યાર્થીઓ પ્રથમ ભગવાનની આમળા અને પછી ગુરુદેવની મૂર્તિ આગળ સ્તુતિના શ્લોકો ઉચ્ચારે છે.

તે વખતે એક હોકરો આરતી અને મંગલદીવો મૂર્તિઓની આગળ ચલાવે છે અને બીજા તથા ત્રીજા ઘંટ વગાડે અને ધૂપપાત્ર ધરે છે. ગુરુદેવની પામથી રાત્રિય પ્રત્યાખ્યાન લઈને વિદ્યાર્થીઓ સાડાનવ વાગ્યા મુખી વચ્ચે અને શીખે છે. છટકો ઘંટ વાગતાં તેઓ સાધુ મહારાજાઓની ભક્તિ કરી તેઓનો ધર્મશાલ પામીને પોતાની પાટ ઉપર 'આરામ' લેવા મુદ્દ જાય છે.

આ પ્રમાણેની ત્યાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓની દિનચર્યા હોય છે.

: ૪૪ :

‘આઈડિયલ મંક’માં શિવપુરીની સંસ્થા

શિવપુરીની સંસ્થા વિશે શ્રી. ‘એ. જે. શુનાયાયા
પોતાના કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસથી પ્રકાશિત થયેલા
અંગ્રેજી ગ્રંથ **An Ideal Monk** (આદર્શ સાધુ) માં લખે છે

The Institution is being conducted in accordance with the principles followed by the world renowned Gurukulas of old in a spirit of renunciation, self-help, purity and chastity. Simple living and high thinking is the motto of the Institution. dutiful obedience, broadmindedness and tolerance are its guiding principles. Here the students are lodged, boarded, taught and supplied with vestament-without charge! The one absorbing idea of them all is

the acquisition of knowledge. Learning is sought for love of learning and not for collateral advantages, such as making a livelihood. The College is not meant for exclusively secular studies only; in it is also carefully looked after the spiritual well-being of the pupils.

○ ○ ○ ○

The Institution is fortunate in having at the head of educational work a man of Muni Vidya Vijaya's eminence. A distinguished scholar, a renowned author, a powerful preacher and an able organiser, he has thrown himself heart and soul into educational and public work. He possesses an intellect which, in its power and brilliance, and an eloquence which, in its range and colour, have rarely been equalled in public life. In the solitude of Shivpuri, in the little lovely 'Shantiniketan' of the Jain as, quietly and unostentatiously he has been training the students who have gathered round him silently ignoring the great fame that has shone upon him. 'Man-Making' is his own stern brief summary of the work that he is doing. And laboriously, unflaggingly, day after day, he sets himself to 'Man-Making,' playing the part of Guru, friend, father, philosopher, and even school master by turns.

શ્રીમતી સુભદ્રાદેવી અને શ્રી. એ. બે. મુનાવાળાએ આ સંસ્થા સંબંધી આપેલો પરિચય ઘણો જૂનો છે. અત્યારે તો આ સંસ્થાએ

ઘણી પ્રગતિ કરી છે. એના પાઠ્યક્રમમાં પણ હમણાં હમણાં સમયાનુસાર મોટા ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. સંસ્થા તરફથી એક ઉદ્યોગમંદિર પણ ખોલવામાં આવ્યું છે. એમાં કાષ્ટશિક્ષ (સુથારીકામ), સીલાઈ, કલાઈ, બુનાઈ, છદ્દસાજી (માઈન્ડીંગ), પશુપાલન, કૃષિકર્મ, સંગીત આદિ વિષયો શીખવવામાં આવે છે. મધ્યભારત સરકારે આ સંસ્થાને માન્ય કરી છે. અને પ્રતિ વર્ષ અ્યાસ ટકા ખર્ચ રાજ્ય તરફથી આપવાનું ઠરાવ્યું છે એજ આ સંસ્થાની ઉપયોગિતાનું પ્રમાણ છે. સંસ્થા રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં અપૂર્વ ફાળો આપવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છે અને તે બધેા યશ સંસ્થાના અધિષ્ઠાતા શ્રી. વિદ્યાવિજયજીને ફાળે જાય છે.

: ૪૫ :

શિવપુરીથી પ્રયાણ

સંસ્થાનું સ્થાનિક કાર્પસ બાળવામાં વિદ્યાવિજયજીને પોતાના પરમ શ્રેષ્ઠી ગુરુશ્રી યાત્રામુર્તિ શ્રી. જયંતવિજયજી મહારાજની મહાવતા હતી. જહાગીરી આચાર્ય મંદ્ર મોક્ષવાનુ કાર્પ આચાર્ય શ્રી. વિજયેન્દ્રસુરિ અને ઉપા. મંગળવિજયજી કરના.

મંવત ૧૯૮૭મા આચાર્ય શ્રી. વિજયેન્દ્રસુરિ અને ઉપા. મંગળવિજયજી શિવપુરી આવ્યા.

શ્રી. વિદ્યાવિજયે એમના આગમનને હેતુથી ખૂબ ખૂબ આવકાર્યું.

કમનસીમે આ ચાતુર્માસમાં સંસ્થામાં કયેજનુ વાતાવરણ ફેલાયું. આચાર્ય શ્રી. વિજયેન્દ્રસુરિજી અને વિદ્યાવિજયજી એ બન્નેની વચ્ચે વેમનસ્ય થાય એ ન કહી શકાય એવી થટના હતી. બન્ને પોતાના ગુરુ

શ્રી. વિજયધર્મમૂરિજીના અંગરક્ષક, બન્ને વિદ્વાન. બન્ને સાહિત્યકાર. એક જ આસન ઉપર બેઠી સત્તર સત્તર વર્ષ સુધી, પોતાના ગુરુની છત્રછાયામાં રહી, ગુરુની બેઠા કરી, ગુરુની કીર્તિ વધારી અને સાહિત્ય સેવા કરી. એ બન્નેનો મતભેદ વિરોધ, એટલે જ મૂતો ન મળેથી એવી ઘટના પરન્તુ ખટપટમાં અતિક્રમણ, ‘ભાગલા પાડો ને સ્વાર્થ સાચો’ ના સિદ્ધાન્તમાં ગૂંથણ ગએલાઓએ એક જ અવિભક્ત ભારતના ભાગલા શું નથી પડાવ્યા ? પતિપત્નીમાં, બે બાઈઓમાં, પિતા-પુત્રમાં, સંધેમાં ને જાતિઓમાં-જ્યાં જ્યાં વૈમનસ્ય થયાનો-ભાગલા પડયાનો ઇતિહાસ તપાસીશું તો એમાં ત્રીજી શક્તિનું જ કાવતરું નીકળશે. આવા પ્રેમી, વિદ્વાન, સમજી અને જાણે દસકા સુધી નિરંતર સાથે રહી ગુરુ અને સાહિત્યની સેવા કરનાર સંત સાધુ પુરોમાં પણ એવી જ કાંઈ ત્રીજી શક્તિએ ભાગલા પાડવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો.

આમ છતાં પણ બન્નેનાં હૃદય સાંપુહૃદય હતાં. એટલે બન્નેને દુઃખ તો અવસ્ય થતું, અને હેવટની ઘડી સુધી આ બધું શું થઈ રહ્યું છે’ આ એરી વાતાવરણ શું ? એની સમજ ન પડી તે ન જ પડી.

છેવટે ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયે, જીવંતાના અધિકારીઓ, ગામના નાગરિકો અને ખુદ આલીયરનાં મહારાણી સાહેબનો પણ વિદ્યાવિજયજીને શિવપુરીમાં ખાસ કરીને સંસ્થામાં જ રહેવા માટે આમંત્ર હોવા છતાં, પોતાના સિદ્ધાન્તના રક્ષણની ખાતર આપ કાંગણી છોડે એમ એમણે સંસ્થા છોડી વિહાર કર્યો.

એક માતાને પોતાના લાલનપાલન કરી ઉછેરેલા સંતાનને છોડીને જતા દુઃખ આપ એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે એની પાસે માનું હૃદય છે.

મુનિરાજ પણ પોતાને હાથે સર્જેલી-પાંગરાવેલી-આવી અજોડ સંસ્થાને છોડીને જઈ રહ્યા હતા છતાં એમના હૃદયમાં જરાયે વિષાદ ન હતો-દુઃખ ન હતું. એમના અંતરમાં, પોતાના ગુરૂની આજ્ઞા પાલન કર્યાનો સંતોષ હતો. પોતાના કર્તવ્ય માટે આનંદ હતો. પોતાની મર્યાદાશક્તિઓ એમણે એ સંસ્થાના વિકાસમાં ખરચી હતી-પોતાનું જીવન સર્વસ્વ હોમ્યું હતું. એ બધાને છોડીને એમને જવાનું હતું છતાં એમને મન આવી મહાન સંસ્થા કરતાં પોતાના મિદ્ધાંતનાં મૂલ્ય વધારે હતાં. અને સ્વમાનશીલ પ્રત્યેક પુરુષના હૃદયમાં એ વાત તો હોવી જ જોઈએ. એમાં જ એનું પૌરુષ છે. જીવનની સિદ્ધિ રાગમાં નથી ત્યાગમાં છે. એમણે પસંદ વારમાં માત્ર સિદ્ધાંતને ખાતર સંસ્થાને ત્યાગ કર્યો.

અને આવો સમર્થ પુરુષ પોતાની મેળે જ ચાલ્યો જાય-એને કાઢવા માટે કોઈ પણ જાતની ખટપટ ન કરવી પડે એ તો બાવતું તું ને વૈદ્યે કહ્યા જેવી વાત થઈ.

નિશ્ચય હતો, અને જાણે તેજ યુગ યોગનાં વર્ષો પછી શ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિજી અને વિદ્યાવિજયજી એક યુગનાં તટલા માણી સંપ્રાર્થા અને આજે તો બન્ને સંતો પાછા પહેલાની માફક જ પોતાના મૂળસ્થાને-શિવપુરીમાં મેળા રહી સાદિત્ય અને સંસ્થાનું કાર્ય કરી પેલાં છે.

વિદ્યાવિજયજીની વિદાયનું દૃશ્ય અતિ કરુણ હતું. ગરીબમાંથી આત્મા નીકળતો હોય, તે વખતની જે સ્થિતિ હોય, તેવી સ્થિતિ સંસ્થાની હતી. સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ, કાર્યકરો અને નોકરોનાં હૃદયો ચીરાતાં હતાં. આખી સંસ્થાનું પટાંગણ નિસ્તેજ-ભરે કાંડો પણ રૂદન કરતાં હોય, એવું જન્યું હતું. શહેરથી બહાર અંતિમ ઉપદેશ આપતાં શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ પોતાનો સાધુધર્મ જાળવ્યો હતો. અને જ્યાં આત્મા કલુષિત અને, એવા સ્થાનમાં ન રહેવાની પોતાની દૃઢતા બતાવી હતી. તે ઉપરાંત અત્યાર મુઠ્ઠી સંસ્થાની સેવાના કાર્યમાં સાથ આપનાર અંસ્થાના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ભાઈ સત્યનારાયણજી પંડ્યા, પ્રધાન અધ્યાપક પં. રામગોપાલાચાર્ય અને બીજા અધ્યાપકો, તેમજ ગ્થાનિક સમિતિના મળ્યો ડૉ. ભાષેસાહેબ, ડૉ. તામ્હેસાહેબ, પં. રામનાથજી ગર્મા, શ્રી. ભાલેરાવજી, શ્રી. ચિંતણીકર, શેઠ રોહિતમજી, શેઠ કનકમજી, શેઠ હિમતમજી અદિને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

વિદ્યાવિજયજીની વિદાય પ્રસંગે જ, વિદ્યાવિજયજીનાં જર્મન શિષ્યા, ડૉ. કીરે (સુભદ્રાદેવી)ને રાજમાતાએ પોતાની પાસે બોલાવી લીધાં હતાં. એટલે ભાષાસાહેબની દેવી મુઠ્ઠી, સાત સાત વર્ષ મુઠ્ઠી જેમની સેવામાં રહી અધ્યયન કર્યું, એવા મુઠ્ઠે વિદાય આપી, છટા પડતાં, એમના હૃદયને અત્યંત આંચકો લાગ્યો.

આમ સૌની દુઃખપૂર્ણ વિદાય લાઇ મુનિરાજ એ માધુઓ અને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ સાથે આગળ વધ્યા.

એમની વિદાય પછી થોડા જ દિવસોમાં સંસ્થા ના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ પણ સંસ્થામાંથી વિદાય લીધી.

સમય જતાં સંસ્થાના સંચાલકો અને શુભેચ્છકોને એ વાત સમજાઈ કે આવી સંસ્થા ચલાવવા માટે જે શક્તિ જોઈએ તે કંઈ સૌ કોઈમાં નથી હોતી. એ કાંઈ જગ્યાના ખેલ ન હતા કે બીલીદંડાનો દાર રમી લીધો. એક વર્ષના ગાળામાં તો સંસ્થા પાપમાલીને પંથે ચાલવા માંડી. વિદ્યાર્થીઓ નિરાશ થઈ ચાલતા થયા કારણ કે સંસ્થાનો પ્રાણ જતો રહ્યો હતો. ખાલી દેહના માળખા જેવી સંસ્થાની સ્થિતિ હતી.

સાગરમાં એક નૌકા વહી જતી હોય અને એનો મુકાની કાબેલ ન હોય તો નૌકા ખડક સાથે અથડાઈ બાંગીને મૂકે જ થઈ જાય. એ દશા શિવપુરીની આ સંસ્થાની થવા લાગી હતી.

સંસ્થાના સંચાલન માટે જોઈતી કાર્યદક્ષતા, બાકોશી, નિઃસ્પૃહતા, નિર્દોષીપણાવાળો સંચાલક કોઈ નહોતો રહ્યો. પચાસપચાસ વિદ્યાર્થીઓના હાંદને એક પિતા તરીકે પાલન કરી શકે એવો માણસ શિવપુરીમાં કોઈ મળતો નહોતો, અને સેંકડો ગાઈડ દૂર આવેલી આ સંસ્થા ચલાવવી, એ ગુજરાતના-મુંબઈમાં રહેલી સંસ્થાની સમિતિના સભ્યો માટે પણ કંઈક કામ હતું. પરિણામે આ બધાના સત્રધાર તરીકે વિદ્યાર્થીજન્ય જ લાયક પુરૂષ હતા, એ વાતની હવે સૌને પૂરી પ્રતીતિ થવા લાગી.

ખંડ સાતમે

પુનઃ ગુજરાતની ગોદમાં

સં. ૧૯૮૮નું ચાતુર્માસ એમણે ઉત્તરેન ખાતે ગામ્નું અને ત્યાર
બાદ તેમણે માળવામાં વિકાર કર્યો.

એમણે માળવામાં જઈ ઘણા પ્રયત્નો આપ્યા અને જ્યાં જ્યાં એ
વિકાર કરતા ત્યાં ત્યાં પ્રજાએ એમને રૈયાનાં હેતરી વધારી લીધા
એમની જાદુભરી વાણી સાંભળનાર એમના તરફ આકર્ષાયા સિવા
રહેતું નહિ.

વડનગરની સમસ્ત પ્રજાએ એમનો ભાવભીનો સત્કાર કરી એમ
માનપદ આપ્યું.*

ત્યારબાદ સં. ૧૯૮૯ની સાલમાં તેઓ બદનાનર, રામગઢ
બખતગઢ અને હાહોદ-ગોધરા, દેવમડગાંધિયા ચર્ચ વડોદરા આવ્યા.

વડોદરામાં વિદ્યાવિજયજીના શુભાર્ષિ ન્યાયનીચ ન્યાયવિદ્યારા
શ્રી. ન્યાયવિજયજી ચિરાંજીતા હતા. વર્ષોના બહાણા વાપા પડી જાને
જાહેર મળનાં પરસ્પર ખૂબ આનંદ થયો. શ્રી ન્યાયવિજયજી મલ
ધુર ધર વિક્રાંત અને વક્તા છે. તેઓ સમયજ્ઞ અને મુધારક પણ છે.

દીક્ષાનિયમનનો કાયદો તેમની સ્થાને જ પમાર થયા. જે કે તેઓ ચાહતા હતા કે દીક્ષા જેવી ધાર્મિક અને આત્મિક્યાણની બાગતમાં સરકારી હખતગીરી અનુચિત છે, પરંતુ ગુજરાતમાં બાળદીક્ષા ને અયોગ્ય દીક્ષાની જે અધાડુંધી ચાલી રહી હતી અને એ નિમિત્તે ત્યાગી જૈન સાધુ મંઝા સંમારમાં વગોવાઈ રહી હતી, એટલું જ નહિ પરંતુ એ બદીમાંથી જ અનિષ્ટ પરિણામો આવતાં હતાં, એ પણ સત્ય જ વસ્તુ હતી અને તેથી આગેવાન સાધુઓએ તેમજ શૂદ્રસ્થેએ મળી કંઈપણ બંધારણ ઘડવાની તો આવશ્યકતા હતી જ. સ્થિત્યોગી યોગ્ય દીક્ષા આપનાર સાધુઓને ઘણું ઘણું સમજાવવા છતાં ત્યારે કંઈ પરિણામ ન આવ્યું આખરે કાયદો પસાર થવા દીવે.

વડોદરામાં તે વખતના રેગીડન્ટ અને તેમની પત્ની માથે એમને પરિચય થયો અને એ પરિચયે મૈત્રીનું સ્વરૂપ પકડ્યું.

ચાતુર્માસ ગાળવા માટે આખા સંઘે તેમજ શ્રી. રામલાલભાઈએ પણ વિદ્યાવિજયજીને વિનંતિ કરી હતી પણ દેહગામને એમણે વચન આપ્યું હતું તેથી તેઓ દેહગામ ગયા અને ચાતુર્માસ ત્યાં ગાળ્યું.

દેહગામની પ્રજાનો ઉત્સાહ માતો ન હતો. આજે ગામમાં મર્ધન બ્યાનંદ બ્યાનંદ પ્રવર્તી રહ્યો હતો. લોકો વિદ્યાવિજયજીના અતુરાગી બન્યા. આપ્તું જે એમામું સારી રીતે પમાર થયું. જનતાએ શક્તિ ઉપરાંતની ભક્તિ કરી.

સુરેવની જ્યંતીને દિને મોટો ઉત્સવ થયો. જૂતપૂર્ નાથજી દીન
આવિંદબાઈએ પ્રમુખપદ લીધું અને ઘણા લોકોએ ઉત્સાહપૂર્વક ૪
મહોત્સવને વધાવી લીધા.

દેહગામની સમગ્ર જનતાએ સુપ્રસિદ્ધ શારદા મામિડના નં:
શ્રી. ગોકુલદાસ દ્વા. રાયચુરના પ્રમુખપદે વિદ્યાવિજયજીને માનપ
આપ્યું. આ પ્રસંગે મનનીય પ્રવચન કરનાં શ્રી. રાયચુરબાઈએ દેહગામ
'તીર્થભૂમિ' તરીકે ઓળખાવી હતી.

જ્યાં જ્યાં સંત-સાધુઓનો મુકામ હોય-વિહાર હોય એ જ્યાં
ખરેખર તીર્થભૂમિ જ કહેવાય, ખાસ કરીને દેહગામ એ તે
વિદ્યાવિજયજીનું વતન રહ્યું.*

દેહગામ આવવા અગાઉ દાહોદ, એધરા, દેવગઢબારિયા વગેરેનાં
સફર કરી, એમનાં વ્યાખ્યાનો અદ્યક્ત હતાં.

દેવગઢબારિયાનાં મહારાણી એમનાં પ્રવચનોમાં ખાસ હાજર
રહેતાં. મહારાણી સાહેબની પણ મુલાકાત થઈ અને તેમણે વિદ્યાવિજયને
ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો.

વડોદરામાં વિરોધી સાધુઓ-સાગરજી અને રામવિજયજીની
મેનાઓ મોરચો માઢીને પડેલી. એણે વિદ્યાવિજયજીની પ્રવૃત્તિને આગળ
ન વધવા દેવા ખૂબ કોશિશ કરી, પણ વિદ્યાવિજય તો જીવનસંઘામના
એક અજોડ યોદ્ધા. એમને મન તો હતું:

come one, come all

This rock shall fly

From its firm base

As soon as I (Walter Scott)

: ૪૭ :

મુનિસંમેલનની પ્રાથમિક ભૂમિકા

વિદ્યાવિજયજીએ ગુજરાતમાં પ્રવેશ કર્યો તે અરસામાં અમદાવાદમાં ‘મુનિસંમેલન’ બરવા સંબંધી ચર્ચા શરૂ થઈ. કેટલાક આગેવાન ગણાતાઓ આ સંમેલન બરવા ચાહતા હતા. સંમેલનની આવશ્યકતા સંબંધી બે મત નહોતા, પરંતુ અમુક સાધુઓ સંમેલનને નામે પોતાનો સિક્કો ઠોકરી બેસાડી મનમાન્યું કરવા ચાહતા હોય, એ પણ ધ્યાન લેવું નહોતું. એટલે ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ વિદ્યાવિજયે અમદાવાદ જઈ મુનિ સંમેલન વિષે એક લેખમાળા લખવી શરૂ કરી. ‘મુખ્ય સમાચાર’ અને ‘બીજા’ જાણીતાં વર્તમાનપત્રોમાં એમના કેટલાક લેખો પ્રસિદ્ધ થયા અને આ લેખોની અસર ભારે થઈ. તે સિવાય જુદે જુદે સ્થળે એમનાં પ્રવચનો થયાં. આખા અમદાવાદ શહેરમાં એમની ભારે પ્રસંશા થઈ.

આ પ્રસંગે ઉદારમનવાદી સાધુઓ પૈકીના એક મુનિ વિદ્યા વિજયપત્તને લાગ્યું કે આવા વિચિત્ર સંલોગોમા આપણે કંઈ પણ સંગી-કાર્ત્ત યોગનું હોય તો તે માટે થોડીક જરૂરી પ્રાથમિક મંત્રણા થવી જોઈએ

આ વખતે તેઓ પોતે અમદાવાદમા હતા. તેમણે જુદે જુદે સ્થળે વ્યાખ્યાનો આપી નોકમન કેળવ્યો જુદા જુદા ઉપાસ્યોમા વિરાજતા સાધુઓની મુલાકાતો તેમણે લીધી. અમદાવાદના ઉત્સાહી કાર્યવાહકો ધીરજનાન દોકરશી શાહ, મૂળચંદ, આગારામ ધૈરાડી, નેહ શાકરાખાં લાલુભાઈ જેનાને પોતાની પાસ યોનારી પોતાનો નિવાસ જણાવ્યો. અને હડેગામ મુકામે રાગણુ મુદ ૧૧ ના રોજ મંત્રણા માટે એક નાનું સંમેલન ભરવાનું નક્કી થયું

આ વખતે શ્રી વિજયનેમિસુરિ અમદાવાદ આવી પહોંચ્યા હતા ખીજા કેટલાક આચાર્યો અને સાધુઓ જુદે જુદે સ્થળે આવી ઊતર્યા હતા જૈનજ્યોતિ પત્રના છપાવના સમાચારોથી યોગેમા જનજાતની કલ્પનાઓ થવા લાગી. વિજયનેમિસુરિએ હડેગામમા થનારી વિચારણાના આ સમાચારો બહુ આશ્ચર્યથી સાંભળ્યા અને તેમને તથા થનારા સંમેલનના કેટલાક કાર્યકર્તાઓને રોજ જની જાણ પડે એ ખાતી લાગી. સોસાયટી પણ પણ જિનો નીચો થઈ ગયો અને આ મંત્રણા કોઈ પણ રીતે ન થવા પામે તે માટે તેઓ કટિબદ્ધ થયા

આ સિવાય બીજા પણ અનેક સાધુઓએ દહેગામ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

દહેગામ મંત્રણા પરિપત્તે જૈનજ્યોતિના વિહાર સમાચારમાં પ્રગટ થયેના નામો ઉપરાંત પણ બીજા સાધુઓનો ટેકો મળ્યો.

શ્રી વિજયવદનભસ્મરિ તથા શ્રી વિજયન્યાનભસ્મરિ અમદાવાદથી વિહાર કરી દહેગામ આગ્યા. શ્રી દુર્ગનવિજયજી, શ્રી જ્ઞાનવિજયજી, અને શ્રી ન્યાનવિજયજીએ પણ તેના પ્રત્યે સમતિ દર્શાવી શ્રી જયસિંહભસ્મરિ તથા શ્રી વિજયમાણિકસિંહભસ્મરિ અને ભૂપેન્દ્રભસ્મરિ તથા શ્રી તીર્થેન્દ્રભસ્મરિ પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છવાળા સાગરચંદ્રજી મહારાજ આદિ બીજા પણ વણાઓએ તેના પ્રત્યે સહકારની લાગણી વ્યક્ત કરી. આ રીતે જોત જોતામાં જૈન સમાજના જૂના અને નવા વિચારવાળાઓ વચ્ચે ભારે રમાકસી ઉત્પન્ન થઈ.

દહેગામના આનંદોની ભક્તિ સુદર હતી આગમના વર્તમાન મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયે ચાતુર્માસ અહીં ગાળ્યું હોવાથી તેમના સંસ્કારોમાં અત્યંત વૃદ્ધિ થઈ હતી.

શ્રી વિદ્યાવિજયજીની નાદુરસ્ત તમિયત હોના છતાં એમણે આખી પરિસ્થિતિને મજબૂત રીતે સાચવી રાખી હતી અને સૌ મુનિરાજોનું સ્વાગત કરવા દહેગામ આવી પહોંચ્યા વિદ્યાવિજયજીનું પ્રારંભિક આગત વ્યાખ્યાન એટલે સમગ્ર ચાતુર્વિધિ જૈન સંઘની વર્તમાન સ્થિતિનું ચિન

તા ૨૫-૨-૩૪ ના રોજ મંત્રણાની શરૂઆત થઈ લગભગ અઢીસો સાધુઓના આ મંત્રણામાં સાથ હતો.

આજે દહેગામનું દૃષ્ય મનોહર લાગતું અને આગસે અનેક મુનિરાજોની પધરામગી થઈ ગઈ હતી આજ વર્ષધુરધમે ધાર્મિક મંત્રણા અર્થે આ નાનું નગરને ધર્મકુળી બનાવી રહ્યા હતા.

પધારના માતૃઓમા વિદ્યાવિજય, જયતવિજય, શિવિ માગર, શિવિસુનિ, પન્થામ, લાભરિ, તથા પ. ન્યાપનિજ, મુનિ ત્રિભનિજ તથા ખીજન વળા મુનિરાજો મૌનુ ધ્યાન મેચી રહ્યા હતા.

બરોમર દમના ટકોએ આચાર્યશ્રી વિજયવ નભસૂરિ, આદિ પધારી હતા દહેગામનો મધ તથા ત્યાં મિંગાનમાન દરેક માતૃઓ એમનું રનાગત કરવા સામે ગયા હતા.

સાતુઓની મંત્રણાને અંગે માતૃચાર નામે દહેગામતા મોળા ઉપાશ્રવમા આચાર્યશ્રી વિજયવ નભસૂરિ, પ્રમુખપદે એક જાહેરસના બરવામા આવી હતી તેમા મુનિરાજ વિદ્યાવિજય, એ આગત-આપ્પાન આપ્યું હતું *

વિજયવ નભસૂરિ, નીતિસૂરિ માણેસૂરિ, ભૂપેન્દ્રસૂરિ, કેશર વિજયો સમુદાય, વિમનનો સમના (રંગવિમન) મોહનનાનજો મમુદાય વગેરે પણ સમુદાયો બેગા મેળવવાનો મંત્રણા યશ વિદ્યા વિજયજીને મળ્યો.

મ મેનનમા ખૂબ મમ કયું મોટા મોટાઓ સાથે ખૂબ પરિચય યયો. ખૂબ પ્રશસા થઈ તૂટી જતા સ મેનનને જવાનવાનો પણ વિદ્યા વિજયજીને યશ મળ્યો.

જૈન શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક સાધુસંમેલન એટલે વીસમી મદીના જૈનઘનિહામનું એક ઉજ્જવળ પ્રકરણ. જૈનધર્મની પુનિત સાધુમંથા પોતાના ઉચ્ચ સ્થાને પાત્રી કેમ સ્થાપિત થાય ? એ મુનિરાજે દ્વારા પુનિત ભાવે જૈનમમાજના બળના પ્રતોના ઉદ્દેશ કેમ આવે ? આવા આવા મંગલ ઉદ્દેશથી આ સંમેલન યોજવામાં આવ્યું હતું. મુનિમંમેલન સંબંધી શ્રી. વિદ્યાવિજયજીના જે વિચારો પ્રકટ થયા હતા તેમાંના કેટલાક આ પ્રમાણે છે:—

‘ જૈનમમાજના ચાતુર્વિધ મંઘમાં અમણ સંસ્થાનું હંમેશા પ્રાધાન્ય રહ્યું છે; અને કાળે કાળે તેના પર સમાજોન્નતિની આગાઓ રાખવામાં આવે છે. આવી મંથામાં ગૈયિદ્ય ન પેળી જાય, સુવાળપ પ્રવેશ ન કરે, માનાપમાન અને પરિગ્રહ વૃત્તિ સતેજ ન બને એ માટે એ મંથાને અંગે અનેક વિચારણાઓ સમયે સમયે કરવામાં આવી છે; સંમેલનો યોજવામાં આવ્યાં છે, ધારાધારણો ધડવામાં આવ્યાં છે અને પુનઃ એ શ્રમણ મંથાને સુદૃઢ બનાવવામાં આવી છે. ’

‘ આજે સાધુસમાજમાંથી જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યનો ઘટાડો થઈ રહ્યો છે, ગુજરાત છોડી બહારના પ્રદેશોમાં વિચરવાની તેમને હમ્મણ થતી નથી. શિબ, ગ્રંથબંડાર, ઉપાશ્રય આદિનો મોહ વધતો જાય છે. સમાજનો મોટો ભાગ આ શિગિવતાઓ સામે પોકાર કરી રહ્યો છે. શ્રદ્ધાનાં તેજ ઓગવાનાં જાય છે. આપણી શ્રવણ સંસ્થા ખરાબા નજીક પહોંચતાં પહેલાં સાવધ બને એ જ હમ્મણ જોગ છે. ’

‘ સંમેલન સાધુસંથાના ઉધ્ધાર માટે બરવાનું છે. ખાલી રમત કરવાને માટે કે એક ખીજાનાં મુખમાં જોવા માટે કંઈ બરવાનું નથી. લગભગ પંદરસો વર્ષે— અને તે પછી આ વીસમી મદીનામાં બરવા ધારેલા

આ સંમેલનની અગત્યતાનો ઘોરો પણ ખ્યાલ કરશે તેઓ બોધ શકશે કે આ કાર્ય દર્દ સહિત નથી. એક બીજા સાથુઓ એક બીજાને વંદન કરવાને તૈયાર નથી. સ્પૃથ્યાસ્પૃથ્યની માફક એક બીજાની સાથે આહાર પાણી કરવાથી પણ અબડાય છે; સિધ્ધ ગુરૂને માનવા તૈયાર નથી. આવી રીતે બીજકુલ છિન્નબિન્ન થઇ ગયેલા પાંગરો માથુઓને, વગર બોધ્યે, વગર સ્પષ્ટીકરણ કરે, વગર હેતુ સમજાવે એકદમ એકત્રિત કરવાનો પ્રયત્ન થાય છે એ કેટલું બેદુરપણું મુશ્કેલ છે એનો કોઇ વિચાર કરે છે કે ?

આ સંમેલન માટે જે મુખ્ય ભવનાં કારણો માનવામાં આવનાં હતાં તે તેમણે દર્શાવ્યાં હતાં.

(૧) મુનિસંમેલન ભરીને શું અમુક કોઇનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનો તો પ્રયત્ન નહિ થાય ?

(૨) મુનિસંમેલનના બરાબર સમય ઉપર જ કોઇ પોતાનો હક્ક ખરો કરાવવા અમુક પાસો કેટ્ટીને બધું ગમડાવી મારશે તો ?

સામાન્ય લોકસમૂહમાં સાધુસંસ્થા વિષે જે આદર બંધાયો હોય છે તે મોળો પડે છે.

બીજી બાજુ પશ્ચિમની હવા જોરથી ચાલી આવે છે. જગતનાં નવાં બળોના આંચકા ભારતની સમગ્ર પ્રજાને લાગે છે અને જૈનો પણ તેમાના એક હોઈને તેમાંથી બચી શકતા નથી.

સાધુસંસ્થાનું વાતાવરણ ધીમે ધીમે વધારે અનિચ્છનીય બનતું જાય છે. શિષ્યાના વધારે જોર પકડે છે, અંદર અંદરના વિખવાદો વધુ કટુ બને છે. માનાપમાનના ઝગડા ઘણા તીવ્ર થાય છે. ઠોઠાં ઠોઠાં સાડાં જોઈ શકતા નથી. એથી સમાજના હૃદયમાંથી તેમના માટેની માનવૃત્તિ ઝપાટાભેર ઘટતી જાય છે,

એટલે સાધુઓ વધવા છતાં ધર્મોત્સવો વધારે છતાં પુસ્તકો વધારે પ્રકાશિત થવા છતાં સામુદાયિક ઉત્થાન થતું નથી.

ચારિત્ર્યની ખોટ એ મહાન ખોટ છે કે તે ઠોઠાં પણ વસ્તુથી પૂરી શકાતી નથી. * +

આ સંમેલન માટે શ્રી. ચતુરભાઈ મણિભાઈ નગરશેઠની સહીથી જ્યારે એક નિવેદન પ્રગટ કરવામાં આવ્યું. અને સંવત ૧૯૯૦ના ફાગણ વદ ૩ તે રવિવાર તા. ૪-૩-૧૯૩૪ ના રોજ આ સંમેલન અમદાવાદ ખાતે ભરવા સંબંધી આમંત્રણ પત્રિકાઓ નીકળી ચૂક્યા પછી શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ સંમેલનના કાર્યકર્તાઓ દ્વારા ઉપયોગી માર્ગદર્શન કયું હતું.*

+ રાજનગર સાધુ સંમેલન શ્રીધી. ટી. શાહ

x જુઓ પરિશિષ્ટ છઠ્ઠું

: ૪૮ :

સાધુસંમેલન

અ મહાત્માઓ સાધુસંમેલન શરૂ થવાને દસે બે વર
 દિવસની વાર હતી. અહીં ઉદાર વિચાર ધરાવતા
 મુનિરાજોનો સમુદાય દેહગામથી વિદાર દરતો શમણ સુદ પૂનમે નરોડ
 આવી પહોંચ્યો. સાંજે ચાર વાગે ગુજરાતી નિશાળના પટાંગણમાં
 અમદાવાદથી દક્ષિણેની મંખ્યામાં આવેલી જનતાની વિનંતિને માન

જગતનો દરેક મનુષ્ય પત્ની તે હિંદુ હો કે ખ્રિસ્તી હો ઇસાઈ હો
: શીખ હો, ચણી હો કે પારંગી હો, ગદા જ કોઈને કોઈ ધર્મનું
બારાવન કરે છે

ગરીરને આત્માની જેટલી જરૂર છે, મુખને નાકની જેટલી
જરૂર છે, તેટલી જ જરૂર છે જીવનને ધર્મની. કોઈ મુદ્દગી સોજ શણગાર
પ્રથમે જાણી હોય પણ જો તેનો ધુંધટ ડાઘાડનાં નાક ન હોય તો કેવું
નાગે ? ખરેખર ધર્મ રહિત જીવન પ્રાણ વિનાના કલેવર જેવું જ છે.

વિશેષમા યુવાનોને ઉદ્દેશી એમણે જણાવ્યું “ ઓ યુવનો !
માજે તમારામાં યુવાનીનું ખમીર છે. આ જમાનો શુદ્ધિવાદનો છે. મારા
પાપદાદા અમુક કરતા હતા માટે જ મારે એમ કરવું એમ રૂઢિના ગુનામ
! બનશે. હું તમને સદેશ આપું છું કે કોઈ તમારા બાપણે પગ દીકા
ગે, તમાગા વિચારો ઉપર હુમલા કરે, પણ જરા યે મત્તક ન આપશો.
માજે દરેકે આજે માર્ટિન લુથર (Martin Luther) બનવાની

દેવવિજયજી, તથા પંન્યાસ લાભવિજયજી વગેરેએ ઉત્તમદ્વની ધર્મ-
શાળામાં, શ્રી વિદ્યાવિજયજી, શ્રી જયતવિજયજી, શ્રી વિશાળવિજયજી
હિમાશુવિજયજી તથા શ્રી. શુદ્ધિમાગરમુરિના રાખ્યો હું મેન્દ્રસાગરજી વગેરે
આમ નીની પોળના ઉપાશ્રયમાં, આચાર્યશ્રી વિજયનીતિમુરિજી તથા
પંન્યાસ ધર્મવિજયજીએ ડેનાના ઉપાશ્રયમાં, આચાર્યશ્રી વિજયકર્ણમુરિએ
સવારનીપોળના ઉપાશ્રયમાં અને મુનિશ્રી સ્વપતવિજયજી તથા ધર્મ
વિજયજી આદિએ ગાહપુર મગજ પારેખના ખાચે ગિયરતા કરી હતી આ
મંડળીએ ડેવાના ઉપાશ્રયે બધામારણે કેટલીક મમવત કરી હતી

દાગણુ વદે એ રવિવારના રોજ બેઠકનો પ્રારંભ થયો.

મો મોન ધરીને બેઠા હતા.

શ્રી. વિજયવદનમુરિજીએ મોન તોડવાના મગનાચરણ રૂપે બે
સામ્રો કહ્યા પછી મુનિરાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ લગભગ વીસ મિનિટ
ખૂમ ભાવવાડી ભાષણ કયું અને તેમાં ઠાઠ પણ ઉણચે સાતિ થાડ અને
ઠોડી જીન કામ કરી ચકાસ તે લક્ષમાં લઈ કામ કરવા સૂચના કરી ત્યાર
પછી તેમણે દેહગામ મત્રણામાં પસાર થયેન બે દસાવો રજૂ કર્યા

(૧) શાંતમુર્તિ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના અર્ચવાસ અને
શોભાવવા બંનેનો દસાવ.

(૨) શ્રી હંસરિયાજી તીર્થ માટે શ્રી શાંતવિજયજીએ આદરેના
અનરાન પ્રત્યે સહાનુશ્રુતિ બતાવવા બંનેનો દસાવ

આ બંને દસાવો રજૂ કરતા એમણે યોગ્ય વિવેચન કયું.

રામવિજયજીએ હંસરિયાજી તીર્થના દસાવ માટે કયું.

‘ ત્યાં સુધી શાંતિવિન્યયજીએ આદરેલું’ અનશન વ્રત શાસ્ત્રીય છે કે નહિ તે ન જાણીએ ત્યાં સુધી શુ કરી શકીએ ?

વિદ્યાવિન્યયજીએ જવાબ આપ્યો:

‘ જે વખતે ઉદ્દેશુરના મહારાજા ન્યાય આપતા નથી, પંડયાઓ તીર્થને લૂંટી રહ્યા છે અને એક સાધુ મહિના પર્વતના ઉપવાસ આદરે છે, ત્યારે શાસ્ત્રની ચર્ચામાં વખત ગાળવાનો અર્થ શુ ? એમ શાસ્ત્રનાં પોતાને આ બાબતમાં આમળ લાવવાનાં ન હોય.’

ત્યારબાદ સભામાં ગરમાગરમ ચર્ચા ચર્ચા હતી.

આમ આ સંમેલનનું કાર્ય ચોત્રીસ દિવસ ચાલ્યું હતું અને તેમાં વિદ્યાવિન્યયજીએ એને સફળ કરવા ખૂબ પરિશ્રમ લીધો હતો.

આ સંમેલનમાં ચેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજના સવા છસો સાધુઓમાંથી ચારસો ઉપરાંત સાધુઓ હાજર હતા. તેમાં અમુક અંશે કેટલાક જુદી જુદી ખાસિયતોથી ધ્યાન ખેંચે તેવા સાધુઓ જણાતા હતા. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે:

(૧) શ્રી વિન્યયનેમિસૂરિ (૨) શ્રી વિન્યવદ્ધભસૂરિ (૩) શ્રી સાગરનંદસૂરિ (૪) મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિન્યય (૫) મુનિરાજ શ્રી જયંતવિન્યય (૬) શ્રી. હિમાંશુવિન્યય (૭) મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિન્યય (૮) શ્રી ભૂપેન્દ્રસૂરિજી, (૯) શ્રી. વિન્યયમાણિક્યસિંહસૂરિજી (૧૦) શ્રી. વિન્યયસિદ્ધિસૂરિ (૧૧) વિન્યયદાનસૂરિ (૧૨) પં. રામવિન્યય (૧૩) શ્રી. વિન્યયનીતિસૂરિ (૧૪) શ્રી. વિન્યયમહાસૂરિ (૧૫) શ્રી. જયસિંહસૂરિ (૧૬) માણેકમુનિ (૧૭) શ્રી. સાગરચંદ્રજી (૧૮) ઉપા દેવવિન્યય (૧૯)

મુનિરાજ દર્શનવિજયજી (૨૦) મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (૨૧) મુનિરાજ
ન્યાયવિજયજી (૨૨) શ્રી. વિજયોદયસૂરિ (૨૩) શ્રી. વિજયદર્શનસૂરિ
(૨૪) પં. લાવણ્યવિજયજી (૨૫) મુનિ દ્વિમેન્દ્રસાગરજી (૨૬) ઉપા.
સિદ્ધિ મુનિજી.

બાકીના સાધુઓમાં ઘોષ સાંત, મંબીર અને વિદ્વાન પણ હશે,
પરંતુ તે બાદ કરતાં બહુ જ નિરાશા ઉપજે તેવું દૃશ્ય હતું. આ સાધુ
સમુદાયને તપ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને સ્વાધ્યાય બળે ભૂતકાળનાં સંસ્મરણો
હોય તેવો ભાસ થતો હતો. પરિચયમાં આવનારાઓને સહેજે જણાઈ
આવતું કે કેટલાક સાધુઓને સામાન્ય-લખતાં વાંચનાં પણ આવડતું નહિ,
કેટલાક સાધુઓ વર્ગોથી બહુવા છતાં પ્રથમ માર્ગોપદેશિકા કે ગુજરાતી
શુદ્ધલેખનાદિ શીખી શક્યા નહોતા, તો કેટલાક અભ્યાસમાં હોશિયાર
હોવા છતાં શરીરના એવા નિસ્તેજ-નિર્મોલ્ય દેખાતા હતા કે તેમને જોઈ
ઘોષ સંયમધારી કે શક્તિશાળી સાધુને જોઈએ છીએ તેવું લાગે જ નહિ;
રાજભાષાનું અચ્છાન તો આગળ પડતા સાધુઓથી લઈ લગભગ
બધામાં જ જોવામાં આવ્યું. વર્તમાન જીવનને અનુકૂળ ઉપદેશ પ્રણાલી,
નવાં ઉદ્દીપમાન બળો સાથે ધર્મતત્ત્વોની ઉપયોગિતાનો અ્યાસ, જગતની
વર્તમાન બનાવો અને વર્તમાન-પત્રાદિ બળોની અનલિનતા પણ તેટલી જ
તરી આવતી. ચાતું વ્યસન ને મદ્યમલનાં બારીક કપડાંનો મોહ, એ પણ
ત્યાગી સાધુઓ માટે અનિચ્છનીય દેખાતો હતો. નજીવી બાબતોમાં ચડતા

પછી પણ નિષ્ફળ થતા સંમેલનને મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી અને એમના વિદ્વાન મિત્ર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ સફળ કરવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો હતો. શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ સાધુ સંમેલનનું સિંહાવલોકન કરતાં કેટલીક મહત્વની વસ્તુઓનો નિર્દેશ કર્યો હતો.*

સંમેલન તરફથી દશમા દરાવ પ્રમાણે પાંચ મુનિયોની એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. અને એ સમિતિનું નામ 'જૈનધર્મ-અત્યપ્રકાશ સમિતિ રાખવામાં આવ્યું હતું. એ સમિતિમાં સાગરાનંદસુરિ, હાન્ધિમસુરિ, હાવપ્પવિજયજી, દર્શનવિજયજી અને વિદ્યાવિજયજી-એમ પાંચ મુનિઓને નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. આ સમિતિ તરફથી તટસ્થ જૈન ધર્મપ્રકાશ નામનું માસિક કાલવામાં આવ્યું અને વિદ્યાવિજયજી એમાં અનાનવાર લેખો લખતા. હજુ પણ આ માસિક ચાલે છે.

: ૪૬ :

જન્મભૂમિમાં

સં મેલનનું કાર્પ પતાવી વિધાવિજયજી દેહગામ આગ્યા.
અને ત્યાં પંદર દિવસ રોકાઈ તેઓ પોતાની જન્મભૂમિ
સાહંબામાં આવી પહોંચ્યા.

ખેડા, જામનગર, મહુવા, પાટણ અને અમદાવાદ આદિની
વિનતિ હોવા છતાં સાહંબામાં જ સં. ૧૯૨૦ નું ચોમાસું આજવાનું નહો
કયું.

આજ પાંત્રીસ પાંત્રીસ દીવાળી વીતાવ્યા બાદ, સાહંબાના
બહેયરદાસ એક વિદ્વાન વક્તા, સંયમી સદ્ગુ વિધાવિજય જની પોતાની
બહાલી જન્મભૂમિની ગોદમાં પાછા ફરતા હતા.

જનની જન્મભૂમિ સ્વર્ગાદિપિશ્વ ગરીયસી । જન્મભૂમિ એ

તો સ્વર્ગનું સુખ છે. વતનનાં જ્ઞાન કોના હૈયામાં ન હોય ? સાહંબામાં પ્રવેશ કરતાં એમને પોતાનો ભૂતકાળ યાદ આવ્યો. એનાં સ્મરણો જાગૃત થયાં. તે વખતે પોતે ક્યાં સ્થિતિમાં હતા અને આજે ક્યાં સ્થિતિમાં છે એ આખો ઇતિહાસ દૃષ્ટિ સમીપ ખડો થઈ ગયો. એ ઝાડો ને એ ખેતરો, એ નદીનાળાં ને એ કૂવાઓ, ઘણી ઘણી જાનતોમાં તો ઘણું ઘણું પરિવર્તન થઈ ગયું હતું.

ગઈ કાવતો સાહંબાનો એક સામાન્ય છોકરો આજ સાહંબાના શણગાર રૂપ બનીને આવ્યો હતો.

સાહંબા છોડ્યું ત્યારે બહેરદાસે ખાલી હાથે વિદાય લીધી હતી. આજે એ મંસ્કાર ધન-ધાર્મિક સંસ્કાર ધનની અમૂલી કમાણી કરીને પોતાના વતનમાં આવ્યા હતા.

ગામ છોડતી વખતે અનાથ-નિરાધાર સ્થિતિમાં છોડ્યું હતું. આજે તો એ સાધુ બનીને ધર્મ-સંસ્કાર-સંપત્તિનો પણ અણમૂલો ખજાનો લઈ આવ્યા હતા.

પરમાત્માની દયાનો-મુશ્કેલના આશીર્વાદનો જાણે એમના ઉપર વરસાદ વરસ્યો હતો.

અને વિદ્યાવિજયજી એ પ્રસંગે ભૂતકાળનાં અનેક પગથિયાં ઊતરી ગયાં. પોતાના માતા, પિતા, ભગિની એ બધાં દૃષ્ટિ સમીપ તરી આવ્યાં અને ભૂતકાળનાં સ્મરણો જાગતાં હૈયામાં શી શી અનુકર્યાઓ આવે છે ? શી શી વેદના થાય છે ? પણ વિદ્યાવિજયજી સાધુ હતા. એમનાં હૈયાએ વિરાગના વાઘા સંભ્યા હતા! એમણે માત્ર ભૂતકાળની યુક્ષમાં ઊતરી સ્મરણોની મુદ્રિમાં થોડા સમય માટે વિહાર કરી લીધો. આજ એ

સંસારી ન હતા, સાધુ હતા. આજે કોઈ એક વ્યક્તિના ન હતા—જગત સમગ્રના હતા. જગતની મેવા માટે—કપાણુ માટે જ એમનું જીવન હતું. આ બધી વાતો એમના હૈયામાં રમતી.

સાકંબ્યાની પ્રજાએ પણ એમને બાવબીનો આવકાર આપ્યા. પોતાનો જ એક વનવાસી વર્ગો બાદ ધર્મધુરંધર થઈ આવે—ત્યાગના અંત્યજ્ઞા ઓઢી આવે—ઉન્નત મસ્તકે આવે—વતનનો શણગાર બનીને આવે ત્યારે વતનવાસીઓના આનંદનો પાર ન રહે એમા આશ્ચર્ય શું ?

સાકંબ્યાની સમસ્ત પ્રજાએ એમને અંતરના ઉમળકા બધો આવકાર આપ્યો. આવકો ઉપરાંત ખડપતા બાહણો વગેરેએ પણ પોતાના દિલની મમતા દર્શાવી.

સમસ્ત ગામની દ્રષ્ટિમાં, એક વખતનો અમથા કાકાનો અનાથ-નિરાધાર અવસ્થામાં સાકંબ્યા છોડનાર છોકરો, આજે જગતના હજારો-હાથો ભક્તોનો પૂજનીય બનીને આવ્યો છે, અનેક રાત્ર-મહારાત્રઓથી સન્માનિત થઈને આવ્યો છે, એટલુંજ નહિ જોને બરાબર બોલતાં કે નહોતું આવડતું એ આજે હજારો માણુઓની સભાને ડોલાવનાર પ્રખરવક્તા બનીને આવ્યો છે. એ અબોધી છોકરો, ધર્મશાસ્ત્રોનો મહાન જ્ઞાતા બનીને આવ્યો છે. એ કંઈ ન્હાની સૂતી વાત ન કહેવાય.

ગાખ પાડેલીઓ, એમના પિતાના મિત્રો, અને વિદ્યાવિજ્ઞાનના પોતાના સમયસરક સાથીઓનો હર્ષ સમાતો નહોતો. એકલા વાણિયા સાહસુ જ નહિ પણ, પટેલો ધાંચી, મોચી, સૂઝ, સુનાર અને ઢેડ, બંગી ને ગરોડા પણ અમથા કાકાના આત્માની દીકરાનાં દર્શન કરતાં તૃપ્ત થતા નહોતા.

અને જે રાજકુટુંબનો એમના પિતા ઉપર અતિ પ્રેમ હતો, અને જે રાજમાતા પામે, પોતાની બહેન ચંચળની માથે, તે વખતનો બહેનર છોકરો અનાજનનાર હતો, એ રાજમાતાએ પણ વિદ્યાવિજયજીને રાજમહેનમા બોનાવી સત્કારી-સન્માન્યા.

બીજા અનેક ગરેરોની આગ્રહ બગી વિનતિ હોવા છતાં, માધુએના દર્શન અને ઉપદેશથી ઘણુંખરું વંચિત રહેતા આ નાનકડા ગામની આમજનતાને ધર્મોપદેશનો સાબ આપના શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ પોતાના વિક્ષાન શિષ્ય હિમાંશુવિજયજી માથે મં. ૧૯૬૦નું એમાસુ સાંભામાં જ કયું.

ખંડ આઠમે।

સિંધનો પ્રવાસ

: ૫૭ :

કરાચીનું નિમંત્રણ

કરાચીના જૈન મંથ તરફથી શ્રી. વિદ્યાવિજયજીને કરાચી પધારવા વિનંતી થઈ. પાટણનું ચોમાસું નક્કી કરી થોડા દિવસ માટે એમને આણુ જવાનું થયું. ત્યાં તો ઉદયપુરનું પ્રતિનિધિ મંડળ આવ્યું. પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વોર' માં ઉદયપુર જીતી ગયું. અને ઉદયપુરના ચાતુર્માસમાં પાછી કરાચીના સંઘની વિનંતી શરૂ થઈ. એટલું જ નહિ પણ ત્યાંના આગેવાન ગૃહસ્થોનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ ઉદયપુર આવ્યું. આ પ્રતિનિધિ મંડળમાં શ્રી ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, મણિલાલ લાડેરાભાઈ મહેતા, શ્રી. મ. લ. શાહ, શ્રી ચુનીભાઈ ગુજરાતી અને શ્રી ચતુર્જીવ વેલ્લજી મુખ્ય હતા.

જંગલોનાં જંગલો વધાવવાનાં, આવી પરિસ્થિતિમાં જૈન શ્રાવુનું સિંધમાં જવું મુશ્કેલી બધું ગણાય.

દરંગીના જૈન મંદિરની બાવના અજગ્ય હતી. તેઓ મુનિરાજ માટે ઝંખના દતા. સિંધમાં જૈનધર્મના અનુયાયીઓને મુનિરાજનો લાભ મળે એ એમની મહત્વાકાંક્ષા હતી. બગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો અમર સંદેશ સિંધના હિંસક અને માંમાઢાગી માનવીઓને કાતે પહોંચાડવા માટે તેઓ લગ્નગે રૂપીઆનો વ્યય કરીને પણ ગુરુદેવને ઘણું જવા હિંમુક દતા. એ બધાને કેમ નિરાશ થાય ?

વિદ્યાવિજયને લાગ્યું કે મારા ગુરુભાઈ શ્રી જગદંનવિજયજી ને સિંધ આવવાની હા પાડે, તો જને માથે પ્રવાણ કરી ચક્રીએ.

કે ન પૂછો વાત-વેામ ધોમ ધખતો ઉનાળો આવી જ પહેંગે-એમાં વિહાર થી રીતે થઈ શકે ?

આખરે કસંગીના સંઘની સંમતિથી એક ચાતુર્માસ મારવાડમાં કરવા નિર્ણય કર્યો.

આ વખતનું સં. ૧૯૯૧નું ઉદયપુરનું ચાતુર્માસ પણ ખૂબ સફળ થયું. શેઠ રોશનલાલજી ચતુર, શેઠ દારલાલજી મારવાડી, શેઠ ભંવરલાલજી સિંગરવાડીયા આદિ શુદ્ધરોએ ખૂબ ભક્તિનો લાભ લીધો. અનેક જાહેર વ્યાખ્યાનો થયાં. ઉદયપુરના મહારાણા શ્રી. ભોપાળસિંહજીએ પણ ઉપદેશનો લાભ લીધો. ચાતુર્માસ ઉતરે જે પ્રદેશમાં શ્રવે. મૂર્તિપૂજક સાધુ કદાચ નહિ ગયા હોય, તે પ્રદેશમાં મેવાડના વિકટ પ્રદેશમાં વિદ્યાવિજયજીએ વિહાર કર્યો, દયાદાનનો નિર્દેશ કરનાર તેરાપંથીઓને દયાદાનનો પાક પડાવ્યો. પુરમાં તો કેટલાયે તેરાપંથિઓને મૂર્તિપૂજક બનાવ્યા.

આમ મેવાડનાં પહાડો ને જંગલોમાં વિચરી શ્રી. વિદ્યાવિજયજી ખેતાના શિષ્ય હિમાંશુવિજયજીને સાથે લઈ મારવાડ ગયા. ઠેક મારવાડ રાણકપુર તીર્થ સુધી, ઉદયપુરના શેઠ દારલાલજી મારવાડી, ખેતાના કુટુંબ સહિત સાથે ગયા ને ભક્તિનો લાભ લીધો.

: ૫૧ :

કરાચીનો નિર્ણય

સિ રોહી રાબના પાડોશમાં વિદ્યાવિજયજીએ સંવન
૧૯૯૨નું ચાતુર્માસ કપું અને શ્રી. જયંતવિજયજીએ
'તેનો પાસે જ બવદુરમાં ચાતુર્માસ ગાળ્યું. આ બન્ને ગામોમાં ચાતુર્માસ
ગાળવાનો પણ હેતુ હતો. શ્રી વિદ્યાવિજયજીના વિદ્વાન શિષ્ય શ્રી.
હિમાશુવિજયજી બલદુરના હતા તેમના કુટુંબીઓનો ખાસ આગ્રહ હતો.
પાડોશમાં તેમના માસા-માસી વગેરે હતાં. તેમનો પણ આગ્રહ હતો.
બન્ને ગામ પાસે જ હતાં, એટલે બન્ને ગામોમાં થોડા થોડા સાત રહે,
એવી ગોઠવણ કરી બન્નેને લાભ આપ્યો.

બંને મુનિરાબ્તેએ ધાર્યું કે જ્યાં માસની મુદતમાં કરાચીના જૈન
મંથનો જૈનમુનિરાબ્તેને સિંધની સફરે વધ જવાનો ઉભરો ગાત પડી

જાગે. અને તેથી એ વિકટ જમિમાં જવાનું માડી વળાગે. પણ એ ધારણા સાચી ન પડી.

૧. કરાચીના સંઘની આતુરતા અજબ હતી. જ્યારે બાવનાની બક્તિ જાગે છે ત્યારે એનાં અજબ પૂર ચડે છે. એમને મન મુનિરાજોનાં દર્શન-પ્રવચનનાં મૂલ્ય અમૂલ્ય હતા. આખો સંઘ એ ધન્ય ધડી માટે આતુર હતો. જેમ ચાનક મેઘની ગદ્દ જુએ એમ એ ગુરૂદેવના આગમનની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા.

પચીસ પચાસ કે એ વરમ પહેલાં હાથમાં દોળી લોટી લઈ સિંધના પાટનગરમાં આવેના જૈનો આજે એ પૈમે સુખી હતા. ત્યાં સાઠ મંદિર, ઉપાધ્યય, ધર્મશાળા, વાડીઓ વગેરે સાધનોની પૂર્ણતા હતી છતાં આશ્રમોની અપૂર્ણતા તો એ હતી કે હજુ સુધી જૈન સાધુઓનાં દર્શન ન થતાં.

આથી કરાચીના જૈનો એવા મુનિપ્રવચનો આગમનની મપના કરી રહ્યા હતા.

અને એમાંનું વીતતા જ પાછી એમની ઉપરાણી સર થઈ. એકાદ સાધુની સાથે સિંધ જોવા લાંબા અને વિકરાળ પ્રદેશમાં જવા વિધાનિજ્યજ્ઞ ચાહતા નહોતા અને સાથેના મુનિરાજોને ધણું સમજાવતાં તેઓ હિંમત કરતા નહોતા.

પરિણામે એમના મંડળે એવો નિશ્ચય કર્યો કે હવે કરાચી જવા 'માટેની અવકાશતા પ્રતિનિધિમંડળ આગળ રજૂ કરવી.

તારીખ ચોથી જાન્યુઆરીનો એ દિવસ હતો રાતના ઓળા

ઘેતરી રહ્યા હતા. મારવાડના ખીણવડી ગામમાં વિલાવિજયજી અને એમની સાધુમંડળીનો મુકામ હતો.

એરણપુરા રોડથી એક સાથે બે તાર મળ્યા. એક તાર કરાચી સંધનો હતો. તેમાં કરાચી સંધે આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી હતી.

ખીજે તાર કરાચીના એક વખતના જાણીતા આગેવાન શેઠ કાળા-મલાના પૌત્ર ચતુર્જીભાઈનો હતો અને એમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ' જો તમે અમારી વિનંતિનો સ્વીકાર નહિ કરો તો પોતે તથા ખીજ ગૃહસ્થો ઉપવાસ ઉપર ગતરશે. '

' આ તાર વાંચી ધર્મમંદિર બ્રહ્મ ચતુર્. સિંધના વિચારને અજગો મૂકી ખીજી તરફનો કાર્યક્રમ ધડાધ રહ્યો હતો ત્યાં તો અચાનક આ બોમ્બનો ધડાકો થયો. ' સિંધ ' અને ' ઉપવાસ પર જવાની નોટીસ ' અર્પનાર ગૃહસ્થ અને તેમના મિત્રોની વિનંતિ સાચા હૃદયની હતી.

હવે એ વિનંતિનો સ્વીકાર કરે જ છુટકો હતો.

અને સૌ મુનિયોનાં હૈયામાં એ વાત વસી ગઈ, વિચારમાં પરિવર્તન થયું. અંદર અંદર ચર્ચા થઈ ને. શિવમંજમાં ફરીને આઃ દિવસ સુધી વિચાર કરી જણાવવાનું નક્કી કર્યું અને તે મુજબ સંધને જવાબ આપ્યો.

આઃ ખિસં તો જોતજોતામાં પૂરા થઈ ગયા. સમયને જતાં શી વાર ? એ તો પાણીના રેલાની માફક વહી જાય છે. સમયને એનું કામ કરતાં સરસ આવડે છે. હજી તો મુનિમંડળ વિચારણામાં જ હતું ત્યાં તો શેઠ વાઘજી ગુલામચંદ, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, મણિલાલ

પ્રદીરતોઢાંકતા એ ત્રણ વસ્ત્રો અને મૂવા જેસવા માટે સાડા ત્રણ હાથ જમીન. આ એક સાધુની જરૂરિયાત.

સાધુ ત્યારથી ઘર છોડી ત્યાગને માર્ગે પ્રસ્થાન કરે છે ત્યારથી એને માટે કદનો સામનો કરવાનું લખાવેલું હોય છે. એમ કસોટીઓમાંથી પસાર થઇ જવાય ત્યારે કુંદનની માફક શુદ્ધ બની શકાય છે.

અને વિદ્યાવિજયજીએ જવાનો નિષ્કર્ષ કયો. એમની સાથે એમના આત્મજંદુ મુનિરાજ જ્યંતવિજયજી, મુનિ વિશાળવિજયજી, મુનિ હિમાંશુવિજયજી, મુનિ નિપુણવિજયજી. મુનિ દાનવિજયજી અને મુનિ શુભવિજયજીએ પ્રસ્થાન આરંભવાની સંમતિ દર્શાવી.

મંડળી, ખાપી સંઘના પંદરમો માણુમેને ગમે તેવો આગ્રહ કરવાની થુટ હતી.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ ઉપવાસ ઉપર બિતરવા તૈયાર થયેલા બાઇ ચતુર્થુજને પત્ર દ્વારા જણાવ્યું :

‘ તમારા ઉપવાસ ઉપર જવાના સત્યાગ્રહની સૂચનાએ મારા દિલને હચમચાવી મૂક્યું હતું. આખરે તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શ્રીસંઘની આંતરિક સામણી અને ભક્તિએ વિજયે મેળવ્યો છે.

કરાંચી આવવાનું નક્કી કર્યું છે. પોપ સુદ ૪ ના દિવસે પ્રસ્થાન કરીશું. કુલ ૭ સાત સાધુઓ આવીશું. ”

તમે જાણતા હશો કે હું કરાંચી ચક્રે જેવા નથી આવતો. તમારા જેવા ભક્તોના ઘરની ચુંદર ગોચરી વહોરવા નથી આવતો. હું આવું છું સિંધમાં કંઈ સેવા કરવાને. ભગવાન મહાવીરનો સંદેશ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થોડે ઘણે અંશે પણ ત્યારે જ થઈ શકશે કે, ત્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠનપૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે. આ જમાનો પ્રચારન કાર્યનો છે એ બૂલવું ન ભેદએ.

: પર :

સિંધમાં પ્રવેશતાં

પગપાળા મુસાફરી કરનાર જૈન મુનિઓ મોટે સિંધનો પ્રવાસ ખરેખર ઘણો કઠિન છે. રેતીના રણમાંથી પસાર થવાનું, મુસમનાનોની જ મોટે ભાગે વસતિ, ત્યાંના હિંદુઓ પણ મોટે ભાગે મંત્રિ-મંત્રી ખાનારા, પાણીની મુશ્કેલી, તામમિક પ્રકૃતિના લોકો, અને સાપ વીંછીનો પાર નહિ. આવા વાતાવરણવાળા પ્રદેશમાં પ્રવેશ એ કેટલું વિકટ કહેવાય એ વગર કહે સમજી શકાત એવી વાત છે.

આ મુસાફરીનો આરંભ કરતાં પહેલાં જ એમાં રહેલાં ભયગ્યાનો વિગે ઘણાએ નિર્દેશ કર્યો હતો અને એક જણે તો એટલે સુધી જણાવ્યું હતું કે ‘સિંધની ભૂમિ જ એવી છે કે તે ભૂમિમાં પગ મૂકતા જ શુદ્ધિ ગ્રંથ થઈ જાય છે.’

આવી અનેક પ્રકારની વાતો મુનિરાજોને કાને અચડાઈ હતી પણ

મન મળ્યૂન હો. તેને મુશ્કેલીઓ ડરાવી શકતી નથી. આત્માનું બળ બધી મુશ્કેલીઓમાંથી પોતાનો માર્ગ શોધી લે છે. શ્રદ્ધા જેવું જગતમાં કાંઈ બળ નથી.

સિંધના પ્રદેશમાં વિહાર કરવા માટે અનેક રસ્તાઓનું માર્ગદર્શન વિદ્યાવિજયજીએ મેળવ્યું હતું. ખાસ કરીને ગવર્નમેન્ટ સરવીસના ટ્રોંગનોમેટ્રીક્સના સિંધ સુધીના નકશા એમણે મેળવી લીધા હતા.

ગુજરાતથી જનારાઓ માટે વીરમગામથી નગરપારકર થઈ ઈરિયામકોટ, મીડી, જુદો, મીરપુરખાસ થઈને હૈદરાબાદ અને ફરાચી જવાય છે.

કાઠિયાવાડમાંથી મેરખી, માળાપાનું રણ, કચ્છ અને કચ્છમાંથી ખાવડાના રણમાં થઈને અથવા નખત્રાણા થઈને ખડીના, ઠંઠા થઈને ફરાચી જવાય છે.

આ મુનિમંડળીને મારવાડમાંથી સિંધનો પ્રવાસ આદરવાનો હતો એટલે શિવગંજથી મારવાડના પ્રાંતને ઓળંગીને ખરકોતરા આવી રેલ્વેના પાટાનો રસ્તો પકડવો એવો વિચાર એમણે રાખ્યો હતો અને તે જ પ્રમાણે એમણે પ્રસ્થાન આપ્યું હતું.

અમદાવાદ મુલકમાં પગપાળા વિહાર કરવો એ માટે ઘણાં ભય-રચાનો નડે છે. જે કે આ તો પાંચમો સાતસો માંછલો જ વિહાર હતો, હતાં ગામોની, ભિક્ષાનાં ઘરોની, પાણીની, રોકાવા માટે મકાનોની વગેરે અગવડતા દષ્ટિ સમીપ દોડી આવતી હતી.

આ મુસાફરી માટે ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયાના આસીસ્ટન્ટ પોલી-ટ્રીક્સ સેક્રેટરી મેજર ડિઝાઈનર્સ સાહેબે એક પરિચય પત્ર લખી આપ્યો હતો જે માર્ગમાં ઘણા ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો.

તે જ રીતે જોધપુર સ્ટેટ પણ ત્રણ સરકમીસર કાઠી મુનિમંડળીનું કાર્ય ધન્ય સરળ કરી આપ્યું હતું.

કરાચીના સંઘ તરફથી પણ પાંચ-દસ જણની દુકડીઓ અવાર-નવાર આવતીવ જરતી. કરાચી સંઘની વ્યવસ્થા આતોતરાથી શરૂ થઈ હતી. નરભેરામ નેમચંદ અને જયશંકર પોપટલાલે બધી વ્યવસ્થામાં આગેવાનીમયો ભાગ ભજવ્યો હતો.

શિવગંજથી જે જે ગામોમાં થઈને મુનિરાજની મંડળીએ ખારવાડના પ્રદેશમાં વિંદાર ક્યો તે તે બધાં જ ગામોમાં જૈનોની વસતિ વિશેષ પ્રમાણમાં. ત્યાં મંદિરો અને ઉપાશ્રયો પણ ખરા. લોકો બહુ શિક્ષિત નહિ હોવા છતાં ગ્રંથાળુ અને ભક્તિભાવવાળા.

આ દેશના લોકો પૈસાઠાર હોવા છતાં કંઈ જડતા પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોથી આ પ્રાંતમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, છાત્રાલયો વગેરેની સ્થાપના થયેલી છે.

આહોર અને જાલોરમાં પણ જૈનસંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી છે અને તે પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા પંચાસજી કલ્યાણવિજયજીને આભારી છે.

આ પ્રાંતમાં કેટલાંક ઐતિહાસિક સ્થળો દર્શનીય છે. ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વના શોખીનો માટે એ સ્થળો મુલાકાત લેવા જેવાં છે. એમાં જાલોરનો કિલ્લો ખાસ મુલાકાત લેવા જેવો ગણી શકાય. જાલોરનો કિલ્લો એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક વખતનો 'મુવર્ણગિરિ' છે.

નાગોડ તીર્થ પણ એક મુંદર ગ્રામીન તીર્થ છે.

બાલોતરા રોશનથી છ માઇલને અંતરે એ આવેલું છે, જોડે અને બજારગાડાં દ્વારા ત્યાં જઈ ગયા છે.

ત્યાંથી સિવાણાગઢ વગેરે પ્રદેશનો મુનિમંડળાએ વિહાર કર્યો. સિવાણાગઢમાં શેઠ અમીચંદ્ર વગેરે ગૃહસ્થોની ઉદારતા પણ સૌએ અનુભવી.

ત્યાંથી આ મંડળી અસાડા આવી. આ ગામમાં જેની સારી જેવી વસતિ હોવા છતાં બિહારી તો દર રહી પણ હિન્દુ રહેવા માટે પણ કોઈ સ્થાન આપવા તૈયાર ન હતું. સિવાણાગઢથી આ મંડળી સાથે સવા એ ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. દરોંચી સંઘ તરફથી પણ એ કાયંતીઓ હતા. મહામહેનતને પરિણામે આ મંડળીને થોડુંક સ્થાન મળી શક્યું. અહીંના બધા જોનો તેરાપંથી હતા. તેમને એમના ગુરુઓ તરફથી એવો પણ શીખવવામાં આવ્યો હતો કે 'તમારે અમારા સિવાય કોઈ પણ સાધુને માનવા નહિ. એમને સ્થાન આપવું નહિ કે ગોવરી પણ આપવી નહિ.' સાધુઓની વાત તો અલગ રહી, પણ જીવને બચાવવા માટે પણ કોશીસ ન કરવી. આ તેમનો ઉપદેશ હોય છે.

આજે ધર્મના અનુયાયીઓના હૃદયમાં કયા પ્રકારનાં વહેણ વહી રહ્યાં છે, તે આ દર્શાવે ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. આજે જાણે જગતમાંથી માનવતા અદસ્ય ન થઈ રહી હોય !

આજે પોતાના જ ધર્મજંદુઓ માટે આવી તુચ્છ મનોદશાનો પ્રચાર કરનાર ગુરુઓ સમસ્ત માનવજાતનું કલ્યાણ તો શું કરે ? એ તો જ્ઞાની કવિ અખ્યાએ કહ્યું છે તેમ :

‘ગુરુ’ કયાં એં બોલવનાય,
ધરણી જાણને બાલીનાય.’

જે મુઝ પોનાનું કલ્યાણ નથી કરી શકતો તે મુઝ પ્રમજ્જનનો
જીકાર તો ક્યાંથી સાંધી શકે ?

ઉમ્મેદપુર છોડ્યા પછી રેતીનાં રણના દર્શન થઈ ચાલ છે.

ત્યાંથી સૌ માતાણીના પરમણુમાં આવી પહોંચ્યા હતા એને માટે
એક દુહો જાણીતો છે.

‘ મુલક મારવાડ, જહાં દેશ હે માતાણી;
જહુ વસે મૂલ, વહાં પણ વસે જાંબાણી. ’

જોધપુર રાજ્યનું આ માતાણી પરમણું જહુ મોડું કહેવાય છે આ
પરમણુમાં ૫૫૦ ગામે છે.

આ પ્રદેશના જૈનોનાં જીવન સંસ્કારહિન, શિક્ષાવિહિન અને
જંગલી જોવામાં આવે છે.

આ પ્રદેશના લોકો સંસ્કારવિહિન હોવા છતાં શહેરી જીવનનાં
કપટ એમને સ્પર્શી શક્યાં નથી.

રસ્તે આવતાં જંગમમાં એક બકરાં ચારનારને વિદ્યાવિજયજીએ
પૂછ્યું :

‘ તમે માંસ ખાવ છો ? ’

એણે જવાબ આપ્યો : ‘ હા જી ! ’

વિદ્યાવિજયજીએ એને ઉપદેશ આપ્યો. અને તે જ વખતે તે
માથુસનો હેમપથટો ચતાં એણે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો.

જેમ જેમ વિદ્યાવિજ્ઞાન સિંધ તરફ આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ એમને અવનવો અનુભવ થવા લાગ્યો.

આખું જગત અનુભવની પાઠશાળા છે. એમાં માનવીને કગલે ને પગલે ધાતુ ધણું શીખવાનું છે. આખા જીવનભર જે વિદ્યાર્થી દશા અનુભવે છે તે જગતની ઝીણામાં ઝીણી જાગતોને પોતાના અભ્યાસ અને અનુભવ દ્વારા જાણી શકે જે-સમજી શકે છે-જીજ્ઞાસુ સમજાવી શકે છે. વિદ્યાવિજ્ઞાનનું પણ એમ જ છે. તેઓ મહાન વિદ્વાન હોવા છતાં સદા એ એક વિદ્યાર્થીની જીતાસાથી જ પોતાનો અભ્યાસ કરે જાય છે.

વાપરૂથી આખી મંડળી સંધાવેલા જઈ રહી હતી. આ બાળુ રેતીના કુંગરો એક પછી એક ધણા આવે છે. આ કુંગરોની વચ્ચે થઇને પસાર થતાં છાતી ધડક્યા વિના રહેતી નથી. કોઈ આવીને કુહાડીનો ધા કરી બેસશે તો એવો વિચાર વિદ્યાવિજ્ઞાનના મનમાં ઉદ્ભવ્યો ત્યાં તો એમણે એક બિહામણા માનવીને જોયો. એ એક મુસજમાન હતો. પગથી માથા સુધી એણે કાળો પોષાક પહેરેલો હતો. ખભે બંદૂક નાખેલી હતી એની સાથે એક સ્ત્રી હતી.

સિંધની સફરે

મરવાડની હદ છોડ્યા પછી, ખોખરેપાર, વાસરવાહ,
જામુન્નેચેનરા, પરમેશ્વેરી ન્યૂઝેર-અહીં સુધી
જેતીતા પેરા અને રેગીસ્તાન આવું છે.

ન્યૂઝેરની વસતિમાં ગુજરાતની ઝાખી થતાં વિદ્યાવિજયજીને
આશ્ચર્ય થયું. સિંધના આવનારેતાણ પ્રદેશમાં-રેગીસ્તાનમાં ગુજરાતની
અમક કયાંથી ? વાત એમ હતી કે અહિંથી દક્ષિણમાં નગરપાઠકર નજીકમાં
થતું. નગરપાઠકર તો એક વખત ગુજરાનતું ગામ ગણાતું. અત્યારે પણ
ત્યાં જૂના ગુજરાતી વસે છે.

બાણુ ઝાડો, બેળ અને મચ્છર-ડાંસનો પાર ન હતો. પરંતુ ધોરનારોએ સૌને પાછાં રેતીનાં પહાડોનાં દર્શન કરાવ્યાં. ત્યાં સૌનો મુકામ ત્રણ દિવસ સુધી રહ્યો.

કરાચી જૈન શ્વેતાંશર મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘની કારોબારી સમિતિના પ્રમુખ શ્રી છોટાલાલ ખેનશીની આગેવાની નીચે સભ્યો અને બીજા આવકો મળીને ૨૫—૩૦ જાન્યુઆરી મહત્તમ અહીં આવી હતી અને એક બીજાનો પરિચય થયો હતો.

રથાનકવામાં સાધુ ઘાસીલાલજી નવ દાણા સાથે હૈદરાબાદથી વિહાર કરી મારવાડ બણી જતા હતા. તેમનો અહીં મેટો થયો. અિધ જેવા માંસાહારી મુલકમાં બને સપ્રદાયના પંદરેક સાધુઓનો મિલાપ થાય અને ધર્મની ચર્ચા થાય એ વાત નોંધપાત્ર ગણાય. ઘાસીલાલજી ત્યારે ત્યારે મૂર્તિપૂજનનું ખંડન કરતા. એક પુસ્તકમાં પણ તેમણે મૂર્તિપૂજક જૈનો ઉપર કટાક્ષ કરેલો. ચર્ચા પ્રમંગે આ પ્રમંગ નિકળી આવ્યો.

એના ઉપર ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોય, તેમને માટે તો એ સાહસ જ ગણાય. અને એ પૂન ઝોળંગી માણસ જ્યારે જમીન ઉપર આવે ત્યારે એને એમ જ થાય કે જાણે નવો અવતાર લીધો.

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જુનો છે. જોધપુર સાબરમતી ક દ્વીપર હુગોવિદ્વાસની સાચી શૃંગારા અને માનુષક્રિતિનો વિદ્યાવિજયજીને અહીં પરિચય થયો. તેવી જ બીજી એક સૌજન્યમૂર્તિ રામસ્વરૂપજી પંજાબીનો પણ પરિચય થયો. તે ઉપરાંત ટીકીટ કચેકટર જસવતરાજજી અને પુરોહિતમદાસની મંત્રીઓ પણ સારો સેવાભાવ દર્શાવ્યો હતો.

ત્યાંના મેયર અને આર્થ સમાજના પ્રધાન, શુરદિન્નામનજી વૃદ્ધ હોના છતાં એક સુવાનને શરમાવે તેવું કાર્ય કરતા માનમ પડ્યા. ત્યાં વિદ્યાવિજયજીના તથા પ્રવચનો મોખ્યા હતા.

૫૪

હાલા ને હૈદ્રાબાદ

મ. રવાડ છોડીને સિંધમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ધોરાનારા
 મેશન સુધીમાં કાઢને અખે વ ખ્યાલ ન હતો કે કરાચી
 પહોંચતાં સુધીમાં રેલની લાઈન સૌને છોડવી પડશે. ધોરાનારામાં કસ્તુર-
 બંદશ પારેખ, મહેરબંદશ અને બાંકીદાસજીનું એક પ્રતિનિધિમંડળ
 હાથાથી આવી પહોંચ્યું. તેમણે હાથામાં પધારવા માટે વિલાવિજયજીને
 વિનંતિ કરી. હાથા એ સિંધનું છ હજારની પસતિનું ગામ છે. લગભગ
 ૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ અગાઉ જેસલમેર પગેરેથી આવી વમેવાં ૨૦-૨૫
 જૈનોનાં ઘર બહોળાં છે. દેશાસર, ઉપાગ્રમ, ધર્મશાળાની સગવડ સારી છે,
 એક જ મહોશ્વામાં બધા વસે છે. હાલાના જૈનોની વિનંતિને માન આપી
 શ્રી. વિલાવિજયજી પોતાની મંડળી સાથે હાલા ગયા.

અહીંના વિહાર દરમિયાન એક સોડજનક ઘટના બની ગઈ.

હાલામાં મ સૂત અને પ્રાકૃતના અસાવારણ વિદ્વાન, ઇતિહાસના ઉપાસક, સ્વ શોધનના શુભાશુ, સારા વક્તા અને લેખક એવો મુનિ-
હિંમાશુવિજય જેના એક ત્રીમ પર્વના જુનામ માત્ર મિમાર પડ્યા અને
એમની એ બિમારી જીવલેણ નીવડી.

વિદ્યાવિજયજીના એ ગિર્ય થાય. વિદ્યાવિજયજીને એમને માટે
અપાર મમતા હતી. કાચુ હતું એ નવજુવાનની વિદ્વતા. હિંમાશુવિજયની
સારવાર પાછળ કરાવ્યોના ડૉ. ન્યાનયદ. તનકશીબાઈ, પી. ટી. શાહ,
ખુશાનયદ, અજનાન, રવિચંદ વગેરેએ તેમ જ હાલા મંધે બારે
જડેમત બિમારી હતી પણ બાવિ ડાઘ મિથ્યા કહી શકતું નથી.

ગૌશાળાના મેદાનમાં આ બળ્ય પ્રસંગ ઉજવાયો હતો. જૈનોના તીર્થંકરની જળંતી પ્રમંગે મુસ્લીમો અને હિંદુઓ અમગધ્ય ભાગ દે અને એ ધર્મના મુનિરાજને પ્રવચન દ્વારા મહાવીરના અહિંસાના સંદેશને હિંસા કરનારી પ્રજા સાંભળે એ આશ્ચર્યજનક ઘટના હતી.

અને એ અપૂર્વ પ્રસંગ યોજી ત્યાંથી આખા મુનિમંડળે વિહાર કરતાં તા. ૧૨ મી મેં ૧૯૩૭ના રોજ હૈદરાબાદ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

અહીં વિદ્યાવિજયજીને હૈદરાબાદની નહિ સિંધની નહિ-બલકે આખા હિંદની એક વિરલ વિમૂર્તિ સોમ્યમૂર્તિ સાધુ વાસવાણીના પરિચય થયો.

હૈદરાબાદમાં રીવાજ હાલઅંદ એડવાણીનું સંસ્કારી કુટુંબ પણ વિદ્યાવિજયજીના સમાગમમાં આવતાં એમનું ભક્ત બન્યું.

આ કુટુંબની ભક્તિભારવાળી કુમારિકા બહેન પાર્વતી સી. એડવાની સંસ્કૃત સાથે ગ્રેજ્યુએટ થઇ હોઇ જેને આપણે વિદુધી કહી શકીએ એવી એક આર્થ સન્નારી છે.

હૈદરાબાદના નિવાસ દરમિયાન બહેન પાર્વતી અને એમના આખા કુટુંબે વિદ્યાવિજયજીની સારી સેવા કરી હતી. દરમ્યાનમાં પણ વખતો વખત એ વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતાં હતાં. વિદ્યાવિજયજીના પરિચયમાં આવતી બહેન પાર્વતીએ માંસાહાર ત્યાગ્ય કર્યો છે. મુનિરાજના પાંચ મંથોનો આ વિદુધી બહેને સિંધીમાં અનુવાદ કર્યો છે અને એ અનુવાદ પ્રસિદ્ધિનો પ્રકાશ પણ જોઇ શક્યો છે.

વિદ્યાવિજયજીના ગુરુદેવ સ્વ. વિજયધર્મસુરિ મહારાજની જળંતીએ

પ્રસંગે આ બહેને અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાનો આપીને વખતોવખત પોતાની વિદ્વતા, શ્રદ્ધા, વક્તૃત્વકળા આદિનો સારો પરિચય કરાવ્યો હતો.

વિદ્યાવિનયજી ખૂબ મિમાર પડ્યા હતા. તે પ્રસંગે પણ આ બહેને તથા તેમના આખા કુટુંબે એમની સારી સેવા સુચુપા કરી હતી.

પાર્વતીબહેને સિંધી ભાષામાં વિનયજીધર્મશ્રી મહારાજહું જીવનચરિત્ર પણ આલેખ્યું છે તે ઉપરાંત બગવાન મહારીર સ્વામીનું 'લોડ' મહારીર ' એ નામનું દ્રુક ચરિત્ર પણ લખ્યું છે.

આ બહેને અને એમના આખા કુટુંબની પ્રેરણાથી હૈદરાબાદ અને કરાચીમાં અનેક સિંધી કુટુંબોએ પ્રસંગોપાત ઉપદેશ સાંભળી મર્સ મચ્છીને ત્યાગ કર્યો હતો.

એ ઉપરાંત હૈદરાબાદમાં મુખી ડિગોમથ, પૂનળીમાધ વગેરે તથા કરાચીમાં ગોવિંદ મીરચંદાની, દીવાન જીરતરામ, દીવાન ઝમટમથજી ડો. ગિડવાની વગેરેના કુટુંબોની સેવા ઉદ્દેશનીય છે.

: ૫૫ :

કરાચીને કિનારે

દ્રાખાદેથી કરાચી સુધીનો વિહાર, મારવાડના રણથી પણ વધારે મુશ્કેલીભર્યો હતો.

જૂંમશાહીમાં આવતાં કરાચીના એક મુન્શરાતી ગૃહસ્થ જોદાવાયનું ત્યાં એક કારખાનું છે. જેવાશંકર જૈન તેના વ્યવસ્થાપકપદે હોઈ આ જાતે સદગૃહસ્થોની વિવેકશીલતા અને જ્ઞાસાદૃષ્ટિનો વિદ્યાવિજયજીને સારો પરિચય થયો. તેમજે બધા મુનિમંડળને ચાર દિવસ રોટી મારો બકિતભાવ દર્શાવ્યો હતો.

કરાચીથી આવેલા સેવાભાવી યુવાનોમાં અમરનાથ દેવની નામનો એક જુવાન હતો.

... આખી મંડળી જંગલમાં બેઠી હતી. વાતાવરણ શાંત હતું. ત્યાં અજરામરે મીઠી હલકે ગીત છોડ્યું :

‘કાઠારી નિંદર તારી હડાડ,
આરે ભલું છે પેલે પાર, કાઠારી.’

આ ગીત સાંભળતાં જ આખા મુનિમંડળનો ચાક ઊતરી ગયો.

કવિતા માનવજીવનમાં સંજીવની છાંટે છે. જીવનના મર્મભાવોને જાગૃત કરે છે. હૈયાને આનંદ આપે છે. વાતાવરણને અજબ રંગે રંગી દે છે એ વાતની સૌને પ્રતીતિ થઈ.

જૂંઘણાઈ મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાઈઓએ જણાવ્યું કે મલીર પહોંચશે, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણસો, ત્યાં ઉતરી આવશે અને આવે તો કરાચી સંઘે એમનું આતિથ્ય કરવું પડે !

આ સાંભળતાં વિગ્રાવિજયજીને કરાચી સંઘને ભોગવરી પડનાર મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આવી ગયો. તેમણે સંઘના મંત્રી ઉપર એક કાગળ લખી જણાવ્યું :

‘મારી જાણમાં આવ્યું છે કે મલીરમાં કરાચીથી મોટી સંખ્યામાં ભાઈ જઈને દર્શનાર્થે આવશે. પરંતુ તેમ થાય તો ઘણો મોટો વ્યય કરાચીના સંઘને થઈ જાવ. કરાચીના ભાઈજાનો આવો ખર્ચ ન કરે તે જ સાફ છે.’

આ પ્રમાણે સૂચના મોકલ્યા છતાં કરાચીનાં ભક્તિભાવ દર્શક ભાઈજાનો હજારોની સંખ્યામાં મલીર આવી પહોંચ્યા. ત્યારે હૈયામાં

ભક્તિ જાગૃત થાય છે ને એનાં પૂર ચડે છે ત્યારે અજળ ભરતી આવે છે. અહીં પણ જાણે મનાવમહેરામણુ છલકાવા લાગ્યો.

મહીરમાં, ‘સિંધસેવક’ પત્રના અધિપતિ ભાઈશંકર ભટ્ટે તેમજ ભાઈ રવજીગજાગજી સર્વ પ્રથમ આખા મુનિમંડળનો ભાવબીનો સાત્કાર કર્યો.

મહીરના મેળામાં વિદ્યાવિજયજીએ બોધક પ્રવચન આપ્યું હતું અને એ દ્વારા જણાવ્યું હતું:

“અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા તથા જની શકે તેટલે અંશે ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો સદેશ સિંધને ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આજ્યા છીએ.

આખ્યાન સાંભળ્યા પછી તેને તમારા હૃવનમાં ઉતારશો નહિ ત્યાં સુધી કંઈ સામ થવાનો નથી.”

: ૫૧ :

પ્રવેશ પ્રસંગે

તલ. ૧૦ મી જુન ૧૯૩૭ના રોજ વિદ્યાવિજયજી અને એમની મંડળીએ ગુજરાતનગરથી સદરમાં જવા પ્રયાણ કર્યું.

સદરમાં રહેના જૈન ભાઈઓનો ઉત્સાહ માતો ન હતો. આજ એમને આગણે આનંદોત્સવ હતો. અધ્યાજી ભાઈ જડેનોનાં ટોળે ટોળાં ઉમટવા લાગ્યા. ધર્મના લેહભાવ વિના બધી ક્રોમોએ વિદ્યાવિજયજી અને એમની મંડળીનું ભાવબીનું સ્વાગત કર્યું.

આજ દરાયીને આંગણે સાધુતાનો ઉત્સવ હતો. ધર્મધુરંધર સુનિરાજના આગમનનો ઉત્સવ હતો. ધર્મભાવનાનો જાણે દરાયીને આંગણે જીવાળ આવ્યો હતો.

વર્તમાનપત્રોએ એની અપાર પ્રસિધ્ધિ કરી અને એમ કરી દરાયીમાં આવેલા સાધુઅતિથિઓને સાચા હૃદયથી સત્કાર્યા-સામાન્યા

હતા. પોતાની મજાનતાનો એ ગીતે એમને મોતે દરાવીની જાનતાએ પરિચય દરાવ્યો હતો.

કુશીના 'હિતેચ્છુ' પત્રે આ પ્રમંથે કરેલી નોંધ વિનિ હોઈ તે આ મુજબ છે:

‘જૈનોના અ. મહાન સુરિમત્રાટ શ્રી. વિજયધર્મસુરિશ્વરજી મહારાજના દિનમા સિંધ પ્રતેગમા અદિસાના પ્રચારાર્થે આવવાની એક પ્રથમ બાવના હતી. પણ તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી સિંધની ભૂમિ આ મહાન વિભુતિના દર્શનવિહોણી રહી ગઈ. મુનિ મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસુરિશ્વરજીને આજે કોણ નથી પિછાણતું? તેઓશ્રી જાગન જાહેરમબામાં બોનતા હોદારના એક વિદ્વાન ડૉક્ટરે જણાવ્યું હતું કે ‘આચાર્ય વિજયધર્મસુરિને નહિ જાણતા હોય એવા કેટલાક સિક્ષિતો હિંદમાં હશે, પણ જર્મનીમાં દરેક ગામ અને મહોત્સામાં આચાર્યનું નામ પ્રખ્યાત છે. ખૂદ મેં પોતે આચાર્યશ્રીનું નામ પહેલવહેલું જર્મનીમાં સાંભળ્યું હતું.’

આવા વિશ્વવિખ્યાત આચાર્યશ્રીના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજી અને મુનિમહારાજ શ્રી. જયંતવિજયજી અને ખીજા ત્રણ મુનિરાજો જિવગંજ (મારવાડ) થી લગભગ ૪૦૦ માન પડે આવીને ભૂષ અને તરમની પરવા કર્યા વિના મારવાડ અને સિંધના ભયંકર જંગલો અને વેરાન રેતીના રણો પટાનીને, મારવાડની કડકડતી ઠંડી અને સિંધની આગ વરસાનતી મખત ગરમી સહન કરતાં કરતાં સિંધ દેશના પાટનગર કરાચી ખાતે તેઓશ્રીનાં પુનિત પગથાં ચર્ચા છે, એ સિંધના લોકોનો અકોમોખ ગણાય. આ મહાન ત્યાગીઓને કરાચીને આંગણે અમે દિલોજાન આવકાર આપીએ છીએ.”

તે ઉપરાંત કરાચીના 'સિંધમેવક' પત્રે પણ એમનું બાવળીનું આગત કરતાં પોતાના પત્રમાં લખ્યું હતું :

‘આવા એક તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષ મુનિ શ્રી. વિદ્યાવિજયજી મહારાજ કરાચીના પાદરે આવી પહોંચ્યા છે. સિંધમાંના માનવેશમાજના દુષ્પ દર્શોની આગને તત્ત્વની સમજથી શાંત કરવામાં ફિલમુકો વિચરે છે દુષ્પી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુષ્પોનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવવા તત્ત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો શબ્દ હોય તો તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વાડો કે પંથ નથી. ધર્મ એટલે તથ્યાતથ્યની સમજ, વિવેકાવિવેકનું જ્ઞાન, કર્તવ્યઅકર્તવ્યની ઓળખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક પંથોના મૂળતત્ત્વો-તપામતા તે બધાનો સાર આજ માન્ય પડશે.’

ગાંધીજી જ્યારે કરાચી પધારે છે ત્યારે જો કે તેમની પ્રવૃત્તિની વ્યવસ્થા કેએસ તરફથી થાય છે, છતાં તેમનો ઉપદેશ સાર્વાત્રિક હોય છે. તેજ પ્રમાણે મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીની પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા શ્રી જૈન મંથ તરફથી થશે, પણ તેઓ જનસમાજને ઉપયોગી એવો બોધ પ્રસારવા અહીં પધારે છે. ગાંધીજીનો બોધપાઠ અહિંસા, દયા, વિવેક, મુવિચાર વગેરે મર્વ તત્ત્વો પર મુનિશ્રી ઉપયોગી બોધ આપી શકવા સમર્થ છે. તે સાથે તેઓ રાષ્ટ્રતા પણ પ્રખર પ્રચારક છે. એવા તત્ત્વજ્ઞાનીનું કરાચીને આંગણે સ્વાગત કરતા અમને હર્ષ થાય છે !

કરાચીમાં પ્રવેશ કરતાં સર્વ પ્રથમ પ્રવચન આપતાં મુનિરાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ જણાવ્યું હતું :

‘અમારા પૂ. ગુરુદેવ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ વીસ પચીસ વર્ષ પહેલાં સિંધમાં આવવાની બાવના રાખતા હતા. તેઓ સિંધને પોતાના

ચરણોથી પવિત્ર કરે તે પડેનાં તેમણે આ મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ કર્યો છે. આજે તેઓ મોશુદ્ધ કોત અને સિંધના પ્રવેશ વખતે તેઓથીનું તમે આનું સન્માન કર્યું હોત જો તો ધર્મ જ વાજગ્રી લેખાત અને હુ આનું છું કે તેઓના ચરણ સ્પર્શથી સિંધ પવિત્ર જની જાત.

તેમની સેવામાં પાછળ પાછળ વ્યવસ્થાઓ કરીને જો હવે થાત, તે હવે આજે નથી. આ વાતનું મને દુઃખ છે, અને બીજું સિંધમાં મારી સાથે સેવા કરવાનાં સ્વપ્ન મેંથી રહેયો મારો વ્યવસ્થાર હૃદયે શિષ્ય અને સાથી, પ્રખર લેખક, વક્તા અને મોક્ષક શ્રી. હિમાંશુવિજયજી અકાળે હોવામાં સ્વર્ગવાસ થતાં તે મારી સાથે નથી, તેનું પણ દુઃખ છે. તે કલકત્તા પુનીવર્મિટીના ન્યાય વ્યાકરણ શાહિતનો પ્રિમોધારી સાધુ હતો. એના અવસાનથી અમારી પ્રવૃત્તિમાં એની ખેડ વખતોવખત જણાયા વગર નહિ રહે.

: ૫૭ :

સર્જનોનો સંપર્ક

કરાચીમાં ટેલેફોન મળનાપાત્ર વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓનો વિદ્યાવિજ્ઞાન પરિચય થયો. તેઓમાંની મુખ્ય વ્યક્તિઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે : પારસીઓના વડા ધર્મગુરુ હસ્તુર ડૉ. માર્ગેજી ન. ધાલા, પોએથ, ડી. મહાન વિદ્વાન હોઈ પોતાના ધર્મગ્રંથોના ઉડા અભ્યાસી છે. પોતાના ધર્મ ઉપરાંત બીજા ધર્મોનું પણ એ «હોશુ» જ્ઞાન દર્શાવે છે. તેમના મંથો યુરોપ અમેરિકા આદરપૂર્વક પ્રસિદ્ધ કરે છે.

તે ઉપરાંત હીરાદાવ મળ્યાના જેવા નિસ્વાર્થ કરાંચીના મેવકની મેવાઓ પાખું ન જૂઠાય એવી છે. આજે અનેક ગરીબ વૃદ્ધો એમને આશીર્વાદ આપી રહ્યા છે.

કેમીરપ થના આચાર્ય આગમી બ્રાહ્મણમણને પાણી બહીં વિદ્યાવિજયજીને પરિચય થવા પામ્યો હતો આ વિદ્વાન આચાર્ય માત્વિક વૃત્તિના, ધર્મચર્યા અને જ્ઞાનધ્યાનમાં પોતાનો મમય વિતાવતા હોમ બીજા સાધુઓને દૃષ્ટાન કપ છે.

તા ૨૪ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. ત્રણ ત્રણ રથજો પ્રવચનો કરી થાટી રાતે દગ વાગે વિદ્યાવિજયજી મૂરાની કરી રહ્યા હતા એટલામાં એક જાગ્રે મહેશો આવ્યો. 'એક પારમી ગૃહસ્થ આપની પામે સમય માગે છે. તેમનો ટેલિફોન છે.'

અને એમણે એમને બીજા દિવસે ચાર વાગે મળવા નજ્જાવ્યું.

બીજા દિવસે બરોડા ચારના ટકોરે એક પારમી ગૃહસ્થ વિદ્યાવિજયજી પાસે આવી પહોંચ્યા. જરાક બેઠા ન બેઠા ત્યાં તો એમના નયનોમાંથી આંસુઓ ટપટપ ટપકવા લાગ્યાં.

આદત્ત નગરવાનજી ખરામ

એટલું કહી પોતાના જ્ઞાના સમયથી અત્યારનાં જીવન સુધીની કહાણી એમણે મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીને કહી સંભળાવી. એક વ્યવસ્થાથી એ પારસી ગૃહસ્થ પોતાની જીવનકહાણી રજૂ કરતા હતા અને બીજી વ્યવસ્થાએ મુનિરાજના હૈયામાં અનેક પ્રકારનું મંથન ચાલતું હતું. તેઓ તો વિચારના મહેરામણમાં જ જાણે રૂબી ગયા હતા.

‘આ એક પારસી ગૃહસ્થ અને હું એક જૈન માતૃ ! - મારો તેમનો પરિચય નહિ. તેઓ મને શું કહી રહ્યા છે ? આ બધી ચે હજાકન કહેવાને તેમણે મને પાત્ર સમજી લીધો છે ? એક છોકરો પોતાના પિતાની આગળ ન કહી શકે, એક શિષ્ય પોતાના ગુરુને પણ કહેતાં સંકેત્યાય, ત્યારે એક પારસી ગૃહસ્થ મંબીરના પૂર્વક જે જે બાજતો કહી રહ્યા હતા તેમાં નહોતો સંકેત કે નહોતો ભય. હૃદયની ચોકખી નિખાલસતા દેખાતી હતી.’

લગભગ એક કલાક તેમણે પોતાની જીવનકહાણી સંભળાવી અને અંતે કહ્યું :

‘મહારાજ ! ઇન્સાન ત્યાં સુધી ચોગ્ય પુરૂષની આગળ પોતાના દિવની સાફ વાતો કરતો નથી, ત્યાં સુધી ગમે તેવા અમૃતમય ઉપદેશનું એક બિંદુ પણ એના હૃદયમાં ટકતું નથી અને એ જ કારણ છે કે આજે આટલા આટલા ધર્મગુરુઓ ઉપદેશ આપે છે, પરંતુ પાપોથી મલીન કપટથી ભરેલા, નાપાક હૃદયોમાં એની કંઈ જ અસર થતી નથી.’

વિદ્યાવિજયજીને આશ્ચર્ય થયું. આટલાટલી નિખાલસતાથી દોષ પોતાને એની જીવનકથા સંભળાવે એ એમને માટે આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો. એમને એમના હિંદુભરના પ્રવાસોમાં આ એક જ માનવી એવો મળ્યો હતો અને તે આ પારસી ગૃહસ્થ. અને વિદ્યાવિજયજીના શિષ્ય અનેકા એ ગૃહસ્થનું નામ : એદ્વ નસરવાનજી ખરાસ.

વિદ્યાવિન્યસને મન દરાચીના એ ગૃહગ્ય માટે અપૂર્વ માન છે. પારસી હોવા છતાં દસ વર્ષથી એમનો જીવનપદ્ધતિ થઇ ગયો છે. એમના આખા કુટુંબે વિદ્યાવિન્યસના ઉપદેશથી માસાધાર તથા દીવો છે. થી. ખરાસ તથા તેમનાં પત્ની પીણ્ડેન પણ મુનિરાજના મમાગમ પંત્રી આદર્શજીવન જીવી રહ્યા છે.

એમ. બી. દમાય ગામના ગૃહસ્થને દરાચીનો પ્રત્યેક શિક્ષાપ્રેમી બાઇ જોળાયે છે. દરાચીની ઈજતયામાં એણે ૧૬૦ રસ લીધો હતો. અને શારી સેવા બળતી હતી. આ ગૃહગ્ય સ્વર્ગપાસ પામ્યા હોવા છતાં એમની સજ્જનતાની છાપ મુનિરાજ હજી વીમારી શક્યા નથી.

૧. એ ઉપરાંત દરાચીના સાધુ બક્ત સિંધી ગૃહગ્ય શેઠ લોહા-મયજ એનારામ, ગંબીર વિચારક અને માધુઓના બક્ત શ્રી. દુર્ગાવાસ એડવાની, મરસ્વતી અને સકમી બંનેની કૃપા પામેલા દરાચીના વયોદૃધ લેખક શ્રી. હુંગરસી ધરમસી સંપદ. અસાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર વિદ્વાન પં. ધર્મદેવ, ઉદાર વિચારના અનેક મંવો લખનાર શ્રી. જમીયતરામ આચાર્ય, હમરોની સખાવત કરનાર શેઠ મનુભાઈ બોરી, શેઠ છાટાલાલ ખેતશી, મળતાવડા સ્વભાવના મુસ્લીમ ખીરાદર હાતીમ અવધી, શેઠ હરિલાલ લાલજી, કેમેસ સમિતિના મંત્રી ડૉ. ત્રિપાઠી, શિક્ષાપ્રેમી શ્રી લાણુ સાહેબ, મી. પેશોતત વાણિયા. બાણીતા પારમી લેખક નરીમાન ગોળવાળા, 'પારસી સંસાર' પત્રના તંત્રી ફિરોજશાહ દરતુર સાહેબ, સિંધ સેવકના અધિપતિ ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'હિતેચ્છુ'ના અધિપતિ હરિલાલ ઠાકર, શારદા મંદિરના પ્રાણસમા બાઈ મનસુખલાલ જોમનપુત્રા, ફીજકલ કલચર તરીકે બાણીતા બાઈ ભૂપતરાય દવે, ટેનીસ ચેમ્પીયન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા મેદર બંડેન દુમાસ, આર્થસમાજન

જાણીતા ગૃહસ્થ પં. લોકનાથ, ગુપ્તદાનેશ્વરી તરીકે જાણીતા યયેલા શેઠ ભગવાનદાસ રણછોડદાસ, જૈનસંઘના પ્રસિદ્ધ વક્તા ને વિદ્વાન પં. ખુશાલભાઈ વગેરે અનેક મહાનુભાવોની મહાનુભાવિના કરાંચી ખાતેના ચતુર્માસ દરમિયાન મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી અને એમની મંડળીએ અનુભવી હતી. આ સૌ ગૃહસ્થોએ સહુમંડળની સારી સેવા બજાવી હતી.

: ૫૮ :

સમસ્ત જૈનોનો ભક્તિભાવ

પોતાના દરાયીના વિદાર દરમિયાન મુનિરાજ વિદ્યા-
વિજયજીની નજરે ત્યાંના મમમ્ત જૈન સમાજની
એક ખોટા ખામ વખતોવખત આવતી રહી હતી અને તે કોઈ
પ્રભાવશાળી નેતાની, મંદિરવાળી અને રથાનકવાળી જાને કોમોમાં એવો
કોઈ જીવંત પ્રભાવશાળી નેતા એમના જીવોમાં ન આવ્યો કે જે કોઈ
આંદોલનનો પ્રશ્ન જિજ્ઞાસતાં એલું સમાધાન કરે. કોઈ ધાર્મિક કે
બામાનિક કાર્યમાં મતનેદ પડતાં એનો ઉદ્દેશ કરે.

દરાયીની સાડાગ્રણુ હગ્નર જૈનોની વસતિમાં આંગણીને વેદ
ગણી શકાય એટલા જૈનો પણ દરાયીના જાહેર છવનમાં આગળ પડતો
ભાગ લેના હોય એમ જણાયું નહિ.

કાગ્રેસની પ્રતિભેભા પણ એક બ્હેન માન સારો રસ લેતા હતા અને તે શેઠ સાવચંદ પાનાયદના ધર્મપત્ની માણેકબહેન. પોતે વયોદૃઢ હોના છતાં કાર્ય કરવામાં જીવનિને પણ શરમારતા હતાં. એમનો થોડો વખત પડેલા સ્વર્ગવાસ થયો છે.

કરાચીના જનિ જૈનસપ્રદાયોના નિકટના સંપર્કમાં વિદ્યાવિજયજી આવતા એમણે જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો એમને સમજાવવાની ને તેને જીવનમાં ઉતારવાની સદ્ભાવના પ્રકટાવી હતી.

ત્યાના આગેવાન જૈન મહાત્મભવો યેળી શેઠ છાટાલાલ ખેનશી, શેઠ જયતીનાથ રવજી ઝવેરચંદ, શેઠ મોહનલાલ દાસિદાસ માલિયાવાળા શેઠ ખીમચંદ જે પાનાયદ, શેઠ ભગવાનદાસ રણજીદામ, શેઠ શિવલાલભાઈ ભાઈચંદ, શેઠ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી, શેઠ શંભુલાલભાઈ, શેઠ વેનજીભાઈ, શેઠ વેનજી પૂંજ, શેઠ મોહનલાલ વાંધજી, શેઠ વાંધજી ગુલામચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાપુરવાળા, શેઠ શાંનિલાલ છાટાનામની દ. વાળા મૂળજીભાઈ, શેઠ ભાઈચંદ ભાણજી, શેઠ મર્ચનનાથ ધરમશી, મણિલાલ લહેરાભાઈ, ખીમચંદ માણેકચંદ, ગાંગજીભાઈ તેજપાળ, ચુનીલાલ જૂયાભાઈ, સોમચંદ નેણશી, ભીમચંદ વોગ, ડૉ. ન્યાયચંદ રામજી દોસી વગેરે કેટલાક જૈનસમાજના આગેવાનો વ્યાપારી આવ-મમાં પ્રસિદ્ધ હતા. આ સર્વજન મુનિરાજના સંપર્કમાં આવ્યા હતા એટલું જ નહિ પણ એમણે એમના પ્રત્યનો દ્વારા સદ્બોધ મેળવી સતોષ માન્યો હતો. આ બધા મુદ્દસ્થોએ યથાશક્તિ-તન મન ધનથી આખાયે મુનિમંડળની સેવા કરવાખનતો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

તે પ્રમાણે કરાંચીના કેટલાક જૈન સેવાભાવી યુવકોએ પણ ઉર્સાહથી શુશ્રૂભક્તિ દર્શાવી હતી તેઓમાં દૂનચંદ વર્ધમાન, મણિલાલ દાસિદાસ

ચુનીલાલ ચતુર્ભુજ, માવજીભાઈ, તલકશી દવાવાળા, ભાગચંદ ખેતશી, વીક્રમચંદ તુલસીદાસ, ભાઈલાલ, પ્રાણજીવન, મહારીર વિદ્યામયના પ્રિન્સિપાલ મોતીચંદ માસ્તર, નરભેરામ નેમચંદ, ન્યાયચંદ કુમરિયા, જયશંકર પોપટલાલ, મણિલાલ ગુલામચંદ, મણિલાલ વાઘજી, મણિલાલ બાવીમી, ઠાકરશી કોઠારી, પાનાચંદ ટોળિયા, ખેતશી શાહ, ચતુર્ભુજ વેનશી, મુરચંદ ખુશાલચંદ, વાડીલાલ છગનલાલ, રૂક્મચંદ દલાલ, પેરિશી સંસારવાળા ઠાકરશીભાઈ, ખેંગારભાઈ, માસ્તર મધાલાલ જગજીવનદાસ કોઠારી, હંસરાજ તેજપાલ વગેરેએ પોતાના હૃદયથી -તન અને મનથી સારી સેવા બજાવી હતી.

કરંચીની બહેનોમાં સમજીબહેન છાટાલાલ ખેતશી તેમજ માણેક બહેન લાયચંદ પાનાચંદ જેવી કેટલીક બહેનો શ્રીસમાજના સુધારા માટે સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિ સારી કરતાં હતાં. છતાં વિદ્યાવિજયજીના પોતાના ત્યાંના નિવાસે દરમિયાન એમ લાગ્યું કે જૈન બહેનોના સુધાર માટે જો કોઈ ખાસ મંડળ હોય તો ઘણું સારું.

એક ખાસ વાત પણ કહેવાની રહી જાય છે. ધોરનારામાં સ્થાનકવાસી સંઘના ત્રણ આગેવાનો મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીને મળવા આવ્યા હતા અને એમણે એમના પ્રથે ભક્તિભાવ દર્શાવ્યો હતો. તે વખતે સ્થાનકવાસી સંઘમાં કુસંપ ચાલતો હતો. અને ઢોટમાં જવાની તૈયારીઓ થઈ હતી એ વાત વિદ્યાવિજયજીને કાને આવી હતી. વિદ્યાવિજયજીએ એમને જણાવ્યું હતું કે ‘અમે કરાચી પહોંચીએ ત્યાં મુધી ઢોટનાં પમથિયાં ચડવાનું મુશ્કેલી રાખજો.’ અને તેમની એ મૂચના એમણે માન્ય રાખી હતી અને ત્યાર બાદ કરાચી આવ્યા પછી તે એમની ભક્તિનો જાણે મહાસાગર ઉઠી ગયો હતો.

સાધુએને સિંધમાં લાવવા માટે કરાચીનો સ્થાનકવાસી સંઘ પા રોકાથી પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. ત્યાંના ડૉક્ટર ન્યાયચંદ રામજીભાઈ દોમી સં. ૧૯૯૦માં પંજાબમાંથી વિહાર કરાવી શ્રી. કુંલચંદજી નામના સ્થાનકવાસી સાધુને કરાચી ખાતે લાવ્યા હતા. અને ત્યાર બાદ જાણીતા ગ્યાનકવાસી આચાર્ય શ્રી. જવાહરલાલજીના શિષ્ય ઘાસીલાલજી બીજા આચાર્ય ઠાણાઓ સાથે કરાચીને વિહાર આવ્યા હતા.

આવી રીતે સાધુએને સિંધમાં પ્રથમ પદસંચાર કરાવવાનો મુખ્ય સ્થાનકવાસી સંઘ અને ખાસ કરીને તો ડૉ. ન્યાયચંદ દોમીને ફાળે જાય છે.

અને ડૉ. ન્યાયચંદ દોમીની મેવાઓ અપૂર્વ હતી. એમણે હાથમાં રહીને સ્વ. શ્રી હિમાંશુવિજયની અપૂર્વ મેવા આદરી હતી. મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની સાધુમંડળીમાં જ્યારે ઢોટની તબિયત કંઈક નરમ જણાતી ત્યારે ડૉ. ન્યાયચંદ રાત દિવસ મેવા કરતા. તેવી જ રીતે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની સખત બિમારીમાં ગ્યાનકવાસી ભાઈઓએ

તથા મંદિર માગીઆપ્યોએ મળીને રાત દિવસ ઉભગરાતો પરિત્રમ
ચેરીને પેણુ સારી મેવા શુપુષા કરી હાળી.

અ્યાનકવાસી સઘના મંત્રો ખીમચદ વોરાએ મુનિગજ અને
એમની મંડળી વિષે પોતાના હૃદયના સાચા ઉદ્દગારો જાહેર પડેા દાશ
પ્રગટ કરી હતા એમા એમની બક્તિ જગડે છે, પ્રેમની પરાકાષ્ટા છે,
ગુરુઓ પ્રત્યેની અપૂર્વ શ્રદ્ધાના તેજ ઝળકે છે,

‘ જગત પર અતિશયેજન્મ પામતી પ્રત્યેક ધટના અમુક અમાધિત
હિતને લક્ષ્ય કરતી હોય છે. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જગત પરની ધટના મર્વારી
ઉત્થાન માટે સમોચિત જથ્થેનું તત્ત્વો માટે નિર્ણિત થયેલ હોય છે.

પ્રકાશગુ દિવ્ય કિરણુ પ્રગટ થતા જ એક વિભુતિએ દદ સકંપ
બળ એકત્રિત કરી, ભારત વર્ષના દૂરના ખૂલ્યામા રહેલા સિંધના અટૂલા
પ્રદેશમાં જીવ દના અને અહિં સાનો સદૈવ પ્રસરાવના સંકંપ કર્યો.

છેના સેઠડો વોંથી ડોઈપણ જૈન સાધુએ સિંધના આવવા
હિંમત ધરેની નડોતી પરંતુ સિંધવાળી જૈનોના સદ્ભાગ્યે એક ધન્ય હાથે
શ્રી નાથુરામજી મહારાજના મ પ્રદાપના શ્રી કુંવચદજી મહારાજે ૧૧૬૦
માર્ત્યમેા ઉગ્ર વિહાર કરી કરાચી પધારી સિંધનું ક્ષેત્ર ખૂદતું ક્યું હતું.
ત્યાગ્યાદ પડિનરત્ન આશુકવિ શ્રી. ધામીનાનજી મહારાજ તયો
સુદરનાનજી મહારાજ આદિ પણ નવ સાધુ કરાચી પધાર્યો હતા.

યાત્રુ વખે સિંધના સદ્ભાગ્યે વિદતાની પ્રતિભૂતિ સમા વિદ્યાન
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજ અને પધાર્યો એકડો માઈનનો

હિમ વિહાર કરી મારવાડ અને સિંધનાં ધખધખતોં રેગીરયાતોનો ખૂલા પગે અને મરનકે વિહાર કરી આજે આ મહાન મુનિવરો સિંધમાં પધારી છે. એ એમનો અપૂર્વ સ્વાર્થત્યાગ અને જગતકલ્યાણની અદ્ભુત ભાવનાવૃત્તિ છે.

શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ તેમની તરણાવસ્થામાં જ જાગી હતી, તેમણે અત્યંત તરણાવસ્થામાં જ સંસાર ત્યાગનું ભીષણ મત અંગીકાર કરેલું છે અને એમની, શુદ્ધિપ્રમત્તા, એમની અનુપમ વૈરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કીર્તિની સુવાસ ચોતરફ પ્રસારેલી છે.

એમના આંતરિક અને બાહ્યજીવનમાં આદર્શ સદ્ભાવના અને કલ્યાણભર્યો આદર્શવાદ ભર્યો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જનકલ્યાણની ભાવનામાં તન્મય થયેલું છે અને જગતકલ્યાણનાં કાર્ય માટે જીવદયા પ્રચાર માટે જીવનમંત્ર નિર્ણિત કર્યો છે.

કરાચીમાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ તેમજ એમની મંડળીએ પોતાની દૈનિક પ્રવૃત્તિનો કાર્યક્રમ આ પ્રમાણે રાખ્યો હતો:

- ૧ : પ્રાતઃકાળની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ નિયમિત વ્યાખ્યાન કરવું.
  - ૨ : આહાર પાણીથી નિવૃત્ત થઈ લેખન-વાચન-ચર્ચન.
  - ૩ : બપોરે ત્રણથી પાંચ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે મૌનગોષ્ઠિ.
  - ૪ : સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકો અને બીજા જે ઠાક આવે તેમની સાથે શ્રી સમાધાન.
- અને પ્રવૃત્તિના ચાર વિભાગો ચોળવામાં આવ્યા હતા.

૧ : અહિંસાનો પ્રચાર

૨ : સર્વ ધર્મવાળાઓની પ્રેમશક્તિ

૩ : જૈન ધર્મની પ્રભાવના અર્થાત્ આચારિજ અને ધાર્મિક કાર્યો.

૪ : યુવક પ્રવૃત્તિ .

આ પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગે સાધનો ઉપયોગ લેવાતાં તે તે પ્રસંગે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ આ મુનિમ ણાએ કર્યો હતો.

: ૫૬ :

કરાચીમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિ

કો ઇ પણ વિચારેના પ્રચાર માટે વાણી અને ઠનમ એ જે મુખ્ય સાધનો છે.

વિદ્યાવિજયનું સિંધમાં અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનું મુખ્ય ધ્યેય હતું. આ અહિંમાના પ્રચાર માટે સિંધી તથા હિંદી ભાષામાં 'પુસ્તકો દ્વારા પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હતો. જાહેર પ્રવચનો યોજવામાં આવ્યા હતાં. માંસાહારીઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત ચર્ચા કરી તેમને ઉપદેશ આપી માંસાહાર છોડાવવા માટે સફળ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા.

સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સભાઓમાં નિમંત્રણનો લાભ લઈ જયુ, પ્રવચનો કરવાં, સર્કેરના જુદા જુદા વિદ્વાનોની સુનાકાતો લેવી- વગેરે કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. આવી અનેક

સભાઓમાં શ્રી. વિદ્યાવિજયજીએ પ્રવચનો કર્યાં. એમાં મુખ્ય એ સભાઓ વિશેષ સંતરી આવે છે. એક અખિલ સિંધ આયુર્વેદ સંમેલન અને અખિલ સિંધ હિંદુ ધર્મ પરિષદ. આ બન્ને મહાસંમેલનો મુનિરાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજીના અધ્યક્ષસ્થાને બરાબા હતા. અધ્યક્ષ રથાતેથી મુનિરાજ આપેલા વિક્રતા અને ઉદારતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનોની ઘણી ખાસ અસર થઈ હતી. સર્વ ધર્મ સંમેલનના અધ્યક્ષપદે આપેલું વ્યાખ્યાન હિંદીમાં સર્વસેની સંખ્યામાં વહેંચવામાં આવ્યું હતું.

પુવક પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાતો લઈ ત્યાંના પુવકોને ઉપદેશ આપવો, દૌલેજો હાઈસ્કૂલો, અને હેસ્ટેલોમાં જઈ આત્માર્થની ઉચ્ચ શિક્ષણ સેનારા સુવાનોને તેમનું કર્તવ્ય સમજાવવું, હરિદાસની વ્યાખ્યાનો યોજવાં, અને ધાર્મિક ભાવના જાગૃતિ કરવી વગેરે કાર્યક્રમ પણ યોજવામાં આવ્યો હતો.

આ બધી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી જેવા અખર વિદ્વાન મુનિરાજની ચોખ્ખ દોરવણીને અંગે થતી હતી.

અને આ પ્રવૃત્તિઓ કરાવીની જાનતાએ અંતરના ઉમંગકાથી અપનાવી લીધી હતી.

, એ સિવાય મુ'ગમવાળા શેક કાંતિયાલ બકારદાએ જેમ સિંધી હિંદી પુસ્તકો અને અંગ્રેજી હસ્તપત્રો વગેરે પ્રગટ કરાવવામાં ખુશના દિવસી સહાયતા કરી મદકાર આપ્યો તેમ મોમ્બાસાવાળા એ ગૃહગ્રો મગનનાથ જાડવજી દોગી અને ડૉ. મનમુખલાલ તારાચંદ્રે મગીએને સહતના કાર્યમાં તથા જે મરંથાઓ સ્થાપન કરવામાં ઉદારતા બતાવી પોતાના કિવની વિચારગતનો પરિચય કરાવ્યો હતો.

આમ કરાચીમાં મંદ, ગ્યાનિક કેટલાક ગૃહસ્થો, સ્વયંમેરકો અને બંદારના ઉદાર સખી ગૃહગ્રોએ સહકાર આપી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયના કાર્યને વેગ આપ્યો હતો.

ઉપરાંત કરાચીના પત્રકારોનો મદકાર પણ ન જૂમાય એવો હતો. 'પારંગી મંમાર' 'ગિધસેવક', 'હિતેન્દ્રુ' 'શિષ્ય સમાચાર' તેમજ 'અમન અમન' વગેરેએ મુનિરાજ વિદ્યાવિજય અને એમની સાધુમંડળના કાર્યની પ્રવૃત્તિઓને જનતા સમક્ષ રજૂ કરી કરાચીની પ્રજાની અને મુનિમંડળની સાચી મેરા બિાવી હતી.

સમાજમેરા અંતે રાષ્ટ્રમેરાતા એવો મોધ આપ્યો છે કે ત્યાની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપર મુજબ થતી તેમજ આર્ય જાળવવાની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લીધી છે જીજ્ઞા જૈનાચાએ પોતાના પ્રતિમા તૈયાર કરાવવામા, જૈનોને અદર અદર તડાની મારવામા અને ‘શાસનત્રેમી’ અને ‘શાસનનોહી’ એવા બાગ પાડવામા ધર્મની એવા અને વિજય માને છે, ત્યારે શ્રી વિજયવલ્લભસુરિજી, શ્રી વિદ્યાવિજયજી અને શ્રી. વિજયેન્દ્રસુરિ જેવા ધર્મ શુરના બોલ જૈનવર્મને વડુ જવવત થનારો છે.’

આની જ ગીતે ‘જૈન જયોતિ’ પર પોતાના તા ૨૧ ઓગસ્ટ ૧૯૭૭ ના અકમા પણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી આદિની સેવાની નોંધ લીધી હતી

“લોકજાગૃતિ અને ધર્મપ્રચાર માટે જૈન સાધુઓનું વચસ્વળ્ય મોડું સ્વીકારવામા આવ્યું છે.

જૈન સમાજમા સુપ્રસિદ્ધ વક્તા, લેખક અને વિચારક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી અને શાસ્ત્ર મૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી જયતવિજયજી આદિએ સિધ્ધમા પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી જ ત્યાના જૈનોમા તો ઉત્સાહ વ્યાપે તે સ્વાભાવિક હતું, પણ માસાહારી વર્ગ પર પણ તેમનું આકર્ષણ થયું છે તે ઉક્ત મુનિરાજેના વિશાળ દષ્ટિના વ્યાખ્યાનોથી ધર્મ અંગેની તેમની અહિંસા દષ્ટિ કંઈક અપૂર્વ યતી બેવાઈ છે.

મુનિરાજશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અનેક સમાજ સુધારણા કાર્યો હાથ ધરવામા આવ્યા હતા બેકારો અને દુષ્ટીઓને રાત આપવાનું, ડીરેક્ટરી કરવાનું, અને સાહિત્ય પ્રકાશન જેના કામ મદદથી આગળ વધી રહ્યા છે.

કરાચીના જૈનોમાં પ્રસરી રહેલા ઉત્સાહ મિવાય જૈનેતરોમાં પ્રસરી રહેલો ઉત્સાહ ઓછો નોંધપાત્ર નથી. એક જૈન સાધુ પોતાનાં જ્ઞાન અને ક્રિયા દ્વારા જૈનેતરોમાં પણ કેવો પ્રભાવ પાડી શકે છે તેનું આ ખરેખર ઉદાહરણ જ કહી શકાય.

‘ મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીની ધર્મપ્રચારતી ધમરા અપૂર્વ છે. તેઓ સવારથી સાંજ સુધી ખાન-પાન જૂલી આની પાછળ વ્યત્ન છે. ’

કરાચીના ‘ પારસી સંસાર ’ પત્રે પોતાના તા. ૩૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ના અંકમાં નોંધ લીધી હતી:

‘ મહારાજશ્રીના ધાર્મિક, નૈતિક તથા સામાજિક વિચારો સૌને પ્રિય થઈ પડ્યા છે. અને તેને લઈને તેઓ જે કાર્ય હાથ ધરે છે, તેમાં તે ક્ષેત્રમંદ નીવડે છે. મહારાજશ્રીને હજુ કરાચી આવે ચાર જ માસ થયા છે અને આટલા ટૂંક સમયમાં અપરિચિત અને અજાણુ બ્યક્તિ પાસેથી ઘણાં સારાં કામની આચા ન રાખી શકાય, તો પણ આ મુનિરાજ અનેક મુશ્કેલીઓ તથા અગવડો વેડીને પણ કરાચીમાં જે જગ્યાં કાર્યો કરી શક્યા છે તેમાંના નીચેનાં મુખ્ય છે:—

(૧) તેમનાં પૃથાસ જેટલાં માર્વાજનિક વ્યાખ્યાનો, ચર્ચા છે, જેનો જૈન તથા જૈનેતરોએ સારો લાભ ઉઠાવ્યો છે.

(૨) અનેક જીજ્ઞાસુઓએ મહારાજશ્રીની મુક્તાકાંત લઈ પોતાની સંકળિત સમાધાન મેળવી તેમનાં જ્ઞાનનો સારો લાભ ઉઠાવ્યો છે.

(૩) આર્થસમાજના સંમેલનમાં થયેલ જીવલેણ પરિવહના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારો પ્રભાવ પાડ્યો હતો.

- (૪) સ્થાનકવાસી સંઘમાં અસંજ્ઞિ હોતી તે મટાકવા મહારાજ-શ્રીએ ધજો પ્રપત્ન કર્યો હતો, એટલું જ નહિ પણ સ્થાનક-વાસી બાપુઓને પોતાના સમજીને તપસ્વીજીની જે ગોક-સભામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમનું સ્મારક રાખવા જોરજોરથી અપીન કરી પોતાની વિશાળ દૃષ્ટિ અને બધા ઉપરના પોતાના સમભાવનો પરિચય કરાવી આપ્યો હતો.
- (૫) પાશ્વરી બાઈબેલોનાં જે નિર્મત્રણોને માન આપીને તેમની વચમાં બ્યાખ્યાનો આપી સારી જાપ પાડી હતી.
- (૬) જૈન સંઘના નાના તથા મોટા શ્રીમંતો અને માધારણ બધાને એક બીજાનો નજીક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને એ કારણે જ સારામાં સારું ફંડ એકઠું કરવાને તેઓ ચક્રિતમાન થયા હતા.
- (૭) ગરીબોની કાંઈ સંમળીય મથાઈ તપાસ કરાવી તેમને ત્વરે મહત્ત્વ અપાવવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે.
- (૮) નવરાત્રિના દિવસોમાં પશુવધ અટકાવવાને 'જીવહત્યા મંડળ' ને પ્રેરણા કરીને તેમણે સારો શ્રમ લીધો છે.
- (૯) કાયેરોમાં જઈ વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ ઉપદેશ આપી તેમને પોતાનાં કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે.
- (૧૦) નવજીવનોની શક્તિ ખાસવવા એક વક્તુલ વર્ગ તેમની આગેવાની નીચે બાંધી રહ્યો છે અને હમણું દાંવાળી નિમિત્તે ફોડાતા ફટાકડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિશાળોમાં દરીને બાળકો તથા બાળાઓને જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તેનું મહત્ત્વ સારું પરિણામ લેશે એવું શક્ય છે.

દરાચીની શિક્ષણ વિષયક પ્રવૃત્તિમાં પણ મુનિરાજે સારો રસ લીધો હતો. તા. ૧૦-૭-૩૭ના રોજ તેમણે શારદા મંદિર નામની શિક્ષણ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી. તે ઉપરાંત દાંતના દાકતર શ્રી. મનસુખનાથ પટેલની દાંતની દૌલેજ, વીરમાછળ હાઈસ્કૂલ, આંધળાઓની શાળા, માયા ગર્ભ હાઈસ્કૂલ, ઈંગ્લીયરીંગ દૌલેજ, સેનાકુંજ છાત્રાલય વગેરે સ્થળોની પણ મુનિરાજે મુલાકાત બઈ એના કામકાજ બદલ સંતોષ દર્શાવ્યો હતો. મુનિરાજનાં ધન્ય પત્રવાંઓથી આ શાળાના સંચાલકો બધે ધન્ય બન્યા હતા એમ માનતો હતો.

કેટલાંક વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાનો

મુ. નિરાજ વિધાવિનયજીએ પેતાની કરાચીની રિયરતા દરમિયાન અનેક પ્રવચનો આપ્યાં હતાં. તેમાં યે ખાસ અહિંસાના વિષય ઉપર એ સદ્ગુણને આજના લુભને સંજીવની જાદો જેવાં અમોલાં પ્રવચનો આપ્યાં હતાં. તેમાંનાં કેટલાક પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ અહીં આવશ્યક છે.

આગીય મોલોનીયાં આગીય ઇન્સ્ટીટ્યુટના હોદ્દામાં તા. ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૩૭ ના રોજ શ્રી ધર્મદાસ વાઘજાનીના પ્રમુખપણા નીચે ભાઈ ગોવિંદ મીરચંદાનીના પ્રયત્નથી અહિંસા ઉપર એક મુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

ઉપરાંત તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બરે સોલજર ખમરમાં એક પ્રવચન

આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે વીસનગરવાળા ગે. મહાસુખબાઈ મુનીવાળે પણ પ્રામગિક પ્રવચન કર્યું હતું.

તા. ૨૩-૨૪ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના રોજ ખીંવાનાની હોલમાં સિંધી જીવદયા મંડળના આચારા હે. ઈ. પં. ધર્મદેવજીના પ્રમુખપદે બે પ્રવચનો થયાં હતાં.

તા. ૨૪ મી ઓક્ટોબરના રોજ ખાલકદીના હોલમાં શ્રી. જમશેદ મહેતાના પ્રમુખપદે એક વ્યાખ્યાન મુનિરાજે આપ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન માંભજનારાઓમાં માંમાહાર કગનારાઓની જાડુ મોટી સંખ્યા હતી.

તે ઉપરાંત તા. ૧૨ મી મે ૧૯૩૮ થી ૩૦ મી મે ૧૯૩૮ સુધી મુનિરાજ અને એમની મંડળી મક્ષીર ખાતે રહેલી ત્યાંથી બેકાર પરિવ્રમમાં બાગ લેવા સૌ માટે કરાચી આવતાં. તા. ૩૧ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે હોંગોડ પાસેની દાનમીઆ ફેક્ટરીમાં એક દિવસ મુકામ થયો હતો. ઘણાખરા મામાહારી અને મિકેબો આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે. અહીંના પ્રવચનથી પ્રેરાઈને કેટલાક લોકોએ માંમાહારનો ત્યાગ કર્યો હતો.

તા. ૩ જી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના રોજ જૂના કરાચીના સિંધી લોકોના મુખ્ય હતા નસરપુરી સિંધીઓની એક પાઠશાળામાં એક મોટા જલસા નિમિત્તે એકત્ર થયેલા સિંધી શ્રી. પુરૂષો અને બાલક બાલિકાઓના વિગાળ સમૂહમાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ અહિંસા ઉપર એક પ્રવચન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે ઘણા લોકોએ માંમાહારનો ત્યાગ કર્યો હતો.

વિદ્યાવિજયજી જાણે વાણીના અજન્મ જાદુગર છે. એમની વાણીમાં મીઠાશ છે, આકર્ષણ શક્તિ છે, સામાના હૃદય ઉપર અસર કરવાની નાકાત છે. ગુજરાતીમાં એક કહેવત છે કે 'તાકમું તીર માગનારો

તો એમાનંદ જ ! ' વડોદરાના મહાકવિ એમાનંદ ' વિશે વપરાયદું એ વાક્ય આપણે આ મહાન સાધુ પુરુષ માટે જરૂર વાપરી શકીએ. એમની વાણી તીરની માફક ગીધી હૃદયમાં મેસી જાય છે અને શ્રોતાઓ ઉપર અજગ્ય પ્રભાવ પાડે છે.

માયા વક્તાનું કર્તવ્ય જ એ છે. શ્રોતાઓનાં હિંમ જીતે તેજ સાચો વક્તા. એમાં જ એના વક્તાવ્યની સફળતા છે. મુનિરાજ જ્યાં જ્યાં પ્રવચનો કરતા ત્યાં ત્યાં અહિંસાનો અમર સદેરા જુદી જુદી રીતે પ્રસંગોચિત રૂપે પોતાની જાદુબરી વાણી દ્વારા રજૂ કરતા અને આ રીતે એમણે મિથની પ્રજાનાં હિંમ જીતી લીધા હતાં.

: ૬૨ :

સિધી કોલોનીઓમાં

❧

કે રાચી શકેરચી બદારના બામમા સિધી લોકોએ કેટલીક કોલોની વસાવી છે. ‘આમીય કોલોની’ ‘શિકારપુરી કોલોની’ ‘અપર બિધ કોલોની’ વગેરે.

તેની પાસે જ ‘પારસા કોલોની’ તેમજ ‘ગુજરાત નગર આવેલા છે.

આ કોલોનીઓમાં સારા શ્રીમત સિધી લોકોનો વસરાટ છે.

મુનિરાજને જાણ થઈ કે આમીય કોલોનીમાં મામાહારનો પ્રચાર અતિ ઘણો છે, એમને લાગ્યું કે જો એ લોકોના પરિચયમાં અવાય તો એમને ઉપદેશ દઈ શકાય. ના ૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૭૭ સુધી એક અડ વાડિયા માટે એમણે આમીય કોલોનીમાં નિવાસ કર્યો

ગોવિંદ મીરચંદાની, બહેન પાર્વતી એડવાની અને તે વખતના ઠરાચીના લોડ મેયર શ્રી. દુર્ગાદાસ એડવાની વગેરેના પ્રયત્નથી આમીલ કન્યા વિદ્યાલયના મકાનમાં મુકામ રાખવ મા આવ્યો હતો.

એક આવાડિયા દરમિયાન તો વાતાવરણમાં અજળ પથરો થયો. ત્યાંના વસાહતીઓમાં મુનિરાજ માટે અજળ-અપૂર્વ માનની લાગણી ફેલાઈ. એ કહે સિંધી બાઈબહેનોનાં ટોળાં ત્યાં જામવા લાગ્યાં. બિશ્વા આપવા માટે સૌ કોઈ તકપાપડ બની જતા લાગ્યા.

એ બહેનોને ત્યારે મુનિરાજ એમ કહેતા કે : 'તમે તો મચ્છી ગામ ખાઓ છો એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી બિશ્વા ન લેવાય.'

ત્યારે એમનો આત્મા દુભાતો. ઘણાઓ તો પોતાને ત્યાં સાધુમંડળી પધારે એ આશયથી પણ માંસ મચ્છીતો ત્યાજ કરતા.

રાજ યયીઓ થવા લાગી-ધાર્મિક ભાવનાઓના કુચારા મુનિરાજની મેડગંબીર વાણીમાંથી પ્રગટવા લાગ્યા. આત્માની જ્યોત સતેજ થવા લાગી.

૧. 'માંસ ને ખાવાથી બેળ નથી આવતું' એવી દલીલ કરનારાઓ ઠંડાગાર બની જતાં પણ વાતાવરણમાં એકંદરે પરિણામ મુંઝે આવ્યું.

મુનિરાજ વિલાવિન્યજી જેવા જીવનિને શરમાંવે એવા જૈન ધર્મોચાર્યે એ રીતે પ્રજાની બહુ મુંઝે સેવા કરી.

૨. સારતવર્ષને આવાં સેવાના કાર્યો માટે અનેક સાધુ-સંતોની જરૂર છે ને પ્રજાનાં અનિષ્ટોને દૂર કરે-પ્રજાજીવનમાં નવો પ્રાણ સંચાર કરે. અત્માને અમૃત પાવ. દેશમાં નવી જાગૃતિ લાવે.

તે આપણા ધર્મગ્રંથોમાં આ એક વાત તરફ લક્ષ આપે તો ફરી પાછો ભારત દેશ આગાદ બને. કારણ કે એને આમણે રામ, કૃષ્ણ, ક્રીતમ શુદ્ધ, મહાવીર ત્યાગી અને મહાત્મા ગાંધીજી જેવી અમર વિભૂતિઓ અવતરી છે. એમણે સૌએ પોતપોતાના સમયમાં પ્રજામાં નવા પ્રાણ ફુંકવા પ્રયત્નો આદર્યા છે. એ મહાપુરુષોની સેવાઓ ન જૂનાં એરી અજર કે-અમર છે.

સારાં પે 'માનવજાત આજે એવાં મહાપુરુષની રાહ લેખ રહી છે.

મહાત્મા ગાંધીજીની મહાભાવના-જીવનસંદેશ આજે પ્રજાના જીવનમાં ઉતારનાર ખીજા કેટલાક એમના ચુસ્ત અનુયાયીઓ કેવળ પ્રયાગર્થે જ નીકળી પડવાની આજે જરૂર છે. મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની માફક પગપાળો વિહાર કરી આમેગામ જહેરે શહેર પ્રાતે પ્રાત મહાત્માજીના સિધ્ધાંતોનો મુનિરાજ માફક પ્રચાર કરે તો જેમ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ સિધ્ધના દ્વંદ્વ માસાહારીઓના દ્વિનું અજગ પરિવર્તન કર્યું તેવી જ રીતે દેશના ઘણા બાધક-મગિનીઓમાં દિબના અજગ પરિવર્તન થાવ -મહાત્મા ગાંધીજી જેવી પુણ્ય વિભૂતિનો અમર સ દેશ પ્રજાના રામરોમમાં રમવા લાગે.

કુટુંબોએ આ પ્રસંગે મુનિરાજના ધર્મબોધનો ધણો લાભ લઈ સારી મેવા બતાવી હતી.

તે ઉપરાંત કરાચીના નાગરિક હીરાલાલ ગણાત્રા પણ આજ કોલોનીમાં રહેતા હતા. તેમણે પણ મારો ભક્તિભાવ દર્શાવ્યો હતો.

બીજું ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી બિમાર પડી ગયા. દાકતરે એમને ગુજરાતનગરમાં રહેવાની સલાહ આપી. દાકતરની સલાહ પ્રમાણે તેમણે ગુજરાતનગરમાં એક પંતળીના બંગલામાં નિવાસ કર્યો. ત્યારબાદ તા. ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી કરાચીના એક પંતળીના બાપારી શેઠ રાધાકિશન પાશ્વરજી એમને ખૂબ આમ્રદ કરી અપર સિંધ કોલોનીમાં ખેતાને બંધે લઈ ગયા.

શેઠ રાધાકિશનને મુનિરાજ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ અનન્ય હતો. તેમનું આખું કુટુંબ નિરાભિમાની અને અધ્યાત્મ હોઈ પાંચ મામ સુધી મુનિરાજનો નિવાસ એમને ત્યાં જ રહ્યો. રાષ્ટ્રભાવનાવાળા શુદ્ધ ખાદીધારી આ કુટુંબની ધર્મભાવના પણ અજમ હતી. આ કોલોનીમાં પણ ધીમે ધીમે અહિંસા પ્રચાર શરૂ કરવામાં આવ્યો અને એને અંગે ઘણા ભાઈબહેનો માંસાહાર છોડતા થઈ ગયા.

: ૬૨ :

કુકડાની પાપી મંથા

૧૧

અ પંચ સ્તુતિથી સમર ભરેલા સારતદેશમાં ઘણી કુમ્ભાઓ પેસી ગઈ છે અને એ કુમ્ભાઓને બંધી

જ આપણી પડતી આવી પહોંચી છે.

આવી જ કુમ્ભા આપણા દેશમાં માંખબેસનાં, ગભીરાંપમાં લાકડું કે એથી બીજી ચીજો બાંધીને જગરજગરીથી દૂધ દાદરાના ઘાતડી વિવાજ તરીકે વાંચી આવે છે. આ વાત ઘણા ઓછા માણસો જાણતા હશે.

આ વાત જાણતા માનવીના રોમ રોમમાં પેદના ચામ એ સ્વાભાવિક છે. બ્યારે-સાંભળવાથી જ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તે પછી એ દેખી તો કેમ શકાય ? લોભ જગતમાં શા શા અનથો નથી કરાવતો ? જગતના બધા જનથોનું મૂળ લોભમાં જ સમાયું છે.

કલકતામાં એક સંસ્થા બીબી ચર્ચ હોર્સ તેણે આ કુરિવાજને બંધ કરાવવા માટે પૂરી કોશીસ કરી છે.

ડૉ. રધુવંશ સહાય તે સંસ્થા તરફથી કરાખી ખાતે આવ્યા હતા. તે વખતે તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૭ ના રોજ એક વિરાટ સભા જેલ વ્યાખ્યાન હોલમાં યોજવામાં આવી હતી. આ સભામાં ધર્મના જોદમાવ વિના પ્રજાના મોટા વર્ગે જાણ લીધે હતો. આ પ્રશ્ન કેમ એક ધર્મ કે જાતનો ન હતો—આ તો પ્રજાનો પોતાનો પ્રશ્ન હતો. સમસ્ત માનવજાતનો પ્રશ્ન હતો.

ડૉ. રધુવંશ સહાયે લંબાણથી કુકાના સ્વાતંત્રી રિવાજનું કડક ચિત્ર આલેખ્યું હતું. તેનો મહત્વનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

‘ જુદા જુદા સ્થળે કુકાને જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સિંધમાં ત્રણ નામથી એ ઓળખાય છે. આ રિવાજ હેતુ ૮૦ વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે. એ અટકાવવા માટે ધારાસભામાં કુકા ખીસ પેશ કરવામાં આવ્યું છે. ’

છાંટે છાંટે આંચળમાથી ચૂસી લે છે. અને વધુ વખત મરાખવામાં આવે તો લોહી પણ નીકળે, પણ ગાયો એટલી બધી પિયાનાંમાં મસ્ત બને છે કે કાંઈ કહેવાની વ્રાત નહિ.

“તાનસેનનાં જમાનામાં કહે છે કે એવી સંગીત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાંની સાથે જંગલનાં જનવરો, હરણ વગેરે ખેંચાઈને જમાયતાં અને ગાયન બંધ થતાં જ તેઓ અદ્યથ ધઈ જતાં હતાં. પશ્ચિમના ખેતીકારો ધુવડને ગળે પોતાના ખેતરમાં એમાંથી સારી રખેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જંગલી જનવરોની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જે આપણા ડોમેન્ટિક પ્રાણીઓની પણ સંભાળ ન લેઈએ તો આપણા જેવા ખેપરના ખીજ કોણ કહેવાય ?”

“કેટલાંક મુસલમાન ભાઈઓ આ રિવાજની વિરુદ્ધ છે.”

ત્યારમાઠ કુકાની પ્રથાનો વિરોધ કરનારો, સિંધ મવર્નમેન્ટ, મ્યુનિસિપાલીટી, તેમજ લોકલબોર્ડને આ પ્રથા અટકાવવા માટે કાયદો બનાવવા ભલામણ કરનારો, દૂધની મારકેટમાં વેટરનરી ઈન્સ્પેક્ટરો ગોકળી દૂધની તપાસ કરવાની ભલામણ કરનારો, દૂધ કુકાથી કાઢેલ માયુમ પડે તો તે જનવરોને પાંજરાપોળમાં મોકલવાં અને દૂધ કાઢનારને સજા કરવાની ભલામણ કરનારો વગેરે દરાવો કરવામાં આવ્યા હતા.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી આ સભાના અધ્યક્ષથાને હતા. તેમણે પોતાની અસરકારક વાણીમાં વાતાવરણને પીગળાવે એવું પ્રાસંગિક છતાં સચોટ પ્રવચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે :—

“કુકનો રિવાજ ત્રાસદાયક અને હાનિકર છે. વધુ દૂધ કાઢવાની લાનચમા માણસો આવાં હાનકા કામો કરી રહ્યા છે.

આ બાબતમાં આપણે ઊંડો વિચાર કરીએ તો જણાયા વિના નહિ રહે કે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લોભ પ્રવૃત્તિ રહેલી છે ? સ્વાર્થવૃત્તિ માણસો પામે અનેક પાપો કરાવે છે. ધારો કે એક હિંદુ છે. તે ગૌપૂજા કરે છે. ગાયો પર હાંમેચાં હાથ ફેરવે છે, તેનું બહુમાન કરે છે. પણ એ જ ગાય જ્યારે દૂધ દેતી બંધ થાય છે ત્યારે એને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે. ત્યારે ખરીદનારાઓમાં કસાઈનો દલાલ બીજા કરતાં બે રૂપિયા વધારે આપશે તો તેને દેતાં તે જરા પણ અચક્ષે નહિ, જાણે છે કે આ ગાય પર કસાઈની છરી ફરશે, પણ એને બે રૂપિયાનો લોભ આંધળો બનાવે છે.

: ૧૩ :

જૈન ધર્મ પ્રવૃત્તિ

ॐ :

સાચાં જૈન સાધુઓં જ્યાં જ્યાં વિહાર કરે છે ત્યાં ત્યાં સાધુતાના સંસ્કાર સ્થળે જાય છે. ત્યાંની પ્રજામાં એતના પૂરે છે. અને તેમાં ય જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે છે ત્યાં ત્યાં ધાર્મિક પ્રવૃત્તિને વેગ આપવાનો સંપૂર્ણ પ્રયત્ન કરે છે. અને સાધુઓનું કર્તવ્ય શું ? માનવીને ધર્મને માર્ગે વાળવો ! અને ધર્મ એટલે શું ? શરજ. માનવી પોતાની સાચી શરજ જાગવતો થાય એ, દષ્ટિએ એના જીવનપથને અજવાળવો અને સમસ્ત માનવ જાતનાં કષ્ટ કાપવાં એ જ સાધુઓને

દેશની ધાર્મિક અરાજકતાનો હિસાબ નથી. ધર્મના બહાના નીચે ઘણી અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. એ પ્રવૃત્તિઓમાં કઠીપૂજકનાતું ઘણું મોટું પ્રમાણ દાખલ થઈ ગયું છે. અને તેને સીધે આજના વિચારકો અને નવયુવકોને તેના પ્રત્યે બહુ અભિરૂચિ ન થાય એ સ્વભાવિક છે.

જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો અને એની ધાર્મિક ક્રિયામાં જૈન ધર્મના બધા જ અનુયાયીઓએ માનવું જોઈએ. સામાયિક, પ્રતિષ્ઠમણ, પૌષધ અને એવી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં નહિ માનનારા લોકો તો એાછા જ હશે. પરંતુ એ ક્રિયાઓનું સાચું રહસ્ય નહિ મમજવાને કારણે ગાહરિયા પ્રવાહની માફક એ ક્રિયાઓ થઈ રહી છે.

: ૬૪ :

જીવહયા પરિપદ

સ મ ૧૯૩૬ માં દરાચી ખાતે આર્થસમાજનો સત્તાઞ્ચ મહોત્સવ ઉજવવામાં આયોજીતો અને એને અંગે આર્થસમાજ તરફથી તા ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૬ ના રોજ જીવહયા પરિપદની યોજના પણ કરવામાં આવી હતી.

દરાચી આર્થસમાજના આગેવાન કાર્યકર્તાઓ શ્રી તારાચંદ ગજરા, પ. લોકનાયક, સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી, સ્વામી સંપૂર્ણાનંદજી, પ. કેશવજી, શ્રી નરસિંહજી વગેરેએ એ માટે મારી જહેમત લેવાની હતી.

એમાં ઘણા મહત્વના દરારો કરવામાં આવ્યા હતા -

- (૧) હિંદનારીઓને માસાહાર બંધ કરવાની વિનંતિ કરનારો.
  - (૨) દેશોને ચરવાની જગા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનંતિ કરનારો.
  - (૩) સુધરાઈ દૂતરા અને ઉદરોને પકડાથી તેનો નિર્દયતા પૂર્વક નાશ કરે છે એ પ્રથા રોકવાની સૂચના કરનારો.
  - (૪) ગાયબે મોના ગર્ભાશયમાં સાકડું ધાસી કુકડા દ્વારા દૂધ કાઢવામાં આવે છે અને તેની સત્તામણી કરવામાં આવે છે તેનો વિરોધ કરનારો.
  - (૫) લાહોરમાં થનારા કસાઈખાતાને કોઈ પણ ઉપાયે બંધ કરવાની વિનંતિ કરનારો.
  - (૬) બલિદાનની પ્રથા સામે વિવેચ કરનારો.
- એમ અમત્તના દરારો કરવામાં આવ્યા હતા.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પ્રમુખપદેથી પ્રવચન કરતાં જથ્થાભુત ઉત્તરે કે. -

“ ભાઈઓ અને બહેનો !

• ‘દયા’ના સળધમાં કંઈક કહું તે પહેલાં પાંચમાં દરારના સળધમાં થોડો ખુલાસો કરવા ચાહું છું.

“મને એવા બરોસાફાર ખગર મળ્યા છે કે મોટા શિવરતન મોહોતાએ આ કતલખાનાનો ઠેકો લેવાથી હાય ઉદાની લીધો છે-આ વાત

જો સાચી હોય, તો આપણે ખરેખર ખુદી થઈશું, કેમ કે તેઓ હિંદુ તરીકે પોતાના કર્તવ્યને સમજતા છે.

પરંતુ તેની સાથે જ સાથે જ હકીકત મેં સાંભળી છે તે ઉપરથી તો મને ઘણું દુઃખ થયું છે. તે હકીકત એવી છે કે એક જૈન ગૃહસ્થે આ ઠસાઈ ખાનાના કોંટ્રાક્ટ માટે પોતાનું ટેન્ડર ભર્યું છે. આ જૈન ગૃહસ્થે જો કે દિંગબર કહેવાય છે, છતાં જો તેમણે ટેન્ડર ભર્યાની વાત સાચી હોય તો, ખરેખર જૈન તરીકે તે એક ભયંકર કવંક જેવું છે. પૈસાનો લોભ શાં પાપ નથી કરાવી શકતો ? અથવા ખીંધી યા આડકતરી રીતે કયા પાપને પોષણ નથી અપાવતો એનું આ ઉદાહરણ છે.

અમારા જ દેશના સાચા ધનનો (પશુ ધનનો) એક યા બીજી રીતે નાશ કરવામાં ઉત્તેજન આપવા, અહિંમાનો દાવો કરવા છતાં ધોર હિંસાના કૃત્યોને એક યા બીજી રીતે ઉત્તેજન આપવા આપણા જ બાઈઓ આગળ આવે, એના જેવો દુઃખનો વિષય બીજો કયો હોઈ શકે ?

જો લોકો બીજા જીવો પર નિર્દયતા વાપરે છે તેઓ ખરી રીતે પોતાની ખરાબર બીજા જીવોને સમજતા નથી. સંસારના નાના કે મોટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા ઇચ્છે છે. મરવાને કોઈ ચહાતું નથી. આપણે જીવવાને ઇચ્છતા હોઈએ, તો બીજાને જીવવા દેવા જોઈએ. ' જીવો અને જીવવા દો ' આ સૂત્રને જો હંમેશાં હૃદયમાં રાખવામાં આવે તો માણસ ઘણા પાપોથી બચી બચ, ઘણી હિંસાથી બચી બચ.

મહાત્માભાવો ! હિંદુસ્તાન એ તો ધર્મક્ષેત્ર છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમાં અત્યારે કેટલાં યોર પાપો થઈ રહ્યા છે ? તે

પાપોના પ્રાચીન આપણે બોમવી રહ્યાં છીએ. માટે જો તમારે સુખી થવું હોય, તો લોભ ઓછો કરો, પાપ ઓછાં કરો. જીવો પર દયા કરો.

બહેનો અને બાપ્તિઓ ! જરા પૂર્વ સમયનો ઇતિહાસ તો તપાસો. વ્યકત્તરના સમયમાં હિંદુસ્તાન દેશ કેટલો બધો સુખી હતો ! તેણે પશુવધ બધ કયો હતો જુદમી કરો બધ કયો હતા. ખેતીને માટે બરપૂર જમીન હતી. મનુષ્યના જીવનને ઉપયોગી દૂધ, દહિં. અનાજ, વસ્ત્ર પુષ્કળ મળતાં હતાં. ૧ રા. ના ૨૭૦ રતલ ઘઉં મળે; ૧ રા. નું ૮૫ રતલ દૂધ મળે; ૧ રા. નું ૨૧ શેર ઘી મળે. એ હિંદુસ્તાનને બીજુ શું જોઈએ ? આજની શી દશા છે તે સમજાવવાની જરૂર છે ખરી !'

: ૧૫ :

નવરાત્રિ-હિંસાનિષેવ પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિ એટલે નારીજીવનનો મહામહોત્સવ-આ પ્રસંગે જગનજનેતા જગદ માનો મહોત્સવ હિંદુઓનો મોટો ભાગ આતુરતાથી ઉજવે છે અને એ રીતે આત્માને સંતોષે છે

પણ જગદબાની પૂજનને નામે કેટલાક હિંસાના અનિષ્ટ તત્ત્વો પણ સંસારમાં દાખલ થઈ ગયા છે એની આગળ પાડા-મકરા, ઘેટા-કુડાનો ભોગ આપવામાં આવે છે. આ પ્રથા કેટલાક માસાહારી પુત્રરી-ઓએ માગીના દેહને માગીથી પોષવાની ખાતર ઊભી કરી હોય એમ લાગે છે બાપો જે જગદબા છે-જગતની માતા છે-તે આવી હિંસાથી તૃપ્ત થાય ખરી ? હોયદુ એના હૈયામાં તો પારાવાર વેદના થાય ? એક માં પોતાના સંતાનને મારફી ખરી ? તો પછી આવા જગદબાના સંદિર્ભા આગ પશુઓના મલિદાન અપાયા એ કેટલું હચકટ અને નીચ કાર્ય છે ?

મુનિરાજના પણ સાંભળવામાં આવ્યું કે દરાર્થીમાં નવરાત્રિ ઉત્સવ રમઝટથી ઉજવાય છે. પણ દેડ, બંગી, વાધરી, કોળી, ચમાર, બીજ વગેરે અગાની લોકો પોતપોતાના મટોદલાઓમાં અને ઠેટલાક પોતપોતાનાં રહેવાનાં ઘરોમાં પણ માતાને નામે નવરાત્રિની પૂજામાં આફમથી દશમ મુધી ઘેર હિંસા કરે છે.

અને એ સાંભળી અહિંસાના પરમ ઉપાસક મુનિરાજ વિદ્યાવિનયજીવું હૈયું ધ્રુવું—એમને પારાવાર વેદના થઈ. આ શું ? આને વીસમી સદીમાં પણ પ્રજા કેટલી અજ્ઞાનમય છે ? જ્ઞાનનો પ્રકાશ હજી જાણે ઘણે દૂર છે. સર્વત્ર શું અંધકાર વ્યાપ્યો છે ? અને એમનો આત્મા પોષારી ઉદયોઃ ‘આ અનિષ્ટ પ્રથા બંધ થવી જોઈએ.’ માતાની પૂજામાં સેંકડો જીવોનો સંહાર શા માટે થવો જોઈએ ?

મસાર' ને 'હિંમેયુ' જેવા વર્તમાનપત્રોએ પણ આ પ્રવૃત્તિને ઘણો વેગ આપ્યો.

અને આ ગીતે આરેથી પ્રવૃત્તિઓનું પરિણામ ધાર્યા કરતાં પણ વધારે મુર આપ્યું જરા જરા પડેરાઓ જેમા-જામા આપ રહતાં ત્યાં ત્યાં એક પણ છવની હિંમત ધવા પામી નહોતી કેમકે અમે તો કાયમને માટે હિંસા નહિ કરવાની લેણીએ પ્રતિજ્ઞા લીધી.

આ બધું મુનિરાજની અજન્મ શક્તિને આભારી હતું.

નવરાત્રિમા પશુરધ મધ કરાવવાની, શાન્ત પડેરા અને ઉપદેશની જે પ્રવૃત્તિ આદી, એમા અનેક પ્રકારના અનુભવો પણ મળ્યાં આવ્યા અને પ્રમગ્નો પૈયીના એક પ્રસંગનો જ અહીં ઉલ્લેખ કરીશું.

વાવગી મેમની એ બાધ—જેને જેતા જ કપારી છુટે—અંતરે હૃદયના માનવી ખી પણ જાય—એ ધોમીવાદની બાજુમા આવેની ખોપ રામીનની પાછળની વાડીવાડમા રહેતી આ બાધ લોટા ભરીભરીને આગ પાચ બકરાઓનું લોહી પી જતી આ બાધએ પડેના તો ખૂન હઠ પગી, પણ મુનિરાજ પોતાતો પ્રયત્ન ન ઠોડયો એ દિવસ વિદ્યાવિજયજી કેટનાક મૂલ્યો સાથે તેને ત્યાં ગયા આ બાધએ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી આગળ ખૂન ધૂણ્યા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવડુ મોટું મહાજન પવાયું છે તો હું માતાની આમજ ક્યારે પણ છવ વધ નહિ કડ અને અમારી આખી કામમાયી આ રિવાજ દૂર થાય એમ ટાંચીવ કરીશ.

આનું નામ મિહિ મુનિરાજના દર્શન માત્રથી—આ પાપી બાધનો

અનખ જોવો... કંપી સકાય એવો હૃદયપટો થયો.

તેવી જ રીતે ફટાકડાની અનિષ્ટ પ્રયા પણ મુનિરાજના પ્રયત્નથી
બંધ થઈ હતી ને કરાચી સહેરના ફટાકડા વેચનારા દુકાને જેમ જેમ
બગાસા ખાવા લાગ્યા હતા.

સાચા સાધુઓના ન્યાં નના પગલા પડે છે ત્યાં ત્યાંની ધરતી
પુણ્યવંતી બને છે.

: ૬૬ :

દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

દી

ક્ષાઓ વિશે છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોથી જૈન મહાજમાં મોટા મનભેદ પેદા થયો છે. કેટલાક યુવાનો તો એમાં માનતા જ

નથી એટલું જ નહિ, તેઓ તો સાધુઓની સંસ્થાની આવશ્યકતાને પણ અસ્વીકાર કરે છે. કેટલાક યુવાનો સાધુઓની જરૂરિયાતને માન્ય ગણે છે. પણ એ માટે લાલક માણ્યો સાધુપદ ગ્રીકારે એમ ધમ્મે છે. અવગત સાધુની જગમદારી મહાન હોય છે. એ પદની મહત્તા પણ મોગી છે. એ જગમદારી અને એ મહત્તા સાધુ ન સમજે તો એ સાધુ નથી. સાધુતાના સ્વાંગ નીચે મંસારી છે-સસારીથી અધમ છે. અને એવો માનવી સાધુના ગ્રાગ નીચે જગતની કુમેવા કરે છે. જગતને ઉન્નતિને માર્ગે લઇ જવાને બદલે અવનતિને માર્ગે લઇ જાય છે. દીક્ષા દેનાર ગુરુમાં પણ એ માટેની યોગ્યતાની આવશ્યકતા છે. જૈન શાસ્ત્રકારોએ દીક્ષા

આપનાર અને દીક્ષા લેનાર બંનેમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઈએ તેનું વિગતારથી વર્ણન કર્યું છે અપનાદ તો હોત જ. યોગ્ય માણસ પણ નીચા લીધા પછી અયોગ્ય નીવડી શકે છે અને અયોગ્ય માણસ પણ દીક્ષા લીધા પછી ગુણ ભાગદર્શન અંગે પોતાનો ઉત્કર્ષ માની શકે છે.

કરાચીમાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના ગુરુદેવ વિજયધર્મચરિત્રની ૫૬૨મી જાપંતો હતી. તે પ્રસંગે સ્વમહાવાદ્યી બે ઉદયપુરી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. તેમાં રૂપનાથજી બનોરિયા વિદ્યાવિજયજીના જૂના પરિચિત ગૃહસ્થ હતા. તેમની સાથે એક ત્રીમ વર્ષની ઉંમરનો મેનાડી ગૃહસ્થ હતો તેનું નામ રણજીતમિહ. રૂપનાથજીએ એને દીક્ષાના ઉમેદવાર તરીકે વિદ્યાવિજયજી આગળ ઓળખાવ્યો.

અને બધી જાગી તૈયારીઓ થઈ ગઈ

તેજ પ્રમ જે પુષ્પરાજ બારણા નામનો સુવક પણ દીક્ષા લેવા માટે
મુ મંડળી આવી પહોંચ્યો એના બાઈની અનુમતિ મળતા અને દીક્ષા
આપવા માટે પણ તૈયારીઓ કરવામાં આવી

બંનેને દીક્ષા આપવામાં આવી આજે એ બંને જાણે મ સારમાથી
માનુતાના એવાન ઉપર પચ માન્યા એ પચના બાઈકની પા પા પગલી
જેવા કહી ગયા

શ્રદ્ધાળુ શ્રોતાઓ એમાં ચિત્ત પરોવીને બ્યાગે જ્ઞાનગોષ્ઠિને અતરમાં ઉતારતા હોય અને એને અંગે ચર્ચા થતી હોય ત્યારે એનો રંગ અગમ બને છે. દેશમાં બાવનાનો મહેરામણ બળે ઉઠાગે ચડે છે. આત્માને ભક્તિ ને જ્ઞાનનાં અર્બોદિક નીરમા બળે રન્ધાન કરાવે છે—એને બપરહિત—વિશુદ્ધ બનાવે છે.

આવે! અનેરો જ્ઞાનદંડ જામ્યો હતો ત્યાં એક ભાઈ આવી મુનિરાજને બહાર બોલાવી ગયા ને કહ્યું :

‘ રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાયચંદ્ર કુવાડિયાને મોકલો. એમ શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ મરહીયા ટેલિફોન દ્વારા કહેવાયે છે. ’

મુનિરાજ માટે આ સમાચાર નવા હતા. એમણે સ્વપ્નામાં યે નહોતું ધાધું કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હશે. મુનિરાજને જવાનું આખેલું

‘ જતો હોય તો તેને જવા દેજો. જરા યે રોકશો નહિ. ’

પુનઃ મુનિરાજ અંદર આવ્યા અને પોતાની જ્ઞાનગોષ્ઠી શરૂ કરી અને જરા રંગ જામ્યો ત્યાં બીજા એક માણસે આવીને એમને બહાર બોલાવી જણાવ્યું :

‘ ટી. જી. શાહે આપેલાં કપડાં પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખગર આપો કે રેલ્વેના કંટ્રોલર હરગોવિંદભાઈ એને અટકાવે. ’

વિદ્યાવિજયજીએ જવાનું આપ્યો :

‘ શ્રી. જયંતવિજયજી મહારાજને કહો કે એને રોકવાની જરૂર નથી. ’

એટલું કહી મુનિરાજ પોતાના રથને આવી પુનઃ જાનચર્યામાં પડ્યા.

અંદર બેઠેલા કોઈને આ સંઘર્ષો જરાયે જાણ થઈ ન હતી.

પણ મછી ગામમાં કોલાહલ થયો ને સંઘર્ષો બોડ ઉપર વાત આવી ત્યારે જ મુનિરાજ પાસે બેઠેલા સૌને એ વાતની જાણ થઈ.

બીજો દિવસે સૌએ મુનિરાજને પૂછ્યું:

‘આ બધું ક્યારે બન્યું?’

મુનિરાજે જવાબ આપ્યો.

‘આપણે કાંઈ ચર્ચા કરતા હતા તે વખતે.’

સૌના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો

મુનિરાજે સૌને કહ્યું:

‘આમાં નવાઈ પામવાની વાત નથી. જીવનની સંધ્યાને કાંઠે ઉભેલા સાઈ-સાઈ વર્ષના વૃદ્ધ પુરોહો પણ ધોર પાપ જાગૃત થવાથી આવ્યા જાય છે તો પછી આ વિચારને શું કહેવું? એમાં એનો જરાયે દોષ નથી. સાધુતાના સ્વાંગ નીચે એ અધમ લીલા આચરત તેનાં કરતાં એ આવ્યો ગયો એ ઘણું જ સાઈ થયું.’

હું તો દીક્ષા આપતાં પડેનાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતો ન આવ્યો છું કે જેને સાચા વૈરાગ્ય હોય, જેને ચારિત્ર્ય પામ્યું હોય, જેને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણે જ માન્ય અનરથાભા રહેવું જોઈએ.

અમારે ત્યાં નાનો દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે. નાનો દીક્ષા આપવાનો હેતુ જ એ છે કે મહિનાઓના હમેશી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં મુધી કોઈનું મન ચપલમાન થાય અને તે ધરબેગે થાય તો એમાં હું કંઈ મહત્ત્વ જોતો નથી. કર્મની વિચિત્રતાઓને આંતરિયા તમામ જીવે હોય છે. ઉત્તમ શુદ્ધચાત્રમમાં રહેતો માણસ બલિચંદ્રી મને યા કોઈની છાંયરી કાઢતો જાય, તો તે વખતે આપણે એમ જ કહીએ કે બિચારના પાપને ઉદ્ધર છે. વળી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫ ૦૫ કે તેથી વધારે વર્ષો મુધી ચારિત્ર્ય પામ્યા પછી પણ કોઈ પ્રમત્ત પાપના ઉચ્ચથી મતિત થાય તો તેને કાલુ રોકવા જનાર છે કે આ જમાનામાં આનું બને છે એવું નથી. હમેશા સસારગે એમના અને સદુઓમાં આવી સ્થિતિઓ થઈ આવી છે. આ બધું કર્મની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે.

: ૧૭ :

સામાજિક પ્રવૃત્તિ

મુનિરાજ નિર્ધાવિજયજીના દરારીના વસાહત કમિયન
તેઓશ્રીએ સિ ધના ગવર્નર મર લેન્ડ ટેન્ડ એનાનસાકેની
તા ૨-૬-૩૭, ૨૧-૭-૩૮ અને ૧૨-૧-૩૯ એમ

અણ વાઈ મુનાકાલ લીધી હતી

આ લોકમિન ઉદાર અ ગ્રેજ અધિકારીના કૈવામા મુનિરાજને માટે
માનની નાગરુ ઉપવા થઈ હતી અને પ્રત્યેક મુનાકાલ પ્રસ જે મુનિરાજને
પૂરતો મમમ આપી એમણે જનધર્મને લગતી નમામ જામતો અવલુ કરો
હતી અને સારી નાગરુ બચત કરી હતી.

એમ આ દિવસો કેવળ લેનો માટે દોષી કે તરીકે મંજુર કર્યા છે પણ વિદ્યાવિજયજી કહેતા કે મહાવીર જયંતીનો દિવસ જનરત દોષી કે તરીકે મંજુર થાય. પરંતુ મિંધમાં જેની મંજૂઆ ઓછી છે એવું કહેવામાં આવ્યું. મુનિરાજે જણાવ્યું

‘ ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર લેનોની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં જૈન કામ એક મોટી, ઉદાર અને સાતિ પ્રિય છે એ દ્રષ્ટિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો જનરત દોષી કે તરીકે મંજુર કરે એ ગવર્નમેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્નર માહેમે આ મંજૂરી પોતાથી જનરતું કરવાને વચન આપ્યું હતું.

આ ઉપરાંત સિધ ગવર્નરે મુનિમંડળીના કહેલ તરફના વિહાર માટે એમની સાથે જનાર ગૃહસ્થોની મંડળીને માટે લેખતી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા પોલીસ ખાતાને જવાબલુ કરી હતી. તેને કારણે મુનિરાજ શ્રી. જયંતવિજયજીને અને પછીના વર્ષે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીને કહેલ જવા માટે ઘણી જ અનુકુળતા મળી હતી.

શ્રી. હિંમાશુ વિજયજી સ્મારક

હિંમાશુવિજયજી જેવા ચારિત્રવાન વિદ્વાન સાધુનો હોવા ખાતે સ્વર્ગવાય થયો એ સૌને માટે દુઃખનો વિષય હતો-એમના સ્વર્ગવાસને ખીજે દિવસે તેમના સ્મારક ફંડની શરૂઆત થઈ હતી. હોવાના સઘે પોતાના તરફથી શ્રી. હિંમાશુ વિજયજીની એક દેરી અને પાદુશ રાખીને સ્મારક કાયમ રાખવાનું જાહેર કર્યું હતું.

હરાચીમાં આવ્યા પછી ત્યાં પણ સ્મારક પ્રવૃત્તિ ઉપાડવામાં આવી- શ્રી. હિંમાશુ વિજયજી મંથમાળા સર કરવી અને ઉગ્ગજનની શ્રી વિજય-

ધર્મસૂરિ જેનું અંચમાળાની ઉપઅંચમાંના તરીકે એને જોડી દેવી એવો નિર્ણય થયો. કરાચી સંધે આં : સ્મારક માટે રૂપિયા બે હજારની રકમ એકઠી કરી અને પાટડી મારવાડના એક ગૃહસ્થ શેઠ તારાચંદજી સાંકત્ત-જીએ રૂપિયા અગીઆરસો આપ્યા. મુંબઈથી પણ પંદરસો સોળસો રૂપિયાની રકમ ભેગી થઈ. તે ઉપરાંત અમદાવાદ, દેહગામ, મિરોહી બથેથી પણ રકમો આવી પહોંચી આમ એકંદરે સાત હજારનો હાથો ભેગો થયો. અને અંચ-માળાનું કાંપ શરૂ કરવામાં આવ્યું અને એ દ્વારા શ્રી. હિર્માંશુવિજયજીનો પ્રગટ-અપ્રગટ લેખોએ પોતાના પોપચાં ઉઘાડી અંધારાને પ્રસિધ્ધતો પ્રકાશ જોયો.

આ ઉપરાંત મુનિરાજે કરાચીના ટુંકા વસવાટ દરમિયાન અનેક-વિધ પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાનો હાથો નોંધાવ્યો હતો. જાણે કરાચીના સામાજિક અને ધાર્મિક જીવનમાં નવો પ્રાણ ન ફુંકાયો હોય ! જાણે કરાચીના આંગણે ટોપ અવધૂત પ્રજાને જાગૃત કરવા ન આવ્યો હોય ! જાણે કરાચીના જાગ્ય ન જાગી જીવ્યાં હોય એમ કરાચીનું વાતાવરણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની ધાર્મિક અને સામાજિક-અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓથી ગાજ રહ્યું હતું.

કરાચીના યુવાનોને જાગૃત કરવા માટે મુનિરાજ તરફથી રાતના ૯-૧૦ વાગતાં સુધી જ્ઞાનચર્ચા રાખવામાં આવતી. એમાં આજના યુવાન માનસના ધાર્મિક તેમજ સામાજિક વિચારો કયે માર્ગે જઈ રહ્યા છે એનો અભ્યાસ કરવાની મુનિરાજને તક મળી. અને એને અગે એમને પ્રસંગોપાત લેખના કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવવામાં આવતું. અને આને અગે યુવાનોની પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા માટે એક વકતૃત્વ વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો. આ વકતૃત્વવર્ગમાં યુવાનો ઉપરાંત વૃદ્ધો પણ રસ લેવા લાગ્યા. જોતો ઉપરાંત જોતેતર યુવાનોનાં પગમાં પણ પડવા લાગ્યાં. જ્યાં જ્ઞાનપુષ્પની ફેરમ લહેરાતી હોય

ત્યાં એની અનોખી સુવાસથી આકર્ષાઈ સૌ ટોછ ટોડી આવે એ સ્વાભાવિક છે. મુનિરાજનાં જાનની સુવાસ આખા થે દરત્વીમાં મહેક મહેક મહેકી રહી હતી. મોના હૈયાને મહેકાવી રહી હતી.

અને વક્તવ્યવર્ગમાંથી યુવક પરિવહ બોધાવવાનો વિચાર જન્મ્યો અને એ પરિવહ બોધાવવા માટે તા. ૫ : ૨ : ૩૮ના મેજ 'જૈનયુવક મંથ' ની સ્થાપના કરવામાં આવી. હતા એમાં 'હાસાઈ' અને 'ઝાસાવાડી' આવા તક મુનિરાજની દષ્ટિ લેઈ શકી. અને એમને દુઃખ થયું. એને અગે યુવકોની પ્રવૃત્તિ શિથિલ થઈ ગઈ. હતા એ યુવકસ ધની પ્રવૃત્તિ અવારનવાર ત્યાં આપુ હતી.

: ૬૮ :

વિભુતિઓની જયંતીઓ

વિદ્યારિજયજીને પોતાના પુણ્ય ગુણે વ્રિજવધર્મસુરિશ્વરજી માટે એકદં ભક્તિભાવ છે એ વિરે આગળ વિનંતરથી સખવામાં આવ્યું છે.

પોતે જે જે અંગે ચતુર્માસ કરે છે ત્યાં ત્યાં ભાદ્રપદ માસનાં શુકલ પક્ષમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ તેઓ આદરના ભાદ્રપદ સુદ અગિયારસને દિવસે અકમર પ્રમોદક, નગતગુરુ શ્રી હિર ગિજવસરિજીની જયંતી આવે છે. અને ભારવા સુ. ચૌદશના રોજ અર્ગચ શ્રી વિન્ધવધર્મસુરિ મહારાજની પુણ્યતિથિ આવે છે.

આજ કાળથી વિદ્યારિજયજી પ્રતિવર્ષ આવશ્યુ વદ અગિયારસથી ભાદરવા વદ એકમ બીજ સુધીના દિવસો ધ્રમ દિવાઓમાં તેમજ સામાજિક

પ્રવૃત્તિમાં વ્યતીત થાવ એ ગીતનો કાર્યક્રમ યોજે છે.

આજે તો જ્યોતીનો પવન ખૂબ વાયો છે. પાગ્લ જ્યોતી કોની હોય ? જોણે પોતાના દેશને કાજે પ્રાણુની આકૃતિ આપી હોય એવા રાષ્ટ્રીરની, જેણે ધર્મને કાજે પોતાના મમત્ર જીવનને ન્યોઝાર ક્યું હોય તેવા ધર્મવીરની અથવા તો જોણે પગથિ પોતાના જીવનનું મમર્પણ ક્યું હોય એવા કોઈ પરોપકારી મહાનુભાવની.

પણ આજે જગતની દૃષ્ટિ ટુંકી થતી જાય છે. પ્રગતિના આ જમાનામાં પ્રગતિને નામે જગત પીછેહઠ કરો રહ્યું છે. મામાન્ય માનવીઓ નુકસાન ગામડે ગામડી જતી પોતાની જાતની મહત્તા વધારવાના ક્ષાંત્રાં મારી રહ્યાં છે. લાલકને લાલક રથાન આપવામાં જાણે એમને નાનમ લાગે છે. રખેને પોતાની ક્ષુદ્રતા ગિધાડી પડી જાય એવી થીક રહે છે પણ જોઓ માયા એવક છે—રાષ્ટ્ર અને ધર્મના—પ્રજા અને પ્રજાના—તેમને મરે તો હૃદયના આશીર્વાદ સદા નિતરતા જ હોય છે. તેઓ તો એનો અમર સંદેશ લઈને જ જગતમાં આવ્યા હોય છે.

એવી જ મહાત્મ વિભૂતિ આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મચૂરિ મહારાજ હતા. એમની જ્યોતી આરે ધામધામથી જૈન પ્રજા, અને સમગ્ર પ્રજા ઉજવે એ પોતાની જાતને ધન્ય કરવા મરખી છે.

એમની પંદરમી જ્યોતી કરાંચી ખાતે સારી રીતે ઉજવવામાં આવી. તે ઉપરાંત તે સાથે અઢાઇ મહોત્સવ પણ ઉજવવામાં આવ્યો. આ ત્રણે દિવસ જમશેદજી નમરવાજી મહેતા, સાધુ દી. એલ. વામવાણી અને દુર્ગાદાસ એડવાનીએ અનુક્રમે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

આ પ્રસંગે જૈન જ્યોતિના તંત્રી બાઇ ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ,

પુરાણભાષ્ય વસ્તાયંદ, પડિત સાવન, પં. લોકનાથ, વગેરેએ ઉપધોગી પ્રવચનો કર્યાં હતાં.

તે ઉપરાંત હીરાચાક ગણાત્રા, જ્ઞેન પાર્વતી સી. એડવાની, પી. ટી. શાહ ડૉ. કે. બી. પટેલ, વગેરેએ પણ પોતાનું પ્રાસંગિક વક્તવ્ય રજૂ કર્યું હતું.

મોક્ષમી જયંતી પણ ભરચક કાર્યક્રમથી ઉજવવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે આઠ મહોત્સવ સાથે વિશેષતા શાંતિઆત્રની હતી.

ત્રણ દિવસના કાર્યક્રમમાં કરાચીના પોડંગેયર હાતીમ અસવી, જમશેદ મહેતા, શેઠ શાકરભાઈ લલ્યુભાઈ એમણે અનુક્રમે પ્રમખગ્ધાન સ્વીકાર્યું હતું.

આ પ્રસંગે પણ વક્તાઓનાં પ્રસંગોપાત વ્યાખ્યાનો યોજાયો હતાં. આ જયંતી પ્રસંગે કરાચીની કોષપણ કામના વક્તાઓને, વક્તૃત્વ-કલાની હરિકાષ્ઠમાં ઉતરવા નિમંત્રવામાં આવ્યા હતા. જુદી જુદી કોમોના પંદર જેટલા વક્તાઓએ હરિકાષ્ઠમાં ભાગ લીધો હતો અને એમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાંને ધનામે આપત્રામાં આવ્યાં હતાં.

કરાચીના જાણીતા કીર્તનકાર ચુનીલાલ અંબારામ 'બ્યાસે શ્રી વિનયધર્મશ્રિજીનું' આખ્યાન ગદ્ય-પદ્યમાં એ દિવસ સુધી સંભળાવી શ્રોતાઓને અનોખો આનંદ કરાવ્યો હતો. આવી રીતે જુદા જુદા ભરચક કાર્યક્રમોથી સત્તરમી જયંતી પણ ઉજવાઈ હતી.

વિદ્યાવિનયજી કેરળ પોતાના ગુરુદેવની જયન્તી મનાવીને જ સંતોષ માનતા નથી ભારતમાં જે જે વિભૂતિઓ થય છે—એક અથવા બીજી

રીતે જેમણે જેમણે જગતનું કલ્યાણ કર્યું. જેન્નજનને મન્માર્ગો બતાવ્યા છે, તે નમામ વિઘ્નનિર્જોની જળવંતીઓમાં ભાગ લેવો-તેમાં સાથ આપવો વાસ્તવિકતા બતાવવી એને પોતાનો ધર્મ મમજો છે. આજ એમના વિજાણ હિંદુનું પ્રમાણ છે. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન, અદાવીર શ્વામી, મહાત્મા, કૃષ્ણ અને જરથોસ્ત્ર માફેબનો ત્રયગીઓ તેમજ ગુણોત્સવની ઉજવણી વખતે પણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ દાનરી આપી અધ્યક્ષપદ સ્વીકાર્યું હતું અને પ્રાયેક અવસરે પ્રાસંગિક પ્રવચનો કરી હરેકનાં જીવન અને કાર્યનું સહાય સમજાવ્યું હતું.

આ ઉપરથી મુનિરાજના સર્વ ધર્મના અભ્યાસનો તેમ જ એમની વિજાણ ધર્મભાવનાનો આપણને ખ્યાલ આવી શકે છે.

૪. મ. ૧૬૩૭માં કૃષ્ણ જળવંતી ઉજવાઈ તે પ્રસંગે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પ્રવચન કરનાં પોતાના મનનીય વિચારો દર્શાવ્યા હતા:

‘કૃષ્ણ ભગવાનની જળવંતી, માત્ર સંભાળે જરોને વ્યાખ્યાનો કરીએ, એટલાથી મમામ થતી નથી. જેની જળવંતી ઉજવાય, એના જીવનમાંથી કંઈક ગુણ લેવાય તો જ તે જળવંતીની મહત્તા કહેવાય. પ્રતિવર્ષ જળવંતી ઉજવો છે, તમે તમારા જીવનનું અવલોકન કરો કે આટલાં વર્ષોમાં ક્યા અને કેટલા ગુણો સ્વીકાર્યા છે ?

કૃષ્ણ ભગવાન બાલ્યાવસ્થાથી જ ગાયોના પૂજારી હતા. ગાયોને એમણે હિંદુસ્તાનનું મુખ્ય ધન માન્યું હતું. કૃષ્ણનો આજનો પૂજારી તેજ ગાયને ‘ગાયમાના’ કહેવા મિત્રાવળીજી શી પૂજા કરે છે? આજનો હિંદુ ધર્મતંત્ર મોટરો રાખવા મોટરગેરેજ બતાવશે અને મોટરોને સાચવવા માટે એકાંતે તોડર. પણ રાખશે, પણ ગાયને માટે તેને ત્યાં સ્થાન

નથી ને નોકર પણ નથી મળતો કે જે બાપ પોતાને અને પોતાનાં બાળકોને
શુદ્ધ દૂધ આપીને શરીરે પુષ્ટ કરે છે. રસ્તામાં ગાય મળે તો ગાયના શરીર
ઉપર કાચ ફેરવી આંખે લગાવે, ગાય સામી મળે તો તેના કપાળમાં ઠંકુનો
ચાંદલો કરે; પણ ગાય વસુકી બધ અને દૂધ દેતી બધ થાય તો તે પૈસા મે
આપ્યા સિવાય સીધી પાનરાપોળમાં પધરાવે ? આ છે આપણી ગૌ પૂજા.

‘ આવી રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગુણ ગાનારાઓ ગીતામાં વર્ણવેલા
યોગને કેટલો આદરે છે ?

મારી દૃષ્ટિએ કર્મયોગ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કર્મયોગથી માણસ ધર્મ-
યોગી બની શકે છે. જ્ઞાનયોગી પણ બની શકે છે. ’

ઈ.સ. ૧૯૩૮માં પ્રજાસત્તા પ્રચારકમંડળ તરફથી ઉત્તરવાયલી કૃષ્ણજ-
યંતી પ્રસંગે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પ્રમુખ નરીકેસુંદર પ્રવચન કર્યું હતું :

‘ આજે કૃષ્ણલીલાના બહાના નીચે કૃષ્ણભક્તો કૃષ્ણ ભગવાનની
ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક જાતનો સાંસારિક વિષયોનો પ્રચાર કરી રહ્યા
છે ? આજે કૃષ્ણનું એક પણ ચિત્ર ગોખી વિનાનું તો નથી જ હોતું એ શું
જતાવે છે.

હતી અને એમાં કમ્પીરપંથના આચાર્ય મહંત સ્વામી શ્રી આનંદજીદાસજીના આગ્રહથી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું.

એ પ્રસંગે ઉપસ હાર કરતાં એમણે જણાવ્યું હતું.

‘સંસારના પ્રત્યેક મહાપુરુષના જન્મ પાછળ કંઈ ને કંઈ વિચિત્રતા અને ઊંડુક રહેલાં હોય છે. આ રીતે કમ્પીરમાડેમના જીવનમાં પણ કંઈક વિચિત્ર ઘટનાઓ હોય તો આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી આપણે તો જે મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થયા તેમનો સંદેશ શો છે? તેઓ પોતાનું જીવન શી રીતે જીવ્યા? જગતનાં કપ્પાણુ માટે તેમણે શું કર્યું તેજ માત્ર ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ના રોજ પ્રમુત્તવ પ્રચારક મંડળના આશ્રય નીચે પારમીઓના મહાન પપમગર જયયોસ્તસાડેમનો જન્મોત્સવ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે પણ મુનિરાજે પ્રેરક પ્રવચન કરી શ્રોતાઓને પોતાના માનનો દામ આપ્યો હતો.

: ૬૯ :

ગરીબોના સાથી

તા. ૨૪-૭-૩૭ ના રોજ મુનિરાજ વ્યાસપીઠ ઉપર વ્યાખ્યાન આપી રહ્યા હતા હજારોની માનવમેદની એક ચિત્તે વાફધારા સમ મુધાની ઝડીઓ ઝીલી રહી હતી.

આજના પ્રવચનમાં કરાચીના જૈનોની મરી-માઇનો ધ્વનિ પ્રવચન-દ્વારા રજૂ થયો. મુનિરાજે સંઘના મંત્રીને સૂચના કરી કે સીવબધ પેટી મદિરને દરવાજે મુકાવવી અને તેમાં ઢોધ પણ આર્થિક મુશ્કેલી ભોગવનાર જૈન બાઈબહેન પોતાની સ્થિતિનું દર્શન કરાવતી ચિટ્ટી એમાં નાખી જાય. એને માટે આઠ દિવસની મુદત આપવામાં આવી. એમાં એવી પણ ખાતરી આપવામાં આવી કે ઢોધની ખાનગી વાત બીજાને કહેવામાં આવશે નહિ.

મુનિરાજે આઠ દહાડા પછી જ્યારે પેગી બોવાણી ત્યારે એમના

આશ્વર્ષની મીમા ન રહી. ચિદ્રીઓનો એક મોટો ઢગલો એમની દષ્ટિગોચર થયો.

પ્રવચનમાં જ મુનિરાજને જણાવ્યું હતું :

‘ભાઈબહેનો ! તમે જાણો છો કે હું સાધુ છું. કંચન કામિનીનો ત્યાગી છું. તમારી દર્દભરી આપીલના જવાબમાં હું શું કરી શકું એમ છું ? છતાં હું મારી જીવનો અને મારી કલમનો ઉપયોગ બનશે તેટલો કરીશ એટલી તો જરૂર ખાતરી આપુ છું.’

અને મુનિરાજને લાગ્યું કે આટલી બધી ચિદ્રીઓ શું બતાવે છે ? માનવજીવનની કરુણ હાલતનું શું આ દુખદ પ્રતિક નથી ? જાણે એ દમદમામાંના પ્રત્યેક કામળમાં પ્રાણ આવી મુનિરાજને પોતાની કથા ન કહેતો હોય ! વગર વાંચે મુનિરાજ એના આર્તનાદો સાંભળ્યા. એમનું હૃદય કમકમી ઉઠ્યું. ગરીબાઈનો, ગરબ માનવીની આકાંક્ષાઓનો ભાંગીને ખૂંદો કરી નાંખે છે-એના વિકાસને અવરોધે છે. ખીસતા કુચુમ સમાન કામળ જીવનને અકાળે મુંગળાવી મારે છે.

આ દુઃખીયારાઓની વહારે ચડવા માટે એક મૃદુરથે મુનિરાજને વચન આપ્યું હતું-માત્ર પત્રવ્યવહારથી-એનો મુનિરાજને પરિચય થયો ન હતો પ્રત્યક્ષ તો મળ્યા પણ ન હતા છતાં એ મૃદુરથને મુનિરાજ ઉપર અચળ શ્રદ્ધા બેસી હતી.

એણે મુનિરાજને લખ્યું :

‘આપ લખો તે મૃદુરથ ઉપર હું મદદ મોકલી આપવા તૈયાર છું. દુઃખીને મદદ આપવી એ જ મારું પરમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આરાધરમાયતા જાઓ.’

અજ્ઞ હોતો એ મૃદસ્થનો ભક્તિભાવ. મુનિરાજ પ્રત્યેની એની ભાવના અખંડ હતી. મરીબોના ગેલી થવા માટે એ પ્રાણ પાથરતો હતો. પ્રભુએ માનવીને લક્ષ્મી તો આપી હોય, પણ પૂર્વ જીવનાં પુણ્ય જગ્યાં હોય ત્યારે જ એને આની સદ્ગુણિ-સૂઝે છે. ત્યારે જ એ તિબેરીમાં કેદી બનેલી લક્ષ્મી મરીબોની મેવા માટે સમર્પણ શાય છે. અને એવા એવા કોઈ વીરેશ જ હવનને ધન્ય કરે છે.

અને છતાં જ આજના જમાનામાં મજબૂત દાન કરનાર : પણ પત્તમાનપત્રને પાને પોતાનું નામ છપાવ એ એવા અત્યંત આતુર હોય છે. આને જે યોગદાણું દાન થઈ રહ્યાં છે તેમાંનો ગોટો જામ તો કેવળ કીર્તિની લાક્ષણિકતાને કારણે થઈ રહ્યો છે.

પણ આ દાન કરનાર મૃદસ્થ નિસ્પૃહી હતો, એને નામની-કીર્તિની વાસના ન હતી. એના હૈયામાં તો એવાની અવળ ભાવના હતી-મૃદદેવ પ્રત્યેની મમતા હતી-માનવતા હતી-સમર્પણના સંસ્કાર હતા.

માનવજાતનાં એ પરમ હિપાસકને માનવતાએ સાદ દીધો અને એનું હૈયું જગ્યું. મુનિરાજને લાગ્યું કે આવા મહાન માનવીનું નામ તો આપવું જ જોઈએ, પણ એ ત્યાગી પુત્રને નામ આપવાની મના કરી હતી. એવા પુત્રોને નામનાની પરવા નથી હોતી. એ તો કેવળ પોતાના ધર્મને જ ઓળખે છે. શંકા મારવાથી કીર્તિ કદી મળતી નથી. નામની તખતી ચોદવાના મોહથી-ખીજની મહેનતનો યશ વિલુ મહેનતે પોતાને નામે જમા કરાવનાર કેવળ મૃમજળની પાછળ બમે છે. સુખ અને કીર્તિની લાક્ષણિકતામાં એ પોતાના પતનને નોતરે છે.

એ ઉદાર મૃદસ્થ કરાચોના પોતાના એક જોગખોતા દ્વારા અથવા કરાચીના સહાયક મંડળ ઉપર મરીબોની રાહત માટે રકમો મોકલતો જ

ગયો. ને જે જે જાણને જે જે જાતની જરૂર હતી તે તમામ એણે પૂરી પાડી. એણે કેવળ કરાચીમાં જ નહિ પણ બહારગામથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતાં ત્યાં પણ તપાસ કરાવી મદદ મોકલવા માંડી.

કરાચીના પ્રવાસ દરમિયાન મુનિરાજને ત્યાં કરાચીના ગરીબ જોતો માટે એક આસીની તેમજ જૈન વીરીની આવશ્યકતા જણાઈ હતી. આજે તો આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કરાચીના રંગરાગ જુદા પક્ષદાઈ રહ્યા છે એનો ઇતિહાસ આજે નવો સમર્પ રહ્યો છે. ત્યાંના મોટા ભાગના હિંદુ-ઓએ ત્યાંથી આજે વિદાય લીધી છે. ત્યાં આજે કૂરતાના તાંડવ ખેલાઈ રહ્યાં છે.

કરાચીમાં મુનિરાજના નિવાસ દરમિયાન હોમ્યોપેથિક ડોક્ટર, અને દુનરસાળાની રચાપના થઈ હતી જે પાછળથી મૃદસ્થોની ખેંદરકારીથી ખંધ થઈ હતી.

ઉપરાન્ત ઘણા યુવકોને ધંધે વળગાડવામાં આવ્યા હતા. ઘણી અસહાય બહેનોને મદદો આપવામાં આવી હતી. તેમજ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે જોઈતી સગવડો કરી આપવામાં આવી હતી.

: ૭૦ :

માંદગીને બિછાને

સં. ૧૯૯૪ નો ભાદરવા વદ પાંચમનો દિન હતો. આજે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની તબિયત અસ્થવરથ બની જાતીમાં બપોર થવા લાગી.

એમની પાસે એમના શિષ્ય યુનીશાસ શિવશાસ ગાંધી બેઠા હતા મુનિરાજે એ બાઈને કહ્યું:

‘ યુનીશાઈ ! જરા છાનીએ જામ લગાવો ’ અને ત્યારબાદ એમણે વેદના અસદૃશ યવાને કારણે દાકતરને બોલાવવાની સૂચના કરી.

થોડાક સમય વીત્યા પછી જ્યારે એમણે પોતાનાં લોભને ગિવાઈયાં ત્યારે સામે ત્રણ ત્રણ ડૉક્ટરો બેઠા હતા. ડૉ. મિસ્ત્રી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. ન્યાયચંદ દોશી અને એમની સાથે સંઘના આગેવાનો, બાઈ એલેક્ઝાન્ડરસ, સાવુઓ, હૈદરાબાદવાળા બહેન પાર્વતી અને બહેન ચંદ્રિકા વગેરે હાજર હતા. મુનિરાજે એક દષ્ટિ ફેંકતાં મર્વને બેઠું સીધાં.

જીન માંદગીની એ અસહ્ય પળો વીતી ગઈ હતી. માંદગી, દુઃખ એ તો માનવીની ઝોટી છે. અને પ્રભુમાં સાચી શ્રદ્ધાવાળા મૌ કમોટીની કારમી પળોમાથી પમાર થઈ જાય છે. એમની જીવનનીકા ફણું ફણું થતી સધામત રીતે કિનારે આવી પહોંચે છે.

મુનિરાજ વિઘ્નાવિજયજનું પણ જાણે એમ જ થયું. મૃત્યુના દૂત જાણે આવીને જતા રહ્યા. જાણે એમને સાચું કે આ સાધુપુરુષની હજી સંભારને જરૂર છે.

હતાં શિમારી ચાતુ જ હતી. મુનિરાજની જાણે એ કમોટી થઈ રહી હતી.

વૈદ કહેતા કે વાયુનો પ્રકોપ છે. ફૂંનચંદ જ્યોતિષી જોવા જ્યારે તે ત્યારે સાગસાતની પનોતી કે એથો કે બારમો ચંદ્રમા જતાવતા.

કેટલીક બોગા સ્વભાવની બહેનો કહેતી. ‘મહારાજને નજર સાગી છે.’

તો કોઈ કહેતું: ‘માંદગીને કંઈ વળખું છે.’

મુનિરાજ જેવી સસારથી વિરક્ત વિશૂતિને વળી જ્યોતિષના જોય શા જોવા હતા? એમને તે વળી નજર કેવી લાગવાતી હતી? એમને

વળી વળગાડ કેવો ? આપણી અજ્ઞાનતાનું આ પ્રત્યક્ષ ન હોય તો શું છે ?

સાથને પારખતાં માનવજન ક્યારે સીખશે? જો એ પરખ આવડી જાય તો માનવીને સ્વર્ગ એની પામે જ જણાય,

મુનિરાજ જગતની અજ્ઞાનતા ઉપર હસતા. એમને લાગતું કે જગતમાં ઘણી અજ્ઞાનતા છે અને એ અજ્ઞાનતાને કારણે વહેમના વંટી જપા વાઈ રહ્યા છે. જાણે જગત ઉપર મેલના થર જામી ગયા છે. સાચા જ્ઞાન રૂપી નીર સિવાય એ હોવાય એમ નથી.

‘ મહારાજ ! શિરો ખાવ. ’ અધુરામાં પૂરું એક ડાક્ટર આવીને બંરી બારીએ ઉઘડાવી નાખે, તો બીજો આવીને બંધ કરાવે.

આ બધા જુદા જુદા અભિપ્રાયોનું પ્રદર્શન જોઈ, જિભારીની વેદનામાં પણ કોઈ કોઈ વાર હાસ્ય મુદ્રી આવતું. કોઈ વાર કંટાળો પણ આવતો છતાં મુનિરાજ જોઈ શક્તા કે આ બધાને કંઈ કહે છે તે પોતાના નરકના પૂજ્યભાવને અંગે કહે છે. સૌને પોતાને માટે મમતા છે. લાગણી છે, પૂજ્ય ભાવના છે.

સૌને લાગતું કે મુનિરાજ કેમ કરીને જલદી સારા થઈ જાય.

સૌએ મહારાજની મેવા સુશ્રુષા માટે સારો શ્રમ ઉઠાવ્યો અને એ મૌની મહેનત બર આવી. મહારાજશ્રીને આરામ થયો. ડાક્ટરોએ પણ માવજત કરવામાં બાકી રાખી ન હતી.

ડૉ. ન્યામચંદ્ર દોશીએ મુનિરાજની સુંદર મેવા બતાવી હતી. તેની કદર કરવા માટે શ્રી સંઘ તરફથી એમનો સત્કાર કરી માન આપવા એક મેળાવડો જૈન ઉપાગયના હોલમાં મુનિરાજ શ્રી. જ્યંતવિજયજીના પ્રમુખ-પણા નીચે યોજવામાં આવ્યો હતો.

આ સમયે વિદ્યાવિજયજી હજુ પથારીવશ હતા. તેથી તેમણે ડૉ. દોશીને આશીર્વાદ આપતો એક સંદેશો પાઠવ્યો હતો:

‘ મારી આ જિભારીમાં મને જો કંઈ દુઃખ થઈ રહ્યું છે તે બે આગતનું છે. એક મારા નિમિત્તે ઘણાએને ઉદ્ધારવી પડેલી તકલીફોનું અને બીજું મારે મેવવા પડેલા અપવહોનું.

કેટલાક ધર્મોથી મારા મનમાં એમ થયા કરતું કે મારા નિમિત્તે

બીજાઓને તકનીકે ઓછી જોડાવવી પડે. એવી રીતે મારે મારું જીવન જીવવું. કારણ કે હું મેવા કરવા જન્મ્યો છું, મેવા કરાવવા નહિ.

પણ આવી બિમારી પ્રસંગે લાપવારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને જોડાવવી પડતી તકનીકે મારે જોવી પડી છે. ‘અપવાદોનું સેવન’ એ પણ મારા માટે હુ.ખનું પરંતુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે. જૈન શાસ્ત્રકારોએ અપવાદોનું વિધાન જરૂર કર્યું છે. અને તે ઉત્સર્ગની રક્ષાને માટે-ચાપતી ટેઇને કોઇ અકસ્માત પ્રસંગે સાંકળ ખેંચ્યા વિના છુટકો નથી થતો. અપવાદને હું સાંકળ ખેંચવાના સ્થાનમાં મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં જાણતાં કે અજાણતાં અનેકવાર સાંકળો ખેંચાણી હશે, પરંતુ તે મારે માટે અશક્ય પરિહાર હતો.’

: ૭૧ :

પસમી વિદાય

ૐ શંચીની જનતાને મુનિનહારાજ વિદ્યાવિજયજી દ્વારા જે જ્ઞાન તાબ મળ્યો, ધર્મવાત મળ્યો તે માટે તેમણે એમને માનપત્ર આપવાનો નિર્ણય કર્યો અને તે માટે તા ૨૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૬ ના રોજ સાંજે સાઠવાર વાગે ગુજરાતનગરમાં શિવમદિર પાસેના મેદાનમાં પારસીઓના પ્રસિદ્ધ ધર્મગ્રંથ શમ્સ-ઉ-ઉલેમા, -દગુર કે. વા.ાના પ્રમુખપણા નીચે કરાચીના ગર્જીઓની એક સભા મળી.

આ પ્રસંગે કરાચીના સમગ્ર નમામ મુખ્ય નાગરિકોની સહીથી મુનિગજ વિદ્યાવિજયજીને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું.

આ માનપત્રમાં મુનિરાજની કરાચીની સેવાઓનો પ્રસશનીય રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

હાથી દાંતથી મઢેલી એક ચંદનની પેટીમાં મૂકી આ માનપત્ર મુનિરાજને આપવામાં આવ્યું હતું.

વાતાવરણમાં આજ આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો.

સૌને સાચું કે આજે કરાચી ધન્ય બન્યું છે. આવા મુનિરાજ વારંવાર ક્યાં કરાચીને આગળે આવવાના છે ? એમણે કરાચીને જે શાન-સદૃશ આપ્યો છે તે ન બૂવાય એવો છે.

સભામાં માણસો તો માતા ન હતા. જાણે માનવમહેરાણુ ન હોય ! માવની ભરતી આવે ત્યાં તો એવાં જ પુર ચડે !

મુનિરાજ જેવા સાધુ એ ચંદનની પેટીને શું કરે ? એ તો રહ્યા પરિવારક-ત્યાગમૂર્તિ.

શ્રી. હીરાનાથ ગણાત્રાએ એ પેટીનું લીવામ કરવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી અને શ્રી ખરાએ કપીઆ ૧૦૧ માં એ પેટી ખરીદી લીધી. આ રકમ જીવદયાના કાર્યમાં ખર્ચવા માટે નક્કી થયું.

આ પ્રસંગ કરાચીના ઇતિહાસમાં અદ્ભુત હતો. કરાચીને આંગણે કોઈ જૈન સાધુપુરુષનું આવું અપૂર્વ સન્માન થયતો. આ પહેલો પ્રસંગ હતો.

આવનારા મવ કોઈનાં મન ડ્રી લીધાં છે, અને પોતાના શુદ્ધ આચાર અને વિચાર વડે પોતાના સનન કામ અને ઉપદેશ કાર્ય અને નાના મોટા મર્મને નિષ્પાત્રતાથી અને નિરાભિમાનથી મળવા ભેટવાના ક્રમ વડે તેમજ પ્રત્યેકના ઉપર તેમના હૃદયની મહત્તાની ડાપ પાડી છે.

આવા પુરોને લીધે જ જગનનો ક્રમ નિર્ભર છે, એવી અસર ઉપજતી છે. પોતે જૈન ધર્મના આચાર્યપદે ઝિરાજવા છતાં ઈતર ધર્મ અને ધર્મીઓ પ્રત્યે હમેશાં મદ્દમાવ જ દાખવ્યો છે.

આવો પુરુષ એક જૈનધર્મનો આચાર્ય છે એમ કોઈ સા માટે કહેા તેઓ કિંદુ ધર્મના અથવા આગળ વધીને કહીએ કે જગવ્યાપી જીવદયા ધર્મના આચાર્યનાં સ્થાન અને માનને યોગ્ય છે, અને તેવા પુરુષની મહત્તાની કરાચીવાળીઓએ કરેલી કદરમાં અમે નરી યોગ્યતા જોઈએ છીએ. આવા ઉચ્ચાચથી શુદ્ધ ચારિત્ર્યવાન ઉન્નત વિચારવાન અને માનવ-પ્રેમી તથા જીવદયા પ્રેમીના સન્માન અને કદરનશીનીના સાથી બનીએ છીએ અને પ્રભુ પામે ચાહીએ છીએ કે ત્રિશ્વવિજયજી જેવાની જીવનપ્રણાલી અને કાર્ય ઈતર મહારાજો અને ધર્મોપદેશકો માટે દષ્ટાંતરૂપ થઈને અનુકરણ યોગ્ય બને.

અને આમ કરાચી ખાતેનું કર્તાવ્ય પૂર્ણ કરી તેઓ દુઃખના વિહારે નીસરવા સૈયાર થયા.

તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૬ નો એ દિવસ હતો. સવાગના સાડા-આડ વાગ્યા હતા, મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી અને એમના બંને શિષ્યોએ કરાચીના જૈન દેરાસરના ઉપાગ્રમમાંથી દુઃખ-ભૂજના વિહારે જવા પગલાં પાડ્યાં.

આ દસ્ય ખરેખર અદ્ભૂત હતું અવર્ણનીય હતું—નયન મનોહર હતું.

હમરોની વિશાળ માનવમેદની આ સાધુ પુરંપને વિદાય આપરા આવી હતી. સૌના હૈયાને આજે પોતાનો સ્વજન પરદેશ જતો હોય એટલું દુઃખ થતું હતું. વાતાવરણમાં જાણે કરુણાનો ઘેરો રંગ છવાય રહ્યો હતો.

અને સરઘસ શરૂ થયું. ખેન્ડના સુંદર સરોવો વચ્ચે જૈન સ્તંભો સેવક દળના બદોમસ્ત સાથે મોટા માનવમુદાયે પ્રયાણ આરંભ્યું. પારસી મોક્ષોનીમાં સૌ આવી પહોંચ્યા. મુનિરાજના પારસી શિષ્ય એકસ ખરાસને આંગણે તો આજે આનંદ માતો ન હતો. ગુરુદેવની પધરામણી ચમક હતી.

‘વધામણી ! વધામણી ! વધામણી
આજ હો ! આનંદની વધામણી’

એમ થી ખરાસનું આખું ચે કુટુંબ આનંદસાગરમાં મોક્ષા ખાતું હતું. થી ખરામે સરઘસમાં સાથે આવેલાઓને જુદી સેવ જમાડી અકકેક શ્રીદળની બેટ આપી.

ખીજે દિવસે મુનિરાજ ગુજરાતનગર પધામાં. ત્યાં શિકારપુરી શેઠ રાધેપ્રીસનતા બંગલે ત્રણ દિવસો ગાળ્યા અને ત્યાં પણ પોતાના પ્રવચન દ્વારા એમણે સૌને મદ્બોધ આપ્યો. અહીં જૈનસંઘના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતસીભાઈએ મહારાજશ્રીને આપવાનું માનપત્ર* વાંચી સંભળાવ્યું. આ સભાનું પ્રમુખસ્થાન દરાચીના પારમી મેયર રૂસ્તમજી ખુરશેદજીએ સ્વીકાર્યું હતું.

* જીવો પરિશિષ્ટ નવમું.

ત્યારબાદ તા. ૨૩ ૧૨-૩૬ના રોજ અવારવી એમણે વિહાર શરૂ કર્યો. આ પ્રસંગે પાત્રસો ઓપુંડ્ય અને જાળકો પડેલા મુકામ મુધી-વણ માધ્યમ દ્વારા લાંબી મુધી સૌ કોઈ પગપાળા મુનિરાજ સાથે આવ્યાં હતાં.

જાદ મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સર્વ મૌ કોઈ રવાના થયા હતા.

આમ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયશ્રીએ દેશચીની જૂમિને પ્રણામ કર્યા અને જૂન જવા મારેનો વિહાર શરૂ કર્યો.

ખાંડ નવમે।

કચ્છનો પ્રવાસ

: ૭૨ :

કચ્છના કિનારે

જાડી હજી તણી ધરની, ને જાડી જાપા જલ્દાર,
 દા-દિશવાહિની જાડી સરિતા, જાં પહાડ તણી ચલ્દાર;
 સરવજન્યાં સલિથે જલ્દાર,
 મરવી હજીયારા મુજબંત,

—દુલેશભ કમાણી

મહીરથી રવાના થતી વખતે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી સાથે
 જે સાધુઓ, કેટલાક સ્વયં સેવકો, નોકરો, હોરીવાના અને
 સિપાઈઓ એમ સૌ મળી શુમારે પચીમેક માણસોની ઢુકડી હતી.

માર્ગમાંના ડુદરતી દરયોનું અવલોકન કરતાં નવો નવો અનુભવ
 મેળવતાં અને માંસાહારીઓને બની શકે તેટલો બોધ આપી અહિંસાના
 માર્ગે વાળતાં મુનિરાજની આ મંડળી વિહાર કરી રહી હતી.

મહીર ઝાંઝપા પછી લાંધી, પીપરી, ગગરગોદ, હામેજ, ઘાંચે, ગુંજે, ઠંઠા, સિંધુનો કડો, મુળવલ, દહી, મીરપુર, બેઠોરા, ખોરવાડ, ગોડ મુસ્તાંદુસેન, તરાઈ, બદીન, લોહારી, કંદણ, લાત્રા, જે પતન અને રહેમદ્રી બગર-આમ પ્રવાસ કરતાં કરતાં-આત્માનો આનંદ અનુભવતાં અનુભવતાં મુનિરાજનું મંડળ કચ્છના કિનારે પોપ સુદ ૭ ના રોજ આવી પહોંચ્યું.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની મંડળી મહીરથી ઠંઠા આવી. ઠંઠા ઝાંઝપા પછી સાન માછલ દર આવેલી સિંધુ નદી ઊતરવાની હતી. કરાચીવાળા થી એદલ ખરાસે પહેલેથી ત્યાં આવી બહોળસ્ત કચેરી હતો. એટલે જંગલમાં પણ મુનિમંડળને જરા ય મુશ્કેલી નહીં ન હતી.

ત્યાંથી મુનિરાજ બદીન આવ્યા. કરાચી અને હૈદરાબાદથી સિંધી બાઇબહેનો તો અહીં મુખી ધર્મલાભ લેવા આવતા હતા. ત્રદા એ અગળ વસ્તુ છે, એની જ્યોત સદા જેનાં અંતરમાં પ્રગટે છે એનું જીવન સાર્યક થાય છે. મુનિરાજના ત્યાગભાવે કરાચી અને હૈદરાબાદના બાઇ બહેનો ઉપર ન જુસાય એવી છાપ પાડી હતી. તેઓ એમનો ભક્તિભાવ દર્શાવવા બદીન મુખી આવી પહોંચ્યા હતા.

સિંધ સરકારે મુનિમંડળને માટે જેમ પોલીસની વ્યવસ્થા કરી હતી તેમ, પબ્લીક વર્ક્સ ખાતાના બંગલાઓની પણ વ્યવસ્થા કરી હતી.

છતાં ઠોઈ ઠોઈ મિગજી અફસરનો પણ અનુભવ થયો.

અને એમનો મિગજી દમામ જોઇ મુનિમંડળ હસી પડ્યું.

પણ જ્યારે એ મુદ્ર જીવોને બધી વિગતની, બાણ્ય થતી ત્યારે એ.

સૌ પાણી પાણી થઈ જતા. અને મુનિરાજની સેવા માટે ગ્રાણ પાથરવા તૈયાર થતા.

અને જનતા તો ભાવની ભૂખી છે. લોકોને જાણ થાય કે મુનિમંડળી આવી છે કે જિયારા ત્યાં હોડતા આવે. મીઠાઈ લાવે, પતામા લાવે, ફેટલાકે રોકડ રકમ સાદર કરે.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી કહેતા : ' પૈસા અમે લેતા નથી '

આ માંભળી લોકોને નવાઈ લાગતી. મીઠાઈ અને પતામાં ગરીબોને વહેંચાવી દેવામાં આવતા.

મુનિરાજના હેપ્પેડેશની જગરી અમર થતી. ફેટલાક તો પ્રવચનો સાંભળી માસાહારનો ત્યાગ કરતા.

બીન મુનિરાજ પામે આત્મા થોડાક વાર્તાવાપ થતાં એમને પરિચય થયો. ધર્મચર્ચા થઈ.

એક જણે મુનિરાજને પૂછ્યું :

‘ આપ હાથ દેશો છે ? ’

મુનિરાજે હાથે કંચે જવામ દીધો

‘ નહિ મેં હાથ નહિ દેશતા, મુંદ દેશતા છું. ’

ખિચાગા જંખવાણા પડી ગયા. મુનિરાજે કહ્યું : ‘ ભાઈઓ ! તમારે હાથ જનાવવાની શી જરૂર છે ? જેને ખુદા ઉપર અકીન હોય તે ઝાઝને હાથ બતાવે ? કુરાને શરીરમાં ફરીએને હાથ જનાવવાનું ફરમાન છે ? ’

મુનિરાજના આટલા શબ્દો એમને મારે ખસ હતા.

એકે કહ્યું : ‘ આપની વાત મુનિરાજ ! માઘી છે. ’

બીજે બોલ્યો : ‘ ધૂત માધુઓ આવાં બહાનાં નીચે જગતને છેતરે છે. ’

ત્રીજાએ જવામ આપ્યો : ‘ લોભિયા હોય ત્યા ધૂતારા જૂએ ન મરે એ વાત સાચી છે. ’

મસનમાનોના મકકાશરીફ તરીકે ઓળખાતા ‘ બુહારી ’ થઈ મુનિમંડળ કંઠણ આવી પહોંચ્યું.

આ આખું ચે ગામ માંમાહારી. હાડયામનું જાણે માળખું ન હોય એવો લંબુશ સાડુ મુનિરાજ પામે આવી પહોંચ્યો. હાથમાં કમંડળ અને ખભે ઝોળી વટકાવેલી હતી. જૂખના દુ ખથી એ રિવાજ રહ્યો હતો. માંમાહારી મુનડમાં તો એવી જ વડે ચાલે ! એની મુઝવણનો પાર ન હતો.

વિદ્યાવિજયજીના સ્વયંસેવકોએ એને ભોજન કરાવ્યું અને રાતભર પોતાની સાથે રાખ્યો. બાવાજીનો આનંદ માતો ન હતો.

મુનિમંડળ ત્યાંથી રવાના થયું એટલે આ બાવાજી પણ એની સાથે સાથે રવાના થયો. રસ્તામાં એને મરડો થયો અને એની સ્થિતિ ગંભીર થવા લાગી. બાવડા ખાતે બાબ્યા ત્યારે બાવાજીને છુટો કર્યો.

આભારની લાગણી વ્યક્ત કરતા બાવાજી રવાના થયા.

આમ પોપ સુદ ૭ ને શુક્રવારે આજુ'થે મુનિમંડળ કુચ્છના કિનારે-રહેમકી બજારે આવી પહોંચ્યું.

વિદ્યાવિજયજી જ્યાં જ્યાં પ્રવાસ કરે ત્યાં ત્યાંનો ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને સમાજ દર્શન એ ત્રણનો અભ્યાસ કરવાની એમની ભારે જીજ્ઞાસા.

ગિયારા સ્વયંમેવકો અને ત્રોકરો પાણી વિના મેંવકાસી રહ્યા હતા.

ચતુર્થુજ્જ્વાલ નામના એક ગૃહસ્થે ક્યુ :

‘ એમ હાથ જોડીને ખેસી રહેવાથી શું વળવાનું છે ? એક બીલને સાથે તકને લોરીમાં ચાલે. ’

અને એ ઉપડ્યા તે બારએક વાગે પાણી લઇને આવ્યા.

પાણી લેવા જતાં આવતાં એમને પારાવાર મુશ્કેલી નડી. બીજા દહાડાની મુસાફરી તો વળી રણુમાં ચવાતી હતી. એટલે તે માટે પાછા તે લોકો સાજો પાણી ભરવા ગયા તે છેક મોડી રાતે આવ્યા.

સવારે સૌએ મુકામ બિઠાવ્યો અને રણુની જમીન ઉપર મીઠાના ઘર જાણે જામી ગયા હતા. ચોગરદમ પશુ, પંખી-કે ઝાડપાન કંઈ જ જોવા ન મળે. આની મુશ્કેલીભરી મુસાફરી કરતાં મુનિમંડળ ભીંડીઆરા આવી પહોંચ્યું અને ત્યાંથી પોતા વહ ૪ ને રવિનારના રાજ તેઓએ કુચના પાટનગર જૂજમાં અપૂર્વ સત્કાર સાથે પ્રવેગ કર્યો.

૫૩ :

કચ્છના પાટનગરમાં

ક રાચી છેડતી વખતે દાકનરો અને સ્નેહીમડલો મુનિરાજને એક વર્ષ માટે આરામ લેના માટે ત્રિનિતિ કરી હતી.

પણ આરામ કેને માટે હોય ? મુનિરાજને આરામ કેવો ? એમને તો પ્રવૃત્તિમા જ નિવૃત્તિ લાગે છે. જનતાની મેરામાં જીવનનું શ્રેય ભામે છે. ખીજનાં કલ્યાણમાં જ સદા તેઓ પોતાનું કલ્યાણ માને છે.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી ભૂજ જઈ પડોન્ને તેના જે દિવસ પડેના જ ઘડોદરાના નિવૃત્ત નાથન દિવાન રા. બ. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેમાઈએ હજીના મહારાજકુમાર તેમજ ખીજ અધિકારીઓ ઉપર પત્ર લખી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય કરાવી લીધો હતો.

મુનિરાજને ભૂજ આવતાં જ આ વાનની જાણ થઈ. લાગમણીના જોડા માફક એમનું હૈયું ગરમના સંકોચથી સંકોચાઈ ગયું.

અને ભૂજા સૌ કોઈ એમની પાસે ધર્મ લાભ લેવા નત્પર
જતી થયું.

વિદ્યાવિજયજી બ્યારે કાશી ખાતે શ્રી યુગોવિજય પાંચાગામાં
મંદુર ગીખતા હતા ત્યારે એમના ગુરુદેવ માધે શ્રી મોહનવિજયજી નામના
એક મુનિરાજ રહેના.

એ વાત ઉપર અત્યારે પાત્રીમ વર્ણના પદ્મ પડી ચૂક્યા હતા.
આટલે લાભે સમયે પણ એના વયોરુદ્ધ મુનિરાજનાં દર્શનને લાભ
લેવાનો જાણે દુર્રતી જ સંતોષ લેાપ એમ લાગ્યું. ભૂજા પ્રવેશનાં જ
એ સાધુપુરુષના દર્શન થયા.

અને એમનાં દર્શનને કાશીપાંચાનો એ જૂતકાળ જાગૃત થયો.

અને અમરજો તાગ્નં થતાં ગુરુદેવની તેજસ્વી મર્તિનું રમરથ પણ
થયું. જેમને ચરણે એસી પોતે ધર્મનો કક્ષો ધુંટયો હતો-જેમનો કૃપા-
પ્રસાદ પામી પોતે આત્માનો ઉત્કર્ષ માધ્યે હતો-જેમની છનછાપામાં
પોતે જ્ઞાનનાં તેજ જાંડ્યા હતાં-જેમની પાસે પોતે ધર્મની દીક્ષા લીધી
હતી એવા પૂજ્ય ગુરુદેવ સાથેના સર્વ જીવન પ્રસંગો હૃદય દયક ઉપર જાણે
રમવા લાગ્યાં.

અને ભૂજા ચાલીસ દિવસ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી અને મુનિ
ર જ શ્રી. મોહનવિજયજી જ ને સાથે જ રહ્યા.

ભૂજામાં 'નાતના વડા' તરીકેના એક પ્રસિદ્ધ સ્થળે નગરગેર માકર-
ચંદ પાનાચંદ, જાધવજી પાનાચંદ, દેવચંદ કાનજી અને એવા ખીજા
જેન એવાસમાજના મધ્યેએ મુનિરાજના પ્રવચનો ગોણવાની વ્યવસ્થા
કરી.

પોલીસે દિવસ પ્રવચનો ચતાં જ રહ્યાં. રોજ હજારોની માનવમેદની ભગવતી વાગીશ્વરીનું વરદાન પામેલા મુનિરાજની મધ જેવી વાણીનો લાભ લેવા ઉલટવા લાગી. મુનિરાજની વાણી સાંભળવા જૈનો ઉપરાંત જૈનેતરો પણ એટલો જ રસ લેતા.

એ અરસામાં કચ્છમાં વિહરતા રથાનકવામી સંપ્રદાયના વિદ્વાન મુનિ શ્રી દેવચંદ્રજી સ્વામી સાધુમંડળ સાથે જૂજ આવી પહોંચ્યા. જૈન સંપ્રદાયની તજજ્ઞે મૂર્તિપૂજક અને રથાનકવાસી બંને સંપ્રદાયના સાધુઓના એક જ વ્યાસખીક ઉપરથી પ્રવચનો ચર્ચા લાગ્યાં. ખરેખર એ આશ્ચર્યજનક ઘટના હતી.

જૂજના રાજકર્મચારીઓ દીવાન સાહેબ. ટી. ટી. રાણા, મહેસુલ ખાતાના વડાશ્રી પંડ્યા, પોલીસ ખાતાના વડા શ્રી કોમવાળા, ન્યાયાધીશ શ્રી યશશંકર, વડા તખીખી અમલદાર ડૉ. જાદવજી, હિસાબી ખાતાના વડા શ્રી મોતીભાઈ મહેતા વગેરેએ મુનિરાજની પ્રવૃત્તિઓમાં ખૂબ સાથ આપ્યો હતો.

ભૂજમાં મુનિરાજનાં પગલાં પડે માત્ર એક જ દિન થયો હતો. બીજો દહાડો કુંજ રાજ્યના ખાનગીખાતાના વડા અમલદાર શ્રી હીરાચંદ સંઘવી દ્વારા શ્રી વિજયરાજજી સાહેબે મુદ્દાકાત માટે મુનિરાજને નિમંત્ર્યા. અને તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરીના રોજ મુનિરાજને એમની મુદ્દાકાત મળ. શ્રી વિજયરાજજીએ એક કક્ષાક જાનચર્યા કરી અને ત્યાં જ આગામી ચામાસુ ભૂજ ખાતે જ કરવાની વિનંતિ કરી-આગહ થયો.

ભૂજની આવી પરિસ્થિતિ ઈરમિયાન મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ શ્રી મોહનવિજયજીના સમાગમનો પણ સાબ લીધો.

કરાચીમાં એમજો પોતાના શિષ્ય પૂર્ણાનંદવિજયને દીક્ષા આપી હતી.

તા: ૬ હી માર્ચ ૧૯૪૦ના રોજ જૈન સંઘની સારી ધામધૂમ માથે પૂર્ણાનંદવિજયજીને વડી દીક્ષા આપવામાં આવી.

ભૂજમાં ચાતુર્માસ કરવાનું તો નક્કી થયું હતું. ચાતુર્માસ બેસવાને હજુ વાર હતી. એટલે એ સમય કુંજનાં બીજાં ગામેમાં વિચરવાનો વિચાર મુનિરાજે કર્યો.

: ૭૪ :

ભૂજથી વિદાય

૭મી માર્ચ ૧૯૪૦ ના દિને જૂજ ખાતે માસીમ દિવસના નિવાસ પછી યુનિમંડળ ભદ્રેશ્વર જગા માટે રવાના થયું.

અને ભદ્રેશ્વર આવતાં ત્યાંની રમખીયતાએ, મંદિરનાં આકર્ષણે, શાંત વાતાવરણે મુનિરાજનાં ચિત્તને ત્યાં રિથર થવા માટે સાદ પાડ્યો.

કાગણ સુદ ત્રીજથી પાંચમ સુધી અહીં લોકોનો ભારે મેળો ભરાયો. લોકો ધારતા કે આ વખતે દુષ્કાળના કારણે મેળામાં બહુ ઓછા લોકો ભાગ લેશે.

પણ માનવીની ધારણા ઓછી જ ગણિતનો હિસાબ હોય છે ? જેમ તીડ પડે એમ માનવો ઉલટી પડ્યાં. મેળામાં અજણ રંગ ભમ્યો.

મેદાનના એક મુંદર મંડપમાં મુનિરાજના પ્રવચનો ગોઠવવામાં આપ્યા.

રાય અને રંક, વિદ્વાનો અને અભણ-કોષપણ જાતના બેઠવાવ વિના મુનિરાજનાં પ્રવચનોની મોજ માણવા લાગ્યા, આખું કચ્છ દરવાથી પણ મુનિરાજને જૈન મમાજના બાધઓનો જે પરિચય ન થાત તે એમને આ મેળાએ કરાવ્યો.

કચ્છ બહારથી આવના સાધુઓને કચ્છના લોકો 'પરદેશી સાધુ' તરીકે ઓળખે છે.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી, કચ્છી લોકોની દૃષ્ટિએ 'પરદેશી સાધુ' હતા. અહીં વિદ્યાવિજયજીએ કચ્છની પ્રજાનાં હૃદયની વિશાળતા અનુભવી. ત્યાંના 'દેશી સાધુઓ'ના સંપર્કમાં પણ આવ્યા. પણ એ સંપર્ક દરમિયાન મુનિરાજે શું જોયું? ત્યાંના 'દેશી સાધુઓ'ના દિવની સંકુચિતતા.

મેળાની પૃષ્ઠાદૃતિ બાદ પણ મુનિરાજ પંદર દિવસ ભદ્રેશ્વર ખાતે જ રોકાયા. ભદ્રેશ્વરમાં ધર્મ લાભ લેવા આવતા શ્રીમદ રાજચંદ્રજીના બક્ત શ્રી. પુનશીભાઈ જ્ઞાનચર્યામાં સારો રસ લેતા.

મહાવીર જન્મંતીનો દિવસ નજીક આવી રહ્યો હતો. વિદ્યાવિજયજીને લાગ્યું કે 'મહાવીર જન્મંતી' નો દિવસ આખા રાજ્યમાં જાહેર તહેવાર તરીકે મંજૂર થાય તો કચ્છની જૈન પ્રજાના આનંદનો પાર ન રહે. ગામેગામ તે દિવસે મહાવીર સ્વામીની જન્મંતી જળવાય અને વાતાવરણ શુદ્ધ બને અને મુનિરાજે એ સંમતી કચ્છના મહારાવશ્રીને પણ લખી માગણી કરી. પરિણામે આ માગણી સ્વીકાર્યાનો તાર ધર્મપ્રેમી દીવાનશ્રી રાણાસાહેબ તરફથી મળ્યો અને જૈનોના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

આખરે માંડવીના સંઘ તરફથી શેઠ નાગજી પુરોહિતમ, શેઠ પેાપટલાલ લક્ષ્મીચંદ આદિએ વિનંતિ કરતાં મહાવીર જ્યંતી પ્રસંગે માંડવીમાં રહેવાનો નિર્ણય થયો.

કચ્છના કુંદી પ્રદેશમાં મુનિરાજનો અવાસ રહ્યો. આ પ્રદેશને 'કચ્છના ભવર્ગ'ની ઉપમા આપી શકાય. આ પ્રદેશના દરેક ભાગમાં હજુ ધર્મભાવના જાગૃત રહી છે. ભદ્રેશ્વર જોડયા પછી લુણી, ગોપરસમા, બારોઈ, મુંદ્રા, ભૂજપુર, દેસલપુર, મોટીખાખર, નાનીખાખર, બીહડા, કોડાય અને માંડવી અને તે પછી નાગવપુર, નવાવાસ. રાવણ, કોડાય, તલવાણા, મોટાઆસંખીના, દંડીસરા અને સુખપુર આ બધા ગામોનું પરિભ્રમણ મુનિમંડળે આદર્યું.

કુંદીના પ્રત્યેક ગામમાં હિત્સાહી કાર્યકર્તાઓનો હિત્સાહ અપૂર્વ હતો. મુંદ્રામાં નાનાયાચ ગજાનચંદ, મોટી ખાખરમાં શેઠ રણુશી દેવરાજ, ને શામજી નેણુશી, નાની ખાખરમાં શેઠ પ્રેમજી લધાભાઈ, દેસલપુરમાં ટાકરશી ભવાનજી, ને મગનનાથ ઉમરસી, ભૂજપુરમાં શાહ આણુદજી દેવશી, શેઠ વેવજી મેઘજી, ને ગેઠ પૂંજભાઈ ઠાકરશી. બીહડામાં શેઠ કલ્યાણજી માવજી વગેરેના હિત્સાહને લીધે પ્રવચનોની પ્રવૃત્તિ સારી થઈ હતી.

: ૭૫ :

માંડવીમાં મહાવીર જયંતી

માંડવીમાં મુનિમંડળ સત્તર દિવસ રોકાયું હતું. ત્યાંના યુવકમંડળે અપૂર્વ ઉત્સાહ દર્શાવ્યો હતો.

માંડવીમાં મહાવીર જયંતી અદ્ભુત રીતે ઉજવાઈ હતી. પંદરથી સત્તર હજાર માણસોએ સભામાં હાજરી આપી હતી. અને એટલા બધા માણસોનો ભોજન પ્રમુખ માત્ર ગણતરીના જ કપાડોમાં થાય એ ખરેખર પ્રભુની જ કૃપાનું કળ હતું. આ સભાનું પ્રમુખસ્થાન કચ્છના વર્તમાન નરેશ શ્રી વિજયરાજજીએ સ્વીકાર્યું હતું.

મુનિરાજ ત્રિશાવિજયજીનાં વ્યક્તિત્વનો પ્રતાપ એ જ્યાં જ્યાં મંચરતાં ત્યાં ત્યા અજન્મ રીતે પડી જતો. લોકો એમની પાછળ અંતરથી જતા-નેના થતા.

શુ ? એ કોઈ જાદુગર છે ? એમ કોઈ સવાલ પૂછે તો એના જવાબમાં આપણે જરૂર કહી શકીએ કે એ જાદુગર નહિ—મહાન જાદુગર છે. ધર્મની સિદ્ધિની સાધના દ્વારા માનવીના મનનો મેલ ઘોઈ નાંખવાનો જાદુ એ જાણે છે. એ કામિયાબરે હજારો માનવીઓનાં હૈયાને પાપને પથેથી પુણ્ય ભણી વાળ્યાં છે.

માંડવીથી વિહાર કરવાની તૈયારી ચાલતી હતી ત્યાં માંડવીની પાંજરાપોળની એક કાર્યવાહક સમિતિએ માંડવીની આદર્શ પાંજરાપોળ માટે જનતાને ઉપદેશ કરવા માટે મુનિરાજ (વિદ્યાવિજયજીને નમ્ર નિવેદન કર્યું).

મુનિરાજ તો પ્રજાના સેવક. પીડિતોનો આર્તનાદ આવે અને એ માટે તત્પર ન થાય એ કેમ બને ? સભા યોજવામાં આવી.

રાજા માટે ઉપદેશ કરવાથી આ સભામાં ઘણી ઝોઝી હાજરી થશે એમ ઘણાં સોંકોને લાગ્યું.

પણ ઈશ્વરનો સંકેત કંઈ જુદો હતો. મુનિરાજે પોતાની લાક્ષણિક ઝીલીએ પ્રવચન કર્યું. પીડિત, સોડોની વહારે ધાવા જનતાને વિનંતિ કરી. કટુણાથી છલોછલ બરેલાં મુનિરાજનાં પ્રવચને દરેકના હૈયાને પીગળાવી નાખ્યું. અને હૈયાની એ વેદના આંસુ બનીને પ્રત્યેક માનવીની આંખમાંથી ટપકવા લાગી. સભામાં બેઠેલા માનવી પાસે-જેની પાસે જે કંઈ રકમ હતી તે ફેંકવા માંડી. જેની પાસે કાંઈ જ ન હતું તેણે પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં. કલ્પનામાં ય ન આવે એવી હજારોની રકમ માત્ર અડધા કલાકમાં જીભી ચઈ ગઈ.

આજ અરસામાં કુચના મહારાવશ્રીને આંગણે પોરબંદરના મુ. ૨૨

મહારાણા સાહેબ શ્રી નટવરસિંહજી મહેમાન તરીકે પધાર્યા હતા.

તેમણે એક દિવસ પોતાના એ.ડી.સી. દ્વારા મુનિરાજને મળવાની ક્ષિપ્રા વ્યક્ત કરી અને ત્યાંની જૈન ધર્મચાળામાં પોતાના મંત્રી સાથે પધાર્યા. તેમણે વિદ્યાવિજયજી પાસે એક કલાક ધર્મોપદેશ માગ્યો. આમ રાજેન્દ્રો પણ સાચા ધર્મેન્દ્રો પામે પોતાનું મસ્તક ઝૂકાવવામાં પરમ આનંદ માને છે.

માંડવીના આગેવાનોમાં શેઠ નારણજી પુરુષોત્તમ, શેઠ કલ્યાણજી ધનજી, પોપટલાલ લક્ષ્મીચંદ, વીકમસી પટેલ વગેરેએ જયંતીના ઉત્સવમાં અને દરેક કાર્યોમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો.

ત્યાંથી મુનિરાજ કોડાણમાં આવ્યા. ચોરામી વર્ષની વયના છુત્તર્ગ પોતે હોવા છતાં પોતાને જુવાન તરીકે ઓળખાવતા જૈનોના પ્રસિદ્ધ વિકાન પંડિત લામન ત્યાં પધાર્યા હતા. મુનિરાજ સાથે રહેવામાં એમણે ખૂબ આનંદ થયો.

જ્યારે વિશિષ્ટ શુદ્ધ ધરાવતી વ્યક્તિઓ એકઠીજાને મળે છે ત્યારે હૈયામાં અનહદ આનંદ થાય છે. કહ્યું છે કે :—

‘ જ્ઞાનીસે જ્ઞાની મીથે, કરે જ્ઞાન કી બાવ. ’

એ વાત સાચ સાચી છે.

અહીં એક માસ સુધી વ્યાખ્યાનો ચાલુ રહ્યાં.

એક સમયે કનકજી કાશી ગયાતા આ કોડાણ ગામમાં જ્ઞાનપ્રવૃત્તિઓ ખૂબ થતી. સારામાં સારા પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથોના એ બંડારો કનકજી આ ગામમાં છે.

કોડાપની ભાવિક પ્રજાએ પડિત લાવનની વર્ષોની સમાજભેનાની કદરદાની તરીકે મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપદે એક સમારભ યોજી એમને સારી રકમની એક થેલી અર્પણ કરી.

અહીંના પટેન મગનનાન તથા રવજીભાઈ વગેરેએ પણ મુનિ-મંડળની સારી સેના જમાવી હતી.

કોડાપથી મુનિરાજની મંડળી આસળીયા ગઇ.

: ૭૬ :

વિદ્યાર્થી પરિવહ

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી ને સમગ્રે કુટુંબમાં વિદ્યાર કરી રહ્યા હતા, તે વખતે બૂજના વિદ્યાર્થીઓ 'અખિસ કમ્બ વિદ્યાર્થી મ મેયન' ભરવાના હિમચાલ કરી રહ્યા હતા.

એ દિવસ રાયસિંહ રોડેઃ માસ્તરે કહ્યું 'ગુરુજી ! વિદ્યાર્થી મ મેયન ભરવાનો નિર્ણય થઈ ગયો છે અને આપે બૂજમાં આવી વિદ્યાર્થીઓના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ કરવી પડશે '

ત્યારબાદ વિદ્યાવિજયજી આસ પીયા આવ્યા હતા. ત્યાં વિદ્યાર્થી સંમેલનના સંચાનકોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ મુનિરાજને મળ્યું અને પ્રમુખપદ લેવા માટે તેમણે એમને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી.

વિદ્યાર્થીઓની પ્રવૃત્તિઓમાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી હમેશા રસ લે છે. શારીરિક અમ્બચતા હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓની પ્રવૃત્તિને ઉત્સાહને

‘ત્રેગ મળે તો દષ્ટિએ એમણે વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો.’ અને આઠ મી
ગુને સવારે આઠ વાગે જુદા મુકામે આવી પહોંચ્યા.

મુનિરાજ તો દૃષ્ટા છે, જાની છે, ધર્મચાર્ય છે. આજે અનેક
ગિધોનાં વૃંદો એમની ધર્મ ભાવના, અને જાનનો લાભ લઈ રહ્યાં
છે. પોતે ગુરુપદે હોવા છતાં પોતાની જાતને એક વિદ્યાર્થી માને છે.

‘અને જગતની નિરાળના વિદ્યાર્થી નરીકે આવે. મહારાણી પુરુષ,
પોતાનું જીવન માળે એ આજ ગૌરવની વાત છે? એમાં જ તાનીનાં
જાનની, ધર્મપુરુષના ધર્મની મહત્તા છે.’

અને મુનિરાજને વિદ્યાર્થી પ્રત્યે ખૂબ આદર છતાં મુનિરાજ
જાણતા કે વિદ્યાર્થીઓના ઉત્સાહમાં જરૂરી આવડત યે વાર નહિ અને
આડ આવડાં યે વાર નહિ.

ગિરિજાનનો ગુણ દરેક વિદ્યાર્થીમાં હોવો જોઈએ તેનો અભાવ
મેટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓમાં જોવા આવે છે.

મુનિરાજને લાગ્યું કે દેશના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શિખપાત્રનનો ઘણો અભાવ છે. એમના પોતાનાં માયા કર્તવ્યનું ભાન નથી. આવા વિદ્યાર્થીઓ દેશનું શું દળદર ફીટવાના છે ?

અને છતાં એમણે બંને પક્ષો વચ્ચે સમાધાન કરવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા અને એમાં એમને દોષેડ મળી. સાડા ત્રણ વાગે સમાધાન થયું. આ સમાધાનના કાર્યમાં મોડીવાના ભાટિયા બાલાશ્રમના મુકપતિ કલ્યાણભાઈ છાપાએ સારો સહકાર આપ્યો હતો.

બૂજ વિદ્યાર્થી સંઘના આગ્રય નીચે સંમેલનનું કાર્ય બે દિવસ ચાલ્યું.

મુનિરાજને આ બે દિવસ દરમિયાન કેટલાક વિદ્યાર્થીઓની મધીન વૃત્તિનો ખ્યાલ આવી ગયો. એમણે એ વિદ્યાર્થીઓમાં લોભ, ઇર્ષ્યા અને ખેંગો મમત જોયો.

સંમેલનના પ્રમુખપદેથી મુનિરાજે એક મનનીય પ્રવચન આપ્યું હતું. અરેબર એ આપું પ્રવચન વિદ્યાર્થીઓએ જોધ લેવા લાયક છે. *

: ૭૭ :

ભૂજમાં ચાતુર્માસ

ચાતુર્માસ શરૂ થાય તે પહેલાં 'સદન વાડી' અને 'વાંદાય'ની બે કેળવણી સંસ્થાઓની મુલાકાત લેવાનો વિદ્યાર્થી વિનયજીને મોઢો મળ્યો. 'સદનવાડી' સંસ્થાના સંચાલક-એના પ્રાણસમા પ્રબુદ્ધાન ધોળકીઆ ઘણા વખતથી મુનિરાજને પધારવા માટે વિનંતિ કરતા હતા.

સરસ્વતી મદનમાં રાષ્ટ્રભાષા હિંદીને પણ સારું રચાત આપવામાં આવ્યું હતું. હિંદી પરીક્ષામાં પસાર થનાર વિદ્યાર્થીઓને 'પ્રમાણપત્રો' આપવાનો મેળાવડો મુનિરાજ વિદ્યાર્થીવિનયજીના પ્રમુખશ્રીનીએ યોજવામાં આવ્યો. અને વાનાવરણમાં અન્ય રંગ જામ્યો.

આ રચણની પાસે જ વાંદાયનું મુરકુલ છે. એના કુલપિતા બાવા ઉધ્ધવદાસજી છે. મુનિરાજે જોયું કે આ મરેયામાં આઠબરનું પ્રાધાન્ય ધણુ છે.

મુનિરાજને લાગ્યું કે દેશના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શિસ્તપાલનનો ઘણો અભાવ છે. એમના પોતાનાં સાચા કર્તવ્યનું જ્ઞાન નથી. આવા વિદ્યાર્થીઓ દેશનું શું દળદર ફીટવાના છે ?

અને છતાં એમણે જાને પસો વચ્ચે સમાધાન કરવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા અને એમાં એમને ફતેહ મળી. સાડા ત્રણ વાગે સમાધાન થયું. આ સમાધાનના કાર્યમાં માંડવીના ભાટિયા બાલ્લાશ્રમના મૃદુપતિ કૃત્યાણુભાઈ ળાપાએ સારો સહકાર આપ્યો હતો.

જૂન વિદ્યાર્થી સંઘના આશ્રય નીચે સંમેલનનું કાર્ય બે દિવસ ચાલ્યું.

મુનિરાજને આ બે દિવસ દરમિયાન કેટલાક વિદ્યાર્થીઓની મહાન વૃત્તિનો ખ્યાલ આવી ગયો. એમણે એ વિદ્યાર્થીઓમાં લોભ, ઇર્ષ્યા અને ખોટો મમત જોયો.

સંમેલનના પ્રમુખપદેથી મુનિરાજે એક મનનીય પ્રવચન આપ્યું હતું. ખરેખર એ આખું પ્રવચન વિદ્યાર્થીઓએ બોધ લેવા લાયક છે. ■

હું તો વંડામાં જ ભાષણ કરીશ. પહેલાં સવા માંસ રહી ગયો ત્યારે પણ વંડામાં જ મેં પ્રવચનો કર્યા હતાં ને ?

ડોશીમાએ કડક થઈ ને કહ્યું :

‘ ના, એમ ન થાય !

મુનિરાજને જવાબ આપ્યો :

‘ મા ! થાય કે ન થાય એ તો મારે મારા મુઠ્ઠાને પૂછવાનું રહ્યું. ’
તમારે આ બાબતમાં કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. ’

અને એટલું સાંભળતાં જ ટાકડી ટેકતાં ટેકતાં અને બડબડાટ કરતાં કરતાં ડોશીમા રવાના થયાં.

પાછળથી મુનિરાજને જાણ થઈ કે આ માછ અને એમની બીજી ત્રણેક મદદનીશ સ્ત્રીઓ ભૂજમાં જ્યારે કેઈ તપાગચ્છના સાધુ ચોમાસુ કરે છે ત્યારે તેઓ પોતાનો કડબ જમાવી દે છે જેથી કેઈ પણ સાધુ એમના વિચારથી જરાપે આંધો પાછો ન થાય. વધારેમાં તો મુનિરાજને એ પણ જાણવા મળ્યું કે તપાગચ્છના ખાસ ખાસ અગ્રેસર શ્રાવકો પણ આ ડોશીમા અને એમની સેવીઓની મરજી જાળવીને જ બધું કરે છે. આ વખતે પણ તપાગચ્છના કેટલાક શ્રાવકો આ ‘નારીદંડ’ના વિચારોને ચકાવે ચડ્યા અને વ્યાખ્યાન વંડામાં ન થાય તો સાર એવી ઇચ્છા એમણે પણ વ્યક્ત કરી.

શ્રી વિદ્યાવિજયજી જ્વળના હતા કે આ લોકો વંડામાં વ્યાખ્યાન શા માટે નથી ચાલતા ? મુખ્ય કારણો તો એ હતાં કે જૈન સાધુ ઉપાસ્યની ચાર દિવાસોથી બહાર વ્યાખ્યાન આપી જ ન શકે, એવી એમની માન્યતા અને બીજી એ કે વંડા જેવા પ્રસિધ્ધ સ્થાનમાં વ્યાખ્યાન થાય, તો

મુનિરાજને લાગ્યું કે આ સંસ્થામાંથી ઉધવદાસ જતા રહે તો એનું શું થાય ? અને એમણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પ્રવચનમાં એ વસ્તુનો જ સહજ નિર્દેશ પણ કર્યો.

ત્યારમાઠ થોડા દિવસ એમને ખગર પડી કે બાવાજીને વૈરાગ્ય થવાથી પસાર થઈ ગયા. વળી પાછું થોડા સમયે એમ પણ જાણવામાં આવ્યું છે કે બાવાજી પાછા આવ્યા છે અને એક મદુલી બાંધી ઉપસક દહિંદએ શુદ્ધક ઉપર દેખરેખ રાખે છે.

આતુર્માંસ કરવા માટે મુનિરાજ અને એમની મંડળી જૂજ ખાતે આવી પહોંચી. મુનિરાજ પોતાનાં પ્રવચનો દ્વારા જનતાને જ્ઞાનનાં અમૃત પાત્ર રજા કરતા.

એક દહાડો સાંજ પડી રહી હતી. એક અપંગ વૃદ્ધ ડોરીમા બે લાકડીના ટેકાથી હળવે હળવે આસતાં મુનિરાજ પાસે આવ્યાં અને વંદના કરીને બોલ્યાં :

‘ સાહેબજી ! આપ ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન ક્યાં કરશો ? ’

મુનિરાજે જણાવ્યું : ‘ વંડામાં. ’

માજના દેવામાં જાણે ધરતીકંપનો ધક્કો ન વાગ્યો, જાણે કે એમને માથે બેઝમ ન તૂટી પડ્યો હોય તેમ એમની વેદનાનો તો પાર જ ન રહ્યો.

એમણે કહ્યું : ‘ અરે રે ! મહારાજ ! વંડામાં તે વ્યાખ્યાન થાય ? આ લાજ ડોરીનો અપાસરો શું કામ બન્યો છે ? ’

મુનિરાજે જણાવ્યું : ‘ જે માટે જન્મે હશે તે ભોગવશે. માજ !

વિમાન દ્વારા ભૂજ આવ્યા હતા. ગુજરાત કાઠિયાવાડ અને દક્ષિણ ગુજરાત તાલુકાઓમાંથી ઘણા લોકોએ આ મહોત્સવમાં ભાગ લીધો હતો.

દિવાળીનાં દિવસમાં, ઘર ઘર દીવા ચાલ;
ફટાકડા ફટ ફટ ફુટે, બાળક બહુ હરખાય.

એ કવિનાનું પહેલું ચરણ જરોજર છે પણ ફટાકડા ફુટનાં જોઇ બાળક હરખાય છે એ બીજું ચરણ ઘણા સમયથી વિદાય માગી લે છે. તેને બદલે સખતું જોઇએ:

‘ફટાકડા ફેરો નહિ, એમાં પાપ ધણું વ.’

મુનિરાજે પણ અહીં રાજાઓ અને કન્યારાજાઓમાં જઈ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓને ફટાકડા નહિ ફેડવાનો સહબોધ આપ્યો.

આ પ્રવૃત્તિનું શુભ પરિણામ આવ્યું અને જાણે ભૂજમાંથી ફટાકડાનો મોહ અલોપ થયો.

ભૂજના ભૂપણરૂપ સેવાભાવી કાર્યકર્તાઓ નગરશેઠ સાકરચંદ્ર પાનાયત, દુલ્લસીદાસ મૂળજીભાઈ શેઠ, તથા રામસિંહ દાનજી રાડોડ જેવા નિસ્વાર્થી ભાઈઓ મુનિરાજના સમાગમમાં આવતાં મુનિરાજના દેવામાં એમના સેવાભાવની સારી પ્રતીતિ થઈ.

દક્ષિણમાં નવરાત્રિ અને દશેરાના દિવસે પશુવધ થતા. મુનિરાજની દક્ષિણ ખાતે હાજરી હોવાથી મુંઝવણની જીવદયા મંડળીએ મુનિરાજ તેમ જ દક્ષિણ મહારાવશ્રી ઉપર પત્રો લખ્યા, તારે કર્યા.

હિંસાની આ પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ સંજોગોમાં અટકવી જોઈએ એમ તેઓ સૌ માનતા અને તેમાંયે મુનિરાજની હાજરી હોવાને કારણે આ

સ્ત્રી-પુરુષોની ભીડ જામે અને પ્રભાવનામાં પતાસા, નાળીએર, વધારે ખપે માટે ઉપાગ્રય સારો કે જ્યાં પાંચ પચાસ માણસથી વધારે આવી જ ન શકે અને તે પણ જૈન વાણિયા જ. પણ વિદ્યાવિજયજી ને વાણિયાઓની પ્રભાવનાની દરકાર જ ક્યાં હતી? એવી લાવચથી લોકોને વ્યાખ્યાનમાં ખેંચી લાવવાની વિદ્યાવિજયજીને જરૂર નહોતી. એમની વાણી જ એવી અપૂર્વ પ્રભાવના હતી કે જે તે સ્વીકારવા ધર્મ કે નાત જતના બેઠે વિના નમામ લોકો દોડી આવતા.

અને મુનિરાજના પ્રવચનો વંડામાં શરૂ થયાં. રોજ હજારો માનવીઓ-સ્ત્રીપુરુષો એનો લાભ લેવા ઉમટતાં.

જે લોકોને આ વંડામાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતાં અમડાક જવાનો ભય લાગતો તેઓનાં પગલાં પણ ધીમે ધીમે આ બાજુ પડવાં લાગ્યાં.

મુનિરાજની આ શુભ પ્રવૃત્તિમાં મહારાવથી, મહારાજ કુમારથી, દિવાન સાહેબ અને બીજા અધિકારીઓએ સારો સહકાર આપ્યો હતો.

ચાતુર્માસ માટેનું નિમંત્રણ જ શ્રી વિજયરાજજી સાહેબે મુનિરાજને આપ્યું હતું. રાજવીને માથે તો રાજકાજનાં અનેક કાર્યોનાં રોડાણુ-ચિંતા જવાગદારી હોય છે. Uneasy lies the head that wears the crown. છતાં પણ તેઓશ્રી એમાંથી પણ સમય કાઢી વખતોવખત મુનિરાજને બોધાવી લાભ જણવતા.

આ ચાતુર્માસ દરમિયાન વિદ્યાવિજયજીના ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મ-સૂરિજી મહારાજનો અરાદમો ' પુણ્યતિથિ ' મહોત્સવ ફરાચીના જૂનપૂર્વ મેળે શ્રી રૂસ્તમ સીધવાના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો. તેઓ એક ખાસ

: ૭૮ :

કચ્છના અન્ય ગામોમાં

❧

ભૂજથી વિહાર કરીને વિદ્યાવિજયજી અને એમની મંડળી 'માકપટ' પ્રદેશમાં આવી પહોંચી. ભૂજથી નખત્રાણા સુધીનો પ્રદેશ 'માકપટ' ને નામે ઓળખાય છે. મુખ-
પર, માનકુવા, સામત્રા, મંજલ મંગવાણા, ભડલી, વિત્યોણ, અંગીઆ અને નખત્રાણા, આટલાં ગામોમાં બબ્બે ત્રણ ત્રણ દિવસ રોકાતાં રોકાતાં વિહાર આગળ વધતો હતો. દરેક ગામમાં જનતાએ સારો હિસાબ દર્શાવ્યો હતો.

માનકુવામાં શ્રી બેઘજભાઈ, ચાંપશીભાઈ, ભવાનજી રાઘવજી, મંજલમાં, આણંદજી અને દેવચંદ, ભડલીમાં કુંવરજી અને ચાંપશીભાઈ, વિત્યોણમાં પ્રાગજીભાઈ, પુરૂષોત્તમભાઈ, અંગીઆમાં વેલજીભાઈ કુંગરશી અને નખત્રાણામાં બેચર શેઠ, પુરૂષોત્તમ જેઠ વગેરે આગેવાનોએ સારો ધર્મદાન લીધો હતો.

કાર્ય આસાનોથી થઈ જશે એમ સૌને લાગતું, પણ દુગ્ધના તે વખતના મહારાવણા અને તેમનું સુગન્ધ કુદુંમ ધર્મપ્રેમી હોવા છતાં જ બી આલ્મની આવતી વૃદ્ધિઓમા માનનાર હોઈ એવા શિવાળેને એ વળગી રહ્યા હતા. એટલે કેંઈ જ થઈ શકે એમ ન હતું. લોકો તો મુનિરાજ ઉપર આશ્વેષો કરવા લાગ્યા. પણ એમણે એટલું ન વિચાર્યું કે મુનિરાજથી આ બાબતમાં શું થઈ શકે ?

બુદ્ધની સ્થિરતા દરમિયાન કંઠના વાગડ અને બીજા પ્રાણના દુષ્કાળથી પીડાયેલા માનવીઓ માટે મુનિરાજ કરાચીના નાગરિકોને એક વિનંતિ કરી હતી. તેના જવાબમાં જન્મશેદ મહેના, એદલ ખરાસ, કુંગરશી ધરમશી સંપટ, ગૈહ મોહનલાલ કાલિદાસ વગેરેએ રૂપિયા બે, હજાર મોકલ્યા હતા. મોળાસાથી બાઈ મનલાલ જાદવજી દોરડીએ પણ પોતાના તરફથી એક હજાર રૂપિયા મોકલ્યા હતા.

કંઠના સૌ ભાઈઓને મુનિરાજ પ્રથેને પોતાતા હૈયાનો ઉમળકો-મમતા દર્શાવ્યા.

તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૯૪૦ ના રોજ કંઠરાજ્યના વડા નમીબી અમલદાર ડૉ. જાદવજીના પ્રમુખપણા નીચે એક મમારંબ યોજવામાં આવ્યો. મુનિરાજે સૌનું કલ્યાણ વાંછી અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા. આ પ્રસંગે કંઠના દિવાન સાહેબશ્રી માંડીને મર્વ અમલદારોએ મુનિરાજને એક ‘આભાર પત્ર’ આપીને પોતાની સહૃદયતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો.

એ મુશ્કેલીઓથી ડરી જતા નથી. તેઓ તો એનો સામનો કરી એના ઉપર વિજય મેળવે છે અને એ રીતે જનતાનું કલ્યાણ કરે છે. મહાવીર, બુદ્ધ, વિવેકાનંદ, શંકરાચાર્ય કે દયાનંદ સરસ્વતી—એવા મહાપુરુષોના માર્ગમાં ક્યાં ફૂલ ખીજાવાયાં હતાં? એમના માર્ગોમાં કંટક પથરાયા હતા છતાં તેઓએ એ કંટકને પણ ફૂલે બનાવ્યાં હતાં. વિધને પણ અમૃત બનાવ્યાં હતાં. અને પોતાની માનવતા દ્વારા પશુતાના પૂઝરીઓને સાચા માનવ બનાવ્યા હતા.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી પણ હમેશાં પોતાના વિચારોમાં મદ્દમ રહે છે. ઘણા વિચારપૂર્વક કરેલા એમના નિર્ણયો અંતિમ હોય છે—એમાં સત્ય અને નીતિ હોય છે. એની પાછળ ધર્મ અને તેના પરિશીલનનું બળ હોય છે. એમાં શ્રદ્ધા અને સેવાના સિંચન હોય છે.

તેઓ હમેશાં પોતાનાં પ્રવચનો દ્વારા શ્રોતાઓને બાર દૃષ્ટને જણાવે છે:

‘ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતાં કહો કે હજારો વિદ્વો, હજારો નિંદકોની નિંદાઓ અને હજારો આફતોને સહન કરવાની મને શક્તિ આપે. ’
જુઓ તમારો આત્મા કેટલો ઉત્તમ બને છે. વિરોધીઓ સામે વિરોધ ન કરો. નિંદકો સામે નિંદાઓ ન કરવી. આત્માની સાક્ષીથી તમારા અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે તમે તમારું કાર્ય ધપાવે જાઓ, વિજય જરૂર મળશે. ’

ચાર માસ સુધી અમરગઢમાં વિહાર થયો. તેરા, નળિયા, જખો, લાલા, પરગઢ, વાડાપધર, કોઠારા, સાયરા, સુચરી, હુમરા, વરાડીયા, સાંધર, ભાનાડા—આ જગ્યા પ્રદેશોની જનતાનો ભક્તિભાવ અપૂર્વ હતો.

ત્યારના દેહડા અને વિમોટી થઈ માગશર વદ પાંચમે મુનિમંડળ અગડામાની બ્રૂમિ તેરામાં આવી પહેંચું. ત્યાંથી નજિયા યદને જ ખો આવ્યાં.

જ ખોના ઝગડામાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીને ખૂબ અનુભવ થયો. તેઓ ત્યાં ગયા ત્યારે પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી સૌએ સલામનામું લાખી આપ્યું. મો મો વર્ષના મંદિરના ઝગડાનો અંત આવ્યો. દેવકાક મુનિરાજને એમ પણ કહેતા ‘મહારાજ’ તમારે વળી આરા ઝગડામાં પડવાનું શું કામ?’

અમુક સાંતુઓએ દેવકાક લોકોને ચલાવ્યા એટલે તેઓ પણ બોધવા લાગ્યા:

‘અરે! એ તો તપગચ્છના સાધુ. નમે અંચળગચ્છના. મંદિર અંચળગચ્છના શ્રાવકનું બનાવેલું—તપગચ્છના સાધુને તે વળી ફેંસલાનું કામ સોંપાતું હશે?’

એટલું જ નહિ પણ મુનિરાજની નિંદા પણ કરવા લાગ્યા.

પણ ભાઈ હરિએ કહ્યું છે તેમ મુનિરાજને નિંદા શી ને સ્તુતિ શી? દૂવાના દેડકાથી સાગરનાં માપ એં મપાય? વાચન મનના માનવી મુનિરાજના હૃદયની વિશાળતા ક્યાંથી પિછાની શકે? હીરાની કિંમત તો સારો ઝવેરી જ કરી શકે.

જગતમાં એ તો અનાદિકાળથી બનતું આવ્યું છે—સારા કાર્યનો વિરોધ હંમેશા થતો આવ્યો છે પણ અંતમાં તો સચ્ચાઈનો વિજય છે.

મુકાબોમાં હંમેશાં મુશ્કેલીઓ આવ્યા જ કરે છે પણ સાધુપુરૂષો

એ મુશ્કેલીઓથી ડરી જતા નથી. તેઓ તો એનો સામનો કરી એના ઉપર વિજય મેળવે છે અને એ રીતે જનતાનું કલ્યાણ કરે છે. મહાવીર, બુદ્ધ, વિવેકાનંદ, શંકરાચાર્ય કે દયાનંદ સરસ્વતી—એવા મહાપુરુષોના માર્ગમાં ક્યાં ફૂલ પીછાનાવાં હતાં? એમના માર્ગોમાં કંટક પથરાયા હતા છતાં તેઓએ એ કંટકને પણ ફૂલ બનાવ્યાં હતાં. વિપ્લવે પણ અમૃત બનાવ્યાં હતાં. અને પોતાની માનવતા દ્વારા પશુતાના પૂખ્તરીએને માત્રા માનવ બનાવ્યા હતા.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી પણ હમેશાં પોતાના વિચારોમાં મુદ્ધમ રહે છે. ઘણા વિચારપૂર્વક કરેલા એમના નિષ્ક્રિય અંતિમ હોય છે—એમાં સત્ય અને નીતિ હોય છે. એની પાછળ ધર્મ અને તેના પરિશીલનનું બળ હોય છે. એમાં શ્રદ્ધા અને સેવાના સિંચન હોય છે.

તેઓ હમેશા પોતાનાં પ્રવચનો દ્વારા શ્રોતાઓને બાર દહને જણાવે છે.

‘ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતાં કહો કે હજારો વિદ્વો, હજારો નિંદકોની નિંદાઓ અને હજારો આફતોને સહન કરવાની મને શક્તિ આપો.’ જુઓ તમારો આત્મા કેટલો ઉજન બને છે. વિરોધીઓ સામે વિરોધ ન કરો. નિંદકો સામે નિંદાઓ ન કરવી. આત્માની સાક્ષીથી તમારા અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે તમે તમારું કાર્ય ધપાવે જાઓ, વિજય જરૂર મળશે. ’

ચાર મામ સુધી અગડાસાનો વિહાર થયો. તેરા, નળિયા, જખો, લાકા, પરજી, વાડાપધર, કોહારા, સાવરા, મુથરી, હમરા, વરાડીયા, સાંધર, ભાનાડા—આ જઘા પ્રદેશોની જનતાનો ભક્તિભાવ અપરં હતો.

નળિયામાં ત્યાંના મંદિરનો ચતાગિદ મલેકસવ દોવાથી પુનઃ સુનિર્મિત થી ત્યાં આવી. અને ત્યાંથી જશાપર, સિંધાવી, રાપર, વાંકુ, અરિખાણા થઇ મુથરી આવ્યા અને ત્યાંથી સાંધણ, હાંવાપર, કોટડી, પોસડિયા થઇને મેજલ રેલડિયા ખાતે મુનિરાજ આવી પહોંચ્યા.

તેરામાં પંડિત પુરુષોત્તમનાસ, વૈદ્યરાજ કૃષ્ણદામ, ડૉ. જીવરાજ, પટેલ કુંવરજી, જખીમાં પંડિત રઘુનાથ શાસ્ત્રી, વાંકુમાં દેશજીભાઈ, હાંથીભાઈ, અરિખાણામાં હીરજીભાઈ, મુથરીમાં ચોરાસી વર્ષની હિંમરના 'બાપા' નરીકે ઓળખાતા શેકખીગજી ભગત વગેરે મુનિરાજના સમાગમમાં આવ્યા એટલું જ નહિ પણ એમણે સારો ધર્મલાભ લીધો.

કશીકંટ જેટલે દૂરને સ્થળે રહેતા દાનવીર શેક નાગજી પુરુષોત્તમ તરફથી હાનરોના ખર્ચે કોટડીની પાસેના પોસડિયાના જંગલમાં પશુઓ માટે વિશાળ મકાનો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. તે મકાનોનો એક ઉદ્ધાટન સમારંભ સં. ૧૯૬૭ ના માર્ગશીર્ષ વદ ૧૨ ના રોજ ધણો ભવ્ય રીતે ઉજવાયો હતો. આ સમારંભમાં પ્રાસંગિક વ્યાખ્યાનો પણ થયાં હતાં.

: ૭૮ :

ગામડાની ગોદમાં (મંજલ)

મુ. નિરાજનો વિચાર ગુજરાત હાથિવાડના વિહારે જવાનો હતો. પણ ખાવિના ભૂખમાં શું છે એ કોણ કહી શકે ?

વિદ્યાવિજયજીની સારીરિક પ્રકૃતિ અશ્વસ્થ હતી. અવારનવાર કરાચીની ખિમારીના થોડા થોડા દુમત્તા થવા કરતા હતા. આવા સંજોગોમાં કોટડીના હિપાત્રયમાં માંડવીના દાનવીર રોડ નામજી પુરુષોત્તમ વગેરે સાથે ચોક્કડિયા વિષે વાતચીત ચર્ચા રહી હતી. ત્યાં મંજલ રેલડિયાથી એક કુકુંગે આવી વિનંતિ કરી. .

ગામમાં પચીસેક જીનોનાં ઘર છે.

આ ગામડામાં ન મળે પૈઠ કે દાકતર; ન મળે જાગર કે ચોક. એક જગાએ ઊભા રહીને સાદ પાડે તો આખું ગામ એ માંજળી શકે. આખા ગામને માટે પાણીનું સાધન એક માત્ર તળાવ. તે પણ નાનું અને ગરમીમાં સુકાઈ જાય. ગરમી બહાર જવું હોય તો મોટો પહાડ ઉતરવો પડે.

આ નાનકડા ગામમાં પ્રવૃત્તિ પણ શી થાય ? સવારમાં મુનિરાજનું પ્રવચન ચાલતું પણ એ માંજળવા ભાગ્યે જ આડ દસ માણસો આવતા.

એક તો મૂળે નાનકડું ગામ અને તેમાં અમલુ પ્રમ, મંજલતું ચાતુ-માંસ તો મુનિરાજે શારીરિક આરોગ્ય માટે સ્વીકાયું હતું. પણ મુનિરાજને અહીં પણ આરામથી બેસી રહેવું મુનાસીમ ન લાગ્યું. એમણે ' મારી કચ્છ યાત્રા ' નામનો મંથ લખવાની અહીં શરૂઆત કરી.

મુનિરાજે પોતાના શુદ્ધેવ વિજયધર્મચરિ મહારાજની ૧૯ મી જયંતી અહીં ઉજવવાનું નક્કી કર્યું. પણ આ નાનકડા ગામમાં જયંતીનો કાર્યક્રમ શો રાખવો એ પ્રશ્ન ઉદભવ્યો.

અહીંના વનની શેઠ લાખચંદના બે પુત્રો જીવરાજ અને લેખની-ચંદ મુખર્ત્તી આ અરમમાં આવ્યા હતા. તેઓ ઉત્સાહી અને ચચરાક હોઈ આગકાલની પધ્ધતિ પ્રમાણે સભાઓ બરવાના અનુભવી હતા.

મંજલની સામે જ દેખાતા નારાયણપુરના અગ્રેસરો લાલજીભાઈ ઠાકરમી, મીઠુ પટેલ રંગૂનથી તાજ જ આવેલા. ત્યાંની જવદયા મંડળીના કાર્યકર્તા હીવાધર તથા તેમના ભત્ર

ચીયાસરવાળા પુનઃશીભાષ વગેરે મંડળીનો એવો તો સરસ સુમેળ જન્મ્યો કે ન પૂછો વાત. આ બધાના સહકારથી આ નાનકડું ગામ ગાજી ઊઠ્યું. વાતાવરણમાં આનંદોત્સાહ છવાઈ ગયો. કૃષ્ણના અનેક ગામોમાંથી લગભગ જે હજાર માનવીઓ આ નાનકડા ગામમાં જઈતી મહોત્સવનો આનંદ માણુવા બેતરી આવ્યાં. ત્રણ દિવસ સુધી વાતાવરણમાં રંગ જન્મ્યો. જૂદા જૂદા વક્તાઓનાં પ્રવચનો યયાં. આશુબાશુના હોકરાઓના ખેલો, વ્યાયામના પ્રયોગો, કન્યાઓના ગરબા આદિ કાર્યક્રમ પણ મુદર રીતે રજૂ થયો.

આ મંગલ પ્રસંગે ભાગ લેવા આવેલા સૌ અતિથિઓનું સ્વાગત પણ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું હતું. જઈતીના આ કાર્યક્રમમાં રોહા જગીરના જગીરદાર ઠાકોર સાહેબ શ્રી. હુમ્મીરસિંહજી બહાદુરે પોતાના યુવરાજ અને અમલદારો સાથે પધારી સભાનું પ્રમુખસ્થાન લઈ પ્રસંગને દીપાવવામાં મુદર ફાળો આપ્યો હતો.

અને જે આશયથી મુનિરાજે આ નાનકડા ગામનો નિવાસ કર્યો હતો તે શરીરસુધારણાનો આશય ક્રમ્યો. મુનિરાજની સતત પ્રવૃત્તિ ચાતુ હોવા છતાં અહીંનું ચાતુર્માસ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પણ લાભદાયી નીવડ્યું. કૃષ્ણ ખાતે મુનિરાજનું વજન ૪૫ રતલ થઈ ગયું હતું તેમાં અહીંના ચાતુર્માસ દરમિયાન ૨૪ રતલનો ઉમેરો થયો.

રતનજીને જેવાં મેવાભાવી જીંદે પોતાનાં વતનમાં ચાતુર્માસ કરાવી વિદ્યાવિજયજીના સાનિધ્યનો ધર્મલાભ પોતાના વતનવાસીઓને સારો અપાવ્યો. રતનજીનેની ગુરુભક્તિ અપૂર્વ હતી. એમની ઇચ્છા પોતાને અર્ચે પગપાળા પાલીતાણાની યાત્રા કરવાની થઈ.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીને સિધ્ધાચળની યાત્રાએ ગયે લગભગ પાંચ મહી વીતી ચૂકી હતી. ફરી એની યાત્રા કરવાની મનમાં મહેચ્છા થવા કરતી. ત્યાં રતનબહેને સંઘ કાઢવાની વાત કરી.

અને દરિયાવ દિલ્લના રતનબહેને પેલાના કુટુંબીઓ તેમજ રેતેલીઓ સાથે એક સંઘ કાઢ્યો. કાર્તિક વદ ત્રીજના રોજ આ સંઘે પાલીતાણાના પ્રવાસે જવા માટે પ્રથાન કર્યું.

મંજલથી પાલીતાણાનો માર્ગ ઘણો વિકટ છે. મુસાફરી પણ મંકડા માણસની કરવાની હતી. સાંડુઓ તો જાણે પગપાળો વિહાર કરવા માટે ટેવાયલા હતા પણ સંભારીઓને પણ એમની સાથે ખેંચાવાનું હતું. શિયાળાની મીસકારીઓ બોલાવતી કંડી તો કહે કે, મારું કામ અને તેમાં કમળના નિર્જળ પહાળી મુશ્કેલીથી પમાર થવાનું.

વીમેક પુરો અને સાન બહેનોનો આ સંઘ અદ્વાયી આગળ વધ્યો. માર્ગમાં આસપાસનાં ગામડાંના ઘણા બાપબહેનો મુનિરાજના વિહારની વાત સાંભળતાં દર્શન માટે દોડી આવતાં. એટલું જ નહિ પણ મુનિરાજને પોતપોતાને ગામ રોકવા વિનંતિ કરતા.

સામાન્ય રીતે આજે આપણે સાંભળીએ છીએ-અનુભવીએ છીએ કે પ્રજામાંથી ધર્મશ્રદ્ધા એટલી થતી જાય છે, ધર્મભાવના જૂં માતી જાય છે પણ હજુ ગામડાંઓમાં-ત્યાંના વનનીઓમાં શ્રદ્ધાની જ્યોત જગી રહી છે. માત્ર દીવાને સતેજ રાખવા માટે એમાં જેમ તેમ પૂરવાની જરૂર છે તેમ આવા આમવામીઓની શ્રદ્ધાને મતેજ કરવા માટે ધાર્મિક પ્રવચન સ્ત્રી તેજનાં જરૂર છે.

મંજલ કાઢવા પછી મુનિરાજના સંઘે કોટડી, ભોખલ, ઉણનોડ,

નાના રતડિયા, રોરડી, વાંદ, નાના આમળિયા, ખૂનડી, તુમડી,
ઘેરાળ, પત્રી, છસરા, ભદ્રેશ્વર, વનાડિયા, દેવળિયા, અજર, વરસામેડી,
ચીરછ, ભયાડિ, વેંધ, સામખીવારી, લાકડિયા, કટારિયા, ચિનોડ,
ગાગોદર, કાનમેર, ગોલીચોળી ને ફિસ્માર બેટનો નિહાર કર્યો

અને આમ પ્રજાહૃદયની ભાવનાનો પરિચય કરતા કરતા મુનિ
રાજનો સવ લગભગ બે મહિને ટીકર આવી પડેાચેા આ ટીકર કચ્છ
વાસીઓ માટે કાશિયાવાડ-પ્રવેશના એક દ્વાર તરીકે ઓળખાવી શકાય.

ખાંડ દશમે

ભ્રમણ શિવપુરીશરણં ચ ।

: ૮૦ :

પાલીતાણાનાં પવિત્ર ધામમાં

શ્રી માન કૃષ્ણાણ્યદંત મહારાજની વિનંતિને માન આપી વિદ્યાવિજય મહારાજ અને એમની સાધુ મંડળી પાલીતાણા જતાં સોનગઢ આવી પહોંચી હતી. ત્યાં તેમનો મુકામ ચારિત્રાશ્રમા રાખવામાં આવ્યો હતો. સ્વ. શ્રી ચારિત્રવિજયજીએ આ મુદ્દર આશ્રમ રચાવ્યો હતો. આ મંદિરાની દેખરેખ શ્રી કૃષ્ણાણ્યદંત મહારાજે કરેલી. અહીં કાનજી સ્વામીનો પણ એક આશ્રમ છે. કાનજીસ્વામી એક રચાનકવામી જૈન સાધુ હતા. પરંતુ તેમણે નહિ સાધુમાં કે નહિ ગૃહસ્થમાં એવી સ્થિતિ આદરી સોનગઢમાં એક મઠ ઉભો કર્યો છે. તેમના સિધ્ધાન્તો પણ કહેવાય છે કે જૈન ધર્મના મૂળ સિધ્ધાન્તોથી બહુ દૂર જાય છે. લોકવ્યવહારને ન ગણકારી સૌ પુરોનાં ટોળાં ત્યાં જમા થાય છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પોતાનો મંડળી માથે કાનજી સ્વામી પાસે ગયા. અને કેટ-

લીક ધર્મ' ચર્ચા કરી. જે જે પ્રસંગે કાનછ સ્વામી નિઠ્ઠર બની જતા ત્યાં ત્યાં તેઓ જણાવના કે આ વાત સમજવી કઠિન છે અને એમ કહી તે પ્રસંગને દાળી દેતા.

પાલીતાણામાં મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીનું બાદ્યાપ્તી સ્વાગત કરવામાં આવ્યું. રાત્ર અને પ્રત્ન બંનેનો ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. દીવાન માટેન સમિપમાં આવ્યા હતા.

ત્યાં મુનિરાજનું પ્રવચન યોજવામાં આવ્યું. પાલીતાણાનરેસ કદી પણ કોઈ આવ્યાર્થ કે સાધુના પ્રવચનમાં હાજરી નહોતા આપતા પણ વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યે સન્માન જગતાં તેમણે પહેલી જ વાર મુનિરાજનાં પ્રવચનમાં હાજરી આપી અને ધર્મશાસ્ત્ર લીધો.

પાલીતાણામાં આવ્યા બાદ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી અને પ્રજાની સાથે કચ્છથી પધારેલા ધી દેવચંદ્ર સ્વામી વગેરેએ સાથે મળીને લગભગ બધો ધર્મશાળાઓમાં ફરીને ધણાખરા મુનિરાજોની મુલાકાત લીધી પણ સાધુઓમાં જોઈએ તેવી ધર્મભાવના જણાઈ નહિ.

પાલીતાણા એ તો જૈનોનું પરમ ધર્મતીર્થ ગણાય. આવાં તીર્થોની મહત્તા સાધુઓ નહિ સમજે તો કોણ સમજશે ? સાધુઓ તો પ્રજાના માર્ગદર્શક છે. આવા પવિત્ર સ્થળે સહુ સાધ્વીઓ વિના પ્રયોજને લાંબો સમય પડ્યા રહે એ ઈષ્ટ નથી. લોકસાહિત્યમાં એક મુંદર ચરણ છે:

‘ જોગી તો બમવાં જવા ’

એ વાત સાત સાચી છે. જેવી રીતે પાણી બંધિયાર રહેવાથી ગંધાઈ જાય છે તેવી રીતે જોગી-સહુનું પણ છે. એક સ્થળે રહેવાથી જહું એમની

સુધ્ધિને કાટ ન લાગી જતો હોય તેમ વાનાવરણની મલીન અસર નીચે આવી જતાં વાર નથી લાગતી.

ખાસ કરીને આવાં તીર્થસ્થાનેનો નિવાસ જાળવવો બહુ જ કઠણ થઈ પડે છે. તીર્થસ્થાનોમાં ન હોય ત્યાંથી પરિણુ આવીને ઉભા રહે છે. પરિણામે સાધુની સાધુતા રહેતી નથી. આમાંથી જાય છે કોણ ? 'મં'યમનો દંડ હાથમાં લઈ વિહાર કરનાર. પછી તો માયા, મોહ, મત્સર, મમતા, ક્રોધ અને કામ જેવા સૌ પ્રલોભનો એનો સયમદંડ બેતાં જ દૂર ભાગી જાય છે.

લગભગ આ તીર્થસ્થાનમાં અડીસો ત્રણસો સાધુ સાધ્વી તો બાંધે પડ્યાં પાથર્યાં જ રહે છે.

આ વિશે મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ અહીં આવતાં પહેલાં ઘણી દુઃખદ ઘટનાઓ સાંભળી હતી પણ અહીં આવ્યા પછી તો એ બધું પ્રત્યક્ષ દષ્ટિગોચર થતા એમને દેહલાક કહેવાતા માધુઓ માટે ઘણું દુઃખ થયું.

આવા સાધુઓ શા માટે આખી સાધુસંસ્થાને જદનામ કરવા તત્પર થતા હશે ? આવા જ સાધુઓને કારણે આજે સંસારીઓને સાધુઓ પરથી શ્રદ્ધા ઊડતી જાય છે. તેઓ પોતાના કર્તવ્યનો માર્ગ ચૂકી ગયા છે.

અવનસંદેશ છે. એના પગ એ એની મોટર છે. મંચમ એ એનો ધર્મદંડ છે.

પાલીતાણામાં સાધુઓને પેટનો ખાડો પૂરવા કંગાલપણે ગૃહસ્થો તરફથી આમતાં રસોડામાં બટકતા બેઠાં મુનિરાજના દેવામાં અનુકંપા થઇ.

તે ઉપરાંત કોઇ કોઇ વેપધારી સાધુઓએ આચરેલા છૂપાં પાપોની ક્લેશ કંપાવતી દુઃખકથાઓ પણ વિદ્યાવિજયજીના સાંભળવામાં આવી. ખરેખર યાત્રાનાં પવિત્ર ધામેમાં આવા અનાચારની લીલા ખેલાય એ શું બનાવે છે ? આ ઘટના ઘણી કઠણ છે, શોચનીય છે—શરમ ભરેલી છે.

તીર્થ ક્ષેત્રે કૃત્તમ પાપમ ।

વજ્રલેપો મચિદ્યતિ ॥

આ વાત બે સૌ મમજતા થાય તો આપણા તીર્થક્ષેત્રોની પવિત્રતા જળવાશે અને બે તીર્થક્ષેત્રોની પવિત્રતા જળવાતી થશે તો જ એની મહત્તા વધશે.

પણ પાલીતાણામાં તો ધર્મના રતન ગણાતા સાધુઓ 'બાઈ આપોને ! બાઈ આપોને ! અમુક આપોને !' વગેરે આજીજી કરતાં જોવામાં આવે છે.

પરિણામ એ આખું કે ત્યાંના કહેવાતા કેટલાક સાધુ-સાધ્વીઓ ખળભળી ગયાં. એમને સાખું કે અમારા કર્ષને અવરોધનાર આ કેણુ પાક્યો ? રાજ્ય અને રાજ્યના કર્મચારીઓ પણ સમગ્રી ગયા. આ શું ?

ધર્મશાળાની કોટડી કોટડીએ, રસ્તામાં-ગમે ત્યાં આના બેઆના બિચરાવતા આવા વેપારી સાધુ-સાધ્વીઓ ધર્મને નામે આજે શું કરી રહ્યા છે ?

પાપી પેટનો ખાડો પૂરવા માટે બીજા માગી રહ્યા છે. વાસનાઓને તૃપ્ત કરવા માટે અનાચાર આદરી રહ્યા છે. સાધુનાં ઉપકરણો અને પુસ્તકો એક પાસેથી લઈ બીજાને વેચી રહ્યા છે અને એ વસ્તુ પુનઃ વ્યાપરીને ત્યાં જઈ યાત્રાળુને વેચાઈ રહી છે. આવા આવક વ્યાપારીઓ અને સાધુ દસાસોના સોદા બેઈ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીનું ઢેધું કંપી ઉઠ્યું.

એ ઉપરાંત કહેવાતા મોટા મોટા આચાર્યોની પોત પણુ આ પ્રખર સાધુ પુરો બહાર મૂકી દીધી. ધર્મભૂમિમાં-તીર્થસ્થાનમાં આવી ઉન્નમણું શા માટે કરવામાં આવે છે ? એમાં વિધવાઓને શંભુ મેળો શા માટે મળે છે, શ્રીમંત વિધવાઓને ભોળવી એની મિશ્કતો જાનને બહાને-ધર્મને નામે-શા માટે પડાવવામાં આવે છે, નાનાં શિશુઓને ચેક્ષા બતાવી, એના માથાપોને લક્ષ્મીની લાવ્યો, કેવી રીતે અપાય છે એ બધી ઘટનાઓ ઉપર મુનિરાજે પ્રકાશ પાડ્યો.

અને પાલીતાણાની ધર્મશાળાઓમાં આજે શા ધંધા ચઈ રહ્યા છે ? ધર્મશાળાનો સાચો અર્થ આજે કેણુ સમજે છે ? એ ધર્મશાળાઓ

અધર્મશાળાઓ જની ગણ છે. એ ધર્મશાળાના મુનિઓ માત્રાણુઓ પામેથી કેરી સુકિન-પ્રયુક્તિથી પૈસા પડવે છે ? તેઓ સાધુ-સાધ્વીઓને એ ધર્મશાળાઓમાં મહિનાઓ કે વર્ષો સુધી કેમ રહેવા દે છે ? માત્રાણુઓ પામેથી મુનિઓએ ઉપાર્જિત કરેલા દ્રવ્યમાં કહેવાય છે કે ધર્મશાળાના માત્રીકો દેવો ભાગ રાખે છે ? મુનિઓના અનેક પાપોની વાતો બહાર પડવા છતાં ધર્મશાળાના માત્રીકો ગા માટે એ જડ ઘાલી બેઠેલા જુલમગારોને દૂર નથી કરતા ? વગેરે અનેક જામતો મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ જાહેર કરી.

અને સાચા સાધુનું તો સદા એ જ કર્તવ્ય છે કે અધર્મને દૂર કરવો અને ધર્મના સંસ્થાપન માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા.

તેમણે તો એટલે સુધી જાહેર કર્યું કે જે જૈનસમાજ આ અધર્મ રિથિનો લોપ કરવા માટે પ્રયત્ન ન કરે તો પાત્રીતાણુના રાજ્યે એ ધર્મશાળાઓ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવવો જોઈએ.

હજીના પ્રવાસમાંથી સ્થાનકવાળી સંપ્રદાયના પ્રસિદ્ધ સાધુ શ્રી દેવચંદ્રજી આદિ ચાર સાધુઓ વિદ્યાવિજયજીની સાથે જ હતા. પાત્રીતાણુના પ્રવાસ દરમિયાન પણ તેઓ તેમની સાથે મંદિરોમાં દર્શન જતા હતા એટલું જ નહિ પણ ચૈત્યવંદન પણ કરતા હતા. જુદા જુદા સંપ્રદાયના સાધુઓને આમ એક સાથે નિહાળી લોકોને આશ્ચર્ય થતું. લોકોને આશ્ચર્ય થાય એ સ્વાભાવિક પણ હતું. એક ટોળાંએ મોં ઉપર મુહુર્તિ આંધી હોય ને બીજી ટોળી હાથમાં મુખપતિ રાખે એ વાત લોકોને કુતૂહલભરી લાગવા માંડી.

હજીની કાઠિવાવાઃ સુધીના પ્રવાસમાં આ સમગ્ર સાધુઓ કોઈ

વખત મંદિરમાર્ગીના ઉપાશ્રયમા મુકામ કરતાં તે કોઈ વખત સ્થાનકવાસીના ઉપાશ્રયમા બિતરતા. સપ્રદાનના દુરાગ્રહીએને આ વાત મુદ્દવે ગમતી ન હતી. પણ જ્યારે વિદ્યાવિનયજી એમને સાચી હકીકત સમજાવતા ત્યારે તેમની બ્રમણા દૂર થતી અને સત્ય મમજતા સૌ કોઈ આદર્શ સાધુઓના એ આદર્શ વિહારની પ્રસંસા કરતું.

પાલીતાણામા જૈન આચાર્ય ગાળામાં મુનિરાજ વિદ્યાવિનયજીએ મુનાકાત દરમિયાન મુદર પ્રવચન આપ્યું હતું.

: ૮૧ :

પોરબંદરનું ચાતુર્માસ

લાડી દાકરસાહેબ શ્રી. પ્રહલાદસિંહજી તરફથી એક પ્રતિનિધિમંડળ વિદ્યાવિજયજી અને એમની સાથું મંડળીને લાગી પધારવા માટે પાલીતાણા વિનંતિ કરવા આજ્યું હતું એટલે પાલીતાણાથી સૌ સાંધુઓ લાડી પધાર્યા. ત્યાં દાકર સાહેબ શ્રી. પ્રહલાદસિંહજીએ સારી ઉદારતા દર્શાવી. લાગીના ૭ દિવસના મુકામ દરમિયાન રાજ્યકુટુંબે વિદ્યાવિજયજીના ધર્મબોધનો સારો લાભ લીધો હતો. મંજીરાના મંજુલ રણુકાર કરી ગુજરાતને પોતાની લલિત કવિતા ગાઈ સંભળાવનાર સ્વ. કવિ લલિતજી માથે પશુ વિદ્યાવિજયજીએ માહિત્યચર્ચાઓ તેમજ જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરી હતી.

લાડીમા વિદ્યાવિજયજીના જાહેર પ્રવચનો રાખવામાં આવ્યાં હતાં અને તેમા જનતાએ સારો રસ લીધો હતો.

પૌરખંદરના ના. મહારાણા માહેએ કુચ્છ-માંડવીમાં વિદ્યાવિજયજી મહારાજને પૌરખંદર આવવા માટે ભાવમયું નિમંત્રણ આપ્યું હતું એ મુજબ આ વંદનીય સાધુપુરુષનાં પગલાં દાકિયાવાડની ધરતી ઉપર પડતાં પૌરખંદરના મહારાણા સાહેબ શ્રી નટવરસિંહજી તરફથી તેમજ ત્યાંની પ્રજા તરફથી આગ્રહ થતા વિદ્યાવિજયજી અમરેલી થઈ ગિરનારની યાત્રા કરી પૌરખંદર પધાર્યા.

પૌરખંદરનાં રાજકુટુંબે મહારાજશ્રી તરફ ખૂબ પ્રેમભાવ દર્શાવ્યો. મહારાણા તેમજ જનના-એમ બંને તરફથી ચોમાસું પૌરખંદર ખાતે કરવાની વિનંતિ થઈ.

સામાન્ય રીતે જૈન સાધુએને ચાતુર્માસ કરવા માટેની વિનંતિ જૈનો જ કરે છે. પણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની જાગૃતમાં તો હંમેશાં એવું જ બનતું આવ્યું છે કે સગબગ ધણે સ્થળે રાજ-પ્રજા તરફથી, જૈન-જૈનેતરો તરફથી જ ચાતુર્માસ કરવાની વિનંતિ થતી રહી છે અને તેમાં ચે જૈનો તો એમના પ્રત્યે ભક્તિભાવ દર્શાવે છે પણ જૈનેતરો પણ વિશેષ ભક્તિ-શ્રદ્ધા દર્શાવે છે-માને છે અને એમનો ઉપદેશ પણ ઝીંસે છે.

પૌરખંદરનું ચાતુર્માસ ઘણું જ સફળ નિવડ્યું. અહીં અનેક સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિઓ થઈ જાણીતા લોકસાહિત્યકાર શ્રી રામચુરાભાઈ અને ઘી મેડમા ગઢવીના, તેમજ દરખીના કળીરપંથના આચાર્ય શ્રી બાલકૃષ્ણ સ્વામીનાં પ્રવચનો શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીની જયન્તી પ્રસંગે યોજાયાં.

અ. ૧ એમ પગમ માધપુત્રની સાગતાના સન્માન કરી ગયા હતા.

આ મેળાનડામાં મૌ ના મહારાણી સાથેમ યુવરાજી તથા સૌ યુવરાજીથી એમ સમગ્ર રાજકુટુંબે હાજરી આપી હતી એટલે જ નહિ પણ હિંદુ, મુસ્લમાન, પારસી સર્વ કોમના આગેવાન પ્રતિષ્ઠિત પુરોએ પણ આ અપૂર્વ ઉત્સવમાં ભાગ નહીં પોતાનો ભક્તિભાવ દર્શાવેા હતા.

પોરબહરના વિહાર દરમિયાન સમગ્ર રાજકુટુંબે અવાગનનાર વિદ્યાવિજ્ઞાના પ્રવચનોમાં પધારી તેમજ રાજમહેનમાં નિમ્ન વર્ણુ આપી નાનવચ્ચો દ્વારા મારો નાબ લીધો હતો.

આ સમયે મેજેસના આદેશન ચાલી રહ્યા હતા સ્વતંત્રતાનો નાણુ મમ્મત ભારતવર્ષમાં ફુકાઈ રહ્યો હતો. પોરબહર જેવા શાનિમિય અને જિંદગી રાજમાં અનેના તોફાનોથી વિદ્યાવિજ્ઞાનને ભારે ફુગ્ગ થયું. લાગી માર અને તે પત્રી થયેની નામરિક્ષાની ગિરતાગીને અંગે રાજ પ્રજા રચે જે નવાજ હિની થઈ ત દર પ્રાવવા વિદ્યાવિજ્ઞાન મહારાજે ખૂબ પરિશ્રમ બિદા થો.

પોરબંદરના જૈન મંદિરે આ ચાતુર્માસ દરમિયાન ખૂબ સાબ લીધો.

ઉત્સવો થયા, મહેલ્સવો થયા અને તપસ્યાઓ પણ થઈ. ખૂબ ધામધૂમ મચી રહી. આ પ્રસંગોએ અહીંના જૈનસંઘે દ્રવ્ય ખર્ચવામાં પણ દિલ્લની સારી ઉદારતા દર્શાવી હતી.

પોરબંદરના જૈનેતર મહાત્માઓએ પણ વિદ્યાવિજ્ઞાન જેવા સાધુપુરુષની તન મન અને ધનથી સારી મેવા બળતી હતી.

અને તેમણે સૂચવેલા કાર્યો પાર પાડ્યામાં રાજરત્ન શેઠ નાનજીભાઈ કાશિદાસ, રાજરત્ન શેઠ મંચરજી હીરજીભાઈ વાડિયા, શેઠ કલ્યાણજી મેનજી, શેઠ હરકિશન ખુશાલદાસ, શેઠ ગોપાલજીભાઈ, શેઠ જેવચંદભાઈ કેશવજી, શેઠ જ્ઞાપભદાસ ધર્મશી, શ્રી. માસદેવભાઈ રાણા, શેઠ રૂનાથ-ભાઈ મૂલચંદ, શેઠ શુભાણ્વંદ રતનશી વગેરે મહાત્માઓનો કાળો મુખ્ય હતો.

ચાતુર્માસ ઉતરે, વિહાર કરવા અગાઉ, પોરબંદરની સમસ્ત પ્રજા તરફથી વિદ્યાવિજ્ઞાનને એક સન્માનપત્ર આપવાનો અદ્ભુત મેળાવડો યોજાતો હતો હતો. આ મેળાવડામાં સમસ્ત રાજકુટુંબની પણ પધરામણી થઈ હતી. મહારાણા સાહેબ શ્રી નરસિંહજી આ સભાના પ્રમુખ હતા. સ્ત્રી પુરુષોની મેદનીથી મંડપ ચીકાર બરાબો હતો. મુનિરાજને આપવાનું માનપત્ર રાજરત્ન શેઠ મંચેરજી વાડિયાએ વાંચ્યું હતું. * મહારાણા સાહેબે પ્રમુખસ્થાનેથી એક મનનીય અને મુનિમહારાજ

પ્રત્યે ભક્તિભાવ દર્શાવનારું પ્રવચન આપ્યું હતું. *

અને પૌરખંદરથી વિદ્યાવિગ્નત્યજ્યે વિદ્યાય લીધી એ દશ્ય પણ અપૂર્વ હતું. એ કડોની માનવમેદની એમને વિદ્યાય આપવા માટે ઉમટી હતી, અને પાંચમેા સ્ત્રીપુત્રોનો સંઘ તો ઠેઠ ખરેખર સુધી વિદ્યાય આપવા માટે આવ્યો હતો. પૌરખંદરના સુવરાજ સાહેબ પણ ત્યાં પધાર્યા હતા. અને ત્યાં મહેરોના દાડિયા રાસનો એક ભવ્ય મેળાવડો પણ યોજવામાં આવ્યો હતો.

: ૮૨ :

શંખેશ્વર

પો રખંદરથી માંગરોળ, ઘોરાશ, ગોંડલ, રાજકોટ, મૂળી, વડવાણ વગેરે સ્થળે થઇ વિદ્યાવિનયશ મહારાજ પોતાની મંડળી સાથે શંખેશ્વર આગ્યા. દરેક સ્થળે જનતાએ અપૂર્વ ઉત્સાહ દર્શાવ્યો. મુનિમહારાજના જાહેર પ્રવચનો થયાં તેમજ દરેક સ્થળે યુવકો સાથે જ્ઞાન-અર્ચાઓ થતી મહ.

આપણા યુવાનો પોતાનો ધર્મ સમજે, એમને વિદ્યાવિનયશ જેવા નિસ્વાર્થ સેવાભાવી સાધુનું પ્રાર્થનન મળે તો સમાજના યુવકોનાં ચારિત્ર્ય વિશુદ્ધ બને અને દેશની તેઓ મહાન સેવા જનવી રહે.

ઘોરાશના વિહાર વખતે ઘોરાશમાં ખાસ મંડપ બાંધે કરવામાં આવ્યો હતો અને એ મંડપમાં મુનિમહારાજનાં અનેક પ્રવચનો શ્રોતવામાં

આખ્યાં હતાં. વડીલ મોહનલાલ ચીનાઈ અને બીજા આગેવાનોએ મહારાજશ્રીની વિદ્વતા અને વક્તૃત્વજ્ઞાનો જનતાને સારો લાભ અપાવ્યો હતો.

ગોંડલમાં સાક્ષર શ્રી. ચંદુલાલ પટેલના પ્રવાસથી અનેક વ્યાખ્યાનો થયાં હતા તેમજ સ્વ. મહારાજ આડેમે મહારાજની મુલાકાત લઈ ધર્મીપ્રદેશ સાંભળ્યો હતો.

આજ પ્રમાણે રાજકોટમાં પ્રવૃત્તિઓ થઈ હતી. રાજકોટમાં અનેક પ્રવચનો થયા ઉપરાન્ત નામદાર હાકોર સાહેબ અને રાજકુટુંબે મહારાજશ્રીને મહેલમાં અનેકવાર પધરાવી સારો લાભ લીધો હતો. રાજકોટના જૈનસંઘે એમાંસા માટે આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી હતી. જૂનું શંખેશ્વર તો જૈનોનું જાણીતું ને માનીતું પવિત્ર તીર્થસ્થળ છે. મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ અહીંની યાત્રા પ્રથમવાર કરી. આ ભવ્ય અને પાવનકરી તીર્થની યાત્રા વિશે વિદ્યાવિજયજીએ પોતે પોતાનો સ્વાતુભવ જણાવ્યો હતો :

‘ મને આ તીર્થમાં જે આનંદ થયો તેવો આનંદ વધુ જ આજ તીર્થમાં થયો છે. મંદિરમાં જઈ પ્રભુનાં દર્શન કરનાં અને પ્રાર્થના કરતાં હું ખૂબ રહી પડ્યો હતો આટલો રોમાંચકારી ભાવ જાગ્યો જ અન્ય કોઈ સ્થળે મને ઉદ્ભવ્યો હશે. ’

આવા પવિત્ર તીર્થધામોએ હજુ આપણી શ્રદ્ધાને ટકાવી રાખી છે. જે સ્થળે જતાં જ આત્મા પ્રસન્નતા અનુભવે-શારીરિક અને માનસિક મંતાપ દૂર થાય, નવું ચેતન જાગે, તે સ્થળો જ સાચાં પ્રભુધામો છે. એ પ્રભુધામો માનવીને પ્રભુ પ્રત્યે આકર્ષે છે. એના દેવાને વિશુદ્ધ ધર્મની શાંતિ વક્ષે છે-ધર્મનો સાચો રાહ દર્શાવે છે.

આ તીર્થધામમાં અમનનાદના કેટલાક ગૃહસ્થો મુનિરાજના પરિચયમાં આન્યા અને તેમણે અમદાવાદ પધારવા માટે એમને આમંત્ર કર્યો.

ગિવપુત્રીના શ્રી વીરતત્વ પ્રકાશક મહાશયની સમિતિના પ્રમુખ શ્રી ધીરજનાન અને ઉપપ્રમુખ શ્રી કાંતિલાલ બ્રહ્મદાસ પણ આજ બધાને વિદ્યાવિનિયંત્રને મળ્યા અને મસ્થાના વિકાસ વિશે એમની વચ્ચે છુટથી ચિત્તારોની આપ લે ચલ

: ૮૩ :

અમદાવાદને આંગણે

શં ખેશ્વરધી ભોંયણી, કહી, કહોત, ચર્મ ઉવારસદ આબ્યા.
અહી મહારાજશ્રીના ગુરુભાઈ દેવેન્દ્રવિજયજી હતા. તેમણે
અપૂર્વ બાવ ખતાવ્યો. શ્રી દેવેન્દ્રવિજયજીના પ્રભાવથી પ્રભાવિત આખા
ગામે વિદ્યાવિજયજી અતોખું સ્વાગત કર્યું, અને એમના પ્રવચનોનો લાભ
લીવો. ત્યાંથી તેઓ દેહગામ આબ્યા હતા

અમદાવાદમા મુનિસ મેથન મળ્યું તે વખતે મુનિરાજ શ્રી
વિદ્યાવિજયજીએ અગ્રગણ બાગ ભજવ્યો હતો એ વાતથી અમદાવાદના
જૈનો સુપરિચિત હતા. પરંતુ મડોની માફક ચુકર કરેલા ઉપાશયોમાથી
ત્યાં વસેના સાનુઓને નારાજ કરી વિદ્યાવિજયજીને વિનંતિ કરી અમદાવાદ
અંધ જવાની કિંમત કોણ કરે ?

જેને અમદાવાદ મળના ધર્મવીર એ જોડ સારાભાઈ ડાહ્યા

ભાઈના પુત્ર ગેર રમણલાલ, શેઠ અયુભાઈ નથુભાઈ, કાગળના વ્યાપારી શેઠ મણિભાઈ વખતચંદ વગેરે ગણ્યામાંડ્યા સજ્જનોની વિનંતિથી વિદ્યાવિજયજી એમાસા અગાઉ અમદાવાદ ગયા. પાંચઢૂવા પામે પાંચ-માત સદ્ગૃહસ્થોએ એમને આવકાર્યા.

મહાવીર સ્વામીના મંદિરથી નગરશેઠ વિમળભાઈ સાથે થયા અને વિદ્યાવિજયજીને ઉજમખાઈની ધર્મશાળામાં લઈ જવામાં આવ્યા. પ્રથમ દિવસે તો દસ-પંદર માણુઓએ જ એમના પ્રવચનનો લાભ લીધો. પણ બીજો દિવસે શ્રોતાઓની સંખ્યા બમ્બે સુધી પહોંચી ગઈ. અને પછી તો દિન પ્રતિદિન એમાં વધારો થતો ગયો.

ત્યાર બાદ તો દરેક મહોત્સા તરફથી વિનંતિ થવા માંડી. મંડયો રચાના સાગ્યા સારા થે અમદાવાદના ઉપાધ્યેયોનાં પ્રવચનો બંધ થયાં. મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના પ્રવચનો સાંભળવા માટે માનવસાગર ઉમટવા લાગ્યો. વિદ્યાવિજયજીએ પ્રસંગ જોઈ પોતાના પ્રવચન દરમિયાન શિવપુરીની સંસ્થા માટે ઉપદેશ કર્યો અને રકમો ભરાવવી શરૂ થઈ ગઈ.

હાથીખાના, સામળાની પોળ, દોળીવાડાની પોળ, આંખીતની પોળનો ઉપાગ્રહ, શાહીઆગ, જસવંત નગર એમ જુદે જુદે સ્થળે મુનિરાજનાં પ્રવચનો થતાં ગયાં અને રકમો ભરાતી ગઈ. એકંદરે બેનાલીસ દિવસ સુધી લાગલાગટ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીની પ્રવચનમાળા ચાલી. તેમાં છેલ્લા દસેક દિવસમાં શિવપુરીની સંસ્થા માટે ત્રીસ-ચત્તીસ હજારનો ફાળો ભરાઈ ગયો.

માયા સંત પુરોહીની શક્તિ અમાધ હોય છે. એ વાત તો એમના પરિચયમાં આવનારાં જ સમજી ગકે છે. અને એવા સંતો જ જગતને

સાચો શાહ બનવી શકે એમ છે.

જે અમદાવાદમાં એમનાં પ્રવચનના પ્રથમ દિવસે દસ-પંદર ભાવિકોએ દાગડો આપી હતી એ જ અમદાવાદમાં હાલગેની માનવમેદની એમનાં પ્રવચનોનો લાભ લેવા દાગી એ શું બતાવે છે ?

ઉત્તરોત્તર જનતાની ખાતરી થતી ગઈ કે સંસારનું હિત આવ જ માધુએ દ્વારા થવાનું છે. એ મનાવે છે તે માર્ગ સત્યનો છે-જ્ઞાનનો છે-ધર્મનો છે.

અને વધારે પ્રભાવ પડવાનું મુખ્ય કારણ તો જેવું ઉચ્ચારણ તેવું આચરણ. જીવનમાં પોતે સત્ય, જ્ઞાન અને ધર્મનાં જે તત્ત્વો જિતયાં હતા તે જ નત્ત્વો તેઓ જનતાને સમજાવતી રહ્યાં હતાં-મોઢી રહ્યા હતા.

શિવપુરીની સંસ્થામાં અભ્યાસ કરનાર મુનિશાળના કેટલાક શિષ્યો અત્યારે અમદાવાદમાં હતા. તેઓ પૈકી પં. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ અને બ્રાહ્મભાઈ વીરચંદ દેસાઈ (જયભિષ્ણુ) આદિ મુખ્ય હતા. તેમણે વિદ્યાવિજયજીની પ્રવૃત્તિમાં સારો સહકાર આપ્યો.

આ જાણીતા સાહિત્યકારો શિવપુરી સંસ્થાના રત્નો છે એ જ્યારે અમદાવાદની જનતાએ જાણ્યું ત્યારે તેમને સંસ્થા માટે માન ઉત્પન્ન થયું. અને એ રીતે સૌ સંસ્થાના પરિચયમાં આવ્યા પ્રસંગોપાત પં. રતિલાલ દેસાઈ વિદ્યાવિજયજીનાં પ્રવચનો દરમિયાન શિવપુરી સંસ્થા માટે જનતાને વિનંતિ કરી એ સંસ્થાનું મહત્ત્વ સૌને સમજાવના હતા.

બાપજીમાં કહેવત છે કે :

‘ હીરા મુજસે ના કહે, લાખ હમારા મેલ ’

પણ જેમ એ હીરાનાં તેજથી સૌ કેઈ એના પ્રત્યે આકર્ષાય છે તેમ સાચી મેવા કર્તવ્યનિષ્ઠ ભાવે કરનાર મુનિરાજ પ્રત્યે જનતા આકર્ષાયા લાગી. અમદાવાદની જનનાએ-હજારો જૈનોએ વિદ્યાવિજયજીને અમદાવાદમાં ચાતુર્માસ કરવા માટે વિનંતિ કરી હતી. પણ દેહગામમાં ચાતુર્માસ કરવાનું નહીં થઈ ગયું હતું એટલે તે માટે અમદાવાદથી દેહગામ જવા તેઓ રવાના થયા હતા.

શિવપુરીની માન પરમ માટે વિદ્યાવિજયજીની વિનંતિને માન આપી જે શ્રીજી ભરાવવામાં આવ્યો હતો તેમાં શેઠ રમણલાલ ચારાભાઈ, શેઠ કલ્યાણજીભાઈ, શેઠ પૂંજભાઈ હીપચંદ, શેઠ શંકરભાઈ લલ્લુભાઈ, શેઠ કેશવલાલ લલ્લુભાઈ, શેઠ મણિલાલ વખતચંદ, શેઠ બસુભાઈ નથુભાઈ, ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી, શેઠ હાલાલાલ રતનચંદ, નગરશેઠ વિમલભાઈ મધાભાઈ, શેઠ પૂંજભાઈ ભૂલાભાઈ (શાકપુર), શેઠ ચંદુલાલ તારાચંદ ઝવેરી વગેરેનો મુખ્ય શ્રીજી હતો.

: ૮૪ :

દશ વર્ષે પાછા દેહગામમાં

ત્યાં થી વિદ્યાવિજયજી દેહગામ આવી. સંવત ૧૯૮૯
 નું ચાતુર્માસ યુનિરાજો દેહગામમાં ક્યું હતું.
 ત્યારબાદ એવાડ, મારવાડ, સિંધ, કચ્છ, અને કાશિયાવાડમાં નવ નવ
 વર્ષ સુધી પરિવ્રમણ કરી એ પરિવ્રાજક આજ પુનઃ દેહગામની ધરતી
 ઉપર પગ મૂકતા હતા. દેહગામની જનતાએ પોતાના સાચા સ્વજનનું
 સુંદર સ્વાગત કર્યું અને ચાતુર્માસ દેહગામમાં કરવાનો નિર્ણય થયો.
 દેહગામમાં મહાવીર જ્યંતી મહોત્સવ સારી રીતે ઉજવાયો. આ ઉત્સવ
 પ્રસંગે વિદ્યાવિજયજીના દરમીયાણા પારસી શિષ્ય શ્રી એદવજી ખરાસ
 સહકુટુંબ આવી હતા અને તેમના પ્રમુખપણા નીચે એ મહોત્સવ-સમા-
 રંભ ઉજવાયો હતો.

આખું એ ચાતુર્માસ આનંદપૂર્વક વ્યતીત થયું. વિદ્યાવિજયજીના

સદુપદેશથી અને શ્રી. રૂઢચંદ હરિચંદ દોશીના પ્રયાસથી અહીં ગાલ-મંદિરની સ્થાપના થઈ. તે ઉપરાંત પુણ્યસ્થાન વિજયધર્મચૂરિ મહારાજની જયંતીનો મહોત્સવ પણ મોટા સમારંભ દ્વારા ઉજવવામાં આવ્યો.

આ પ્રસંગે અમદાવાદ અને બીજા સ્થાનોનાં જે હજાર ભાવિકોએ પધારી લાભ લીધો હતો. વડોદરાથી 'સારદા' માસિકના તંત્રી શ્રી. રાધચુરાભાઈ, શ્રી ભરતરામ મહેતા તથા શ્રી ચંદુલાલ વગેરેએ પણ આ મહોત્સવની સફળતામાં પોતાનો ફાળો નોંધાવ્યો હતો.

અને આ મહોત્સવનું પ્રમુખસ્થાન ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથા-કાર શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ શોભાવ્યું હતું.

આ પ્રસંગે વિદ્યાવિજયજી બિમાર હતા. પણ હજારો લોકો એમના વ્યાખ્યાનથી વંચિત રહે એ એમને દુઃખકર લાગ્યું. તેથી ડૉક્ટરોની મના હોવા છતાં તેમણે સભામાં હાજરી આપી ખાસ પ્રવચન આપ્યું હતું.

: ૮૫ :

માળવાની ધરતી ઉપર

શિવપુરીની સંગ્રા વિદ્યાવિજયજીને સાદ પાડી જોશારી રહી હતી. જેમ બને તેમ જલદી શિવપુરી જવાય તો સાગં કારણ કે શિવપુરીનાં વિદ્યામંદિરને પોતે વધુ પ્રગતિશીલ કરવા ચાહતા હતા. તે માટે તેમણે ગુજરાત છોડી ત્યાં જવા માટે વિચાર નક્કી કર્યો. પરંતુ સાદ બાપી કેટલાક શૂદરચો દેહગામ આવ્યા તે સાદબા પધાગવા માટે વિદ્યાવિજયજીને વિનંતિ કરી.

અને પધાગનાર શૂદરચોનાં દેશાંની મમતા જોઈ તેઓ પોતાની સાદુમંડળી સાથે સાદબા પધાર્યા. આ પ્રથમ, મંવત ૧૯૯૦ નું ચોમાસું એમણે સાદબામાં કર્યું હતું. આજ બીજી વાર લગભગ દસ વર્ષના ગાળા પછી તેઓ પોતાની વ્હાળી જન્મજૂમિમા પાઠા કરતા હતા.

વતનગામીઓતો ઉત્સાહ તો માતો ન હતો. કારણ કે મુનિરાજ

ચિત્રાવિજયજીએ પોતાની જનની અને જન્મજૂથિનાં નામ દીધામાં હતાં. વતનને માટે તો તેઓ ગૌરવરૂપ હતા. આજ એમની સાહુતાનાં તેજ સમરત સંસારમાં જળહણી રહ્યાં હતાં. માનનીના મનનો મેલ ધોવાને તેઓ નાનસુધાનો પ્રવાહ વહેવડાવી રહ્યા હતા.

માણસ જ્યાં પોતાના વતનની કુળમાં આવે છે ત્યારે પોતાના સ્વજન સમાં સૌ ગામવાસીઓને જોઈ એને અપૂર્વ આનંદ થાય છે. અને તેમાં ય આ તો સાહુપુરૂષ. માનવમાત્રનું કષ્ટાણુ વાંછનારા વતનનું કષ્ટાણુ વાંછે એમાં શી નવાઈ? માનવજીવનની શુદ્ધિ કરવી એ એમનું કર્તવ્ય પદ્ધતી કેમ વતનવાસીઓ એમનો સત્કાર ન કરે ?

થોડાક દિવસ પોતાના વતનમાં રહી તેઓ એક નાનકડા સંઘ સાથે તારંગા થઈ કેસરિયાજી-ઉદયપુર ગયા.

અમદાવાદના સંઘનો આગ્રહ ચાહુ હતો. ઈંડર, વડાશી, તારંગા અને છેવટે ઉદયપુર સુધી ફટલાક ગૃહસ્થો વિનંતિ કરવા આવ્યા હતા. પણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના ચિત્તને હવે શિવપુરીનો સાદ સંબળાઈ રહ્યો હતો. એટલે તેમણે આમંત્ર્ય કરવા માંડી.

આવી જ રીતે ઉદયપુરના સંઘે પણ એમને ધણી વિનંતિ કરી. શેઠ શેશનલાલ અતુરનું કુટુંબ સ્વ. વિજયધર્મસુરિજીના અતન્ન ભક્તો માનું એક છે. તેમણે પણ ઘણો આગ્રહ કર્યો. ઉદયપુરના મહારાણા સાહેબે એમને પોતાના મહેલમાં ન્હોતરી ઉપદેશ સાંભળી ઉદયપુરમાં રહેવા ગાટે વિનંતિ કરી પણ એમના આગ્રાને એક જ અવાજ સંભળે તો હતો :

‘ શિવપુરી ! શિવપુરી ! શિવપુરી ! ’

દેહી માદીમા મેઠુ ચૂંદનમગ્નજનાગેરીની આગેવાની નીચે મથે
મુનિરાજનો સુંદર સાદાર કથો.

નીમચમાં એક મદિર અને મૂર્તિ માટે 'ત્રણ યુર્ષ આગ યુર્ષ' નો
ભય કર ઝઘડો થયો હતો. પોલીસ બેઠી હતી. અદાવતમાં મુકદ્દમા ચાલતો
હતો.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીને ધર્મને નામે થના આવા ઝઘડાએ
પમંદ ન હતા. તેમની તટસ્થ વૃત્તિને કારણે જાને પક્ષોએ વિદ્યાવિજયજીને
ચુકાદો આપવા માટેનું કાર્ય મોંઘ્યું. મંદસોરમાં વાટાવાટો થઈ એને અજો
વિદ્યાવિજયજીએ ખૂબ પરિથમ લીધો. પણ પરિણામ કંઈ ન આવ્યું.
ત્રણ ચૂર્ષવાળા ન માન્યા. ત્યાંના વણિકો ઝગડાનું સમાધાન થાય એમ
છરૂં પછે ચુકાદો પોતાની તરફથી આપે તો જ માને. મારવાડીઓમાં
કહેવત છે કે, 'બાપજી કહે તે માયું' પણ મારો ખીલો તો અડી જ
રહેજે.'

ત્યાથી સીતામઠિ, ઉન્દેજ વગેરે સ્થળોનો પ્રવાસ કરી સૌ મંડળી
ઉન્નતિ આવી.

: ૮૬ :

ઉજ્જૈન

૪૬

ઉજ્જૈનમાં મુનિ શ્રી ધર્મસાગરજીના ઉપદેશથી ચેત્ર ઓળીને
ઉત્તમ થઈ રહ્યો હતો—દેવદ્રવ્યની ચર્ચામાં સ્વ, વિજ્યધર્મ—

સૂરિજીના વિરોધ પક્ષમાં ઉભા રહેનાર આચાર્ય સામરાનદસૂરિ, એમના
શિષ્ય પન્થાસ અદ્ધસાગરજી અને તેમના શિષ્ય ધર્મસાગરજી—ગુરુ અને
શિષ્ય બંને અહીં હતા. મુનિ વિદ્યાવિજ્ય તો સમયને ઓળખીને ચાલનારા
અને સુધારક વિચારના. એમની વિચાર બિનતા ધણા વખતથી ચાલી
આવતી

આ કારણે વિદ્યાવિજ્યજી તેમની પ્રવૃત્તિઓથી નિરાગા જ રહ્યા.
સરાદાના સંઘ તરફથી વિદ્યાવિજ્યજીનું અદ્વિત સ્વાગત કરવામાં આવ્યું.

એમના ઉપદેશથી અહીં મહાવીર જન્મતી ઉજ્જવાઈ. આ જ્યેતી
શ્વેતામ્બર, દિગમ્બર અને ગ્યાનકવામી—ત્રણે ફીરકાએ મળીને ઉજ્જવી
મુ. ૨૫

એટલું જ નહિ વરઘોડો, શ્વેતાશ્વર, દ્વિગશ્વરોનો સાથે જ કાઠી બંનેની વેદીઓ પણ સાથે કાઠી અને મૂર્તિપૂજકનાં સાધુ ત્રિધાવિન્યય અને સ્થાનકવામીના સાધુ શ્રી ચોચલમલજી બંનેએ એક જ પાટ ઉપર ખેત્રી લગભગ દસહજારની માનવમેદની સમક્ષ પ્રવચનો આપ્યાં.

જે સંપ્રદાયો મંદિર અને મૂર્તિ માટે લડે, લડતા લડતા ગ્રીવી કાઠિન્સીલ સુધી જાય, તે સંપ્રદાયો એકબીજા સાથે હળીમળીને ભગવાન મહાવીરની જયંતી ઉજવે, મિશ્ર વરઘોડો કાઢે અને બંને સંપ્રદાયના સાધુઓ એક જ વ્યાસપીઠ ઉપર ખેત્રી જનતાને પ્રવચનો દ્વારા પ્રભોવે એ ઘટના ખરેખર આશ્ચર્યકારક કહેવાય.

સાંપ્રદાયિકતાના જે વિષ ચટ્યાં છે તેને જીતારવામાં વિદ્યા-વિજયજીની વિદ્યા-બુદ્ધિ-અભ્યાસ અને ઉદારતા કેટલું કાર્ય કરી શકે છે તેનું આ એક અનોખું અને જવલંત ઉદાહરણ છે. આવો પ્રભાવ-આવી કાર્યસરણી બધું જ ઓછા સાધુઓમાં જોઈ શકાશે.

ત્રિધાવિન્યયજીની આ ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ પેલા સામરપક્ષીય સાધુઓને ન ગિયે. એમણે તો અહીંતહીં નિંદાઓ જ કર્યાં કરી.

કૃષ્ણીરજીએ સાચું જ કહ્યું છે કે :

નિંદા દમારી ને કરે. ત્રિવ દમારા સોય;
જિન સાણ જિન પાનીસે, મેલ દમારા ઘોય.
ઠાહુકા ના નિંદિએ, સખો કહીએ સંવ;
કરની અપની સો પીરે, ભજિએ શ્રી ભગવંત.

અપને કો ન સહરામ્યે, જ્યોર ન નિન્દયે કોય;
અનહુ લીલા કાલ હય, ના જનુ ક્યા હોય ?

સૌએ મહાત્મા કુખીરની આ અમૃતવાણી અંતરમાં ઉતારવા
સરખી છે.

લગભગ બાર વર્ષ પહેલાં વિદ્યાવિજયજીએ ઉત્તરગૃહમાં ચાતુર્માસ
ક્યુ' હતું તે વખતે તેમણે 'શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મંથમાળા' એ નામની
એક ગ્રંથમાળા શરૂ કરી હતી. આ ગ્રંથમાળાના ઉત્સાહી મંત્રી
શ્રી. દીપચંદ્ર બાંઠિયાએ નિરવાર્યવૃત્તિથી આ સંસ્થાની નુદર સેવા કરી
છે. બાર વર્ષના ગાળામાં સાઠ સાઠ જેવા ગ્રંથો સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી,
હિંદી, અંગ્રેજી અને સિંધી ભાષામાં પ્રસિદ્ધિનો પ્રકાશ જોષ
શક્યા છે.

વિદ્યાવિજયજીને પોતે રચાવેલી એ મંથાનો આદર્શો મુંદર
વિકાસ થયેલો જોષ ઘણો સંતોષ થયો.

શિવપુરીની સંસ્થામાં સાત વર્ષ સુધી રહી મુનિરાજ વિદ્યાવિજ-
યજી પાસે ગુજરાતી, હિંદી અને બંગાલી ભાષા ઉપરાંત જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને
મૂર્તીનો અભ્યાસ કરનાર જર્મન વિદ્વાન ભારતીય સાહિત્ય વિશારદ ડૉ.
કૌઝે જર્જે મુલબ્રાદેવી, પી. એમ. ડી. પલ્લુ આ સમયે ઉત્તરગૃહમાં
હતાં.

તેમની અભિનામ હતી પણ વિદ્યાવિજયજી જનદીથી ગિરપુરી જવાન
એમ ઇચ્છતા હતા.

પરંતુ બંનેની ઇચ્છાઓ-ઇચ્છાઓ જ રહી. ઇદોગના સઘની
ચિન તિને માન આપી વિદ્યાવિજયજીને ઇદોર જવું પડ્યું.

‘ માણસ ધારે કે ઇક, કે ઇક કરે કિરતાર ’

: ૮૭ :

ધ્રુપુરીને આંગણે

દેવદારના સથે મુનિરાજનુ સ્વાગત કરી ઉદેરમા ચાતુર્માસ
કરવાની ફરજ પાડી

પ્રસંગોપાત દોષેજ અને જીમ જાહેર અંગીએ મુનિરાજના
પ્રવચનો યોગવા લાગ્યા તે ઉપરાત દિનપ્રતિદિન ઉપાસનામા વ્યાખ્યાન
થવા લાગ્યું. આ વ્યાખ્યાનમા ત્રણથી ચાર દળગ માણુમે લાખ
લેવા લાગ્યા.

(૨) ઇંદોરના જાણીતા મીઠા માલીક રાજ્યજૂવણ રાયગઢાદુર શેઠ કનૈયાલાલ ભંડારીએ વિદ્યાવિજયજીનાં આ પ્રવચનો નોંધી લેવા માટે એક એક શીઘ્ર લિપિ (short hand) ના જાણકારને રોક્યો હતો. ચાતુર્માસ દરમિયાનનાં બધા પ્રવચનો એણે અક્ષરશઃ ગતારી લીધાં હતાં અને આ રીતે મુનિરાજની આખી યે બ્યાખ્યાનમાળાનો હસ્તલિખિત ગ્રંથ તૈયાર થઈ રાક્યો હતો. દોઢ હજાર હસ્તલિખિત પાનાનાં વિસ્તારમાં પથરાયેલો એ ગ્રંથ છપાઈ ને પ્રગટ થનાં જનતાને એક ઉપયોગી ગ્રંથ મળ્યો એમાં જરા યે શંકા નથી.

તે ઉપરાંત શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જન્મતી પણુ ઇંદોરમાં મુદ્દર સમારંભ દ્વારા ઉજવવામાં આવી હતી. તેમાં આઠ દિવસનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. એ અગ્રવડિયા પૈકી એક દિવસે સર્વ ધર્મ સંમેલનની યોજના કરવામાં આવી હતી. આ સંમેલન પ્રસંગે હિંદુ સનાતન, જૈન, પારસી, મુસલમાન, ક્રિશ્ચિયન આદિ સર્વ ધર્મના વિદ્વાનોનાં ના પ્રવચનોએ ઇંદોરની જનતાને અસભ્યતાબદ આખી અનેખી છાપ પાડી હતી.

આ જન્મતી મહોત્સવ દરમિયાન જુદા જુદા દિવસના કાર્યક્રમો માટે રેતમામના દિવાન શ્રી ત્રિજીવનદાસ જે. રાણ, રાયગઢાદુર શેઠ કનૈયાલાલ ભંડારી, મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી વગેરે જુદા જુદા પ્રમુખોની વરણી કરવામાં આવી હતી.

ગુજરાતના હાસ્યરચના લેખક શ્રી જુહારાવ અંધડિયા પણ આ પ્રસંગે ઇંદોરમાં હતા અને તેમણે ઉત્સવમાં બાગ લાઈ હાસ્યરસની છાજેક ઉછાળવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો હતો.

અમદાવાદની માફક ઇંદોરમાં પણ શિવપુરીની સરંચા મારે નિર્મિત કરવામાં આવતાં લગભગ પાંચીસ હજારનો ફાળો થયો હતો. આ ફાળામાં રાયગહાદુર શેઠ કનૈયાલાલ ભંડારીએ સાત હજારની ઉદાર રકમ ભરી હતી તે ઉપરાંત સિનેમાવાળા શેઠ ધન્નાલાલ મન્નાલાલે અઢી હજારની રકમ ભરી પોતાનો ફાળો નોંધાવ્યો હતો.

ઇંદોરનો મુજરાતી સમાજ ખૂબ ઉત્સાહી, ઉદાર અને ધર્મપ્રેમી છે. હેમચંદ્ર ડે. ની કંપનીવાળા બાર્ડ મોહનલાલ લીલાચંદ, શેઠ નરસિંહલાલ કોલમાવાળા, શેઠ મોરારજી, શેઠ મંગળદાસ, શેઠ અમૃતલાલ, શેઠ દેવશી-ભાઈ, શેઠ શાંતિલાલ વગેરે કચ્છી, મુજરાતી અને સૌરાષ્ટ્રીય ભાઈઓએ લીધેલી જડેમત ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે. આ મુદ્દરથોએ પણ શિવપુરી મારેના ફાળામાં સારી રકમો ભરી હતી એટલું જ નહિ પણ બીજાઓ પાસે પણ ભરાવી હતી.

મુનિરાજે મૂતનવર્ષને મંગળ દિવસે સૌ કાર્યકર્તાઓને શુભાશીષ આપી હતી.

ઉપરાંત રાયગહાદુર કનૈયાલાલ ભંડારી અને શેઠ મોહનલાલ લીલાચંદના ધર્મપ્રેમને અનુવક્ષીતે શ્રી ભંડારીજીને ‘જૈનધર્મ’ દિવાકર’ અને શેઠ મોહનલાલને ‘ધર્મરત્ન’ના પદ્ધતી વિભૂષિત કર્યા હતા.

છેવટે ઇંદોર જોડતા એક બહોર મેળાવડામાં ‘મધ્યભારત દ્વિતી સાહિત્ય સંમેલન’ તરફથી રાયગહાદુર સરદાર કીમે પી. એચ. ડી ના પ્રમુખપણા નીચે મુનિરાજ વિદ્યાવિનયજીને એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. *

આ યોજના બાગવી રાજ્યના મેનેજર અને દિંદો માહિત્યના પ્રખર ઉપામક પ. રામનાથજી રામોની ગુણાનુરાગતાને આભારી હતી.

ઉદારમા આપના ખામ તળીમ તરીકે પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર પડિત ધણી જ વ્દાગીની વ્યક્તિ છે. બારનવર્ષના ગણ્યાગાંડ્યા આપ માટેના ખાસ પ્રસિદ્ધ બે ત્રણ ડૉક્ટરો પૈકીના એ એક છે. તેઓ માત્ર ડૉક્ટર જ નથી પણ એક સાચા સર્જન છે. ક્યા અને ઉદારતાની તો તેઓ મૂર્તિ છે.

આ સુયોગ્ય તળીમનો લાભ લેવાનો વિચાર વિદ્યાવિજયજીના પારંગી શિષ્ય એલ્સ ખરાસ અને કેટલાક જૈન બાપ્તિસ્મોએ કર્યો અને તેમની પાસે વિદ્યાવિજયજીની ડામી આંખના મોતિયાનું ઓપરેશન કરાવ્યું પણ એ નિષ્ફળ ગયું અને મુનિરાજની ડાબી આંખ સદાકાળને માટે બંધ થઈ ગઈ.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી દરેક ક્રમ જે સૌને કહે છે કે- 'નિમિત્ત કારણો ગમે તેટલાં સારાં હોય, છતાં બે ઉપાદાન કારણ ફીક ન હોય, તો તે કાર્ય કદી સિદ્ધ થતું નથી.'

ડૉક્ટર પડિતે આંખના નિષ્ણાત તળીમ તરીકે આંતરદેશીય ખ્યામિ મેળવી છે. એણે હજારો આંધળાઓને દષ્ટિનાં દાન દીધાં છે. એ મેવાપરાયણ ડૉક્ટરની સેવા માટે બે મત જ નથી. એવા એક નિષ્ણાત ડૉક્ટરને હાથે થયેલું ઓપરેશન નિષ્ફળ બને એમાં ઉપાદાન કારણની અશુદ્ધિ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ?

આખા જવાનું નિર્માણ થયું હોય ત્યાં એ વાત કાણ મિથ્યા કરી શકે ?

ધંદારના નિવાસ દરમિયાન સરદાર કીમે સાહેબ, કર્નલ ભાગવત, રાજ્યના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ શ્રી. સિંધેસાહેબ, ડૉક્ટર બોરડિયા, શ્રી હેમચંદ્ર ડે. આદિ ઘણા સજ્જનો મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના પરિચયમાં આવ્યા હતા. ને તેમનાં જ્ઞાનનો તેમણે સારો લાભ ઉઠાવ્યો હતો.

: ૮૮ :

પુનઃ શિવપુરીમાં

૬ દારથી શિવપુરી આવવા માટે પ્રયાણ કરું. અદીમે-પોણા ત્રણમે માઇલમાં હવે એવું કોઇ ગામ નહોતું કે ચોમાસા માટે આગ્રહ કરે.

દેવામ એ માળવાના એનેક દેશી રાજ્યોમાંનું એક નાનું રાજ્ય છે. દેવાસ જયનીપરના સ્વર્ગસ્થ મહારાજ સદાશિવરાવ ખાંમે સાડેગ વિદ્યાવિજયજીના પરમ ભક્ત હતા. ત્યાંના મહારાણી સાડેગ અને વર્તમાન મહારાજ પણ એમના પ્રત્યે સારો ભક્તિભાવ દર્શાવે છે. રાજમાતૃશ્રીને જાણ થઈ કે તરત તેમણે વિદ્યાવિજયજીને પોતાના મહેલમાં પધારવા માટે નિમંત્રણ આપ્યું.

રાજમાતા અત્યારે ઘણું બિમાર હતાં. એમણે વિદ્યાવિજયજી

પાસે આશીર્વાદ લીધો અને એમનો સહયોગ ભક્તિભાવથી માંભળ્યો. દેવાસમાં મુનિરાજનાં બે તથા જાહેર પ્રવચનો પણ યોજવામાં આવ્યા હતાં.

અહીંની હાઈસ્કૂલનાં વિદ્યાર્થીયજીએ નિરીક્ષણ કરી વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોને ઉપદેશની લ્હાણુ આપી.

ત્યારબાદ દેવાસથી વિકાર કરી એક મામડામાં મુકામ કર્યો. ત્યાં રાત્રે દેવાસના વર્તમાન મહારાણી સાહેબ અને વડોદરાના મહારાણી સાહેબ વિદ્યાર્થીયજીનાં દર્શનાર્થે પધાર્યા. લગભગ દોઢ કલાક સુધી તેમણે શાંતિથી ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો.

તતોડિયાના રાવજી માહેમની વિનંતિથી તતોડિયા થઈ આગર, સારંગપુર, ખ્યાવરા, ગુણા થઈ તા. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૫ ના રોજ વિદ્યાર્થીયજી પોતાની મંડળી માથે પોતાની પરમ પ્રિય ભૂમિ શિવપુરીને આંગણે પુનઃ પધાર્યા અને ગુરુદેવના સ્મરણે મંદિરમાં ગુરુદેવની મૂર્તિનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા.

શિવપુરીથી વિદ્યાર્થીયજીએ વિશ્વવ લીધે આજ તેર તેર વર્ષનાં વહાણાં વાઘ ચૂક્યાં હતાં.

આજ તેઓ પોતાના પ્રાણ સમી સંસ્થામાં ઉમંગભરે આવી રહ્યા હતા. સમસ્ત શિવપુરી ગામે અને સંસ્થાના સચાવકોએ એમનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું.

આજે શિવપુરીના નાગરિકોનો આનંદ સમાતો ન હતો. આજે સંસ્થાના કર્મકર્તાઓનાં હૈયાં પ્રકૃષ્ટિત થયાં હતાં. આજે વિદ્યાર્થીઓ

પોતાના શુરનાં દર્શનથી પોતાની જાનને કૃત્યકૃત્ય માનવા લાગ્યા.

પ્રારંભિક પ્રવચન આપતાં વિદ્યાવિજયજીએ પોતાની પ્રાણપ્રિય સંસ્થાને છવ્વેત જોઈ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. અને આ સંસ્થાને અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી ગંગારનાર તેમજ વીસ વીસ વર્ષ સુધી નિર્ભીખ રહી, સંસ્થાની અસાધારણ સેવા કરનાર સંસ્થાના મુખી-ટેન્ડન્ટ શ્રી રામ-નારાયણ પંડ્યા અને પ્રધાનાધ્યાપક પં. રામગોપાલાચાર્યજીને ધન્યવાદ આપતાં સંસ્થાની વીસ વીસ વર્ષ સુધી એકધારી અતુલ સેવા એમણે કેવી રીતે કરી છે, એનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું. આ વર્ણનમાં એમના હૃદયના આશીર્વાદ તરી આવતા હતા.

જે જે કંપનાઓ મનમાં કરી હતી, જે જે અર્ધાં જોયાં હતાં, તે તે કંપનાઓ ને સ્વપ્નોને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવાનો સમય હવે આવી ગયો હતો.

દૂંક મમયમાં જ એમણે આખી ચેમંચાની કાપાપતટ કરી નાંખી.

દીવો જુઝાનાની અણી ઉપર હોય ને જેમ એમાં તેન પૂરાય, છોડ કરમાનાની તૈયારીમાં હોય ને જેમ એમાં જનસિંચન થાય તેમ તેમણે જાણે સંચાને અમૃતનાં છાંટણા છારી દીધાં.

ગીતસર ક્યાઓ ગોઠવાઈ નવો અભ્યાસક્રમ નક્કી કરવામાં આવ્યો. અનુભવી ગણકોનો ઉમેરો કર્યો. વિદ્યાર્થીઓ માટે નિયમો તૈયાર કર્યા.

અને આમ શિક્ષામય અને છાત્રાવયમાં અનેકવિધ સુધારા વધારા કરી પોતે સંચાના ઉત્કર્ષ માટે એવેલાં સ્વપ્નોને સિદ્ધ કરવાના શુભ પ્રયામો આદર્યા.

સાચો સંકલ્પ-વહેલો કે મોડો પલ્લ રહ્યા વિના રહેતો નથી. શુદ્ધ નિષ્કાથી કરેલું કાર્ય કદી નિષ્ફળ જતું નથી વહેતું કે મોડું એનું શુભ પરિણામ જ આવે છે. માત્ર એ માટે કાર્ય કરનારાએ ધીરજ ધરવી જોઈએ કપીરજીએ કહ્યું છે કે.

‘ ધીરે ધીરે રે મના, ધીરે સળ રહ્ય હોય,
માલી સિંચે કેવરા, પરે જગત આવે ફલ ભય ’

આલિયર નરેશનો વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યે નાની ઉમરથી બક્તિ બાદ હતો જ. વિદ્યાવિજયજીના પુનઃ આગમનની વાત જાણી તેમને ઘણો આનંદ થયો. તેમાં ય જ્યારે તેમણે સંચાના ઉત્કર્ષ વિષેની વિદ્યાવિજયજી ની ભાવના જાણી ત્યારે એમના આનંદમાં એર શદ્ધિ થઈ.

અને એ ઉદાર વ્યાપ્તિઓ નરેશ વિદ્યાવિજયજીની માગણીને માન આપી, સંસ્થાના કૌમ્પાઉન્ડ પામેલું એક સરકારી મકાન સંસ્થાના પ્રસ્તુતકાલે, વાચનાકાલે અને સંગ્રહાલય માટે અર્પણ કર્યું; એટલું જ નહિ પણ તા. ૨૭ મી ડિસેમ્બર ૧૯૪૬ના રોજ સ્વયં સંસ્થાના પધાની પોતે બે અઢી કલાક સુધી ગાંતિથી વિદ્યાવિજયજીને સદુપદેશ અવળ કર્યો. આ પ્રમંજે તેમણે વિદ્યાવિજયજીની સહભાવનાઓ ત્યાગી ક્રેવા ઉપરાંત સંસ્થાનું પણ નીરક્ષણ કર્યું અને તત્કાળ સંસ્થા માટે એક આવશ્યક બનવા પોતાના તરફથી બનાવવાનો હુકમ કર્યો. એટલું જ નહિ પરંતુ સંસ્થાને આર્થિક ત્રણસો રૂપિયાની ગ્રાન્ટ આપવી પણ શરૂ કરી.

મત્ત, હયા અને ધર્મના શુભ હેતુના મંડાણ ઉપર ધ્યેષ્ઠા કાર્યના અણતરનો પાયો ઘણો મજબૂત હોય છે. અને એ મજબૂત પાયા ઉપર બાવેલી ઇમારત મંગીન બને છે.

સ્વસ્તિ પ્રજામ્ય : પરિપાલયન્તામ
ન્યાયેન માર્ગેણ મહો મહીશા :)
ગો દાક્ષણેમ્ય : શુભમસ્તુ નિત્યમ
લોકા : સમસ્તા : સુખીનો ભવન્તુ ॥૪

એવા પરમ સંતનો સમાગમ માનવીને પાપમાંથી ઉગારી પુણ્યને પાંથે વાળે છે.

કંવિવર ખખરદારે એક સ્થળે કહ્યું છે તે આપણે શ્રી વિદ્યાવિજયજી માટે પણ વિના સંકોચ કહી શકીએ:

‘ જાગી જાગી કર્શમાં જુગ જુગ ફેરી જીવોત જો ’
જેનાં નયન નયનમાં કળકે દીપ અનંત :
જેને અંગે અંગ કુવારા અમીના ફૂટતા,
એનાં કર્શન કરવા આવો એમી સંત ’

એવા એ પરમ પુણ્યના કર્શન કરવા એ પણ જીવનની દ્વાજા છે.

આ સંસ્થામાં શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજનું દૈનિક પ્રવચન એટલે રાજ નવી નવી વાતો, નવા નવા અનુભવો, નવી નવી શીખામણો, અને ગર્ભિત રીતે મુન્હેગારોને આવધાન કરનારી ચીમકીઓ. એમાં હાસ્યરસ હોય અને વૈરાગ્ય પણ હોય, એમાં ઉત્તેજનાઓ પણ હોય, અને ઠાઠના માથે જેસી જનારી પાથડી પણ હોય.

માનવ કલ્યાણની અનુપમ ભાવનાથી શિવપુરીની આ અનોખી સંસ્થા આજ મોઢી રહી છે.

* પ્રભતું કલવાણુ યાઓ, રાત્રીએ ન્યાયને માર્ગે પુરવીતું પાલન કરો,
દંમેશાં ગાય અને ગાણણું સતું યાઓ, અને સમસ્ત લોકો સુખી યાઓ.

વિદ્યાવિજયજી જીવનના આર વર્ષ પૂર્ણ કરી ચૂક્યા છે. આ નિમિત્તે આખા ભારતવર્ષના બિન્ન બિન્ન સંદેશના વિદ્યા વિજયજીના જૈન તેમજ જૈનેતર ભક્તોએ હીરક મહોત્સવ ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો છે અને એને માટે શિવપુરીના કન્વેક્ટર શ્રી. વામનરાવ સાહેબ મુખ્યવંશીના પ્રમુખપદે એક સમિતિ નિમાણી છે.

આ સમિતિની વિનંતિને માન આપી ગ્વાલીયરના શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે આ હીરક મહોત્સવના 'સંરક્ષક' પદનો પણ સ્વીકાર કર્યો છે.

વિદ્યાવિજયજીની સાચી સાધુતા, અને સચ્ચરિત્રના પરિણામે જ આના મોટા રાજા-મહારાજાઓ, વિદ્વાનો, શ્રીમંતા, ગરીબો મર્વ કોષ એમના પ્રત્યે શ્રદ્ધાભર્યો ભક્તિભાવ દાખવે છે.

વિદ્યાવિજયજી આ સંસ્થાના ઉત્કર્ષ માટે હજુ પણ ઘણી જગ્યા ભાવનાઓ સેવી રહ્યા છે. આ સંસ્થાને ભારતીય સંસ્કૃતિ અને સંસ્કૃત વિદ્યાનું એક આદિતિય કેન્દ્ર બનાવવાની તેમની ઉત્કંઠા છે—અભિનાયા છે અને તે માટે તેઓ અત્યંત પરિશ્રમ ક્ષમ રહ્યા છે:

નાજેતરમાં જ આ સંસ્થાની સુધાકન દેનાર મુંબઈના શ્રી
શેખમજી રાજમજી એના વિશે જણાવે છે:

“આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિગ્નજીમાં જે જોમ,
શક્તિ, ઉત્સાહ અને વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરવાની ધમગ હતી, તે આજે
એમની ૬૧ વર્ષની ઉંમરે પણ જોતાં ખરેખર અને આનંદ થયો અને
અત્યારે અધુતા વિદ્યાર્થીઓના આગ્યની સરાહના કરી. મહારાજશ્રી રાજે
સાડા આઠ વાગે-મૂવે છે અને એથી અડી વાગે નિષ્ક્રિય
હોઈ છે. પોતાની પ્રતિક્રમણ અને બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થઈ
સવારે ૭ વાગે નીચે આવી પોતાનું કાર્ય શરૂ કરે છે. દેવદર્શન, ગુરુવંદન
કરી વિદ્યાર્થીઓના ખેસો જોવા માટે કોઈ કોઈ વાર ઉભા રહે છે. આ
વખતે વિદ્યાર્થીઓનો ઉત્સાહ દિગ્વિશિષ્ટ અને છે. શિક્ષકો શું કામ કરે છે !
તેની તપાસ રાખવી, વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ વારંવાર તપાસવો, ઉચિત
કેરકારો કરવા, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની કરિયાદ સાંભળવી ઇત્યાદિ
પ્રવૃત્તિ જેવી વીસ વર્ષ પહેલાં હતી તેવી જ આજે પણ છે. સમય ઉપર
શેખમજી પ્રવૃત્તિ પ્રકાશિત થતાં પુસ્તકોનાં પુકો જોવાં વગેરે કાર્ય ચાલુ છે.
સંસ્થાના ઉત્કર્ષ માટે, સંસ્થાની આર્થિક ચિન્તા દૂર કરવા માટે તેઓ
મુકભાવે જે પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, એ ખરેખર સંસ્થાના સહભાગ્યની
નિશાની છે. ક્લેકટરથી લઈને રચાનિક તમામ ઓફીસરો તેમના ચરણમાં
અવારનવાર આવી ધર્મચર્ચાઓ કરતા જ રહે છે. અને તેઓની ધર્મ-
બાવતાને પરિણામે સંસ્થાને ગમે તેવી મોંઘવારી અને અપ્રાપ્યતાના
સમયમાં પણ વિદ્યાર્થીઓ માટે દરેક વસ્તુ મુલબ અને છે.

ખંડ અગિયારમો

સંયમ અને જ્ઞાનનો પ્રસાદ

વિદ્યાવિજયજીનું વ્યક્તિત્વ

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીનો સ્વભાવ ઘણો અળતાવડો હતો વિનય છે. જીવનમાં અનેક માનવીઓના સંપર્કમાં આવેલા વિદ્યાવિજયજી માનસશાસ્ત્રના પૂરા અભ્યાસી છે.

માનવીના પ્રથમ પરિચયમાં જ એની શક્તિનું માપ તેઓ બાંકી શકે છે. છતાં એમને લાગે કે આ માણસ વિશ્વાસપાત્ર છે, ધર્મ બોધ આપવા લાયક છે તો એને પોતે ખાસ એ માર્ગે જેવવા પ્રયત્ન કરે છે. બાકી જ્યાં તો સમસ્ત માનવજાત પ્રત્યે એમની દૃષ્ટિ ઉદાર છે. પોતે માનવજાતનાં કદાચુમાં માને છે અને એમની ધર્મભાવના વિશાળ દોષ સર્વ ધર્મના લોભને એ પોતાના તરફ આકર્ષે છે.

કરવાની કોશીય કરી કરી નથી. કારણ કે એ જાણે છે કે

‘સત્ય ક્ષયે નહિ બાદશ હાશે.’

અને તેઓ પોતાના એ સિધ્ધાંતને જીવનભર વળગી રહેતા આવ્યા છે.

એમનામાં આવેલા સંકટને દૂર કરવાની કના પણ અદ્ભુત છે. એમણે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ પાછળ હનરે. કપીઆ ખર્ચા એમને બહુઆ-ગણુઆ-સોડીનું પાણી ક્યું. જગતને એમની દ્વારા પોતે કંઈ વિશિષ્ટ આપી શકે એવી વૃત્તિ સેતી, પણ કેટલાકોમાં જાણે કે દૂધ પાત્રને માપ ઉઠેરે એનું પરિણામ આવ્યું. દૂધ ‘પાયેત્રો સાપ અતે પાણનારને ડગ્યા વિના રહેતો નથી તેમ એમને તૈયાર કરેલા વિદ્યાર્થીઓ પોતાને પાંખ આવતા ઊડી ગયા. ઊડી ગયા એટલું જ નહિ કેટલાકોએ મુનિરાજને હેરાન કરવામાં પણ કંઈ બાકી નથી રાખી.

પણ મુનિરાજનો સ્વભાવ તો સામરંજોવો ધીર ગંભીર. એમને તો ગુરુ અને ઇશ્વરમાં જ અવિરતપણે પોતાનું મન પડેલી રહેવાનું. તેવાઓ માટે કોઈ કંઈ કહે ત્યારે તેઓ એમ જ કહે: ‘બાઈ તેઓ મારા છે. અને હું તેમનો છું. મેં મારો ધર્મ બજાવ્યો છે. તેઓને સાચું જ્ઞાન થશે ત્યારે પોતાની મેળે સમજશે. ગુરુદેવ વિજયધર્મસૂરિશ્વરજી મહારાજનો વિરોધ કરનારા બનારસ પાંડરાજાના વિદ્યાર્થી નીકળેલા, મામે મોરચો માંડી ખેડેના, વર્ગો સુધી વિરોધી રહ્યા, પરંતુ રઘુનિ અને નિંદા એ તો વચ નામ કર્મને અપયજ નામ કર્મનું પરિણામ છે. આત્મા ઉપર અજ્ઞાનતાનું આવરણ હોય ત્યારે માણસ પોતાનું કર્તવ્ય જૂતી જાય છે. એ આવરણ દૂર થાય, એટલે મત્ય સૂત્રે. એ જ વિરોધીઓ, આજે વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના ગુણ-જ્ઞાન કરે છે મતત્રય કે આ તો બધા કર્મના ખેત છે. એમાં ન રાય-

વાનું હોય, ન હું ખી થવાનું હોય આપણે આપણું કર્તવ્ય નિષ્કામરૂતિથી કરે જનું જોઈએ. આપણે તો સમસ્ત જીવો પર પ્રેમજ રાખવો જોઈએ.

‘હરિનો મારમ છે શૂરાનો,
નહિ કાયરનું’ કામ જોને ।

પરમમ પહેલું અસ્તક મૂકી,
વળગી લેવું નામ જોને ।

× × ×

માથા કાઢે મોઢી વસ્ત્ર,
સાપડવી નહિ રહેલ જોને ।

મહાપદ પામ્યા તે ચરણવા,
મૂકી મનનો ચેલ જોને ।’

(પ્રીતમ)

એમ એમણે કર્તવ્ય ધર્મ નો વિકટ પથ સીક્યો છે વિશ્વપ્રેમનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે. માનવતાના એ પરમ ઉપાસક ખીજના હૈયામા પણ સદમાનવના સિંચન કરી રહે છે.

મુનિગજનો તો સદા એવો જ સિધ્ધાંત છે કે સામે માણસ પોતાનું કર્તવ્ય ચૂકે-મેવકા જને, પોતાની સામે હુમનો કરે, વિરોધનો વગાળ જગાડે પણ પોતે તો હમેશા સ્થિર જ રહેવું કારણ કે એ જાણે છે કે

‘જેર વિના સન્મુખ રહી, જે રવિના સન્મુખ,*
રહી જીવો રજ નાજરો, પડે પડને મુખ’

મુનિરાજે તો પોતાનું જીવું કરતારને પણ મદદ આપી ઠેકાણે પાડ્યા છે

આગળ વધાર્યા છે એ જ મુનિહૃદયની મહાનુભાવિતા, એ જ મુનિહૃદયની મરણના, એ જ મુનિહૃદયની ધર્મ-દુષ્ઠિ

કોઈ કોઈ વખત એમના અકારણ પૈકી પોતે મામે એમના સાચા ભક્તો ટોપાનમાન થાય, ત્યારે તેઓ એમને એમ જ કહે છે - 'ભાઈ' વિરોધની સામે વિરોધ કરવો એનો અર્થ શું છે? આપણે પણ તેમના જેવા થઈ પડી આપણામાં ને તેનામાં ફરક શો?' તેઓ આવા પ્રશ્નોમાં પોતાના ગુરુ વિજયધર્મચરિત્રના જીવનની ઘટનાઓ સામે ધરીને કહે છે. 'ગુરુદેવના વિરોધીઓ કયા ઓછા હતા?' તેઓ વળી કહે છે કે- 'વિરોધ શક્તિનો હોય છે બ્યક્તિગત આપણે જો કંઈ બગાડ્યું ન હોય, છતાં કોઈ વિરોધ કરે તો મમજવું કે-એ ધર્મીનું પરિણામ છે '

મુનિરાજે પોતાના મન ઉપર અજબ સંયમ જમાવ્યો છે. ગમે તેવું વાતાવરણ હોય, આસપાસ અનેક માનવો બેસાડે હોય, ટોળા દરખા હડતા હોય, મજાક ચામળી હોય પણ મુનિરાજ પોતાને જે કાર્યકામ કરવું હોય તે માત્ર ચિત્તે કર્યા જ કરે છે. પડી એ સંજ્ઞન હોય, મનન હોય કે નિહિધ્યાસન હોય.

એમની આ પ્રવૃત્તિમાં એમને કંઈ કોઈ જાતનું નિમ્ન આવ્યું નથી.

રાતનો મમય હોય, મામે પચીસ-પચાસ માણુઓ બેઠી મનન ચાલતા હોય, મ ગીતથી રમઝડ જાગી હોય, કાસીજોડા ને ઢોસના અવાજો ફણગાયર થતા હોય તો પણ મુનિરાજ નિર્ણય કરે કે કંઈ સમ્યક છે તો એ સખા શકે જ નિર્ણય કરે કે જમવું છે તો જ ખો શકે જ.

જે માનવી જિતેન્દ્રિય છે-જેણે પોતાની નમામ ઈશ્વિયો ઉપર વિજય મેળવ્યો છે, તે પોતાનું ધાર્મ્ય કરી શકે છે. પોતાના આત્માના અવાગ પ્રમાણે ઈશ્વિયો ઉપર સામ્રાજ્ય ચલાવી શકે છે. એ માનવી માનવીમાથી દેવ બને છે. સંસારનાં વાતાવરણમાં રહેવા છતાં એ મંસારથી પર છે-એવાને કાળે સંસાર જળકમળવન છે. એવા માનવીઓ જગતને ડગલે ને પગલે નથી જડના. એ તો લાખેભાં એક હોય છે કે જેના ધર્મ સંસ્કાર જગૃત થઈ જગતને જગાડવા કોશીલ કરે-જગતને કાળે પોતાના ગ્રાણુ સમર્પણ કરે-જીવનભર જગતની સેવા કરે.

‘ કાળમાથી કમળ બને કાઠ, સોહાવતા સંસાર;
માનવતાની મધુરપ મ્હેર, રીઝી રહે કિરતાર.

એવા છે સંસ્કાર,
જીવનમાં બગે છે સંસ્કાર.’

ખરેખર મુનિરાજનું વ્યક્તિત્વ અસાધારણ છે-પ્રભાવશાળી છે.

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી આટલો જીવનવિકાસ સાધી પ્રભાવકતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે ને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે એનું મુખ્ય કારણ તો તેઓ પોતાના ગુરુદેવની કૃપાનું ફળ જ માને છે. પરંતુ એમની સિદ્ધાન્ત હઠતાનું પણ ખાસ કારણ છે. આપણે આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં જોઈ ગયા તેમ વિરોધની સામે વિરોધ ન કરવો, ગમે તેવા વિરોધીને પણ અમી નજરથી જ જોવો, એ ક્ષમાનું રાજ્ય જેમ એમને સહાયમૂલક થયું છે ને થાય છે, તેવી જ રીતે તેઓ કોઈપણ ભલ્લી જૂરી ઘટના પ્રમંગે સમયની રાહ જોવા માટે ખૂબ ટેવાઈ ગયા છે. સુખદુઃખનો કોઈપણ પ્રસંગ કાયમને માટે રહેતો નથી. સુખનો-આનંદનો પ્રસંગ પણ સમયનાં બેડેણુ સાથે વહી જાય છે, તેમ દુઃખનો પ્રસંગ પણ સમયની સાથે અદસ્ય થઈ સુખરૂપમાં પલટાઈ જાય છે. આ અનુભવસત્ય ઉપર તેઓ ખૂબ જ છે.

અને એ જ કારણ છે કે મને તેવાં ચિંતાનાં-દુઃખનાં નિમિત્તો મળવા છતાં, તેઓ મૃત રહે છે. એ નિમિત્તોની અસર તેમના ઉપર બહુ જ ઓછી થાય છે.

સુખદુઃખના પ્રસંગોની અસર જીવન ઉપર નહિ થવા દેવામાં તેમની એક બીજી વિચાર-સરણી પણ ખૂબ મદદ કરે છે. તેઓ કહે છે:

‘ સંસારમાં જેટલી ઘટનાઓ બને છે, તે ત્રણ વિભાગમાં વિભક્ત કરી શકાય છે. કેટલીક ઘટનાઓ એવી બને છે કે-જેના નિમિત્ત આપણે પોતે કોઈએ અર્થાત્ આપણે સ્વયં કરીએ છીએ. ઇચ્છાપૂર્વક-ઈશાદાપૂર્વક આપણે તે કાર્ય કર્યું, એટલે આપણે હસના વદને એનું પરિણામ ભોગવવા તૈયાર રહેનું જોઈએ. એમાં હાથ-ઓપ કરવા ન કંઈ જરૂર નથી.

કેટલાંક કાર્યો લાચારીથી આપણે કરવાં પડે છે. ઇચ્છા નથી છતાં એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થાય છે કે મજબૂરીથી એ કાર્ય કરવું પડે છે. લાચારીથી જે કાર્ય કરવું પડે, એની પાછળ અશક્તિ કે દુઃખ માનવાની જરૂર જ ન હોય.

કમળેરીના-માનસિક કમળેરીના કારણે જ તે ધૈર્ય ખોઈ ગેએ છે અને મુઝાયા કરે છે.

વિદ્યાવિજયશત્રુ પોતાનામાં હજુ પણ કેટલીક કમળેરીઓ ભાળે છે, છતાં આપણે ત્વેષ શકીએ છીએ કે એમણે ઘણું અંશે વિન્ય મેળવ્યો છે. અને એ જ કારણસર તેઓ આત્મમળથી ઘણાં કાર્યોમાં સફળતા મેળવી શકે છે.

: ૯૦ :

મુનિરાજના ગ્રંથો

❀

ગા માનું ગામ પાદવિહાર, નાનાં મોટાં દરેક ગામેમાં
ધર્મો પ્રદેશ, ધર્મચર્યાઓ, સંસ્થાઓનું સંચાલન,

શાળમહારાજઓની મુલાકાતો અનેક જહારથી આવતા હમણાંય પ્રમોના
જવાગો આપવા આદિ અને પ્રવૃત્તિઓમાં રહેવા છતાં શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ
આત્માર મુધીમાં લગભગ ૪૦-૪૫ ગ્રંથો રચ્યા છે તેમાંના લગભગ
ત્રણેક હજાર જેટલા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા હોઈ જનતાએ એ સર્વ ગ્રંથોને
સારો આવકાર આપ્યો છે.

તામે હિંદી ભાષામાં પ્રગટ થઈ હતી. પોતે ગુજરાતી હોવા છતાં હિંદી ભાષા ઉપર અળગ કાશુ ધરાવે છે અને એક ગુજરાતીનું પ્રથમ પુસ્તક હિંદમાં પ્રગટ થાય એ શુ અનાવે છે ?

ત્યારબાદ મં. ૧૯૩૭ માં એમના એ ઋથો પ્રગટ થયા. પોતાના ગુરુદેવનું જીવનચરિત્ર 'વિજયધર્મચરિત્ર' એ નામથી એમણે પ્રગટ કરી પોતાના પુણ્યશાળી ગુરુદેવના સમગ્ર જીવનનો એમાં એમણે સત્યવદનાત્મક રીતે પરિચય કરાવ્યો છે અને એ રીતે પોતાના સાચા ગુરુદેવને એક નમ્ર શિષ્ય તરીકે અંગરક્ષિ આપી પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય કરી છે. શ્રી. વિજયધર્મચરિત્રનું મોથી પહેલામાં પહેલું ચરિત્ર લખવાનું સહભાગ્ય તેમણે મેળવ્યું હતું તે જ માસમાં એમનું બીજું પુસ્તક 'જૈન ગિદ્યાદર્શન' પ્રગટ થયું હોય જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ માટે એમાં સુંદર માર્ગદર્શન છે. આ પુસ્તક એમના ગુરુ શ્રી વિજયધર્મચરિત્ર મહારાજના નિમંધનો અનવાદ છે. આ નિમંધ કનકરામા બરાએક્ષી 'ભારતીય મર્વ ધર્મ પરિષદ'માં યાચવામાં આવ્યો હતો.

‘જૈન ધર્મ’ એ ‘જૈન ધર્મના’ અનુયાયીઓ માટેનું પાઠ્ય પુસ્તક છે. ‘જૈન ધર્મ’ સંબંધી મૌલિક સિધ્ધાંતોની અને અચાર-વિચારોની માફિની મેળવવા ઇચ્છનાર જૈન કે જૈનેતર સૌને માટે આ અગ્રેક પુસ્તક છે. જૈન ધર્મના પારિભાષિક શબ્દોને નહિ જાણનાર પણ સરળતા પૂર્વક જૈન ધર્મના સિધ્ધાંતો આ પુસ્તકથી જાણી-સમજી શકે છે. એ જ કારણ છે આ પુસ્તક ગુજરાતી ઉપરાંત સિંધી, મિધી, ઉર્દુમાં પણ અનુવાદિત થયું છે, અને એની અનેક આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે.

આ પુસ્તકનો સિંધી અનુવાદ સિંધદેદાબાદવાળા બ્લેન પાર્વતી સી. એસવાની બી.એ.એ કર્યો છે.

આ નાનકડો ગ્રંથ જૈનધર્મના સિધ્ધાંતોની આરસી સમાન છે. એમાં એના વિદ્વાન લેખકે જૈનધર્મ વિશે સરળ ભાષામાં સંપૂર્ણ માહિતી રજૂ કરી છે.

સિંધી ભાષામાં પ્રગટ થયેલા અનુવાદનું નામ ‘નક બયોતિ’ છે.

‘જૈનધર્મ’ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં વિદ્યાવિનયજીએ લખ્યું છે:

કોઈ એને બૌદ્ધ ધર્મની શાખા બતાવતું તો કોઈ ‘બૌદ્ધ’ અને ‘જૈન’ ધર્મને એક સમજતું. કોઈ ભગવાન મહાવીરે ચવાવેલો ધર્મ બતાવતું, તો કોઈ પાર્શ્વનાથથી એની ઉત્પત્તિ બતાવતું.

આમ અનેક કલ્પનાઓ લોકો ક્યાં કરતા પરંતુ જ્યારથી જૈન ધર્મનું સાહિત્ય જગતની સામે હિપચિત થયું અને ઐતિહાસિક શોધખોળ કરનારાઓને આની અતિ પ્રાચીનતાનાં પ્રમાણો મળ્યાં ત્યારથી સૌને એ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે ખરેખરી રીતે જૈનધર્મ અતિ પ્રાચીન, પવિત્ર, સ્વતંત્ર અને આસ્તિક ધર્મ છે.

આ પુસ્તકમાં, નવકાર, મંત્ર જૈનધર્મ, તીર્થંકર, મહાવીર સ્વામી, દેવ, ગુરુ, ધર્મ, સમ્યક્ત્વ અથવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર્યસંપન્ન, શુભ, અશુભ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બન્ધ, મોક્ષ, કર્મ, અનાનુ-પૂર્વી, દયા, શુદ્ધચેત્ત્વ, શુદ્ધચેત્ત્વ દિનકૃત્ય, ધ્યાન, લેશ્યા, પાંચકારણ, સ્વાદવાદ, નય, સપ્તભંગી-એ વિષયોની સમજૂતી એના વિદ્વાન લેખકે સરળતાથી આપી છે. અને એ રીતે આ ગ્રંથની મહત્તા વધારી છે.

‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’ એ એક ઐતિહાસિક ગ્રંથ છે કોઈ લેખકના ઝીણવટભર્યા અભ્યાસ અને સંશોધન વૃત્તિની આપણને પ્રતીતિ કરાવે છે.

‘જૈન સાધુઓએ ગુર્જર સાહિત્યની અનન્ય સેવા બજાવી છે એ વાત નિર્વિવાદ છે. એમાં આ પુસ્તકથી એક હિપચોત્રી ગ્રંથનો ઉમેરો થાય છે.

‘પ્રાચીન સમયમાં દેશકલ્યાણનાં કાર્યમાં ભાગ લેનારા જે જે જૈનો ચાર્યો મર્યા ગયા તેઓમાના હીરનિલ્પસૂરિ પણ એક છે. જોળખી

‘જૈન ધર્મ’ એ ‘જૈન ધર્મના’ અનુયાયીઓ માટેનું પાઠ્ય પુસ્તક છે. ‘જૈન ધર્મ’ સંબંધી મૌદ્ધિક સિધ્ધાંતોની અને અચાર-વિચારોની માહિતી મેળવવા ઇચ્છનાર જૈન કે જૈનેતર સૌને માટે આ અનેક પુસ્તક છે. જૈન ધર્મના પારિભાષિક શબ્દોને નહિ જાણનાર પણ સરળતા પૂર્વક જૈન ધર્મના સિધ્ધાંતો આ પુસ્તકથી જાણી-સમજી શકે છે. એ જ કારણ છે આ પુસ્તક ગુજરાતી ઉપરાંત હિંદી, સિંધી, ઉર્દુમાં પણ અનુવાદિત થયું છે, અને એની અનેક આદર્શો નીકળી ચૂકી છે.

આ પુસ્તકનો સિંધી અનુવાદ સિંધલૈકાગ્રાહવાળા બેન પાર્વતી સી. એડવાની બી.એ.એ કર્યો છે.

આ નાનકડો ગ્રંથ જૈનધર્મના સિધ્ધાંતોની આરસી સમાન છે. એમાં એના વિદ્વાન લેખકે જૈનધર્મ વિશે સરળ ભાષામાં સંપૂર્ણ માહિતી રજૂ કરી છે.

કોઈ એને બૌદ્ધ ધર્મની શાખા બતાવતું તો કોઈ 'બૌદ્ધ' અને 'જૈન' ધર્મને એક સમજતું. કોઈ ભગવાન મહાવીરે ચલાવેલો ધર્મ બતાવતું, તો કોઈ પાર્શ્વનાથથી એની ઉત્પત્તિ બતાવતું.

આમ અનેક કંપનાઓ લોકો ક્યાં કરતા પરંતુ જ્યારથી જૈન ધર્મનું માહિત્ય જગતની સામે ઉપગ્રિય થયું અને ઐતિહાસિક શોધખોળ કરનારાઓને આની અતિ પ્રાચીનતાનાં પ્રમાણો મળ્યાં ત્યારથી સૌને એ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે ખરેખરી રીતે જૈનધર્મ અતિ પ્રાચીન, પવિત્ર, સ્વતંત્ર અને આસ્તિક ધર્મ છે.

‘જૈન ધર્મ’ એ ‘જૈન ધર્મના’ અનુયાયીઓ મારેનું પાઠ્ય પુસ્તક છે. ‘જૈન ધર્મ’ સબધી મૌલિક સિધ્ધાંતોની અને અચાર-વિચારોની માહિતી મેળવવા ઇચ્છનાર જૈન કે જૈનેતર સૌને માટે આ અત્યંત પુસ્તક છે. જૈન ધર્મના પારિભાષિક શબ્દોને નહિ જાણનાર પણ મરજતા પૂર્વક જૈન ધર્મના સિધ્ધાંતો આ પુસ્તકથી જાણી-સમજી શકે છે. એ જ કારણ છે આ પુસ્તક ગુજરાતી ઉપરાંત હિંદી, મિઠી, ઉર્દુમાં પણ અનુવાદિત થયું છે, અને એની અનેક આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે.

આ પુસ્તકનો મિઠી અનુવાદ મિધલૈદામાદવાળા બહેન પાર્વતી સી. એડવાની બી.એ.એ. કર્યો છે.

આ નાનકડો ગ્રંથ જૈનધર્મના સિધ્ધાંતોની આરસી સમાન છે. એમાં એના વિદ્વાન લેખકે જૈનધર્મ વિષે સરળ ભાષામાં સંપૂર્ણ માહિતી રજૂ કરી છે.

મિઠી ભાષામાં પ્રગટ થયેલા અનુવાદનું નામ ‘નષ્ઠ જ્યોતિ’ છે.

‘જૈનધર્મ’ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં વિદ્યાવિજયજીએ લખ્યું છે

‘ભારતીય ધર્મોમાં જૈનધર્મનું સ્થાન પણ જાણ્યું છે. એની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતામાં કોઈપણ વિદ્વાનને શંકા નથી. જ્યાં સુધી જૈનધર્મનું મૂળ સાહિત્ય સંસારની સન્નિપાત નહોતું આનુષ્ઠાન ત્યાં સુધી લોકો આ ધર્મને માટે કંઈ ને કંઈ કેડેતા હતા. કોઈ એને આદ્ય ધર્મની અન્તર્ગત જનાવતું તો કોઈ જ નાસ્તિક દર્શનોમાનું એક દર્શન જતાવતું.

કાઠ એને બૌદ્ધ ધર્મની શાખા બતાવતું તો કોઈ ‘બૌદ્ધ’ અને ‘જૈન’ ધર્મને એક સમજતું. કાઠ બગવાન મહાવીરે ચક્રાવેલો ધર્મ બતાવતું, તો કાઠ પાર્શ્વનાથથી એની ઉત્પત્તિ બતાવતું.

આમ અનેક કંપનાઓ લોકો કર્યા કરતા પરંતુ ત્યારથી જૈન ધર્મનું સાહિત્ય જગતની સામે ઉપસ્થિત થયું અને ઐતિહાસિક શોધખોળ કરનારાઓને આની અતિ પ્રાચીનતાનાં પ્રમાણો મળ્યા ત્યારથી સૌને એ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે ખરેખરી રીતે જૈનધર્મ અતિ પ્રાચીન, પવિત્ર, સ્વતંત્ર અને આસ્તિક ધર્મ છે.’

આ પુસ્તકમાં, નવકાર, મંત્ર જૈનધર્મ, તીર્થંકર, મહાવીર સ્વામી, દેવ, ગુરુ, ધર્મ, સમ્યકત્વ અથવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર્યસંપન્ન, શુભ, અશુભ, પુણ્ય, પાપ, આત્રવ, સંવર, નિર્જરા, બન્ધ, મોક્ષ, છઠ્ઠે, અનાનુ-પૂર્વી, દયા, શુદ્ધધર્મ, શુદ્ધસ્થાનું દિનકૃત્ય, ધ્યાન, લેસ્થા, પાંચકારણ, સ્પાઈવાદ, નય, સપ્તામંગી—એ વિષયોની સમજુતી એના વિદ્વાન લેખકે સરળતાથી આપી છે. અને એ રીતે આ ગ્રંથની મહત્તા વધારી છે.

આજના ધર્માનિષા ડ્રવનમા આટઆટના પુન્યમ રાખી, વિચારના એની મનનનોતો લેવાર કરી અને ઇતિહાસને મ પૂણ પાલે વફાદાર રહી આવો અપૂર્વ અથ સર્જવો એ કાર્ક કેટલુ વિકટ છે તે તો અનુભવી જ સમજી શકે

અને તેમા એ આટના બધા અથોના વાચન-મનન અને નિદિધામન મળે એટલો જરા સમય ૧૬વો-ધીરજ ધરવી અને જગતને નવ દર્શન કરાવવુ એ કાર્ય તો ખરેખર વિરના જ રી ગકે શ્રી વિદ્યાવિજય જીએ આ મથના સર્જન દ્વારા સમસ્ત ભારતવર્ષની પ્રજાની અદ્ભૂત મેવા કરી છે

આ મથની હિંદી લેખજ અગ્રેજી આદિતિઓ પાણુ પ્રસિદ્ધ થઈ હોન વિદ્વાનોમા ખૂબ વ્યાપાર પામી છે

આ મથની પ્રત્યારના નખતા આપણા જાણતા આદિત્યકાર આ મૈયાનાન મુનશી જણાવે છે

‘અધુ જોતા આ પુન્ય ગુજરાતી ઇતિહાસના નાનડા સાપેલમા ઉપયોગી ઉમેરો કર્યા વિના રહેમે નહિ એમ ધાર છું’

‘વિજયધર્મસૂરિ અર્ગવાસ પત્રી’-એ ૧ મથમા મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પોનાના ગુરુદેવના શ્રવણુ અતિમ અદ્વવાલિયુ રૂવી રીતે પસાર થયુ એની નોધ આપી છે તે ઉપરાંત એમના પૂ ગુરુદેવના અર્ગવાસ અંગેની કડણુ પ્રગતિઓનો પાણુ એમા સમાવેશ થાય છે

મુનિરાજ વિજયધર્મસૂરિજીની ખ્યાતિ દેગરિદેશમા અનેક યથો ખૂ ૧ કની એમના અર્ગવાસના સમાચાર માળશી ધણાને ખેદ થયો હતો

અને તેમણે શોકદર્શક તાર તેમજ પત્રો મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી ઉપર પાઠવ્યા હતા. પોતાના મુકદ્દેમના મ્હારક રૂપી આ ગ્રંથમાં એ સૌ સ્મરણાંગલિઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તે ઉપરાંત કેટલાક વિદ્વાનોએ વિજયધર્મસૂરના જીવનને અનુવક્ષીને લખેલા લેખો પણ આ ગ્રંથમાં ઉમેરવામાં આવ્યા છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામેલા વિદ્વાનો મુનિરાજ વિજયધર્મસૂરિજીની ધર્મભાવના ઉપર મુગ્ધ હતા. નોર્વેના ડૉ. સ્ટેનકેનોક, લંડનની ઈડિયા ઓફીસ લાયબ્રેરીવાળા ડૉ. એફ. હબ્સુ થોમસ, મદ્રાસના પ્રો. એ. થકવતી, શ્રી લીમજીભાઈ ગુશીવ, શ્રી. જી. કે. નરીમાન, રોમ-છંટાકીના ડૉ. જી. હુબ્ચી, શ્રી હરિમત્ય લદાચાર્વ, શ્રી સાકરચંદ માણેકચંદ ઘડિયાળી વગેરેના વિજયધર્મસૂરિજીનાં જીવનકાર્યને અનુવક્ષીને લખાયેલા લેખો આ ગ્રંથનો મહત્વનો વિભાગ છે.

આ અથમા એકત્ર કરી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પોતાના ગુરુ પ્રત્યેનો અનન્ય ભક્તિભાવ દર્શાવ્યો છે.

તે ઉપરાત ગુરુદેવની જુદે જુદે ગ્યગે ઉજવાયેલી કેટલીક નમતી-ઓનો હિસાબ પણ આ અથમા આપવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તકના અનમા મુનિશ્રી હિં માશુ વિજયજીએ મરફૂતમાં રચેલી 'શ્રી ધર્મચિયોગીમાના' નામની કઠણ પ્રશક્તિ પ્રગટ કરવામાં આવી છે

આમ આ અથની મહત્તા અનેક રીતે વધે છે.

'વિદ્યાધર્મચરિતાં વચનકુસુમો' એ નામથી પોતાના પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૂલ્ય વાણી એમણે આ અથમાં રજૂ કરી હોય જનતાને એક સુદર અથની ભેટ આપી છે

તે ઉપરાત એમણે જૈન આદિત્યનુ સુદર સંશોધન પણ કર્યું હોઈ જૈનો તેમજ જૈનેતરેને ઉપયોગી થાય એ દષ્ટિએ 'ઐતિહાસિક મળઝાપ માળા,' 'ઐતિહાસિક રામસ ગ્રહ' વગેરે અમૂલ્ય ગ્રંથોનું સ પાઠન કાર્ય કર્યું હોય એમાં એમની વિદ્વતા અને સંશોધક વૃત્તિ જોષ સકાય છે. એક દ્રશ્ય સ પાઠનની સ પાઠન કનાના આપણને દર્શન થાય છે.

એમના અન્ય ગ્રંથોમાં, 'અહિ સા,' 'આદર્શ આધુ,' 'નવો પ્રકાશ' 'ગ્રહચો કે ગુણ' (હિંદી), 'અર્હંત પ્રચરન,' વગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

એમના પ્રવચનોના પણ કેટલાક ગ્રંથો બહાર પડ્યા હોય બધા ધર્મના લોકોને એમાંથી જીવનનું આગદર્શન મળી શકે એવા એવાક અને મનનીય એ પ્રવચનો છે એ પ્રવચનો વિદ્યાવિજયજીના વ્યાખ્યાનો ભા ૧

થી ૩ ને નામે પ્રગટ થયાં છે. આ પ્રવચનોનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ પ્રકટ થયો છે. 'ધર્મ પ્રવચન' એ પણ એક બોધક મંથ છે.

તેઓ પોતે કવિ પણ હોઈ 'શિક્ષા ચતક' અને 'વિજયધર્મસૂરિ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા' આ બે કવિતાની ચોપડીઓ પણ એમણે રચી છે. તે ઉપરાંત 'આત્મ નાટકો' નામનું બાળકોને ખેલવાના ફેટલાક સ્ત્રી-પાત્ર વિનાના નાટકોનું પુસ્તક રચી એ દિશામાં પણ એમણે પોતાનો ફાળો મોકાવ્યો છે.

તે ઉપરાંત એમના અન્ય મંથોમાં 'સુમયને ઓળખો,' 'વક્તા બનો' 'વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

'સુમયને ઓળખો' ના બે ભાગોમાં એમના સામાજિક સોડેક લેખોનો સંગ્રહ છે. અને 'વક્તા બનો' એ વક્તૃત્વ કળા સંબંધી ધણું જ ઉપયોગી પુસ્તક છે. વિદ્યાવિજયજીને અસાધારણ વક્તૃત્વ કળા વરી છે એ સૌ કોઈ જાણે છે. આ પુસ્તક એમના વક્તૃત્વ કળા સંબંધી આલીસ વર્ષના અનુભવનું નવનીત છે. સુયોગ્ય વક્તા બનવાની ઇચ્છા રાખનાર માટે આ પુસ્તક ધણું જ ઉપયોગી છે. હિંદી ને ગુજરાતીમાં આ પુસ્તક અબ્બેડ છે એમ સાબીત થયું છે.

સિંધના પ્રવાસે જતાં હાલમાં સ્વર્ગવાસ પામેલા પોતાના પરમ શિષ્ય હિમાંશુવિજયજીના લેખો એમણે પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરી એક સાચા શિષ્ય પ્રત્યે સારો ગુરુભાવ દર્શાવ્યો છે. એ મંથ વાંચના એના વિદ્વાન લેખકની કલમ માટે માન ઉપજે છે. બે હિમાંશુવિજય જીવંત રહ્યા હોત તો કદાચ બંધિયમાં તેઓ પણ વિદ્યાવિજયજીની માફક પોતાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જનતાની સારી સેવા કરી ચક્યા હોત.

મુનિરાજે પ્રવાસધાત્રના ત્રણ સુંદર ગ્રંથો આપણને આપ્યા છે. એમાંનો પહેલો ગ્રંથ ‘ મેરી મેવાડ યાત્રા ’ હિંદીમાં લખાયો છે અને બીજા એ ગ્રંથો ‘ સિંધ યાત્રા ’ અને ‘ કચ્છ યાત્રા ’ ગુજરાતીમાં લખાયા છે.

જૈન મુનિઓ તો આજે જમાનાઓથી વિહાર કરતા આવ્યા છે. પણ આમ તો પ્રજાજીવન સાથે-જૈન અને જૈનેતરો સાથે સંપર્ક સાધી એમના જીવન સાથે ઓતપ્રોત થક-પોતાનામય તેમને બનાવી એ બધા અનુભવને કથમદારા કાગળ ઉપર ઉનારવાનું કાર્ય બાગ્યે જ કોણએ કયું હોય.

મુનિરાજે એ રીતે જૈનધર્મની જ નહિ પણ માનવજાતની સારી સેવા બજાવી છે અને સાહિત્યની દુનિયા ઉપર પણ સારો ઉપકાર કર્યો છે.

આપણે ત્યાં આવી રીતે લખાવણાં પ્રવાસનાં પુસ્તકો ગણ્યાગાંડ્યાં છે. તેમાં આ ત્રણે પુસ્તકોથી અમૂલ્ય ઉમેરો થાય છે.

મુનિરાજે જ્યાં જ્યાં વિહાર કર્યો ત્યાં ત્યાંની ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક અને સામાજિક સ્થિતિ એ - ગ્રંથોમાં પ્રમાણભૂત રીતે આપવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે.

અને એ રીતે એમણે પોતાના અમૂલ્ય ગ્રંથોના સર્જન દ્વારા ગુજરાતી અને હિંદી સાહિત્યસર્જકોમા બીસું સ્થાન મેળવ્યું છે.

ગુર્જર ભાષાના પ્રવાસ સાહિત્યમાં ‘ મારી સિંધયાત્રા ’ નું સ્થાન અનોખું છે. સિંધનો ઇતિહાસ, એની ભૂગોળ અને એ પ્રદેશના સામાજિક,

ધાર્મિક જીવનનું નિરૂપણ મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ પોતાની કાશ્મિર શૈલીમાં રમ્ય કર્યું છે.

આજના યંત્રવાદના યુગમાં રેલ્વે, સ્ટીમર અને વિમાનના જમાનામાં અનેક કષ્ટ પેડી સિંધ જેવા પ્રદેશનો મુસ્કેલી બરો પગપાળો વિહાર કરવાની હિંમત કેળવી શકે ?

અને એ પગપાળા વિહારમાં થતો અનુભવ કેળવી શકે ? ધર્માનુરાગી પરિવ્રાજક નરીકે સિંધની પગપાળા યાત્રા કરનાર મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી ગુજરાતના પડેલા જ સાકાર છે. એમની કલ્પને આલેખાયું આ પુસ્તક આપણા પ્રવાસસાહિત્યમાં એક ઉપયોગી ઉમેરો કરે છે.

જૈન તેમજ જૈનેતર સમાજ સાથેનો એમનો સંપર્ક અને એમાંથી અનેક માનવીઓનો એમણે કરેલો હૃદય પારંગત-એમની સિંધની યાત્રાને સફળ બનાવે છે.

અન્ય લેખન પ્રવૃત્તિ

સંખ્યાબધ ધાર્મિક ગ્રંથોના સર્જક શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ અત્યાર મુંદીમાં ગુજરાતના અનેક પત્રોમાં છુટા છવાયા લેખો લખ્યા છે એમાંથી વિશ્વવ્રાર પસંદગી કરી અંશરૂપ કરવા જેવા છે.

એક જૈન મુનિ આટ આટલું સાહિત્ય રચે-ગ/નતાની મેવા સારે એ શું બતાવે છે ? એક કર્તવ્યનિષ્ઠ પુરુષની કર્તવ્યપરાયણતા ગમે ત્યારે ગમે તે સંજોગોમાં પોતાનું કાર્ય કરી શકે છે. એને રચના કે અમરના બંધન નહીં શકતાં નથી.

અત્યાર મુંદીમાં એમણે જૈન, જૈન શાસ્ત્ર, જૈન પદ્ધતિ, ધર્મોબુદ્ધિ, ધર્મધ્વજ, મુખ્ય સમાચાર, સાંજ વર્તમાન, જૈન કે. પ્રકાશ, જૈન પયપ્રદર્શક, શારદા, વીસમી સદી, જૈન જ્યોતિષ, જૈન સત્યપ્રકાશ, પારમી મંસાર, હિતેન્દ્ર, સિંધમેવક, અમનઅમન વગેરે દ્વારા અસખ્ય લેખો લખ્યા છે. અંશરૂપ થતાં પહેલાં 'ભારી મેવાડ યાત્રા' પ્રથમ લેખમાળા તરીકે મુખ્ય સમાચારમાં પ્રગટ થઈ હતી.

:૯૧ :

શીલ-સંયમનો પ્રભાવ

વિધાવિજયજી પોતે કોઈ જાતના ચમત્કારમાં માનતા નથી. છતાં એમની દ્વારા જે જે આકસ્મિક ઘટનાઓ જને જાય છે તેને લોકો ચમત્કારના અર્થમાં ઘટાવે છે. અને એક વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે કે સામાન્ય માણુમોથી જે કાર્ય ન જને તે આવા સાદુપુરુષથી સડેલાઈથી જની શકે છે. એ જનવાણું કારણ એમના અગૂર્વ આત્મજળ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ આત્મજળની સિદ્ધિ તો જગતના ગણ્યા માંઠ્યા સાચા સાદુઓને જ વરી હેાય છે.

વિધાવિજયજીને પોતાને મટિ તો એ જાદી ઘટનાઓ સ્વાભાવિક છે; તેઓ તો તેને અકસ્માત કહે છે પણ સામાન્ય માનવીઓને એ ઘટના અદ્ભુત લાગે એ સમજી રાજાવ એવી વાત છે.

એમના પરિચિતોનો એ અનુભવ છે કે મામાનિક ધાર્મિક ને ને કાર્ય કરનાનું એમણે ધાર્યું એ કાર્ય વેળુ કે મોટું અવશ્ય મિધ્વ થયું છે. એમના મનમાં કદપના ઉપવી જોઈએ આના એ કડો ઉદાહરણો એમના પરિચિતો જાણે .

એની ટેટનીડ વિશિષ્ટ વખતો સૌનું ધ્યાન । એ એની છે

વિદ્યાવિજયજીનો પ્રભાવ-ચારિત્ર્યમાળ એટલા બધા છે કે ગમે તે રાગ મહારાજને મળવા જાય તો એમાં એ સમજતા મેળવીને જ આવે.

એ ને ને કાર્ય કરવા ધારે તે તે બધાની પાછળ એમની એટની બધી શ્રદ્ધા હોય કે એમાં મહજતા જ મગે અઘ્યાવાન જીમતે ફલમ ।

વીછીના ટખની વેઠના કેવી હોય ? મારો મ મ માર એની વિપમતા જાણે છે મુનિરાજ પામે વી ડીની વેઠનાથી ગતા ગતા માણુમે આવે છે તે માત્ર મે મિનિટ હાથ ફેરવીને ચાર ફૂટ મારીને એમણે સે કડો માણુમેને ખસતા કરી મોડ્યા છે. આવી ધપનાને વેંક ચમત્કાર ન માને તો ખીજુ શું માને ? પણ એની પાછળ એમનું નૈનિદ્યમ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યા રહ્યું છે એ આપણે ન જૂનું જોઈએ.

કોઈ કોઈ વખત સત્તા યા આમન્તાઈના મહવાળા સામે એવો પડકાર કરે કે ખીજને એમ થાન કે આનું બચ કર પરિણામ આવશે પણ વિદ્યાવિજયજીને આનીયર જેવા મોટા રાજાના મામિક અઢી હનર ડપીઆ ડમાનાર એક અમનદારને એક વખતે એના અનુચિત નિયંદાર માટે અપે સ બજાવ્યું હતું ખીજએને લાગ્યું કે મહારાજે હીક ન - પૂ'.

લોકોના મનમાં બચ પેડો કે હવે શાસનકર્તા વિદ્યાવિજયજીને નહિ મન્માને, એટલું જ નહિ, જીભવ છે કે સમ્યાને પણ હાનિ પહોંચે

પરંતુ બન્યું એવી ઉત્કૃષ્ટ. આ પ્રકરણ બન્યા પછી, રાજ્ય કુટુંબની શ્રદ્ધા વધારે વધી અને શિવપુરીની સંસ્થાને રાજ્ય તરફથી સારી રકમ અને વિશાળ જમીન ભેટ મળી.

x   x   x

કેટલીક વખત એમ બનતું કે વરઘોડો નીકળવાનો હોય અથવા સભા ભરાવાની હોય કે એવો જ કોઈ ધાર્મિક પ્રસંગ હોય અને ઉપરથી વાદળાં ચઢી આવ્યાં હોય-ઘનઘોર ઘટા ગગનમાં છાઈ હોય- આ આવ્યો મેહુલો * હમણા વાદળાં તૂટી પડશે, આનંદમાં વિદ્ય થશે, એવી એવી ભાવનાઓ શ્રદ્ધાળુ શ્રોતાઓ મેલી રહ્યા હોઈ ત્યાં વિદ્યાવિજયજી પરિસ્થિતિ મમજી જમીને એટલું જ બોલે.

‘ ગુરૂદેવ બધું સારું કરશે. તમે ચિંતા ન કરશો. ’

ખસ, કામ પતી જતું. કાલે સંપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પાણીનું એક ટીપું પણ આભથી ન પડતું.

ઉદયપુર, શિવપુરી, ધંદોર, અને કુરાચીની જયંતીઓ પ્રસંગે તેમજ બીજા પ્રસંગોએ પણ આવા આવા અનેક અનુભવો જનતાએ પ્રત્યક્ષ જોયા છે-અનુભવ્યા છે.

x   x   x

હાલમાં વરઘોડો હતો. જ્યાં વરઘોડો જાઓ ત્યાં એક જુવાન બેહોશ બની ગયો. જાણે અકસ્માત જ થયો. વાતાવરણ મમગીન બન્યું. વરઘોડામાં ચિંતા પ્રવર્તી ગઈ. વિદ્યાવિજયજીને જાણ થતાં તેઓ તરત જ એની પામે પહોંચી ગયા. લોકોને જરા બાજુએ ખસેડ્યા. એ જુવાનનો હાથ પકડ્યો. કોણે જાણે શું કયું ? પણ મિનિટમાં પેલો જુવાન હોશમાં આવી ગયો અને વરઘોડામાં રંગેચંગે રહ્યો. આખા શહેરમાં વિદ્યાવિજયના અમતકારની વાતો ચવા લાગી.

‘ હીક તો કાવે ચાર વાગે આપ્ને હમણાં તો પ્રતિકમણનો સમય થયો છે. ’

ળીળ દિવસે ચાર વાગે એ આવ્યો મહારાજ વિદ્યાવિનયજીએ વાસકેપ લઈ શુક્રેવતું નામ લઈ તેના માથે છાદ્યો. તે જ વખતે તેણે કોણુ જાણે કેમ, માથાની ટોપી નીચે મકી અને કોટ ઉતાર્યો. મહારાજને જરા ઢોબ થયો, તેમણે પાસેના કમમા બેઠેલા સાધુઓને બોલાવ્યા. જસ, પેયો માણસ ચીમો પાડવા નાગ્યો. ‘ યા અલી, યા પ્રુદા, નહિ જાઉં ગા, ઇસકા જાન લૂગા ’ વગેરે બરાડા પાડવા ગાગ્યો. મહારાજશ્રી વાસકેપ નાખતા ગયા થોડી વારે શાન્ત થયો. પૂછ્યું. ‘ કેમ બાર્ડ તમને શું થયું હતું ? ’ તેણે કહ્યું ‘ મને કંઈ જ ખમર નથી. ’ ળીળ દિવસે પોતાના કુટુંબી-જનને લઈને એ આવ્યો એમ એ દિવસ વાસકેપ નાખતા, ઘણા વરસોનો વ્યાધિ હમેશાંને મોટે ગયો.

x

x

x

આરી જ રીતે પોરમદર મહારાણા સાહેબના મહેનનો એક નોકર બયથી ગાડો ઘઈ ગએયો તેને ટાગામા બાધીને લાવેના. આડેક દિવસ વાસકેપ નાખ્યો અને તે બિમકુબ સારો થઈ ગયો.

ભૂતકાળમા આવા ચમત્કારના પ્રસંગો સંત સાધુઓનાં સંજ ધમા આપણે ઘણા સાબળ્યા છે. આજનો પાશ્વિમાત્ય કેળવણી પામેલો વર્ગ એને હાસ્યાપ્પદ લેખે છે. આવા નાસ્તિક વિચારના માનવીઓએ વિદ્યા વિનયજી જેવી જીવંત વિશૂતિના દષ્ટાંતથી સમજવું જોઈએ કે ભૂતકાળની એ બંદી વાતો ગપ નથી-સત્ય ઘટનાઓ છે. પછી એ તુનમીનાસ, તુકારામ કે નરસિંહ-મીરા ગમે તેના સંજ ધર્મા બની હોય. કારણ કે એ બધાની પાળ હમેશા જે ચમત્કારિક ઘટનાઓ ગૂંચાયેલી છે એ ઘટનાઓ.

કેવળ એમની આત્મશુદ્ધિના-આશિષ બળના-નૈતિક મહત્તાના જ દર્શનીય
-અમરગીય-વંદનીય પ્રમંગો હતા.

આ બેટના રોશન માતર મનમોહનચંદ કુમરગીના ચાતુર્માસ
પરમિયાન પોતાના કુટુંબપરિવાર મહિત મુનિરાજને વંદના કરવા
આયા હતા.

એક દિવસ એમણે મહારાજશ્રીને કહ્યું: ‘શુદ્ધેવ’ મારી બધી
મેડતારોડ ધાય એમ હું ઈચ્છું છું.’

મહારાજશ્રીના મુખમાંથી નીકળી ગયું:

‘શુદ્ધેવ ! રડાં વાના કરએ.’

થોડા જ મહીનામાં મનમોહનચંદનો મેડતારોડ રોશનથી મહા-
રાજશ્રીને એક કાળ મળ્યો તેમાં તેમણે મહારાજશ્રીને પૂજા આભાર
બ્યક્ત કર્યો હતો.

અિહાર-અંગણ બાગુના એક કાયસ્થ ગૃહસ્થ શ્રીમંત હતા
એમણું નામ રામસ્વરૂપ. અડવાણીએટમાં એમનો ધમવોકાર ધધો ચાલતો.
એમનો એકવીસ વર્ષનો બરજવાન દીકરો મેટ્રોકમાં નાપાસ થવાથી કંઈક
રકમ સર્જ થેરથી નામી ગયેવો એ વાતને બાર બાર મહિનાનાં વહાણાં
વાઈ ગયેલાં. જેટ્ટે છૂપી પોલીસખાતાને એની બાણ કરી હતી. વર્તમાન-
પત્રોમાં એનાં જાંટાઓ છપાવેના, બહેરખમરો આપેલી, ઈનામો કાઢેલાં.

એક વર્ષ એ જીવાન દીકરાની મોઢ પાછળ રામસ્વરૂપ કાપર
કાપર થઈ ગયો હતો. એણે સકય તેટલા બધા પ્રયત્નો આદર્યા હતા. પોતાનો
દીકરો થેરથી આમ ગાલો જાય એ ક્યા માયાપથી સહન થાય ? પણ

થુ કરે ? એનો કંઈ જ પત્તો લાગ્યો ન હતો. આ ઘટનાને અંગે રામસ્વરૂપ સદા ઉદામ રહેતા. ખોવાયેલા પુત્રની શોધ પાછળ આ એક વર્ષ દરમિયાન તે એમણે હજારો ઝાપીઆ પાખીની પેડે ખરચી નાખ્યા હતા.

એ અરસામાં શ્રી રામસ્વરૂપ અમદાવાદ ગયા હતા. અમદાવાદના શ્રી શકરાભાઈ મહારાજશ્રીના ભક્ત હતા. રામસ્વરૂપ અને શકરાભાઈને સારો પરિચય. એમણે પોતાની દુઃખભરી કહાણી શકરાભાઈને જણાવી, શકરાભાઈને પણ બહુ દુઃખ થયું.

એમણે તરત જ વિદ્યાવિનયજી યાદ આપ્યા. એમને લાગ્યું કે શુભ આત્મ સંકટ હરેશે. એવો નિશ્ચય આવતા તેમણે કહ્યું.

‘તમારે કરાંચી જવું, પડશે.’

‘કરાંચી તો શું ? તમે કહો તો લંકા અમેરિકા પણ જઈશ.’

‘તો જરા માભજો. મારા ગુરૂદેવ વિદ્યાવિનયજીનો મુકામ હાન કરાંચી ખાતે છે. તમે ત્યાં જઈ એમને મળો.’

‘ ક્યાંથી આવો છો ? ક્યાંના છો ? ગા માટે આવો છો ? શકરાબાઈ સાથે તમારો શું સંબંધ ? ’

વગેરે ઘટના એમણે રામસ્વરૂપ પામે બાળી લીધી અને કહ્યું.

‘ મુરદેવ ! મન અચ્છા કરે એ, રહો, આનંદ કરો અને તે દિવસે રાત્રે એમને મમણું આપ્યું. મહારાજે દર્શન દીધાં જાણે કે દીકરાનું પુનઃ મિલન થયું. ’

આ રીતવારે બનેલી ઘટના અને બીજા દ્વારે રતિવારે બપોરે પાંચ વાગે બાળરમાં એક સ્થળે એમનો દીકરો સાંપડી ગયો. બાપ દીકરાને બેઠી પડ્યો. બંનેના નયનોમાં હર્ષનાં આંસુ ઉભરાયાં. રામસ્વરૂપને મુશ્કેલી ઉપર અચળ અધ્ધા બેઠી. તેઓ બંને તરત જ એમની પામે આવ્યા અને વંદન કરી કહ્યું :

‘ બાપજી ! આપના આશીર્વાદ કંપ્યા છે. ’

અને એમણે જવાબ આપ્યો.

‘ એ તો મુરદેવની કૃપાનું ફળ છે. ’

ક્રાણ્દાસ પારેખ નામના એક સ્થાનકવાળી જૈન તેમની આંતરે મુદ્રાંય વળોથી માથામાં તીવ્ર વેદના થાવ. ચોવીસે દસાક બારે શબ નાંખે અને બચકર વેદના અસલ્લ થઈ પડી હતી.

તેઓ મહારાજશ્રી પામે રોજ બપોરે આવે. મહારાજશ્રી વાસદેવ નાંખે. એક આઠાડિયામાં કાપદો જણાવે. થોડાજ દિવમાં દર્દ પિસગર્ન થયું. તે બહેનના શરીરનું વજન અને તેજ ખૂબ વધવા માંડ્યું.

દરાચીમાં હુહાણા ચાતિની એક બહેન શાંતા મેટ્રીક સુધી ગણેલી હતી. પણ એ ગાંડી થઈ ગઈ. ઝડન કરે, ઉછળે, લોકો સાથે વઢે, કપડાં

ફાટે એની મોળી માતા લાધીયાધ અને જડેનોને ણગી પડે અને એમ મારો એ દિન તોડાનો આદરે.

શાંતાને એની માતા ગુડેવ પામે માવવા સાગી મહારાજશ્રી વાસણેપ નામે. થોડાક દિનમા એણું સઘણુ ગાડપણુ દર થયુ અને તે ડાહી બની ગઈ અને આનંદમા મગ્ન બની પોતાના પતિ પામે મુ મર્ડ મર્ડ.

મીરપુર ખાસથી હાના જતા રસ્તામા સાયેની મડળી પેટીના એક જથ્થે માપ કરડ્યો. પગ ફૂની મયો સાપ કગડે એની ગિથિની શી થાન ? રગે રગે વિર બ્યાપી ગયુ. એ માનની ત્યા બેઝેશ થઈને પડ્યો હતો.

પાછળ ચાલ્યા આનંતા મહારાજશ્રીને આ જનાવની જાણ થઈ એમને તામ-તોમ ઉંદ ઉપર એક ભક્તને દોડાવ્યો, અને અત્યુક પ્રયોગ કરવાનુ કહ્યું. પ્રયોગ ગડ થયો. મહારાજશ્રી જડ જ મડપથી ચાલીને ત્યા નવ-માડાનવ વાગે આવી પહોંચ્યા બેસુ તો એ માનથી જીવત હતો પણ, હાનત ખરામ હતી આખી મડળીનો આનંદ તો રોડકના પરિણુમ્યો હતો. એમના રમમા જાગ પડ્યો હતો એમનો પ્રવાસ અટકી ગયો હતો.

તે તથા તેમના પત્ની પીતૃએન મહારાજનાં અનન્ય જાકત બન્યાં હતાં. દુરાંગીમાં લગભગ રાજ એ બને મહારાજથી પામે આવે. મહારાજના ઉપદેશની એમના ઉપર ખાતે અસર થઈ અને એમના આખા કુટુંબે માંમાહારનો ત્યાગ કર્યો.

ખરાસ દુરાંગી ખાતે રહીમરોના રિયોર્ગાના ડૉન્ટ્રાક્ટર, એક દિવસ એ ગુરૂ પામે આવ્યા ત્યારે એમનું મુખ કઠણના ઘેરા રંગે રંગાયેલું હતું. મહારાજ જોતાં જ મમણ ગયા. એમણે પૂછ્યું :

‘ ખરાસ ! કેમ આજે આમ ઉદાસ ? ’

અને ખરામને લાગ્યું કે મારે મારી વાત ગુરૂ આગળ ન છપાવવી જોઈએ. તરતજ એમણે પોતાની ચિંતાનું માથું કારણ ગુરૂદેવને જણાવી દીધું.

હમેશોના ધંધા હાથથી જાય એવો એ પ્રમંગ હતો. ખરાસ જાતે નિર્દોષ હતા પણ આવો ધીકતો અને જામેલો ધંધા જાય એ વાત એમને માટે અસહ્ય હતી.

ગુરૂદેવે કહ્યું :

‘ ખરાસ ! ચિંતા કરવાનું કંઈ જ કારણ નથી. ગુરૂદેવ ખરું સાચું કરશે, ઉદ્ધમ કરો. તમને જે ઉચિત લાગે તે સાંત ચિત્તે કરે જાવ. ’

અને ખરામે ત્યાંથી ગુરૂદેવના આશીર્વાદ લઈ વિદાય લીધી.

જીજ્ઞ દિવસે જ્યારે એ ગુરૂદેવ પાસે આવ્યા ત્યારે એમનું હૈયું પુલકિત હતું. વદન ઉપર આનંદની લહરીઓ નાચી રહી હતી. નવનોમાં ગુરૂદેવ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા રમી રહી હતી.

એમણે ગુરુદેવને કહ્યું:

‘ મારી ચિંતા અત્યારે તો અદૃશ્ય થઈ છે. તા. ૨૯ માંએ મોટી રડીમર આવવાની છે. એ વખતે બને તે ખરું. પણ હવે મને પૂરી શ્રદ્ધા છે કે આપની કૃપાથી મને વાંધો નહિ જ આવે. ’

અને બન્યું પણ એવું જ. ત્યારજાઠ એમનો ધંધો ખૂબ જોરથી ચાલવા લાગ્યો.

સિંધ હૈદ્રામાદનાં સિંધી જીને પાર્વતી મહારાજશ્રીના અનન્ય ભક્ત. એમાસામાં વખતોવખત હૈદ્રામાદથી ગુરુદેવનાં વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે દુરાચી આવતાં અને પંદર પંદર દિવસ ત્યાં રહેતાં. એક દિવસ એ જીને મહારાજશ્રીને વંદના કરવા આવી. થોડીક વારમા તો એની આંખોમાંથી આવણુબાદરવો ઝરી પડ્યાં. પ્રતિ ક્ષણ પ્રસન્ન વદને રહેનારી પાર્વતીજીને આજે આવી કઠણામાં કેમ સ્નાન કરી રહી હશે ?

મૂકી ત્યાં જવું જોઈએ ? મને કંઈ જ મમજળ પડતી નથી. ત્યાં શું બન્યું છે તે વિશે કશું જ ખુલાસો પત્રમાં નથી.’

વિદ્યાવિજયે એને સાંત્વન આપતાં કહ્યું: ‘જડેન’ ચિંતા ન કરીશ ગુરુદેવ સૌ મારાં વાનાં કરશે. તું આજે જ જન અને કાલે મને પત્ર લખજે કે કેમ છે !’

પાર્વતી ઉઠીને ઉભી થઈ ગુરુવરની આશીષ માગી અને આશીષ લઈ રવાના થઈ. બીજે દિવસે ત્યાંથી ગુરુદેવને કાગળ લખ્યો:

‘મારા બાઈને માઝ કુટુંબ જ્ઞાનદેમાં છે. હવે કોઈ જાતની ચિંતાનું કારણ નથી. આપ આશીર્વાદ મોકલતા રહેશો.’

પાર્વતીજીએ અને એના આખા કુટુંબને ગુરુજીના આશીર્વાદ ઉપર મોટી શ્રદ્ધા છે.

* * * *

મંજલ રેલડિયામાં ગુરુદેવ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જળંતી હતી. નિમંત્રણ પત્રિકા કાઢવામાં નહોતી આવી છતાં મોટા શહેરમાં બને એવો મંડપ બનાવવામાં આવ્યો હતો. આ જળંતી પ્રસંગે રાહા જગીરદારે પ્રમુખપદ લીધું હતું. કાર્યવાહકોનો ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. કોણ આવશે ને કોણ માંબળશે એવી શંકા થતી.

રતનજીએ ધારેલું: ‘ મો જમો માણસો જે બાળ્યે જ આવે. ’

અને એ ગણતરીએ પહેલે દિવસે મો માણસો મારે રસોઈ કરાવી હતી. અને કોણ બળે ક્યાંથી પણ માણસો તીડની માદક બિંબરાયાં.

નેતનેતામાં વણમોથા પણ વધારે માણસો ભેમાં થઈ ગયાં.

એટલે એ દસ નિહાળનાં રતન-કેન મુંઝવણમાં પડી ગયાં. હવે શાપ મું ? આપણી આમર કેમ રહેશે ? આટલા બધા માણસો આવશે એમ તો કંપના જ નહોતી. જણી આ તો પડેશે જ દિવસ ને પડેશે જ દંડ છે.

તરત જ પોતાના બાપ અને માતા સાથે એ પોતાના ગુરુદેવ પાસે આવ્યા અને ગમગણી થઈને કહ્યું :

‘ મહારાજ ! હવે મું થશે ? અમારી ક્ષાત્ર કેમ રહેશે ? ’

વિશ્વાવિજય-ગ્રંથે કહ્યું :

‘ ગુરુદેવનું નામ કહીને તમે તમારે આવે તેને પીરસ્યા કરો. ગુરુદેવની જયંતી છે—ગુરુદેવ પૂર્વ દર્શકો. તમારી આવી અપૂર્વ ભક્તિ છે ને પછી એ તમને નામોશી લાગવા દેશે ખરા ? ’

વધાનો પ્રભાવ લેઈ ગઈએ છીએ.

દુનિયાનો ફરેક માનવી જીવ અને મરમ પાળતો થઈ ગયો તે
દુનિયાનાં ફેરફેરના દુ જો ગમી ગયો !

મૂનિરાજશ્રીને હાથ પૂરે તો તેનો જવાબ તેઓ એક જ આપે છે
અને તે એ કે

‘હું પોતે પણ મમજી શકતો નથી કે સાચી માય છે ?’

: ૯૨ :

વિચારસાગરનાં મોતી [આધપ્રદ વચનો]

મુ. નિરાજ વિદ્યાવિજયજીન પ્રવચન-સાહિત્ય સાગરમમ્
વિપુલ છે. એમાંથી કેટલાક મહામુલા મોતી શોધીને
આપી* એ મહાવામાં આપ્યાં છે.

* જૈન શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ આમ બને .

જયતિ રાગાદિ શત્રુન્ इति जिनः, जिनस्य इमे जैना
रागादि शत्रुએને છતે તે જિન અને જિનના પક્તો તે જૈન. '

જૈન ધર્મ તે જ કે-જેમાં પક્ષાપક્ષીની મંધ ન હોય, જેમાં અન્યને
પીડવાની-કુ ખો કરવાની ભાવના ન હોય અને જે દરેક પદાર્થને અતેકાન્ત
દૃષ્ટિથી નિહાળવાનું કહે.

‘ મહાવીર ’ એટલે જગતનો ઉદ્ધારક. ‘ મહાવીર ’ એટલે મન્ય માગનો પ્રકાશક. ‘ મહાવીર ’ એટલે નિષ્પક્ષપાતની મર્તિ અને મહાવીર એટલે જગતનો માયો મિત્ર.

મહાવીર એ નામમાં જ રહેલી ચમત્કારિતા આપણાં હૃદયને કેવા ચમત્કૃત કરે છે ?

મહાવીર આજ્ઞા કરે છે કે તમે જગતના પ્રાણી માત્ર માથે મેત્રી બાવ રાખો.

તમે તમારા દુશ્મન ઉપર પણ—નમારું ખરાબ કરનારા ઉપર પણ રોહ કરો.

વેરનો બદલો વેરથી ન લેતાં જાનિથી—ક્ષમાથી લો.

સાધુ એટલે ત્યાગવું મંદિર; સાધુ એટલે પ્રેમની મર્તિ, માંડુ એટલે ઉત્તમ ચંદ્રન—સાધુ એટલે શ્રુગંધી પુષ્પ.

જેનાં હૃદયમાં મત્સ્ય શ્રુષ્ટિ જળહણી રહ્યો છે, તેનાથી અધર્મ સહન ન જ થઈ શકે.

કોઈ પણ પિતાનો માયો પુત્ર તેજ કે જે પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરે. કોઈ પણ માયીકનો સાયો મેનક તેજ કે જે માયીકની આજ્ઞાને શિરોમાન્ય ગણે. અને કોઈ પણ દેવનો સાયો પૂજારી તેજ કે જે તે દેવની આજ્ઞાનું ગિર સારું પાલન કરે.

લોકો પોતાના હાથે સેંડેડો બાળકોને દારી આવે છે. મેંડેડોને

ખખા ઉપર ચડતી રમધાનમાં કંઈ જઈ જાગી બરમ કરી નાંખે છે છતાં પોતે સમજતા નથી કે મારે પણ આ માર્ગે જવાનું છે માટે મારા જીવનનું માર્ગદર્શક કરી લઉં.

સાડે શરીર મજબૂત હોય, બળ હોય અને આયુષ્ય પણ મજબૂત હોય છતાં અકલ્પતા આરોગ્ય હોઈએ-શુદ્ધિ સાથે આરોગ્ય ચંદ્રમા હોય, કર્તવ્યનું અકર્તવ્યનું જ્ઞાન ન હોય તો ગરીબ, બળ અને આયુષ્ય ગાં કામનાં ?

જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા માથે ચારિત્ર્ય ન હોય તો જીવનને મુધારી ન ગકાય.

જગતમાં જેટલા ઝગડા બીજા નિમિત્તે નથી થયા તેથી વધુ ઝગડા ધર્મને નામે થયા છે.

ધર્મ એજ મુખનું માધન છે સમસ્ત પ્રકારની વસ્તુઓ ધર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે.

હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો છું ? ક્યાં જવાનો છું ? માટે કર્તવ્ય શું છે ? આ જાણત આપણે વિચાર નથી કરતા તેથી દુઃખ ભોગવીએ છીએ.

તાર્ત્વિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો ભારતવર્ષના પ્રાચીન યજ્ઞ આર્પ-ધર્મોમાં કોઈ ભેદભાવ નથી. ધર્માચરણની પદ્ધતિ બધે જિન્ન જિન્ન હોય, તેમની વ્યાખ્યા પ્રત્યેક ધર્માચાર્યે બધે પોતાની શુદ્ધિ અનુમાર કરી હોય,

કિન્તુ વસ્તુતઃ ધર્મોત્તરમા બેદબાધ નથી. કારણ કે ધર્મ તો એવો એવી અવ્યાપાધ નયા અટક સિદ્ધ વસ્તુ છે કે જેમા કોઈ પ્રકારનો બેદ ક્યારેય થઈ જ ન શકે. ધર્મની ન તો ઉત્પત્તિ થઈ શકે કે ન જોનો નાન ધર્મ તો 'વસ્તુના અભાવ' નું નામ છે જોન તાત્કારોએ કહ્યું છે કે - 'અન્યુમદ્વારે ધર્મો' અન્યથા કે વસ્તુના રૂબાવનું નામ છે ધર્મ. અગ્નિનો અભાવ હોજીના છે. આ જ ઉદ્ભૂતા અગ્નિનો ધર્મ છે. એવી જ રીતે પાણીનો અભાવ શીતનતા છે એથી એ પાણીનો ધર્મ છે. આત્માનો અભાવ સંવિદ્યાનન્દમય થયું છે. અતઃ આત્માનો ધર્મ એ છે કે તે સત્, ચિત્ત તથા આનન્દમય હોય, અને આત્મા સત્, ચિત્ત તથા આનન્દમય ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યાં દુઃકર્મજનિત પ્રભાવોનાં આચરણુ એના ઉપર ન પડેમા હોય તથા જેમા સદ્ગુણોના મધુચિત વિકાસ થયેનો હોય. આત્માનું સંવિદ્યાનન્દ ચરાનું વિમૂત અવકાષ એ છે કે તે અહિંમા, અતઃ, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય તથા અપરિગ્રહ વગેરેનું પાનન કરતા સંવિદ્યાનન્દ અથવા જ્ઞાન-દર્શન-આગ્નિમય બનવું જે આ પાત્ર મહાન મહાગોના મંળ ધર્મા ભારતવર્ષના સમસ્ત આર્યધર્મો મિલાપના ખીજા અનેક વિદેશી ધર્મોનો પણ અપ્ષ્ટ રૂપથી એક જ મન છે.

આજો આજે જોને 'ધર્મ' કહીએ છીએ, વાસ્તવમા તે નું છે ? શું તે આત્માનો ધર્મ છે, કદાપિ નહિ તે તો 'સમ્પ્રદાયવાદ' માન છે. 'ધર્મ' તો એક એવી ચીજ છે, જેમા બે સત્ થવાનો અવકાશ જ નથી રહેતો અને 'સમ્પ્રદાયવાદ' એક એવી ચીજ છે કે જેમા સૌનો એકમત થવો જ ન શકે.

ધર્મની જો સામાન્ય વ્યાખ્યા કરનામાં આવે તો તે આમ થઈ શકે :- "અર્થ વરણ શુદ્ધિત્વ ધર્મસ્થમ્ અર્થાત્ અનં કરણની શુદ્ધિ

એનું જ નામ ધર્મ. આ વ્યાખ્યાથી પણ કોણ અમહત્ત યદ્ય શકે ? પરંતુ ના, આપણે આ જઠા ધર્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપને બૂલીને બાલ્ય વેશ-ભૂષા અને ક્રિયાકાંડોને જ ધર્મ સમજી બેસા છીએ. આ જ ઝગડાનું મળ કારણ છે. યાદ રહે કે, બાલ્ય ક્રિયાઓ નથા બાલ્યલિંગાદિ સ્વતઃ ધર્મ નથી. પરંતુ ધર્મનાં સાધન માત્ર છે. એકજ માધ્યમનાં અનેક સાધન હોય છે. જે આ વાતને આપણે મારી રીતે મમજી વધ્યએ તો પછી એક બીજાનો વિરોધ કરવા માટે કોઈ કારણ જણાશે નહિ.

જ્યાં મુધી શરીર સ્વસ્થ હોય, નિરોગી હોય, જહાવરયા આવી નથી, હિંદ્રિયોની શક્તિ શિથિલ થઈ નથી અને આયુષ્યનો ક્ષય થયો નથી, ત્યાં મુધીમાં બુધ્ધિશાળી મનુષ્યોએ આત્મકલ્યાણ કરી લેવું જોઈએ. જેમ લાકડી ઉપર તમે તેજ લગાડો એટલે ધૂળના પરમાણુ તેને ચોંટશે તેમ રાગદ્વેષની ચીકણને લીધે આત્મા પર કર્મનાં પરમાણુ જાગે છે. પુત્રધાર્ય કરવામાં આવશે ત્યારે આત્મા પરનાં આવરણો દૂર થશે અને આત્મા અમલ સ્વરૂપમાં આવશે.

મુક્તિનો મંજંધ ધર્મ, જાતિ, વ્યક્તિ કે લક્ષ્મી માથે નથી. મુક્તિનો સંજંધ રાગદ્વેષ સાથે છે. જે આત્મા રાગદ્વેષ મીટાવે છે તે ગમે તે દેશ, ધર્મ કે જાતિનો હોય પણ તેની મુક્તિ થાય છે.

ખરું મુખ્ય તો આધ્યાત્મિક મુખ્ય છે. આત્મ રમણતામાં છે. પોતાનાં મૂળ સ્વરૂપમાં આત્મા રમણ કરે તે વખતે જે સુખ થાય છે એ અનિર્વચનીય, અગોચર અને અકલ્પ છે. તેનું કોઈનાથી વર્ણન ન થઈ શકે.

આ શરીર વિનાશી છે-નાશવંત છે અને આત્મા અવિનાશી છે. બંનેના બિન્ન બિન્ન ધર્મ છે.

ગરીર નાશવંત છે છતાં તેને મોટું કંવા, મુદર બનાવવા તમે કોશીય કરો છો, પણ આત્માને મુદર બનાવવા તમે શું કરો છો ?

સમાજ તો દૂધીના વેલા જેવો છે. એને ગમે ત્યાં રાખો, ગમે ત્યાં ચઢાવો. ચઢવાને પડી રહેલા તૈયાર છે. જેને ધર્મની ધગણ છે, લોક ક'પાણીની ભાવના છે. તેઓ ગમે તેવા કારખાને સામનો કરીને 'પોતાનું' કાર્ય કરી શકે છે.

મચ્છાઈની આગળ ગમે તેવા વિરોધો કે ગમે તેવી પ્રતિઘ્નતાઓ કાંઈ પણ અસર કરી શકતી નથી.

છાંદ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુઓ વિયોગ એ બે માટે આત્મ જન કાંઈ ભારી રત્નું છે. એને માટે પથર એટલા દેવ માનવાને દુનિયા નૈયાર છે. એની આગામાં ને આશામાં વગેરે સુધી પડ્યા પાયર્ષી કાંઈ પણ ગ્રથજ રહેવાને નૈયાર છે. આશા અમર છે. ગિર્યારા જીવો મમજ છે કે આજ નહિ તો કાલે ફળશે. કેટલી શ્રદ્ધા ! કેટલી ભક્તિ ! પરંતુ એ શ્રદ્ધા અને એ ભક્તિ દુરુપયોગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં—એનો ગેરલાભ કોણવા માટે તો નથી જ હોતાં.

એક પવિત્ર મહાપુરુષોનો આશીર્વાદ મનુષ્યની શ્રદ્ધાના સરોવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુદ્ધિ જરૂર થાય છે.

એનો આત્મા પાપના પથેથી પાછો હડી સન્માર્ગના મીઠા માર્ગે વળે છે. જે માસારિક લાભો સાધુએ સ્વયં જોડ્યાં છે, એ સાંસારિક લાભો ખીજતે આપગનો ટોંગ કરનાર સાધુ દેવો લોય !

સંગઠન એ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિનું સૂત્ર છે. જુદા જુદા સંપ્રદાયના મહાત્માઓની જયંતીઓ સાથે મળીને ઉજવવાથી આપણી તાકાતો વધશે અને પરિણામે રાષ્ટ્રયજ્ઞ વધશે.

જો સાધુઓ કંચન કામિનીના ફંદમાં ફસ્યા છે-ત્યાગી નથી, તે શુદ્ધ કહેવડાવવાને લાયક નથી.

જેના આત્માના શુભો વિકસિત થયા છે તે શુદ્ધ છે. પોતાનું અને પરનું હિત કરે; રાતદિન આત્મામાં રમણ કરે. અને પોતાના ધ્યેયને પકડેવડાવવાનો પ્રયત્ન કરે તે સાધુ. અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સાધ્નોત્તિ સ્વપરહિત કાર્યાણોત્તિ સાધુઃ ।

ધર્મ એ જ મુખનું સાધન છે. સમસ્ત પ્રકારની વસ્તુઓ ધર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે અને એટલા જ મારે જોઈ સાધુઓ બીજો આશીર્વાદ ન આપતાં ‘ ધર્મલાભ ’ એવો આશીર્વાદ આપે છે.

મૂર્તિ ચાહે પાથરની હોય કે માટીની. કામળની હોય કે રંગની, ગમે તેની હોય. તે મૂર્તિમાં મનુષ્ય જો વસ્તુનો આરોપ કરીને માને છે, તેની શ્રદ્ધા તેવાજ પ્રકારની થાય છે. કારણ કે ફક્તની પ્રાપ્તિનો આધાર હૃદયની સાચી બાવના ઉપર છે-નાહિ કે તે કામળ કે પાથર ઉપર.

મોનાની ખાણ ખોદતાં ખોદતાં જેમ એકતું સુવર્ણ નથી નીકળતું, પણ સુવર્ણ અને માટી બંને ભેગાં જ નીકળે છે. અર્થાત્ મોનામાં માટી મિશ્રિત થયેલી હોય છે. તે પછી તેના પર પ્રયોગો થાય, શુદ્ધિ કરવામાં આવે ત્યારે માટી માટી રૂપ થાય છે અને મોનું મોના રૂપ થાય છે. આ રીતે આત્મા અને કર્મ અનાદિ કાળથી લાગેલા છે.

તેમાં પરિવર્તન થાય છે. આવે છે ને જાય છે. હર્ષને આત્મા સાથે અનાદિ કાળથી સંયોગ છે. તે સંયોગની ઉપર પ્રયોગ દર્શાયું, તે વખતે આત્મા ને કર્મ જુદા થઈ જાય. તે વખતે પોતાના અસહી સ્વરૂપમાં આત્મા આવીને મત્ત બિદ્ ને આનંદમય શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્મા પ્રકટ થઈ આ પૃથ્વી બીજા આનંદબ્રહ્માની એના ઉપર અમર નહિ થાય.

ધાર્મિક જાગૃતો પર વિચાર કરતી વખતે આપણી દષ્ટિ બહુ વિશાળ હોવી જોઈએ. કોઈ પણ પદાર્થ પર દષ્ટિ નાખતી વખતે આપણી દષ્ટિ જેવા પ્રકારની હશે, તેવા જ પ્રકારનો તે પદાર્થ દેખાઈ આવશે. જે આપણે તેને સ્વચ્છ નેત્રાથી જોઈશું તો તે વસ્તુ પોતાના અસહી સ્વરૂપમાં જણાશે. કિન્તુ એ આપણી આંખો ઉપર રંગીન ચમ્પા અટકાઈ હશે, તો જે રંગનાં ચરમાં હશે, તે રંગની બધી વસ્તુ દેખાશે. રંગીન ચમ્પા લગાવીને જોવું જેમ પોતાની જાતને બ્રહ્મામાં નાખવા જેવું છે, તેવી જ રીતે પશુપાતનું આચરણ રાખીને કોઈ ચીજ જોવી, એ પણ જૂન બનેવું છે. જ્યારે આપણે પશુપાતને છોડી મનભાર તથા વિશાળ દષ્ટિકોણ રાખીને જોતાં ચોખીશું ત્યારે જ આપણને વાસ્તવિકતાનો જોશ થઈ શકશે.

જે આપણે મંસારના બધાં પદાર્થો ઉપર ધ્યાન આપીએ, તો ત્રણ પ્રકારના પદાર્થ જોવામાં આવે છે, હેય, રોષ અને ઉપારોષ. આ ત્રણેની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આમ છે. બાહ્ય દષ્ટિથી મામાન્ય સમાગ્ર-વ્યવહાર હેય સમજવામાં આવે છે. રોષ તે છે કે જેનું કેવળ જ્ઞાનદૃષ્ટિના નિમિત્તે અધ્યયન કરવામાં આવે. જેમ—સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વીની ગતિ, વાયુ, આકાશ, પુદ્ગલ આદિ અને ત્રીજું ઉપારોષ. ઉપારોષ એટલે મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય પદાર્થ. આ ચેષ્ટીમાં સત્યાચરણ, ધર્માચરણ, અહિંસાભાવ, અહમકાર તથા પરાપકાર આદિ સદ્ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. સંસારના

બધા સબ્બ ધર્મો એક સ્વરે ઉપાદેવ ભાગમા વર્ણિત વાતોને આદરણીય અને પ્રાણ સ્વીકાર કરે છે. આના સ બધમા કોઈનો ન લો ક્યારેય મતભેદ સામળવામા આવ્યો છે, અને ન ક્યારેય એની જા ભાવના જ ચર્ચ શકે.

૦

૦

૦

આપણો ઉચ્ચ—નીચ બેદભાવ, આપણા મારે એરતુ કાર્પ કરી રહ્યો છે. આજ દબે આપણી સ સ્કૃતિના હુકડે હુકડા કરી નાખ્યા છે. અને આજ પણ તે આપણને રસાતાળમા લઈ જઈ રહેન કે, આપણે આપણા જ ધર્મમા કોઈ એકને ઉચ્ચ અને કોઈ એકને નીચ બનાવી રહ્યા છીએ. આ બવો જો બેન છે ? આપણા અગ્રાને જ આપણા કરોડો બધુ એને આપણાથી વિખૂટા કરીને હમેશાને માટે વિદેશી સ સ્કૃતિને આધીન બનાવી દીવા છે. શું આ સ્થિતિ વાછનીય કહી ગકાય ? કદાપિ નહિ પરંતુ બેદનો વિષય છે કે આ બધુ આપણે આપણી સગી આખે દેખના છતાં આપણા કંટવાક આપણો હજુ મુઠ્ઠી ઉચ્ચ—નીચનાં બેદભાવને ધાર્મિક દ્રષ્ટિથી પણ અમર્થનીય બતાવીને તેનું અનુભોદન કરી રહ્યા છે. તેમને પોતાની આ પકડેલી પૂછડીની જોટની ચિંતા છે, તેના મોમા ભાગ જોટની ચિંતા પોતાની મ સ્કૃતિના નાશના મ બધમા નથી.

૦

૦

૦

સમાજને વગોસ્વામાં તેઓ નિમિત્તજૂત થાય છે. ધર્મનું આરાધન, રામ-દેવતાં પાપામાંથી યાજ એવું મહાવીરનું ગામન કરી કહે નહિ. અહિંમાં સંયમ અને તપની આરાધના માટે ત્યાગી બનનાર સાધુ, ધર્મની પ્રભાવના રાગદેવ દ્વારા ચવાનું કદી માની શકે નહિ. સ્વાદાદ નિષ્પ્રદાપાનતા, અને અન્યને પીડનનો અભાવ આ ત્રણ વસ્તુઓ જેની અંદર હોય તે જ જૈન ધર્મ અને તેનું પાલન કરનાર જૈન-જરા વિચારી લેા. વર્તમાનમાં ચાપની અર્ચાઓમાં ઉપયુક્ત સિધ્ધાંતોની કયાથે ગદ્ય પણ આવે છે ? એક તરફથી પોતાને અતિથિ કહેનાર ત્યાગીઓ તિથિના નામ રાગદેવ કહે, પાદવાસ્થ-લીઓ ઉભા કરી ઘર ઘરમાં કમેશ ઉભા કરે અને પોક્ષિસનાં પહેરા નીચે એક વર્ષનાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરી ધર્મની નિર્જરા કરે એ દુનિયાની દ્રષ્ટિમાં પણ હાથવાસ્થ નથી શું ? આવું કરનારા ભગવાન મહાવીરના પવિત્ર જૈન સિધ્ધાંતને કલંકિત કરતાં નથી શું ?

મિશ્રાવૃત્તિથી નિર્બોધ કરનારાં લોકોનાં જે નિમાગ છે. એક અતિથિ અને બીજો અભ્યાગત. જૈન સાધુ પોતાને અભ્યાગત કદો ન કહે. આદર સત્કાર પૂર્વક આમડ પૂર્વક, “ સ્વો, સ્વો ” કહેવા છતાં, “ ના ના ” કહેનારો સાધુ તે જૈન સાધુ. ત્યાગી ભાવના રાખનારો તે જૈન સાધુ અને તેટલા જ માટે તે અતિથિ કહેવાય. ત્યાગી એટલે નિત્ય તપસ્વી, એના ત્યાગમાં હંમેશા તપવ્યર્થો સમાય છે. એના માટે હંમેશા પૂર્વ દિવસો છે. આવા નિત્ય તપસ્વી, નિત્ય શુભ તિથિ સમજનાર માધુ શુધ્ધ, પવિત્ર અતિથિ છે. લોકકલ્પાણુને માટે સામુદાયિક આરાધના કરવી એ અગત્યનું છે પરંતુ એનો અર્થ એવો ન હોઈ શકે કે તિથિઓનાં નિમિત્તો આગળ કરી, રાગદેવની વૃત્તિઓ કેશાવી સમાજની રિચિતિ હિન્નભિન્ન થઈ જાય ત્યાં મુધીની નોગત લાવવી એ કેટલું બયંકર પાપ છે. સૌ માણસો ધર્મ ન પાળે તેની હરકત નહિ. પરંતુ એક પણ માણસે અધર્મ ન પાળવો જોઈએ.

આવી જગતસ્ત નૈનિક ભાવના ઉપર પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવાનો દાવો કરનારી સાધુ સંસ્થાના કહેવાતા અગ્રેસરો અને દ્રષ્ટિરાગી ગૃહસ્થો આપું' એ જૈન શાસન નિન્દાપ, એવી ખુલ્લમ ખુલ્લા પ્રવૃત્તિઓ આદરે, કુનિયાની દ્રષ્ટિમાં અહિંસા, સંયમ અને ત્યાગ ઉપર નિર્ભય થયેલો જૈન ધર્મ નિન્દાપ એવા પ્રયત્નો કરે, એ તો ખરેખર અદ્યન્તવ્ય પાપ છે. કુઃખની વાત તો એ છે કે કોઈ કોઈને કહી શકે તેવું રત્નું નથી. અગ્નિને શાંત કરનાર પાણીમાંથી જ જ્યારે દાવાનળ સગળી ઉઠે ત્યારે અગ્નિને શાંત કરવા કેને જઈ ?

પચામ ડીએ મણુ મુધી ઘઉં પણ ખરીદી નકળે એમની મોડેરો અને
 એશઆરામના સાધનો ઓછા થયા નથી મધ્યમ અને ગરીબવર્ગની
 રિયતિ રી છે ' એનો ખ્યાન સર મો પણ તેમને આવનો હોય તેમ દેખાત
 નથી જગતના માનવીઓ ઉપરનો આ જુલમ કદાચ મમાજ મકન પ્રી
 શકશે, સાનુઓ સહન કરી શકશે રાજ્યઓ સહન પ્રી શકશે પણ હૃદય
 કેમ સહન કરી શકશે એ એક સવાન છે ત્યારે ને ત્યારે આવી વસ્તુ
 એમા કેટલાક શ્રીમ તો તરફથી અથવા તો જોઓ પોતાને દેશસેવક તરીકે
 ઓળખાવે છે એવા કેટલાક કહેવાતા દેશમેનકો તરફથી આવી પામતોમા
 પણ રાજ્યસત્તાના કારણો બનાવવામા આવે છે એ ગમે તે હશે, પણ
 શ્રીમ તોની શ્રીમતા નિા મદ અથવા બર પ્ર લોભવૃત્તિ-નૃષ્ણા આ કામ પ્રી
 રહી છે એમા તો બે મત હોઈ શકે જ નહિ બીજી તરફથી જે વખતે
 આવે બપ કર દાવાનજ આખા દેશમા સળગી રહ્યો છે, તે જ વખતે
 ઠોઈ ઠોઈ સ્થળે લાખોના ખર્ચોએ ઉત્સવ-મહોત્સવની ધુમધામે દયાગુ
 ધર્મગુઓ પોતાના શ્રીમ ત બક્તો દારા કરાવી રહ્યા છે જે વખતે અનના
 દાણને માટે બાજુઓ બટકે કરોડો માનવીઓ તરફથી રહ્યા હોય બાજુ ॥
 બાહ્યો, ખડેનો બૃષ્મરના મોમ બની રહ્યા હોય, તે વખતે શ્રીમતોની
 ધુમધામે પાછળ થતી સખાવતો ક્યા મુધી નાજી છે ? એ પણ
 વિચારવા જેવું છે

૦

૦

૦

ગહી ગહી વાતો લખનાર, સેવાના બજુમા કુકનાર અને વાગ
 આવે ત્યારે શ્રીમ તો કરતા પણ વધારેમા વધારે મ્વાર્થ લોનુપનામા
 કસનાર પનકાર એ પ્રજાનો મેવક પત્રકાર નથી પનકાર પત્ર ૧૨ તરીકે
 નિમ્વાયં દર્શિથી શુદ્ધમા શુદ્ધ અને તટસ્થ રહીને જગતના કલપાણનો માર્ગ
 સૌ બનાવે એ જ પનકારની કર્મ ૭ ઓછસ વ્યક્તિઓના કારણે

પોતાનો પૂર્વિક માત્રી એ વર્ગના મમસ્ત માણુમે માટે જોગે અભિપ્રાય
ધારણ કરવો એ પતકાગે માટે વ્યાજબી ન ગણાય કોઈપણ વર્ગમાં સારા
અને ગેર બધી વ્યવસ્થા માનવીઓ હોય છે પ્રતિપાદક મૈત્રીથી રાગ કે
પ્રજ્ઞ, માનુ કે ગૃહસ્થ મૌને પોતાનો ધર્મ સમજાવવો એ જોમ એક સાધુનું
કર્તવ્ય છે તેવી જ રીતે સાચા પત્રકારનું પણ કર્તવ્ય છે

ખંડ બારમે।

પરિશિષ્ટે।

પરિશિષ્ટ ૧ લું

મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ રચેલા ગ્રંથો

૧	પદ્યપદ્યા વિચાર	(હિંદી)	સ	૧૯૬૫
૨	વિજયદ્રમ'સુરિ ચરિત્ર	(ગુજરાતી)	„	૧૯૬૭
૩	જૈન શિક્ષાદિગ્દર્શન	„	„	૧૯૬૭
૪	શાણી મુદ્રસા	„	„	૧૯૬૮
૫	વિજય પ્રશસ્તિસાર	(હિંદી)	„	૧૯૭૦
૬	પ્રાચીન સ્વેતાંબર-અર્વાચીન દ્વિગબર	(ગુજરાતી)	„	૧૯૭૦
૭	આવકાચાર	(હિંદી)	„	૧૯૭૦
		(ગુજરાતી)	„	૧૯૮૯
૮	તેરાપંચ મત સમીક્ષા	(હિંદી)	„	૧૯૭૧
૯	તેરાપંચી હિતશિક્ષા	(હિંદી)	„	૧૯૭૨
૧૦	શિક્ષાશતક (કવિતા)	(હિંદી)	„	૧૯૭૨
૧૧	ઐતિહાસિક સંખ્યામાળા (સંપાદિત)	(ગુજરાતી)	„	૧૯૭૪

૧૨ અહિંસા	"	"	૧૬૭૪
૧૩ આદર્શ માતૃ	(હિંદી)	સં.	૧૬૭૪
૧૪ સુરીશ્વર અને મમ્માટ	(હિંદી)	"	૧૬૭૬
	(ગુજરાતી)	"	૧૬૭૬
	(ઇંગ્રેજી)	"	૧૬૬૪
૧૫ ઐતિહાસિક રામસ ગ્રંથ ભાગ ૪ થો	(મંપાદિત)	(ગુજરાતી)	" ૧૬૭૭
૧૬ ગૃહસ્થો કે ગુણ	(હિંદી)	"	૧૬૭૮
૧૭ વિજય ધર્મ સૂરિ-આટ પ્રકારી પૂજા	(હિંદી)		
	આવૃત્તિ	પહેલી	" ૧૬૭૮
	"	બીજી	" ૧૬૮૧
	"	ત્રીજી	" ૧૬૮૪
૧૮ શાહ કે બાદશાહ	(ગુજરાતી)	"	૧૬૮૧
૧૯ બાબ નાટકો	"	"	૧૬૮૨
૨૦ મમયને ઓળખો ભાગ પહેલો	"	"	૧૬૮૪
૨૧ " ભાગ બીજો	"	"	૧૬૮૪
૨૨ નવો પ્રકાશ	(ગુજરાતી)	"	૧૬૮૫
૨૩ પ્રાચીન લેખ મંમદ (મંપાદિત)	"	"	૧૬૮૬
૨૪ ધર્મ પ્રવચન	"	"	૧૬૮૬
૨૫ વિજયધર્મ સૂરિ-સ્વર્ગવાસ પછી	"	"	૧૬૮૬
૨૬ વિજયધર્મ સૂરિનાં વચન કુસુમો	હિંદી	"	" ૧૬૮૬
૨૭ વકતા બનો	"	"	" ૧૬૯૦
૨૮ અહંત પ્રવચન	(ગુજરાતી)	"	૧૬૯૨
૨૯ ગેરી મેવાડ યાત્રા	(હિંદી)	"	૧૬૯૨

૩૦ શ્રી વિદ્યાવિજયજ્ઞાના વ્યાખ્યાનો	(ગુજરાતી)	" ૧૯૯૪
૩૧ જૈન ધર્મ	(હિંદી)	" ૧૯૯૪
૩૨ શ્રી હિમાચલવિજયજ્ઞાના વેળો (સંપાદિત)		" ૧૯૯૬
૩૩ મારી સિંધ યાત્રા	(ગુજરાતી)	" ૧૯૯૬
૩૪ મારી ૩૨૭ યાત્રા	"	" ૧૯૯૮
૩૫ ઇશ્વરવાદ	(હિંદી)	" ૨૦૦૫

પગિશિષ્ટ બીજું

મુનિરાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયજીનાં ચાતુર્માસ

૧	સ.	૧૯૬૩	}	ગુરૂદેવ માથે	કેવલકતા
૨	"	૧૯૬૪			બનારસ
૩	"	૧૯૬૫			"
૪	"	૧૯૬૬			"
૫	"	૧૯૬૭			"
૬	"	૧૯૬૮	}	ગુરૂદેવ માથે	સખની
૭	"	૧૯૬૯			બ્યાવર
૮	"	૧૯૭૦			શિવગજ
૯	"	૧૯૭૧			ઉદયપુર
૧૦	"	૧૯૭૨			પાલીતણા
૧૧	"	૧૯૭૩			અમરેલી
૧૨	"	૧૯૭૪			જામનગર
૧૩	"	૧૯૭૫			મુ બધ
૧૪	"	૧૯૭૬			"
૧૫	"	૧૯૭૭			ધુળિયા
૧૬	"	૧૯૭૮			શિવપુરી

૧૭	■	૧૯૭૬	આયા
૧૮	■	૧૯૮૦	શિવપુરી
૧૯	■	૧૯૮૧	"
૨૦	■	૧૯૮૨	"
૨૧	■	૧૯૮૩	મુંગઈ
૨૨	■	૧૯૮૪	શિવપુરી
૨૩	■	૧૯૮૫	"
૨૪	■	૧૯૮૬	"
૨૫	■	૧૯૮૭	"
૨૬	■	૧૯૮૮	ઉગજીવ
૨૭	■	૧૯૮૯	દેહગામ
૨૮	■	૧૯૯૦	સાકંબા
૨૯	■	૧૯૯૧	ઉદયપુર
૩૦	■	૧૯૯૨	પાડીવ
૩૧	■	૧૯૯૩	કરાગી
૩૨	■	૧૯૯૪	"
૩૩	■	૧૯૯૫	"
૩૪	■	૧૯૯૬	ભૂજ (કચ્છ)
૩૫	■	૧૯૯૭	મંજી રેવડિયા
૩૬	■	૧૯૯૮	પોરબ દર
૩૭	■	૧૯૯૯	દેહગામ
૩૮	■	૨૦૦૦	ધ દોર
૩૯	■	૨૦૦૧	શિવપુરી
૪૦	■	૨૦૦૨	"
૪૧	■	૨૦૦૩	"
૪૨	■	૨૦૦૪	"

परिशिष्ट त्रीनं

माधु-सखाम भुनिराज श्री विद्याविन्ध्यश्च द्वी रोषामे
भुनिर !

किन सन्देह में, आर दम आपके स्वप्नों, आध्यात्मिक
भावना की उम आकाश प्रतिभा का स्वागत करें, जो आदि हानम हमारे
होगे किन्तु आदर्श के रूप में अभिव्यक्त होनी रही है. हमारा प्रथम
मोक्षार्थ है कि होनादयके प्रसन्न आपुनिक सुभमे की अतीतकालीन गौरव
गीतिका प्रगल्भ करनेवाली आपके महत्त्व धारण विभूतियां जगती पर
अवनीर्ण होनी रहती है, जिनके मूर्ति मन्देन मेव पथ-प्रदर्शन का
अवतरण लेकर, नीतिभ्यादय तमोत्त घाटियों में लटकता हुआ मानव,
पुनः आत्म प्रदेनका प्रवन-पद आपोके पा वेता है.

आर मंसार अगणित वेदनाओं और अभूतपूर्व आपदाओंमें
रहने है. उसके दास्यमें भी विद्याप्री के रेखा अंतर्दित है. आर

मनुष्य अनुभव करने लगा है कि उसकी समग्र मौलिक निधि भी इस आन्तरिक व्यथाको दूर करने के लिये असमर्थ है। यही कारण है कि विश्वमें पुनः नव-निर्माण के स्वप्न देखे जा रहे हैं। पर आप जैसे आत्म तत्त्वानुसंधानी वैद्यके सिवाय कौन इस भीसवीं शताब्दीके अशान्त संसारको औषधि प्रत्यक्षा सकता है।

विश्व के समग्र देशोंमें, भारत की व्याप सद्यः महात्माओंका सन्धमे अधिक भव्य समग्र पाया था। यही कारण था कि प्राचीन आर्योंने अपनी मध्यमे अभूष्य ज्येष्ठ गुप्त समिति अंतर्दोष के अतीन्द्रिय रहस्य की कुंठ आप जैसे तत्त्वसन्निध ऋषियोंके हाथों धरोहर रची थी। अपने साधुओंका सम्मान करना ज्येष्ठ उनके द्वारा प्रदर्शित पथ पर अग्रसर होना, भारतीय धर्मका ज्येष्ठ प्रमुख नीतिसूत्र है। तथापि कालव्यक्ते दुर्दम्य जलधर्मे दुःसकर भारत जलजल हो गया है। तथापि अपनी विशिष्ट विभूतियोंका आदर करना वह नहीं भूला है। उन्नी गिरजास्नान प्रेरणा का आदर्श पाकर आज हम आपको भारतीय आदर्श के रूपमें अपनी अध्यात्मिक अभिप्रेत करते हैं।

પરિશિષ્ટ ૪ થું

અભિનદન-પત્ર

આદર્શ સાનુ, મુનિપ્રગ્ઠ, ગામનવીપક આપ્યાનુ મુદ્રાભિ
મુનિરાગથી વિદ્યાવિનય—દેદમામ

પુનઃપરં !

દેદમામના અન્નનન અને વાતાવરણમાં ૮૦૫૦ પત્રી, પુનઃપરંના
પ્રારબમાં ૪૮, પોતાની માનુષમિતે ડાટી આપ વિદ્યમા ગયા. અને
અમમમ અકાલીમ વર્ષના વ્દાના વાયા ૫૮ મમારમા એક
અનેગી જ નામના મેળરીને આપ પુન • પોતાની માનુષમિમા પવાયો.
એ મા? આનદથી ઉજ્જવના હૃદયે અમે આપનું આગત કરીએ છીએ.
આદર્શ માવા !

દેદમામની જલતા માથે વરો મુધી રવા પત્રી, આપ આપના

આત્માના સંસ્કારોનો વિકાસ કરવા કાશી જેવા સરસ્વતીનાં ધામમાં પધાર્યા અને જગત પૂજ્ય ગાંધી વિચારદા નૈનાયાર્થ શ્રી વિજયધર્મચૂરિ મહારાજ જેવા પરમ પ્રતાપી આદર્શ ગુરુ પામે શિક્ષા-દીક્ષા મહત્વ કરી આપે આપના જીવનને ઉચ્ચ કોટિનું સંસ્કારી બનાવ્યું છે. તેમ કરીને આપે આપનાં કુલને અને આપના સંગ્રામીઓને જગમગદુર બનાવ્યા છે. એટલું જ નહિ પરંતુ આપની માતૃભૂમિ-દેહગામનું મુખ્ય પથ ઉજાગવળ કર્યું છે. એટલા માટે અમે દેહગામની સમસ્ત કોમોના નાગરિકો અમારા હૃદયનો હર્ષ જાહેર કરીએ છીએ.

વ્યાખ્યાન સુગમણિ !

આપ આપની અપૂર્વ વક્તૃત્વ શક્તિ દ્વારા યુ. પી., બંગાળ, મારવાડ, માલવા, મેવાડ, દક્ષિણ અને ગુજરાત-કાશિવાડની જનતા ઉપર જે ઉપકારો કર્યા છે તેમજ ભારતવર્ષના નાના મોટા રાજ્યો અને પ્રધાન રાજ્યાધિકારીઓને આપની મુંદર ઉપદેશ-પદ્ધતિથી મંત્રમુગ્ધ કર્યા છે, એ માટે પણ અમે અમારૂં ગૌરવ જ સમજીએ છીએ.

ગામન નીપજી !

આપે આપની અજબ લેખનશક્તિ દ્વારા ' સુરીશ્વર અને મંત્રાટ, ' ' મમયને ઓળખો ' અને એવા બીજા મહત્ત્વના લગભગ એ ૮૦૦થી વધારે ગ્રંથો લખી માહિત્યની ઉત્તમ મેવા બનાવી છે. તેમજ જુદા જુદા વર્તમાનપત્રોમાં સામાજિક, ધાર્મિક અને ઐતિહાસિક લેખો લખી મમાજ, ધર્મ અને ઇતિહાસના ક્ષેત્રોમાં નવો પ્રદાશ પાડી જે ઉત્તમ કૃતિ સંપાદન કરી છે, એને માટે પણ આપ અરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

મહારાજશ્રી !

ધાર્મિક સંકુચિતતાઓથી રહિત, ઉદાર અને નિષ્પક્ષ-એવી ઉત્તમ ઉપદેશ પદ્ધતિથી આપ દરેક ધર્મવાળાઓને આકર્ષિત કરવા આપ્યા છો અને જેનો અનુભવ અમને-દેહગામની જનતાને આપના ચાતુર્માસ દરમિયાન થયેલા પ્રભાવશાળી વ્યાખ્યાનોથી થયો છે. અને તેથી અમે અમારી હૃદયની ખુગાલીના ગાથ ચિહ્ન તરીકે આપને આ અંજલિ આપીએ છીએ.

મહાત્મન !

દેહગામની ભૂમિનું રત્ન એક આદર્શ શુદ્ધતા સહવાસ રૂપી શરાણુ ઉપર ચઢીને નિર્મલ જની, દેશ-વિદેશમાં પોતાનો પ્રકાશ કેસાની અદ્વારીસ વર્ષે પુનઃ દેહગામમાં આવી પોતાની ભૂમિને ઉજ્જવલ જનાવી છે, તે જોઈ દેહગામની સમસ્ત જનતા ખરેખર દર્શિત થાય છે અને તે હર્ષને વ્યક્ત કરવા અમે આપને અભિનંદન આપીએ છીએ.

શુભ !

આપે દેહગામનું મુખ્ય ઉજ્જવલ કયું છે. દેહગામમાં ચાતુર્માસ કરીને પણ અનેક ઉપકારો કર્યા છે. આ ગધાના જલ્દલામાં અમારા જેવી ભાવવાળી પ્રજા આપનું શું સન્માન કરી શકે ? અમે એવા શિક્ષિત પણ નથી કે સુંદર વાદ્યચાતુર્યપૂર્વક આપને રંજિત કરીએ. તેમ છતાં આપ જાણી છો. અમારા હૃદયની શુદ્ધ ભાવના અને ભક્તિને જાણી શકો છો. એટલે અમારા હૃદયના ઉંડાણમાંથી નિકળતા વટા-ફૂટા શબ્દો, એ જ અમારું હૃદય પ્રકટ કરવાનું સાધન છે.

છેવટે અમે એ જ આશા સાથે વિરમીએ છીએ કે -આપે અમને જેમ અપનાવ્યા છે તેવી રીતે હંમેશને માટે અપનાવી આપના હૃદયના એક ખૂણામાં પણ દેહગામને કાલમનું સ્થાન આપશો અને આ થોડા સમયે દારા પ્રકટ કરાયેલી ભક્તિને સ્વીકારી અમને વધારે ઉપકૃત કરશો.

માગશર સુ. ૫, સં. ૧૯૬૦ }
તા. ૨૨-૧૧-૭૩. }
દેહગામ }

અમેા છીએ,
આપના આર્થિકિત સેવો-

વકીલ મોતીભાઈ ડાહ્યાભાઈ
વકીલ મહેતભાઈ કચ્છાશંકર
વકીલ મણિભાઈ ચતુરભાઈ અમીન.
બી. એ. એલ. એલ. બી.
અમીન દયાભાઈ જેસંગભાઈ,
સભાસદ પ્રાંત પંચાયત
વૈદ્ય ડાહ્યાભાઈ દલસુખરામ
ઉપાધ્યક્ષ મુનીમીપાનીરી, દેહગામ.
વકીલ નાથાભાઈ મૂળજીભાઈ
અમીન મોતીભાઈ ઇશ્વરભાઈ,
વતનદાર
મલેક બાપુમિયાં જમીનદાર
અમીન જેઠાભાઈ હરિભાઈ
વકીલ ભાઈશંકર દલસુખરામ
ચા. મહાસુખભાઈ નાથજીભાઈ શેઠ

તથાત્રી મયુરદાસ હગનલાલ શેઠ
ગાંધી હોટાલાલ દામોદરદાસ શેઠ
શેઠ નિહાલચંદ નથુભાઈ
શેઠ કેશવલાલ મુલાખચંદ
શેઠ જીતભાઈ કરમચંદ
શેઠ ભીખાભાઈ વિઠ્ઠલદાસ
શેઠ સોમાભાઈ વિઠ્ઠલદાસ
શેઠ પૂંજલાલ હગનલાલ
શેઠ મોમચંદ મહાસુખભાઈ
,, રતેલચંદ મોનીચંદ
,, બલાખીદાસ અનોપચંદ
,, મંગળદાસ ચંદુભાઈ
,, દેહગામ કરવા તલાત્રી
,, મણિલાલ મગનલાલ
,, હરિનાથ મહાસુખલાલ.

પરિશિષ્ટ ૫ મું

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીનું સ્વાગત વ્યાખ્યાન

આ ચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભચરિત્ર તથા અન્ય મુનિવરો! આપે અમારા આમંત્રણને માન આપી દેહગામને પવિત્ર કર્યું છે, તે માટે આપ બધાનો અર્પણ માનવું છું. સાધારણ રિયતિના ગરીબ ગામડાને આવો પ્રમંગ સાંપડે તે ખરેખર તેના ભાગ્યની સીમા કહી શકાય. આ પ્રમંગ આ માટે ઉપરિચલ થયો છે, તે આપ બધાના જાણુવામાં છે. ચતુર્વિધ સંઘ છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો છે. તેનું ગૌરવ જૂનકાળમાં દેખાતું હતું તે આજે ક્યાં છે? તેની આ દશા જોઈ રહેતી તે શું આપણને લાગે છે? આમ છતાં દેટલાકનો એ બાજતમાં મતભેદ છે. થોડા વખત પહેલાં અમદાવાદના નગરશેતો મેળાપ થયો. અને આ સંબંધી વાત નીકળી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘આજની ગિયતિ ૪૦-૫૦ વર્ષ કરતાં ઘણી જ સારી છે. પહેલાં ૪૦-૫૦ સાધુ હતા તો આજ ૬૦૦ સાધુઓ તે ૧૨૦૦ થી ૧૫૦૦ સાધીઓ છે, પણ

શું સાધુઓની સંખ્યાની વૃદ્ધિ એ જ ખરેખરી પ્રગતિ છે ? આને વિચારવાનું એ છે કે આપણામાં કેટલા મુનિવરો એવા છે જે દુરંધર વિદ્વાન હોય, કેટલા મુનિવરો એવા છે જે બીજા ધર્મના મુકાબલામાં ઉભા રહી શકે ? કેટલા મુનિવરો એવા છે જે જગતના કોઈપણ ભાગમાં ધર્મ-પ્રચાર કરવાની તૈયારી કરતા હોય ? છાતીએ હાથ મૂકીને જ્યાં જ્યાં આપો ! શું નાના નાના ટપ્પુડિયાઓને મુંડી મુંડીને સંખ્યા વધારવી એ પ્રગતિ છે ?

જૈન મમાજમાં ઘેર ઘેર કલેશ છે. સ્ત્રી રામવિજયજીને માને છે, તો પુત્ર વદન્તભવિજયજી પાસે જાય છે, અને ઘેર જન્ને જણા પોતાના શુક માટે કહે છે આવાં નાટકો અપારે ઘેર ઘેર ભજવાય છે.

સાધુઓ તમને દોરે, પોતાની જાળમાં તમને ફમાવે, તમને ફૂવામાં ઉતારે અને તમને નચાવે છતાં તમે ૫ વાણિયા તો ખરા જ ને ! તમે પણ સાધુઓના ગળામાં જાળ નાંખી છે. નહિ તો બ્રહ્મ શુક્ષ્માને માફ તમારા દોરાયા દોરાય કેમ ? નિર્ભય સાધુનો વેપ ધારણ કરવા છતાં બીજાઓના શુદ્ધાત્મ અને જ કેમ ?

અમદાવાદ ખાતે માધુ સમેનન બરવાનું મહર્ત ડાગણ વડે
રીજનું ની ગી ચૂંટ્યું છે આજે એને માટે ગમે તે બને પ્રયત્ન પણ,
એના ઉત્પાદકો વિરુદ્ધ આજે બને ગમે તેવી કડપનાઓ કરનામા આવતી
હોય, પણ આપણે તો એ જ જોવાનું છે કે એ સમેનન માધુમગ્ધાની
દૃઢતા માટે ઉદ્ધમ છે કે નહિ ?

તે એનો કેવું ખરેખર એવો જ ડોર તો આપણે એ સમેનનને
દરેક રીતે માથ આપવો જોઈએ આપણા નાના મોટા મતભેગોને દૂર
ખરીને પણ એમા શામિન થયું જોઈએ મારા અગાઉના આગે મોમા
પણ એ જ વસ્તુનું પ્રતિપાલન કરતો આ યો ધુ અને આજે પણ આપો
એ જ વસ્તુનો નિચાર કરવાનો છે કે મુનિસ મેનન મકાન કેમ થાય ? પરંતુ
સમેનનના કાર્યકર્તા તરફથી હજુ એ વસ્તુ જાહેર પ્રવાસમાં નથી આવી
કે આ સમેનનનો ઝાંઝમ શું છે ? અમદાવાદના નગરજોડા મને કહે છે કે
બધા મુનિઓ એકત્ર કરવાનું જ મારું કામ છે એ પૂછ્યું તમે શું જો ?
તારે જનામ દીધો કે દર્શન કરીશ પણ દર્શન જ કરવા હોય તો આ
બમો બમો માઠ નથી વિચાર શાને કરાવો ? મુનિસ મેનન કયા વિષય
માટે બરવાનું છે તે નક્કી કરો કદાચ વસ્તુઓ ચર્ચવાની છે તે હજી જણાયું
નથી તે આવી જ અનિશ્ચિત અને ધ્યેય વિનાની સ્થિતિમાં સમેનન
બરવાનું હોય તો તેમા તો ચાણુની હોમ્પીટનમા મોકલવા લાયક જ
ભાગ નહીં સકે !

શું અમારામાં એ માટે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર નથી ?
મને તો નાગે છે કે સુચી પ્રથમ જુદા જુદા ગરબના ચૂગાઇ આવેલા
પ્રતિનિધિઓની એક વિનવિચારણી સમિતિ બનાવવી જોઈએ અને જે
જે દારોનો વગવાનું નક્કી કરે તે જ દારો લાયક ધગરા જોઈએ જો આવે !

કમેા જ દાર્પકમ ન થાય તો ૫૦૦ સાંતુઓ એકી સાથે કેવી રીતે કાઢ પણ
જાતના નિર્ણય ઉપર આવવાના હતા ?

ખીજ મહત્વની વાત એ છે કે ત્યાં ચર્ચાએલા ઠરાવોનો નિર્ણય
કઈ રીતે થશે ? શું એક સમુદાયમાં થોડા સાધુઓ હોય ને ખીજાઓએ
ગમે તેમ કરીને પોતાના સૈન્યમાં જરૂરી કરી હોય તે બધાની આંગળીઓ
ઊંચી કરાવીને ? પણ આ બાબતમાં પણ સમુદાયવાર મત ગણતરીનું
ધોરણુ ઠરાવવું જોઈએ. આ ઉપરાન્ત એક અતિ મહત્વની બાબત એ
પણ વિચારવાની છે કે આ ઠરાવોનો અમલ કરાવનારી એકસત્તા-સંઘસત્તાને
સ્થિર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હજારો ઠરાવોના થોકડા કરો; તે બધા
નકામાં જ છે, ઉવાડા માર્યાવાળાઓ એમને એમ કાઢવું માને તેમ થોડા
જ છે ! જો આ વસ્તુનો કંઈ નિર્ણય કરીને કામ ચલાવવામાં આવશે તો
જરૂર આપણે કંઈક કામ કરીશું, નહિતર ફજેતી મિલાય ખીજુ શુ
થવાનું છે ?

વિખવાદો ફેલાઈ રહ્યા હોય, બધાં મુખ્ય મુખ્ય સમુદાયમાં પણ બિહારના ધરતીકંપ જેવી ફોટો પડેલી હોય, બધાં ધીરે ધીરે જ્વાળામુખીની અસર લાગી ચૂકી હોય, બધાં ઘરઘરના અહમિન્દ્રો બની બેઠા હોય, ત્યાં એક ગામના બેચાર ગૃહસ્થો ગાદી તકીએ બેસી મુનિસ'મેલન ભરવાનું તુલ ઉભું કરે, પોતાનાં માનેલા એકાદ આગાધ' પાસે જઈને કાનાફૂસી કરી ચોકકું ગોઠવી આવે, અને પછી બિહારના દેખાવ તરીકે પાંચ પચીસ જણની વચમાં મુહર્તની તારીખ નક્કી કરી કાગળિયા છપાવી; સૌના ઉપર મોકલી આપવામાં આવે, કે 'ગૃહસ્થો તમારે ત્યાં જે જે સાધુ-સાધ્વીઓ આવે એમને અમદાવાદ તરફ રવાના કરજો !' અને સુંદર કાગળમાં સાધુઓને લખવામાં આવે કે 'ફલાણી તારીખે તમારું સંમેલન થવાનું છે, માટે જરૂર પધારજો. અને અમદાવાદની નજીક આવો, એટલે જરા અમને ખબર આપજો !' (શા માટે ખબર આપજો, એ સ્પષ્ટ કરવામાં નથી આવ્યું, પરંતુ સાધુ મહારાજો જરૂર સમજી લે !) આનું નામ તે સંમેલન ?

મુનિસ'મેલનની-સેંકડો વર્ષ પછી ધનારા મુનિસ'મેલનની કેવી ઉત્પત્તિ ! નથી ઝઘડા પત્યા, નથી એક બીજાની સાથે બેસવા જેટલી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ, નથી મુનિસ'મેલનનો હેતુ બહાર થયો, નથી નિમંત્રણો કોને આપવાં ને કેને ન આપવાં એ સંબંધી કોઈ કમીટીએ વિચાર કર્યો, નથી હિંદુસ્તાનનાં બીજા શહેરો અને ગામોના સંઘની સંમતિ લેવાઈ ! બસ, કોઈ પણ જાતના પરામર્શ વિના જ, કોઈ પણ જાતના પ્રયાય કર્યા વિના જ, મુનિસ'મેલનની વાત ઉપડી ને નિમંત્રણો નીકળી ગયાં. શું આનું જ એ પરિણામ નથી કે આજે અનેક પ્રકારની શંકાઓ અને અવિશ્વાસનું વાતાવરણ ફેલાવા પામ્યું છે ? બેશક, એ વાત ખરી જ છે અને તે લગભગ સૌ કોઈ સ્વીકાર કરે છે કે જૈન સમાજની

અને ખાસ કરીને સાધુ સંસ્થાની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરતાં પડેલામાં પડેલી નકે મુનિસંમેલન બરવાની અગત્યતા છે. પરંતુ તમામ પ્રકારની પરિસ્થિતિઓને સુધાર્યા વિના, હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ગ્રંથો અને ગામોના પ્રતિનિધિઓની એક સભા યોજાવી સ્થગાર્હિના નિર્ણય કર્યા વિના એકાએક ગધું કરી જ નાંખવાને તૈયાર થવું, એનો અર્થ શું એ નથી કે હાથે કરીને મુનિસંસ્થાનો ફળેતો જંગલમાં બદલેર કરવો ?

આપણે જાણીએ છીએ કે સ્થાનકવાસી મુનિસંમેલન માટે લાખો વખતથી તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી. એમના જુદા જુદા સંપ્રદાયવાળાઓમાં પ્રાંતિક સંમેલનો બરવામાં આવ્યાં હતાં તે સંપ્રદાયોમાં એકલ ડોકલ વિચરનારા સાધુઓને કાં તો સમજાવીને સાથે ભેગવવામાં આવ્યા અને કાં તો સર્વત્ર અલગ કરવામાં આવ્યા. આમ બધી બાબતના ફેંસલા કરીને જ જુદા સંમેલન બરવામાં અચ્ચું હતું તેમ છતાં પણ એકકક્ષ બે સંપ્રદાયોનો વિરોધ શમ્યો નહોતો, તો પણ એ બન્ને સંપ્રદાયો મુનિસંમેલનમાં તો ઉપરિચિત અવસ્થ થયા હતા અને કાર્યકર્તાઓની ધાત્રી મહેનતના પરિણામે પણ, ગયા લેખમાં હું જણાવી ગયો છું તેમ, સત્તાવીશ સંપ્રદાયો પૈકી પચ્ચીસ સંપ્રદાયોવાળા તો એક જ થઈ ગયા છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે એટલી મહેનત અને સમયના ભોગે સ્થાનકવાસી બાહ્યો એટલું કરી શક્યા જ્યારે એક તરફ આપણી તો પરિસ્થિતિ યે જુદી છે, અને આપણા માટે મહેનત કે વ્યવસ્થાસર કામ પણ કરવામાં અચ્ચું નથી અને એકદમ નિમંત્રણો દારી નાંખવામાં આવ્યાં; પરંતુ એ ઉતાવળના પરિણામે આજે કેવી કંદેહી રિતિ થઈ રહી છે, અને બધું સાદું થશે. એકે એક મુનિરાજને આવશે, બધા ઝઘડા પતી જશે. વગેરે કહેનારાઓને હવે સમજાયું હશે કે સંમેલન બરવું જેટલું ધારવામાં

આવતું હતું એટલું સહેલું તો નથી જ અને વખતે પાસો ઉઘો એ પણ જાણ્યું. અરેતું.

ગમે તેમ, પરંતુ હવે મારો તો એ અગુરોધ છે કે મુનિસ'મેલનનું કાર્ય કેમ નિર્વિઘ્નતાથી પસાર થાય, અને સાધુ સંસ્થાનું સંગઠન થાય, એ પ્રત્યેક મુનિસ'મેલન વિચારી રાખવું જોઈએ, અને જેમ અને તેમ સરળતા ધારણ કરી, દીક્ષી દોરી મૂકી, મુનિસ'મેલનને સફળ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

બીજી તરફથી સંમેલનના સૂત્રધારોએ પણ પોતાની થૂપકીદી તોડવાની જરૂર છે. રીતસર સંમેલન સંજ્ઞાથી જાહેર પત્રોમાં ઉઠાપોઠા કરી, સાધુઓનો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે. કિયસો નજીક આવતા જાય છે. સાંભળના પ્રમાણે પાટણ અને જામનગરના અધ્યા પત્યા નથી. સંધ સત્તાનો નિર્ણય થયો નથી. જે જે સાધુઓને તે તે આમોના સંધોએ બહાર ફેરવ્યા છે, તે સાધુઓને નિમંત્રણ આપતાં તેમના સામા પહોંતા સાધુઓ આવા સંમેલનમાં બાગ નહિ લેવાના હવે વિચાર ઉપર આવતા જાય છે. વળી જેઓ અમદાવાદ શહેરમાં હતા, તેઓમાંના કેટલાક અમદાવાદ છોડી ગયા છે. કદાચ ધારો કે બીજાઓની સાથે સામીપાપૂર્વક અમદાવાદમાં મુનિસ'મેલન કરશે, તો પણ જે જે આચાર્યોદિને પહેલાં અમદાવાદ નરક આવવાની જરૂર હતી, અમદાવાદની નજીકમાં મેળ મળી ગોળમેજી પરિવહ જરી બધા અધ્યા પતાવવાની અને સંમેલન માટેનો-ફરેયા તૈયાર કરી બહાર પાડવાની જરૂર હતી એમાંનું કંઈ બન્યું નથી, ને બનવાની આશા નથી. કારણ કે હજુ તો કાર્ક ક્યાં છે ને કાઈ ક્યાં છે. આવી અવસ્થામાં સંમેલનનો દિવસ આવી લાગે ત્યાં સુધી સાધુઓની શંકાઓ મટે નહિ, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય

નહિ, અને સંમેલિત્રાણું સંમેલન ભરાય નહિ પરિણામ એ આવે કે અમદાવાદને માટે નામોશી, સાધુ સંસ્થાની હીક્કના અને પાર્ટીઓનું જોર વધતાં સાધુ સંસ્થા પચાસ વર્ષ પાછી પડે.

મારે તો હજુ પણ માનવું છે કે જો સંમેલન, ઠાઠના ઠોઠ પણ જનતા અંગન સ્વાર્થ વિનાનું, એટલે કેવળ સાધુ સંસ્થાની ઉન્નતિ માટે જ ભરવાનું હોય તો તેની તારીખો લંબાવીને અથવા ખીજ ઠાઠપણ ઉપાયે પડેલાં આસપાસનાં દિલો સાદ કરવાની જરૂર છે. મુનિસંમેલનની સફળતામાં જે જે વિધો જણાતાં હોય એ વિધોને સૌથી પહેલી તકે મુધારી લેવાની જરૂર છે અને તેની જ સાથે સાથે સંમેલનના કાર્યકર્તાઓએ વર્તમાનપત્રો દ્વારા પોતાની સફાઈ કરી લેવાની જરૂર છે.

બેશક, એ ખત છે કે ટેલક એકલકલ વિચરનાર, અથવા થોડાક સામાન્ય સાધુઓ મુનિસંમેલનની તારીખ પડેલાં અમદાવાદ પહોંચશે, એમ ધારીને કે સંમેલન થશે કે નહિ થાય. એનું દારસ તો જોવા મળશે. પરંતુ એમના પહોંચવા માત્રથી કાર્યકર્તાઓએ રાજ થવાનું નથી; જ્યાં મુધી કે સાધુ સમાજના ખાસ ખાસ અમગણ્ય સાધુઓ ન આવે જ્યાં મુધી કે જેઓ જેઓની વચમાં વૈમનસ્ય છે, તેઓ ન આવે ત્યાં મુધી સંમેલનના સુકરર થયેલા દિવસે સંમેલન ન જ ભરી શકાય અને સંમેલનના ખાસ દિવસ મુધીમાં નહિ આવેલા મુખ્ય મુખ્ય પુરોને સમજાવવા દોડદોડ કરવી, દિવસો લંબાવતા જવું, એનું પરિણામ એ પણ આવશે કે અમદાવાદ જોવા શકેરમાં બેગ થયેલા સાધુ-સાધ્વીઓનાં ટોળાં આધાકમી આહાર, આધાકમી પાણી લઈ લઈને આત્માને ભારે કરવાનાં અને હજામાત્રાની અગવડતાના ભોગ બની મંદિરામાં સડ્યા કરવાનાં.

એક ખીંચ વાત. ખાસ કરીને ધ્યાનમાં રાખવાની છે અને તે એ છે આ સંમેલન સર્વ પક્ષી સંમેલન થવું જોઈએ. નાનો કે મોટો એક પણ સમુદાય બાતલ રહે, અને સંમેલન ભરાય, તો એની કિંમત કોડીની પણ ન ગણાય. આ સંમેલનમાં કંઈ કોઈ પણ એક પક્ષે ખોતાની સત્તા જમાવવા માટે ભરવાનું નથી. આ સંમેલન તો છે સાધુ સંસ્થાના ઉદ્ધાર માટેનું, બધા પક્ષોને સાંધવા માટેનું, આપસનું વૈમનસ્ય મટાડવા માટેનું. જે સંમેલન ભરીને પક્ષો વધે, સ્વચ્છંદતા વધે, તો તો સલિલાદગ્નિ-હૃન્થિતા—પાણીમાંથી અગ્નિ છૂટ્યા જેવું જ થાય. આપણે તો સાધુ સંસ્થા સ્થિર કરવાની છે, સ્વચ્છંદતા મટાડવાની છે, એકલવિહારીપણું અટકાવવાનું છે, આચાર પતિતોને દેશવેદો આપવાનો છે, મહારીપણું મટાડવાનું છે, ત્રિહારના ક્ષેત્રોની મર્યાદા વિશાળ બનાવવાની છે, આંતરસડાઓને દૂર કરવાના છે, સાચી સાધુતા પ્રગટ કરવાની છે, સાધુઓ સાચા નિદાન કેમ બને, સાચા ઉપદેશક કેમ બને, અમુક વાદના નહિ, પરંતુ આખા જગતના પુણ્ય કેમ બને, એવી યોજનાઓ કરવાની છે, અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની ઉજ્જવળતા કેમ થાય, એવા પ્રયત્નો કરવાના છે.

આને માટે જ સાધુસંમેલન હોય, આને માટે જ આ બધા પ્રયત્નો હોય, આમાં અંગન વ્યક્તિગત સ્વાર્થનું નામોનિશાને ન હોય. કહેવામાં આવે છે કે ખોતાના માનેશા અમુક આચાર્યને આગળ કરી આખા હિંદુસ્તાનના સંઘોમાં ખોતાનું સર્વોપરિપણું કાયમ રાખવા અમદાવાદના નગરશેઠે આ ખીંડું ઝડપ્યું છે. ક્યાંયથી એ પણ સૂર સંભળાય છે કે રોડ આણંદથી કલ્યાણથી પેઢી અને શ્રી જૈન મ્હે. દોન્ડર-સ, ખોતખોતાની સત્તા માટે ‘ટગ ઓફ વોર’ (તાણુંતાણીની હરિશ્ચંદ્ર) કરે છે, તેમાં પેઢી આ કાર્ય દ્વારા ખોતાની છત સિંધ કરવા

ચાહે છે. જ્યારે એક પત્રકાર પાછલું એક ઉદાહરણ આપી પેલીતાળા પોતાનું કાર્ય કરશે, એવો મોખ્ખો ભય બનાવે છે.

આમ અનેક પ્રકારના સુરો સંબંધાય છે. જ્યાં મુરોની મતજગ શી છે, એ સ્પષ્ટ છે. મુનિસ મેજનના કાર્યમાં આનો કંઈ પણ ગર્ભિત હેતુ રખાયો હોય તો એ ખરેખર બર્બર ન કહેવાય, પરંતુ આપણે પહેલેથી આવી આશંકાઓ ઉઠાવીને મુનિસ મેજનનું કાર્ય નિષ્ફળ થવાનો યે ભય ન રાખવો.

માનું તો નમ્ર નિવેદન છે કે પ્રત્યેક ગામના સંધીએ કોઈપણ જાતના મતભેદોને આ વખતે આગળ ન કરતાં, સાધુસંસ્થાના ઉદ્ધારને માટે જરૂર હાથથી હાથ મેળવવો અને એક બીજાના સહકાર પૂર્વક કાર્યને સફળ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો.

બીજી નરકથી પ્રત્યેક આચાર્ય અને મુનિરાગ્નેને પણ સવિનય પ્રાર્થના કરીશ કે આ પ્રસંગે કોઈ પણ જાતના આપસી વૈમનસ્થોને આગળ ન જાવતાં, સાધુસંસ્થા ઉપરના સાચા પ્રેમથી એકત્રિત થવું જોઈએ. કોઈ પણ કારણને આગળ કરી મુનિસ મેજનમાં ઉપસ્થિત ન થવું એ ઇચ્છવા યોગ્ય ન કહી શકાય. બેથક જેને જે જે બાબતો કરવાની હોય, તેમણે તે તે વસ્તુઓ જરૂર ઉપસ્થિત કરવી. થાય તે યરા દેવું એનો આ જમાનો નથી. આ સત્તાવાદનો જમાનો નથી. જો કોઈને એમ લાગે કે અહીં તો શેતરંજની રમતો રમાઈ રહી છે, અહીં તો રેવડીવાળાને બાર્ડ ગંડેરીયાળો, જેવું થઈ રહ્યું છે, અહીં તો પોતાની સત્તા આખી સાધુ સંસ્થા ઉપર જમાવવાના જ પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે, તો નતકાળ વિરોધ જાહેર કરવો, અને તેમ છતાં પણ હાજમાઓના રોજામાં

કોઈ અકિતઓ તરફથી પોતાનું મન કાઢ્યું કરવાની ધાંધળ મચાવવામાં આવે, તો એવી એક પક્ષીય સખાનો બહિષ્કાર પડકારી દેવો.

પરંતુ મુનિસંમેલનમાં ઉપરિચિત થવું, એ પ્રત્યેક મુનિરાજનું કર્તવ્ય છે, એમ મને લાગે છે. હું નથી ધારી શકતો કે આ વીસમી સદીના જમાનામાં અને તેમાં પણ ત્યાગની મૂર્તિ ગણાતા મુનિવર્ગમાં કોઈપણ જનની ઉપર પ્રભાણેની હિલચાલ કરવામાં આવે અને જે હિલચાલ કરવામાં આવશે, તો સમજી રાખવું જોઈએ કે આપુઓ પોતાની સાધુ-મંસ્થાને દર્શનાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, એમ જ જગતને કહેવાનું કારણ મળશે.

માટે અત્યારથી બીજી બીજી બાબતોની આવી શંકાઓને રમાન આપ્યા મિવાય દરેકે પધારવું, અને મુનિસંમેલનને સફળ બનાવવા પ્રયત્ન કરવો, એ જ મને તો શ્રેયસ્કર લાગે છે.

આ પ્રસંગે મુનિસંમેલનના પ્રયત્નકર્તાઓને એક વધુ સૂચના કરવી આવશ્યક સમજું છું; અને તે એ કે બિહાર, ઓરીસા અને મિથિલા આદિ પ્રાંતોમાં ધરતીકંપથી જે કાળો ડર વર્તાયો છે, અને હજારો માનવજંદુઓની જનમાલની જે ખુવારી થઈ છે, એ કોઈથી અગણી નથી. આજે આખા દેશમાં એ કંઠણ બનાવ પ્રત્યે હમદર્દીના પોકારો થઈ રહ્યા છે. લાખો રૂપિયાના ફંડ એ આફતમાં ફસાએલા જંદુઓને સહાયતાર્થ થઈ રહ્યા છે, ટૂંકમાં કહીએ તો આખો દેશ દુઃખનાં અણુ સારી રહ્યો છે. આવી અવસ્થામાં સંમેલન માટે આવનારા આચાર્યો કે સાધુઓનાં માગેયાં કરીને જૂલેયૂકે પણ જગત તરફની કાળી દીડી વહેરવામાં ન આવે. આવા કંઠણ પસંગે સામેયાં કે જમણો-

નાકારશિયો ન જ શોભે. જો આ જૂલ કરવામાં આવશે, તો જગતની દષ્ટિએ જૈન સમાજની નિષ્કૃષ્ટતાનો કહેણી રહી જશે અને ત્યાગી સાધુઓને માટે એમ જરૂર કહેવાશે કે બચંકર કાળા કેર વખતે પણ જૈન ધર્મના ત્યાગી સાધુઓ પોતાનાં માન-પાનને જતાં કરી શકતા નથી. આશા છે કે આ સંબંધી વિચાર કરવામાં આવશે.

પરિશિષ્ટ ૭ મું

મુ. નિરાજ શ્રી. વિદ્યાવિજયછએ આદિથી અંત સુધી
આ સાધુ સંમેલનમાં રસપૂર્વક ભાગ લીધો હતો, તેઓ
સાધુસંમેલનનું મિંદાવશેષકન કરતાં જણાવે છે કે:

‘કેટલાક રતેલીઓ તરફથી ઘણા વખતથી એ પ્રેરણા થઈ રહી
છે કે મારે એક એવી લેખમાળા લખવી જોઈએ કે જેમાં વર્તમાન સમ-
યના ચતુર્વિધ સંઘની અંદર મુખ્ય ગણાવી સાધુસંસ્થાનું આજે મહત્વ
વધી રહ્યું છે કે ઘટી રહ્યું છે? સાધુઓના બાવદર્શન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ
થઈ રહી છે કે ન્યૂનતા થઈ રહી છે? સાધુઓ પ્રત્યે જનતાનું માન વધી
રહ્યું છે કે ઘટી રહ્યું છે? જેમ અત્યારે દીક્ષા થતી એ જેમ આશ્વર્થદાયક
કે આકર્ષક વસ્તુ નથી રહી તેમ છાશવારે ને છાશવારે રોજ એક પાછી
એક માધુપણું છોડીને ચાલતા થવું, એ પણ જરાયે સંકોચવાળું કે નવાઈ
ઉત્પન્ન કરનારું નથી થતું, એનું શું કારણ છે? વગેરે વગેરે બાબતોનો
બહુ જ ગંભીરતા પૂર્વક, જેમ સાધુસંસ્થા મારે વિચાર કરવાનો છે,

આ પ્રમાણે 'વર્તમાન પરિસ્થિતિનું અવલોકન' અને રચનાત્મક કંઈક ચોખ્ખા ઉપસ્થિત કરું તે પહેલાં 'હમણાં જ થઈ ગયેલા 'મુનિસ મેલન' અને તે પછીની પ્રવૃત્તિ સંબંધી' કંઈક સિંહાવલોકન કરું. આ 'સિંહાવલોકન' મારા ઉપયુક્ત ઉદેશની સાથે સંબંધ રાખે છે. 'મુનિસ મેલન' અને તે પછીની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી પણ આપણને જૈન મેમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિનો જોણો ખ્યાલ જરૂર આવશે, એટલું જ નહિ પરંતુ જે કેટલોક ગેરસમજ્યુતીઓ વર્તમાનમાં ફેલાઈ રહી છે એના ઉપર પણ કંઈક પ્રકાશ પડશે.

સ મેલન શા માટે થયું હતું ?

હું 'મુનિસ મેલન'ના પાછલા ઇતિહાસને આપીને આ લેખનું ક્ષેત્ર વધારવા નથી ઇચ્છતો. મ'મેલન ભરવાનો નિર્ણય નગરશીના આમંત્રણો, દેહમામ સમિતિની મંત્રણા, જુદા જુદા મુયોમાં સ'મેલનમાં સાંતુઓનું જવું આ જવો ઇતિહાસ વર્તમાન પત્રોની દાખલોમાં મોજુદ છે. અહીં તો આપણે માત્ર એટલો જ વિચાર કરીએ કે 'સ'મેલન' થયું હતું શા માટે ?

ગમે તેમ પણ સંમેલન થયું. ૩૪ દિવસ આશુ' અને વિખરાયું. સંમેલનની નિમંત્રણ પત્રિકામાં એમ અવશ્ય જણાવવામાં આશુ' હતું કે અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત કરવા આ સંમેલન બરાબ છે. આ ઉદ્દેશની સિદ્ધિ માટે ૩૪ દિવસ મુધી બેઠકો બરાબ, અનેક વાટાઘાટો થઈ, અનેક કમીટીઓ નીમાઈ, છેવટે નવની કમીટી ઉપર જો આર નાખવામાં આવ્યો અને એ નવની કમીટીએ અગિયાર ઠરાવો બહાર પાડ્યા ને સૌ વિખરાયા પણ એ 'અનિચ્છનીય વાતાવરણ' શાંત થયું છે કે કેમ એનો વિચાર હવે કરવાનો રહે છે.

કાયદો શું થયો ?

સંમેલન બરવાથી જો મોટામાં મોટા કોઈ કાયદો થયો હોય તો તે સાધુઓ એક બીજાને મળ્યા, એક બીજાને ઓળખતા થયા, એક બીજાને માટે એક બીજાને જે જામો હતો તે ઘણે ખરે અંશે દૂર થયા, આ એક મોટામાં મોટો ફાયદો છે.

પેપરોનો પ્રભાવ

મને લાગે છે કે આટલું પણ ન થાત અને સાધુઓ એવી ફળેતી-પૂર્વક ત્યાંથી વિખરાઈ કે દુનિયામાં હંથું મારું કરીને ચાલુનું બારે થઈ પડત; પરંતુ મારા નામ મન પ્રમાણે, એ વર્તમાનપત્રોનો જ પ્રભાવ છે કે જેમની રોજની ચીમકીઓ સાધુઓને સચેત કરતી હતી. આ ચીમકી-ઓથી બંધે કેટલાકો તરફથી તે વખતે કોલાહલ મચાવવામાં આવતો હતો; પરંતુ પરિણામે એ પેપરોએ જ ચેતવ્યા હતા ને ચોત્રીસ દિવસે પણ વધારે કંદેહી સ્થિતિથી બચીને બહાર નીકળ્યા હતા.

થયેલા ઠરાવો

જેસક, જગતની દૃષ્ટિએ મુનિસંમેલને અગિયાર ઠરાવો પાસ

રીતે બહાર પાડ્યા છે; પરંતુ તમામનો અંતરાત્મા સમજી શકે છે કે મેની ઉપયોગિતા કેટલી છે, એનો અગત્ય કેટલો થવાનો છે અને એનાથી ૧૧ હાવન થવાના છે? જેમ જેમ સમય જાય છે, તેમ તેમ આ બધું તેવાજ રહ્યું છે. હજુ તો 'સંમેલન અને સંમેલનના દરારો' એવું નામ રેવાય છે, પરંતુ એક સમય બધું નજીકમાં આવશે કે જ્યારે તેનું નામ 'રખું' પણ લેવાશે નહિ. સાધુઓમાં જ્ઞાનવૃદ્ધિ, બ્રાહ્મણોમાં ઐક્ય, સાધુઓમાં સ્વચ્છંદતા, સાધુઓમાં વધતો જતો પરિગ્રહ, સાધુઓની ન્યાયશિક્ષણના ઇત્યાદિ સાધુસંસ્થાની ઉન્નતિ અંગ્રાંધી એક પણ દરાર વ્યવહાર પગલાં ભરી ગયાય એવો નથી થયો એમ સૌ કોઈ જોઈ શકે છે; તેમ છતાં 'ત્રિકાયાભાષિત અવિચ્છન્ન પ્રભાવશાળી વીતરાગસાસનમાં' જે કંઈ અનિચ્છનીય વાતાવરણ થઈ રહ્યું હતું, તેની શાન્તિને માટે જે ઈશ્વરારો થયા છે, તેમાં કેટલાક આદરવા જેવા, કેટલાક જાણવા જેવા અને કેટલાક દસવા જેવા પણ થયા છે. ગમે તેવા પણ જે દરારો થયા છે, તેનું પાલન કરવું; એ પ્રત્યેક મુનિરાજનું કર્તવ્ય છે. પરંતુ સંમેલન પરના આટલા ટૂંકા સમયમાં પણ જોઈ શકાયું છે કે એ દરારોને માટે કેટલા સાધુઓ તૈયાર છે? દીક્ષા જેવા વિષય કે જેને અનિચ્છનીય વાતાવરણનું પ્રધાન કારણ સમજવામાં આવતું હતું, તેના ઉપર ઘણા વિચાર પૂર્વક દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ને ભાવનો વિચાર કરીને એકસ બે ધારણ કરવામાં આવ્યું, છતાં પણ તે દીક્ષાના સંગ્રામમાં જેઓ પહેલાં જેવી માન્યતા ધરાવતા હતા તેઓ તેવી જ માન્યતાઓને આગળ કરી રહ્યા છે અને જે નિયમો ખાંધવામાં આવ્યા છે, એમાં ખારીક પ્રસંગો શોધી રહ્યા છે. મને યાદ છે કે કેટલાક મહાપુરુષો તો આ દીક્ષા અને ખીન વિષયો માટે પણ તે જ વખતે બોધતા હતા કે 'દરારો ગમે તે થાય પરંતુ અમે તો જે માન્યતા રાખીએ છીએ તે જ પ્રમાણે પ્રચાર કરીશું.'

ત્યાં આવી દશા તે જ વખતે હતી અને તે પણ અથગળ મહાપુત્રોની, તો પછી એ દરાવોની કિંમત કેટલી યાદ શકે એ અદલ સમજાય તેવી વસ્તુ છે અને એવી સત્તા પણ કંઈ છે કે જે સાધુઓ પામે તેનો અમલ કરાવી શકે ? તેમ છતાં એ વાત તો ચોક્કસ છે કે સર્વ સંમતિથી, ભક્ષા કે ભુક્ષા, અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ જે કંઈ દરાવો થયા છે એનું પાલન કરવું એ સાધુઓને મોટે કર્તવ્ય સ્વરૂપ છે.

અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત થયું છે ?

હું પહેલાં કહી ગયો છું તેમ શુનિસંમેલને જે દરાવો કર્યા છે તે ત્રિકાશાખાધિન, અવિચ્છિન્ન, પ્રભાવશાળી શ્રી વીનરાગ શાસનમાં આવી રહેલું અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત કરવાને કર્યા હતા પરંતુ આ ઉદ્દેશની સિદ્ધિ થઈ છે કે કેમ, એ પણ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. સંમેલન પછીની પ્રવૃત્તિઓ ઉપરથી જોઈ શકાય તેમ છે કે જૈન સમાજમાં જે મનભેદો હતા તે ખરાખર કાયમ છે, જે પાટીઓ દત્તી તે ખરાખર કાયમ છે. એક બીજાના ઉપર જે આરોપ-વિરોધો હતા તે યાત્રુ છે. પોતપોતાના ખુશ્મોના નાહો ખરાખર આવી રહ્યા છે. પોતપોતાના વિચારોનો પ્રચાર ખરાખર થઈ રહ્યો છે. વડોદરા રાજ્યનો કાયદો પાછો હાથે નથી. બોમ્બે રાજ્યે કાયદો પસાર કરાવવાના પ્રયત્નો બંધ થયા નથી. દીક્ષા વિધિની મતભેદવાળા ચૂંટણીઓ ખરાખર ચાલુ છે. દેવદગ્ધ સંબંધી ગમે તેવા ગોળ ગોળ સમૂહમાં દરાવ કર્યો હોય પરંતુ એનો સંબંધ ગૃહસ્થોની સાથે જ હોઈ ગૃહસ્થો, પોતપોતાના અનુકૂળ જે જે પ્રમાણેના રિવાજ ચલાવતા આવ્યા છે, તે તે રિવાજમાં ફેરફાર કરે તેમ નથી. હવે ગૃહસ્થો સંપૂર્ણ રીતે સમજી ગયા છે કે જોશીઓનો રિવાજ ગામેગામ જુદો જુદો જાતનો સૌ સૌની અનુકૂળતાવાળો છે, એટલે એમાં

સાધુઓની ડખગીરીની જરૂર નથી. મતલબ કે આ ચર્ચા પણ જેમની તેમ ઉભી જ છે. સંઘસહા તો એક રીતે નહિ પરંતુ અનેક રીતે સાધુ સમુદાયે-સ મેળને સ્વીકારી છે, એમ દરારો ઉપરથી જાહેર થઈ ચૂક્યું છે, છતાં જેઓનો નન્નો બળવાનો સિધ્ધાંત બંધાય ગયો છે તેઓ નન્નો બળવા જ કરવાના એટલે એ પણ ચર્ચા ઉભી જ કહેવાય. તેની સાથે સાથે એ પણ સાચું જ છે કે કોઈ પણ સાધુ કોઈ પણ જાતની અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરશે તો તેનો વિરોધ કરનાર મહાનુભાવો તીકળવાના તો ખારાજ. આ બધા ઉપરથી શું એ સ્પષ્ટ રીતે નથી જોઈ શકાતું કે ત્રિકાલાબાધિત, અવિચ્છન્ન, પ્રભાવશાળી શાસનમાં જે અનિચ્છનીય વાતાવરણ હતું એમાં જરા ચે ફેરફાર થયો નથી? અધૂરામાં પૂરું વળી હમણાં મુહપત્તિની ચર્ચા ઉભી થઈ છે. આ ચર્ચા આટલેથી શાંત થઈ જાય તો ઠીક છે, નહિ તો દેવદબ્બની ચર્ચાની માફક એ પણ જો રંગ પર ચઢી ગઈ તો એ નિમિત્તે પણ પાછો કોલાહલ વધી જવાનો. તત્ત્વદષ્ટિએ વિચારીએ તો 'મુહપત્તિ' ની ચર્ચા સાથે જૈન શૃહરથ વર્ગને જરા ચે નિરજાત નથી. વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ બાધતી કે કેમ, એ એનો વિષય છે; એટલે એનો મ'બંધ સાધુઓ સાથે છે. હવે વિચારવાનો વિષય એ છે કે આ ચર્ચા ગમે તેટલી ચાહે, અને બંને પક્ષ ગમે તેટલી દલીલોથી વર્તમાનપત્રોના કોલમ ભરે, પરંતુ એ વાત તો નિર્વિવાદ છે કે જેમણે મુહપત્તિ વ્યાખ્યાન વખતે બાંધી નથી, તેઓ અત્યારે હવે કાન વી ધીને મુહપત્તિ બાંધવાના નથી અને જેઓ વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ બાંધે છે; તેઓ તે પ્રયાને છોડવાના નથી. આવી અવસ્થામાં આ ચર્ચાથી સિવાય કે સમાજમાં એક કોલાહલ પધારવો, બીજો શો ફાયદો થઈ શકે તેમ હતા? જ્યાં સુધી મારો અનુભવ છે, ત્યાં સુધી તેઓ વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ બાંધે છે તેઓ એવા આમહી પણ નથી કે એને માટે વધારે ખેંચતાણ કરીને સમાજમાં

કલેશનું વાતાવરણ ઊભું કરે. બન્ને બંધા મુધી મને વાદ છે, ત્યાં મુધી તેમાંના કોઈ કોઈને વિના મુદ્દપત્તિ બાધે વ્યાખ્યાન કરના મેં જોયા છે, અને નીચે બેગીને સાચોનો વ્યાખ્યાન કરના અથવા તો શિષ્યોને બજારના તો પ્રાપ્ત કોઈએ મુદ્દપત્તિ બાધતું હોય એવું જોવામાં કે જાણવામાં આવ્યું નથી. આવી પરિસ્થિતિમાં અનેક અનિચ્છનીય વાતાવરણોમાં એકનો વધારો કરવો તે કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી જતા અત્યારે તો તેનો વધારો થયો છે એ સ્પષ્ટ જોવાય છે.

અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત કેમ થાય ?

આગળની હકીકતથી આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે મુનિસ'મેન્ટને અનિચ્છનીય વાતાવરણને શાંત કરવાને માટે વાત્રિક દરારો કરવા પડી પણ અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત થયું નથી. હવે એ મહાપુરુષોને અને નિમત્રણ કરનાર અમદાવાદના નગરશેઠને પણ મમળાયું છે કે અનિચ્છનીય વાતાવરણ શાંત કરવું હોય તો જુદા જુદા પક્ષના ગણ-આક્રમ્ય માધુઓ, અને તે તે પક્ષના આગેવાન ગૃહસ્થોની વચમાં જ વાટાઘાટ કરાવી શકે, એવા પ્રભાવશાળી આગેવાન ગૃહસ્થો તેમને બેગા કરી પ્રત્યક્ષ કરે, અને એ વાટાઘાટમાં ચોકક્સ નિર્ણય થાય તો જ આ કોનાહવ, પક્ષભેદ, સંબંધોની મારામારી વગેરે બંધ થાય. આ વસ્તુ કહેલી નોટલી સહેલી છે તેટલી અમલમાં મૂકવી-સિદ્ધ કરવી સહેલી નથી. એ વાતને હું સમજી શકું છું, છતાં પણ સાતિનો માર્ગ તો આ દ્વારા જ થઈ શકે.

સ મેલન પછી ?

મુનિસ'મેન્ટન થયા પછી જ જૈન કોન્ફરન્સ અને જૈન યુવક પરિષદના અધિવેશનનો થના. આ પ્રસંગે શાસનની માયી દાઝ ધરાવનાર

એ અમૃતલાસ કાચિન્દ્રમે અનિચ્છનીય વાતાવરણને શાન્ત કરવાના પ્રયત્નો અવસ્ય કરેલા અને ખરી રીતે જે પક્ષોના કારણે અનિચ્છનીય વાતાવરણ થઈ રહ્યું છે એ જાને પક્ષનું સમાધાન કરવા તનતોડ મહેનત કરી હતી. પરંતુ એ દુઃખનો વિષય છે કે મમાજના કમનગરીએ તે પ્રયત્ન સફળ નિવડ્યો નહિ. કમમાં કમ તે જે પક્ષનું સમાધાન થઈ ગયું હોત તો તેટલા અંશે શાન્તિનું વાતાવરણ જરૂર ઉભું થાત અને તેમ થતાં જળા બીજા પ્રસંગે બીજા પ્રયત્નો થઈ શકતા. પરંતુ તેટલે અંશે પણ સફળતા ન મળી.

સંમેલન પછીના બનાવોમાં નું ખાસ કરી એ બાબતો ઉપર કંઈક ઉત્તેજ કરવા ઇચ્છું છું.

માન્યતાની કાયાપત્ર

આપણે માગી પેટે જાણીએ છીએ કે સંમેલનના આ દરાવો ઘડતાં અને સંમેલનના આ દરાવો બહાર પાડ્યા પછી પણ એક પક્ષ એવો હતો કે જે દરાવો પ્રત્યે સખત અણુગમે જાહેર કરી રહ્યો હતો. બધે એમ કહેવું કોઈએ કે એક પ્રકારના આંશુ સારતો હતો. દીક્ષાના દરાવમાં દરાવેલા પ્રતિજ્ઞા, દેવવ્યના દરાવમાં રહેલી અરપષ્ટતા અને દીક્ષા આદિના દરાવમાં એક વા બીજી રીતે સ્વીકારેલી સંઘસત્તા; આનાથી એ પક્ષ રીસાઈ ગયો હતો અને નવની કમિટિમાં એક પક્ષના જે વૃદ્ધ પુરોએ સબી કરવાની ના પાડતાં, કમિટિના કામમાં મોટું વિધ્ન આવ્યું હતું. જે દ્વિસ ધમાત ચાલી હતી. આખરે ચોક્કમ પ્રયત્નોના પરિણામે તેઓ કમિટિમાં ગયા હતા અને સર્વ સંમતિથી ચચેલા એ દરાવો ઉપર સહી કરી હતી.

કહેવાની મતલબ કે એ પક્ષને એ હરાવો નહોતા પસંદ; એટલું જ નહિ; પરંતુ એ હરાવોમાં પોતાની માન્યતાનો ખુફો વિરોધ લેતા હતા; અને પોતે હારે છે, સુધારક પક્ષ જીતી જાય છે, એવું સ્પષ્ટ લાખું હતું, અને તે પછી કેટલાએ જખાળા કાઢ્યા હતા.

પરંતુ ઘણા આશ્ચર્ય સાથે હમણાં હમણાં આપણે વર્તમાનપત્રોમાં વાંચીએ છીએ, કે તે જ આંસુ સારનારો પક્ષ, તે જ પોતાની હાર સમજનારો પક્ષ, તે જ માન્યતાનો વિરોધ સમજનારો પક્ષ ખુફાંખુફા ગળેર કરી રહ્યો છે, કે દીક્ષા, દેવદ્રવ્ય, સંઘસત્તા આદિ બાબતોમાં આપણે ખરેખર જીત્યા છીએ. મુનિસમેંસને આપણા જ સિદ્ધાંતોને માન્ય રાખ્યા છે ને સુધારક પક્ષ નીચે પડ્યો છે.

વસ્તુ છે. શું ઉપર પ્રમાણેની કાપાપટ્ટ ચવામાં 'હા-ના'નો સિદ્ધાંત
પષ્ટ નથી તરી આવતો? ખરી રીતે તપાસીએ તો જૈન સમાજમાં
અત્યાર સુધીમાં જે જે ચર્ચાઓ ઘગભગ ઉપરિચિત થઈ છે, એમાં 'હા-ના'
સેવાય ખીજું કશું બ્લેવાયું છે? દેવદ્રવ્યની ચર્ચામાં જે મુનિમતંગજો પોતે
વખની ઉપજ સાધારણ ખાતામાં કે ગુણખાતામાં અનેક રથજો લેવરાવી
મેડા હતા, તે જ મહાત્માઓ ખીજની સામે વિરોધ કરવા વખતે 'નહિ
દેવદ્રવ્યમાં જ લઈ જતી જોઈએ,' એમ આમહંપૂર્વક કહેવા લાગ્યા હતા.
પરણું? કારણ એ જ કે ખીજને એ વાતનું પ્રતિપાદન કયું હતું!

એટલે આપણામાં ધણી ચર્ચાઓ આવી જ જુદી જુદી
પક્ષાપક્ષીની થાય છે. એનું જ એ કારણ છે કે જલગી એનો નિવેડો આવી
આવી શકતો નથી.

ખરી વાત તો એ છે, કે કરેકના હૃદયમાં સાચું તે માત્ર એ બાવના
હોવી જોઈએ. આવી મનોદૃષ્ટિ ન કેળવાય ત્યાં સુધી 'ત્રિકામાગાધિત
અવિહિન્ન પ્રભાવશાળી વીતરાગ શાસન' નું અનિચ્છનીય વાતાવરણ
ક્યારે પણ શાન્ત ન થાય, એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. માટે જો સાચી જ
શાસનસેવાની બાવના હોય, તો પક્ષાપક્ષીને છોડીને ગુણમાહક ક્ષુધિ
ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.

પરિશિષ્ટ ૮ મું

જનહિતાનુરાગી, ધર્મપુરન્ધર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

મુ. કરાંચી

પૂજ્યપાદ મુનિવર્ચશ્રી !

અમે કરાચીનિવાસીઓ પોતાનું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ જેવા એક વિરલ સત્પુરુષનું સન્માન કરવાનો આ પ્રમુખ પરમાત્માએ આપ્યો છે. સાધુજનોનાં દર્શન તો સદૈવ દુર્ભવ ગણાય છે. તેમાં જે વિષેષતઃ આધિભૌતિક પ્રપંચો વચ્ચે પીસાઈ રહેલ આ જમાનામાં આપ જેવા મહાપુરુષના કેવળ દર્શન જ નહિ, પરંતુ પરિચય અને સહવાસની વ્હાણુ અમ કરાચીનાસીઓને લગાતાર અદાર મહિના મુધી જણાંને વિધિએ ખરેખર અમારા હિપર મહેર જ કરી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

મહાત્મન' આપે ધર્મને નાચે જ છત્રી જનમયો છે પુરાતન

સંસ્કૃતિની સગીર એ ઉપેક્ષા કર્યા વગર આપ નૂતન પ્રકાશ ઝીલી શક્યા છે. નિબંધનની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓનું રજબાર પણ ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય આપ સર્વધર્મ સમભાવ અનુભવો છો, આવરો છો અને ઉદ્બોધો પણ છો. પરંપરાગત રૂઢિઓ અને સનાતન ધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેલો સૂક્ષ્મ ભેદ આપની કૃશામ દષ્ટિએ નિહાળ્યો છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઓળખાવ્યો છે. એટલું તો આપના થોડા પણ પરિચયમાં આવનાર પ્રત્યેક જણુ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે.

અને તેથી જ કરાચીમાં આપના અદાર મહિનાના વસવાટ દરમિયાન બાગ્યે જ કોઈ એવી સત્પ્રવૃત્તિ હશે, જેની પાછળ આપની મંગળ પ્રેરણા ન હોય. બાગ્યે જ કોઈ એવું લોકહિતનું કાર્ય હશે, જેમાં આપનો મહકાર ન હોય. સંકુચિત અર્થમાં જે જગતને પૃથક્કરન 'ધર્મ' મમત્તે છે, તેના જ કેવળ આચરણથી આપ સંતૃપ્ત રહ્યા નથી, આપને મન 'ધર્મ' એ 'જીવન' છે અને 'જીવન' એ જ 'ધર્મ' છે.

કરશે, તો પણ અમે આપઝીને ખાતરી આપીએ છીએ કે કરાચી-વાસીઓને આપ એક એવી પુણ્યસ્મૃતિ બની રહેશે જે, તેમને સદૈવ સાંપ્રદાયિક વિસંવાદોથી પર રાખી કલ્યાણપથે વાજશે. આપની વાણીનું રસાયણ એકવાર પણ જોશે માનવું છે, તે કેાઇ કાળે પણ એ પુણ્ય સ્મૃતિ વિસરશે નહિ.

સાથે સાથે શાંતમતિ વિદ્વાન મુનિમહારાજશ્રી જ્યંતવિવિધશ્રી શાંત વૃત્તિ તથા બ્યવહારકુશળતાએ પણ અમારા હૃદય પર જે ઉઠી અસર અને માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે, તે વ્યક્ત કર્યાં સિવાય પણ અમે રહી શકતા નથી.

આપ જેવા એક વિરલ પુરુષનું સન્માન કરવાનો તથા અમારી આપ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા તેમજ પૂજ્યભાવ વ્યક્ત કરવાનો આ શુભ પ્રમંગ પરમાત્માએ અર્પ્યો છે, એને માટે અમે કરાચીનગરનિવાસિઓ અમારું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ.

કરાચી: તા. ૨૬-૧-૧૯૩૯.

આપનાં દર્શન અને અમૂલ્ય બોધપ્રવચનો અવલુ કરવાની અભિ-લાષા મેવતા અમે છીએ:

ફરતુર ડૉ. માલુકજી ન. ખાલા M. A. Ph. D., Lit. D.

સમ્પ-ઉલ્લ-ઉત્તેમા.

જમશેદ નસરવાનજી

હાતીમ એ. અલવી મેયર

M. L. A.

સ્તતમ ખ. સિધવા

શોકમજ એનારામ

M. L. A.

પીરોજશાહ ડૉ. દસ્તુર મહેરજીરાજા ડૉ. પોપટલાલ ભુપતકર
અધિપતિ ' પારસી મંસાર '

M. L. A.

ખા. ખા. અરદેશર મામા
હરિદાસ શામજી
જેતશી વેશજી કાળામલા
રા. સા. ભગવાનદાસ મોરારજી
મોદરામ કે. એચ. કાવક
ડૉ. પી. વી. ચારાણી
પેશોનન જમશેદજી વાણીયા
H. A. L. B.

કસ્તમજી જમશેદજી દસ્તુર B. A.
મનુભાઈ કુંગરશી જોશી
એદન ખરાસ
કે. જે. પાનાચંદ
રખંદીઆર બકિતઆરી બાહાઈ
ડૉ. જી. ડી. હિંગોરાણી
M. B. M. B.

મોહનલાલ ધંધરલાલ
એન્ડ સન્સ ઝવેરી
હીરજી શિવજી દાકરશી ઝવેરી
જયંતિલાલ રવજી ઝવેરચંદ
કુંગરશી ધરમશી સંપટ
ગણાલાલ ડેવળદાસ
આશીમ ડી. ગીદનાણી

લધા ઓધવજી
ભગવાનલાલ રણછોડદાસ
સ્વામી બાવકૃષ્ણદામજી
હીરાલાલ નારાયણજી ગણાત્રા
મ્યુ. કોરપોરેટર
શિવજી વેશજી કોહારી
કુર્મોદાસ બી. અડગમ્બી માજી મેયર
ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ
મ્યુ. કોરપોરેટર

મણિલાલ મોહનલાલ
હોટાલાલ જેતશી
પ્રમુખ જૈન સ્વે. મૂ. મંથ
ડૉ. પોપટલાલ એન્ડ સન્સ
સ્વામી કૃષ્ણાનંદ
ડૉ. તારાચંદ લાલચાણી
M. B. D. B.

મોહનલાલ કાલિદાસ
લાલચંદ પાનાચંદ
નરીમાન સોરામજી ગોળગળા
પ્રિન્સિપાલ રામસહાય
B. A. B. T. O.
વૈદ્ય મુખરામદોસ ડી. બોઝા

ભુર હરજીવન
 મણિયાન લહેરાભાઈ
 સે. જૈનશ્વે મૂ. સ. ઘ
 કે. પુનીઆ એડીટર
 ' સિંધ ઓનગરવર '
 મોહનનાથ વાવજી મહેતા
 પી. ટી. શાહ
 હરિયાન વાવજી માકર
 અધિપતિ ' દિતેન્દ્ર '
 ન્યાનચંદ લક્ષ્મીચંદ કુવાડીઆ
 ડૉ. ન્યાનચંદ રામજી દોશી

માકરસી મેઘજી કોશરી
 ડૉ. પુરુષોત્તમ ત્રિપાઠી
 M. D. (Romeo)
 જગન્નાથ નાથજી નાગર
 તત્ત્વી ' અમન ચમન '
 મગાજી તેજપાળ ખેતાવળા,
 મણિયાન જાદવજી વ્યામ
 અધિપતિ ' જ્ઞાના '
 બદ્દરંકર મંછારામ બદ્દ
 અધિપતિ ' સિંધ સવક '
 પડિત ચોકનાથ રામરપતિ

પરિશિષ્ટ ૯ મું,

શ્રી મહાવીરાય નમઃ :

પુનઃપ્ર ૬ પરમશાસન પ્રભાવક વ્યાખ્યાન વાચકપતિ મુનિમહારાજ
શ્રી ૧ ૦૮ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની સેવામાં, કરાયો

અમણરાજ ! આપના પ્રેમ પરિમલ-પરાગથી આકર્ષિત
અમ-હૃદય ઉર્મિઓની પ્રાકૃતિક પ્રેમાવેશની જાવના સજ્જોર્ગ વ્યક્ય કરવા
નેટલી અમારામાં શક્તિ નથી. એ વાસ્તવિક સત્ય હોવા છતાં દનેહનો
વેગ એવો અને એટલો છે કે તેને આજે આ વિરહ પ્રમંથે વહેતો મૂક્યા
સિવાય નથી જ રહેવાતું.

જૈન સંતોનો વિહાર એટલે એ કડો નહિ બલકે મહાજ સામ્રો અને
સૂત્રોની અગ્નિ કમોટી. અસંખ્ય-અગણિત પરિસરોની પરાકાષ્ટામાંથી
શુદ્ધ કંથન સ્વરૂપે પસાર થવાની અગ્નિ-પરીક્ષા. મેંકડો વર્ગો પ્રજાન

સિન્ધ પ્રદેશ જૈન મુનિ ત્રિહાર માટે ખુદી કરવામાં આપશ્રીનો પણ શોખ મંદિર-માર્ગી સંવેગી સાધુઓમાં મોખરે આવે છે તે કહેવાની બાબે જ જરૂર પડે છે.

અત્રે આપની અઢી વર્ષની ગિયરતા દરમિયાન આપશ્રીએ શાસ્ત્ર વિશારદ સ્વ. ગુર મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરની પુણ્યતિથિ, શ્રી સિંધ સર્વ હિંદુધર્મ પરિષદ, કચ્છીર જયંતિ, જરથોસ્ત જયંતિ અને શ્રી મર્તિપૂજક જૈન પાશાળાના રૌપ્ય મહોત્સવ વગેરે વગેરે અનેકવિધ પ્રસંગોએ પ્રમુખસ્થાન દીપાવીને રાષ્ટ્રભક્તિ, શાસનભક્તિ અને સામયિક ભાવનાનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે. આપનો સર્વ ધર્મ સમભાવ પણ ઉજ્જેખનીય છે. આપશ્રીએ અન્ય ધર્મસંસ્થાઓમાં પણ યથાયોગ્ય જૈન જીવનની ઉદારતાનો પરિચય કરાવી આધ્યાત્મિક પ્રસાદી અખાડીને જૈન ધર્મનો ઉદ્યોત ક્યો છે એ નિર્વાવાહ છે. વળી અન્ય દર્શનકારો ઉપર આપે તે ઉજ્જવળ હાથ પાડી છે તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

આ પ્રસંગે અમે દુઃખદ ઘટનાની નોંધ લીધા જગર નથી રહી શકતા કે જ્યાં આપશ્રી શાન્તમૂર્તિ મુનિમહારાજશ્રી જયંતિવિજયજી આદિ મુનિરાજો માથે સિંધની ભૂમિને આપના પુનિત પગમે પાવન કરતા હતા તે સમયે આપના સિધ્ધ રત્ન મુનિરાજશ્રી હિંમાંગુવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસથી આપને વિદ્વાન્ સાથીની મહાન ખોટ પડેલ છે.

અમોએ આપ જેવા વિદ્વાન સંતના સમાગમની અભિલાષા ઘણા વખતથી સેવી હતી તે તૃષ્ઠ થઈ છે અને આ જીવનપંથમાં મુક્તિમાર્ગના પંથની કંઈકે ઝાંખી કરવાને અમો ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ અને તેને માટે અમો આપના કણ્ણી છીએ.

અમારી આપ પ્રત્યેની ફરજોમાં ક્યાં જ મન, વચન અને કાયાથી ઉલ્લુપ્ત પ્રવેશી હોય તો આપ હિદાર બાવે હાન્તબ્ય કરશે એવી નમ્ર ભાવના અમો આપની સમક્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

આપનો કચ્છ તરફનો વિહાર સુખદાયી નિવેડો ! આપના પવિત્ર હરકમળમાં આ વિનિત ઉદ્દ્યારોની યેજીઓ સાદર મમપીં અમે બાનદિત થઇએ છીએ.

અંતમાં શાસનદેવ પ્રત્યે હાર્દિક પ્રાર્થના છે કે આપના સેવાવૃત્તિના જન્યંત આદર્શોને ઉત્તરોત્તર વિશેષ ઉજ્જવળ કરે અને શાસનનાં ઉન્નતિ માર્ગ કરવાને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે ! અસ્તુ.

લિ૦ અમો છીએ આપના મુણ્ડાનુરાગી

શ્રી. કરાચી જૈન સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘની વતી-

મણિલાલ ડાહરાબાઈ, સેક્રેટરી. હોદાલાલ ખેનશી-પ્રમુખ.

મોહનલાલ કાલિદાસ માળીઆવાળા

માણિકચંદ નાનજીભાઈ માંધી

માંગજી તેજપાળ

શાંતિલાલ સોમચંદ

ખીમચંદ જે. પાનાચંદ

મુવજી જીવરાજ

પાનાચંદ કેશવજી

મોહનલાલ કાલિદાસ સાપરવાળા

વ્યવસ્થાપક કમિટિના સભ્યો.

વીર સંવત ૨૪૬૬ તા. ૧૦-૧૨-૩૬

માયી 'વિદ્યા' છે કે કેમ ? અને તે 'વિદ્યાનો અર્થ' સાચો 'વિદ્યાર્થી' છે કે કેમ ? એ પ્રશ્ન બહુ વિચારવા જેવો છે. આજનો 'વિદ્યાર્થી' જે સમયે વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરવાનાં પગલાં મારે છે, તે સમયે તે બિલકુલ અજાત છે. તેને પોતાને પણ ખબર નથી કે હું શા માટે આ નિરાળમાં ભડે છું ? એટલે આજનો વિદ્યાર્થી 'વિદ્યાર્થી' છે કે કેમ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો તેના માતાપિતા પાસેથી લેવો જોઈએ. અને જો તેઓ સાચેમાયી રીતે જવાબ આપે તો, હું ધાગું છું કે આજના 'વિદ્યાર્થી'ને 'વિદ્યાર્થી' કહેવા કરતાં 'વિવાહાર્થી' કે 'પેટાર્થી' કહેવો વધારે બંધબેસતું થઈ શકે. થોડુંક બણીને ઢાકરો ઘગાર ઢોશિપાર થશે એટલે તેને માટે કંપા મળશે અથવા થોડુંક બણીને વાળવટાવ કાઢનાં આવડી જશે, ચિટ્ટી-પત્ર લખતાં વાંચતાં આવડી જશે, અને તાર વાંચતાં આવડી જશે, એટલે દસ-વીસ રૂપિયાની નોકરી મળી જશે. આવા ઉદ્દેશથી અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને 'વિવાહાર્થી' કે 'પેટાર્થી' સિવાય બીજું શું કંઈ શકાય ?

આ તો પ્રાથમિક જ્ઞાન લેનાર વિદ્યાર્થીઓની વાત થઈ, પરંતુ આજની 'ઉચ્ચ કેળવણી' લેનાર સમજદાર નવયુવકો, કે જેઓ સ્વયં વિચાર કરી શકે છે, તેમનો પણ ઉદ્દેશ શો છે ? તેઓ પણ ખરી રીતે ખુલ્લો એકરાર કરશે કે કોઈ પણ રીતે યુજ્જ્વાન ચલ્લાવવાનાં સાધન માટે જ અમે આ અધ્યવન કરીએ છીએ એટલે એવો ઉચ્ચ કેળવણી લેનારો વિદ્યાર્થી પણ ખરી રીતે વિદ્યાર્થી નથી, પણ 'પેટાર્થી' છે.

લક્ષ અને આદર્શ

ઘોષ પણ પ્રવૃત્તિ કરવામાં સૌથી પહેલાં એક 'લક્ષ' નિશ્ચિત થવાની જરૂર છે અને તે પછી તે લક્ષને પહોંચી વળવાની ટ્રેરણા આપનાર

એક 'આદર્શ' મુકકર કરવાની જરૂર છે. સજ્જ અને આદર્શ વિનાની જોડવી પ્રગતિ કરવામાં આવે છે, તેમાં જોષની મજબૂતા નથી મળી શકે. હું અનેક દૌરેએ અને મુશ્કેલીમાં વિદ્યાર્થીઓને પૂછી ચૂક્યો છું કે તમે જે આ જોડ લગાવો છો, તે ક્યા સફળતા પહોંચી જાય? અને તે માટે તમે કયો 'આદર્શ' રાખ્યો છે? મને યાદ છે, ત્યાં સુધી કેમ પણ ગયોથી આ પ્રશ્નનો મેં તો પકાવક ઉત્તર અને મળ્યો નથી, અને તેમ જનનુ અભાવિક છે; કારણ કે આપણા અત્યારના નિશાળનું મૂળ જ એવું છે કે જેમાંથી 'વિદ્યાનો' કેમ અર્થ મરતો જ નથી, કારણ કે જે 'ઉદ્દેશ'થી વિદ્યા લાંમલ કરવી અથવા કરાવવી જોઈએ તે ઉદ્દેશ મળતો નથી અને જનનના ઘડતરને માટે જ 'આદર્શ' રખાવેલો જોઈએ, તે 'આદર્શ' પણ નથી આ બે વસ્તુના અભાવમાં આજનો કેમ પણ 'વિદ્યાર્થી' શું જતાવી શકે કે હું શા શાટે બહુ છું? અથવા માઈ શું સજ્જ છે? જનનુ સ્પષ્ટ છે કે બહુમાં બહુ તે આજનો વિદ્યાર્થી પોતાના ઉદ્દગનિર્માદ માટે જ 'વિદ્યાર્થી' બન્યો છે આ ઉદ્દેશ કેમ પણ ગીતે મરજ થાય, તે માટેની જ ધૂમધામ આવી ગદી છે. ખૂબી તો એ કે એ 'ઉદ્દેશ'ને પણ આજનો વિદ્યાર્થી સફળ કરી શકતો નથી. અર્થાત્ દનરો ઢપિયાનો વ્યવહાર આજની જિંદગીમાં આ 'વિદ્યા'

હતી-એક 'આશ્રમ' પદ્ધતિ અને બીજી 'વિદ્યાપીઠો' ની પદ્ધતિ. બંને પદ્ધતિઓનો ઉદ્દેશ શારીરિક, માનસિક, વાચિક, આયિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસનો હતો. શિક્ષણ તો એ છે કે જેનાથી વિચાર, આચાર અને ઉચ્ચારની સુધ્ધતા થાય. પ્રાચીન પદ્ધતિમાં આ પરતુઓ ખાસ કરીને સિદ્ધ થતી હતી.

આશ્રમ પદ્ધતિ

હિંદુસ્તાનમાં જેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી નીકળી ત્રોળ વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં જતા હતા તેઓ ધણે ભાગે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવાનું કામ કરતા. પાંચ-પચીસ વિદ્યાર્થીઓને પોતાને ત્યાં રાખે. સાંસારિક વાસનાઓથી દૂર રાખી વિદ્યાભ્યયન કરાવવા સાથે આધ્યાત્મિક ભાવનાઓને પેાષે. વિદ્યાર્થીઓ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવા સાથે શરીરને સંગઠિત કરે, વિદ્યાનુ અભ્યયન કરે, ગુરુની મેવા કરે, અને એક જ ગુરુનો આદર્શ સામે રાખીને પોતાના જીવનનું ધક્કર કરે. આઠ વર્ષની ઉંમરમાં ગુરુની પાસે ગયેલો વિદ્યાર્થી વધારેમા વધારે ૪૪ અને ઓછામા ઓછા ૨૫ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં એક જ ગુરુના 'આદર્શ' નીચે રહી, રાતદિવસ વિદ્યાનુ અભ્યયન કરી મુંઢર સંસ્કાર મેળવનાર યુવક કેટલી શક્તિઓ મેળવી શકતો હશે, કેવો આદર્શ પુરૂષ થતો હશે ? કેવો સાચો નાગરિક બનતો હશે ? શરીરે કેવો હૃષ્ટપુષ્ટ થતો હશે, બુદ્ધિમાં કેવો વિચક્ષણ થતો હશે ? એની કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ.

પ્રાચીન સમયના આવા આશ્રમોની ઝાંખી કોઈએ નેવી હોય, તો જંગાળના નદિયા-શાંતિ જેવાં સ્થાનોમા જઈને નોંધ સકે છે. જંગાળના કોઈ કોઈ પ્રાંતમાં હજુ પણ આવા આશ્રમોનો કંઈક કંઈક નમૂનો દેખાય છે, જેને જંગાળમાં 'ટોલ' કહેવામાં આવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં આરા આશ્રમોની મંજૂર ધર્મી મોટી હતી. કહેવાય છે કે બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટે જ્યારે જંગમને કાયદો, ત્યારે એકલા જંગમમાં એસી હજાર આશ્રમો હતા. દર આશ્રમો માણસની વસ્તી પાછળ એક આશ્રમ હતો, એમ ઇતિહાસમાં વચ્ચે છે. આ ઉપરથી કલ્પના કરી શકીએ છીએ કે આખા હિંદુસ્તાનમાં આરા કેટલા આશ્રમો હશે ?

આ આશ્રમોમાંથી નીકળતા વિદ્યાર્થીઓ સાચા વિનયી, દેશપ્રેમી અને ધર્મપ્રેમી થતા. વિદ્યાનો મહાન ગુણ 'વિનય' એ તો એમના જીવનમાં આત્મપ્રેમ થયેલો રહેતો. પ્રાચીન ઇતિહાસમાં ગુરુઓનો વિનય વિદ્યાર્થીઓ કેટલો કરતા, એના અનેક ઉદાહરણો આપણને ચકિત કરે છે. આશ્રમમાંથી નીકળતા વિદ્યાર્થીને ગુરુઓ અંતિમ શિષ્યામણુ કે જે આશિર્વાચનો કહેના તે આ હતાં :— ધર્મ ચર ! મત્ય ચદ ! માતૃદેવો મય ! પિતૃદેવો મય ! આચાર્ય દેવો મય ! ઇત્યાદિ.

વિદ્યાપીઠ

અત્યારની કેમ્બ્રીજ અને ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીઓની માથે તુલના કરી શકીએ એવાં અનેક વિદ્યાપીઠો હિંદુસ્તાનમાં મોજુદ હતાં. નાનંદા, કાંચી, તક્ષશિલા, વલ્લભીપુર, કાશી, અહમદનગર અને એવાં અનેક સ્થાનોમાં વિશાળ વિદ્યાપીઠો હતાં કે જેમાં દર દર હજાર વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાધ્યયન કરતા હતા. અદાર અદાર જાતની વિદ્યાઓ તેમાં શીખવવામાં આવતી હતી. ચીન અને જાપાનના વિદ્યાર્થીઓ પણ ત્યાં અભ્યાસ કરવા અર્થે આવતા વિશાળ પુસ્તકાલયો તેની માથે મોજુદ હતાં. પદરસો પદરસો અધ્યાપકો એક એક વિદ્યાપીઠમાં 'વિદ્યાગુરુ' તરીકે કામ કરતા. એવા વિશાળ વિદ્યાપીઠોમાંથી નીકળેલા યુવકો પોતપોતાના

વિષયમાં દિગ્ગજ વિદ્વાન થઈને બહાર પડતા. નાશ્વંદ અને તદ્દશિષ્યા વગેરે સ્થાનોની થયેલી શાધખોળો ઉપરથી તે વિદ્યાપીઠોની વિશાળતાનું અનુમાન કરી શકાય છે. દર હમ્મર વિદ્યાર્થીઓની પાઠળ પંદરસો શિક્ષકો કામ કરતા હોય, ત્યારે સરેરાશ એક શિક્ષકની પાઠળ ૭ વિદ્યાર્થીની જવાબદારી આવે છે. આને એક શિક્ષકને કેટલા વિદ્યાર્થીઓનું જીવન ધડવાનું ભાગ્ય નિર્માણ થયું છે, તે તમે બધા જાણો છો.

આમ હિન્દુસ્તાનમાં ઉપરની બે-આગ્રમ અને વિદ્યાપીઠ-પદ્ધતિથી વિદ્યાર્થીનાં જીવન ઘડાતાં હતાં. તેઓને સાચા નાગરિક બનાવવામાં આવતા હતા. પરિણામે બને પદ્ધતિઓ વિદ્યાર્થીઓને માટે ઉપયોગી થતી, અને તેઓમાં જેમ અભિન્ન માનવજાતિને યોગ્ય ગુણોનો વિકાસ થતો, તેવી જ રીતે પ્રત્યેક દેશકાળે ઘડેલા અવધવાની વિશેષતાઓનું ધડતર પણ થતું.

અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિ

અત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં જે રીતે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે તે કોઈનાથી અભાવ્યું નથી. હાથ કંકણને આરસીની જરૂર ન હોય. આજની શિક્ષણ-પદ્ધતિ હિન્દુસ્તાનની સંસ્કૃતિને બંધગેસ્ટી છે કે કેમ? એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ખાનપાન, વેશ વહેવાર કે બધી વસ્તુઓ જેમ ગુદા ગુદા દેશની સંસ્કૃતિને અનુકૂળ હોવી જોઈએ અને હોય છે, તેવી જ રીતે શિક્ષણ પદ્ધતિ પણ જીવન વિકાસનું એક સાધન હોઈ, તે પણ દેશની સંસ્કૃતિને અનુકૂળ હોવી જોઈએ. અત્યારે જે શિક્ષણ પદ્ધતિથી હિન્દુસ્તાનનાં બાળકો અને યુવકોને શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે એ ધણે ભાગે જીવનવિકાસની વાત તો દૂર રહી, પણ માનવતાના સામાન્ય ગુણો અને વિશેષ ગુણોને પણ વિકાસની શક્તી નથી. બહુકે તેથી ઉલ્ટું જ પરિણામ

આવતું હોય એમ લાગે છે. પહેલા દુ કદી ગયો છું તેમ વિદ્યાના હેનમૂન વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારની ખીલવાળી, રમરણશક્તિનો વિકાસ, વિનય, શિસ્ત, અને સેવાભાવ વગેરે બાગતો ઓઝી થતી જતી હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે, જે કે આ વસ્તુઓનો પોકાર ધણો થાય છે. દાખલા તરીકે શિસ્તની વાતો નાનામાં નાનાથી લઈને મોટામાં મોટા લોકો કરે છે, પણ ખરી રીતે 'હીમીશ્લીન' શી વસ્તુ છે, એને બહુ જ ઓછા લોકો મમજે છે અને આચરતા પણ બહુ જ ઓછા દેખાય છે. ઠાઈ પણ પ્રકારના નિયમનું પાલન એ શિસ્ત છે. જુદી જુદી જાતના મનુષ્યોની સાથે જુદા જુદા સમયમાં વ્યવહાર કેમ રાખવો એ શિસ્ત છે. પણ આ શિસ્તનું પાલન કેટલું થાય છે? સાધારણ વિચારબિન્નતા થાય એટલે એક બીજાનો વિરોધ કરવાને માટે માણસ તૈયાર થાય છે. એ વિરોધ ત્યાં સુધી વધે છે કે સાધારણ સંબંધતાનું પણ ઉત્તંઘન કરી જવાય છે. ઠાણ કહી મકે કે આ શિસ્તનું પાલન છે? આવી રીતે શિસ્તનો ભગ ક્યાં નથી થતો? આજના વિદ્યાર્થીઓની ઉદ્ધતાઈ, ઉચ્છ્રમ્ભતા અને સ્વચ્છ દટ્તિના જ્યારે જ્યારે હું દર્શન કરું છું ત્યારે ત્યારે મને ઘણું લાગી આવે છે. એક સામાન્ય જનોચિત વ્યવહાર પણ આજના કહેવાતા કેટલાક ગિફિતો, વિદ્યાર્થીઓ, 'યુવકો' ન રાખે, ત્યારે બારે ખેદ થાય છે. આ દોષ તે દેવો કેને? શું આજનાં શિક્ષણમાંથી કંઈક આવી વસ્તુ તો ઉત્પન્ન નહિ થતી હોય?

આ તો મેં એક સામાન્ય વાન કરી છે. પરંતુ ખરી વાન એ છે કે શિક્ષણમાંથી જે ગુણો ઉત્પન્ન થવા જોઈએ, તે બહુ જ ઓછા થાય છે. અને તેનું કારણ શિક્ષણ નહિ પણ 'શિક્ષણની પદ્ધતિ' છે એમ દેખવણીકારોનું કથન છે.

અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિની ખામીએમાં ઘોડીક આ પણ છે.

શિક્ષકો—

વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં મોટા આધાર શિક્ષકો ઉપર રહેલો છે. જ્યાં સુધી સદ્ગુણી, સંસ્કારી, વ્યસન રહિત અને શુદ્ધ ચારિત્રવાળા શિક્ષકોની હેખરેખ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ન હોય ત્યાં સુધી વિદ્યાર્થીઓના જીવનનો કોઈ હેતુ સફળ થઈ શકતો નથી. ‘આ માણસ સાત ચોપડી ભણ્યો છે અથવા મેટ્રીક પાસ થયો છે અથવા ટ્રેઇનીંગ પાસ કરેલ છે એટલે તે શિક્ષક થવાને યોગ્ય છે.’ આ ધોરણે આજે શિક્ષકો નિયુક્ત કરવામાં આવે છે. પણ શિક્ષકના ચારિત્ર સંબંધીની યોગ્યતા બહુ જ ઓછી જોવામાં આવે છે અને તેમાં જે જગ્યાએ પેટના પોપણ પૂરતો પગાર પણ ન મળતો હોય, ત્યારે એ શિક્ષક ક્યાં સુધી નૈતિક જીવન જાળવી શકશે? અને નહિ જાળવી શકે તો વિદ્યાર્થીઓ ઉપર તેની શી અસર થશે? એનો વિચાર બહુ ઓછો કરવામાં આવે છે. ‘શિક્ષક એટલે વિદ્યાગુરુ.’ —આજે કોઈ પણ વિદ્યાર્થીનો ગુરુ કોણ છે? એ કેનો આદર્શ સ્વીકારી રહ્યો છે? એનો નિર્ણય કરવો અશક્ય છે. હમણાં હું તમને કહીશ તેમ, સ્કૂલોમાં અનેક વિષયો ચલાવવામાં આવે છે. તે દરેક વિષયોના શિખવનાર જુદા જુદા શિક્ષકો છે. આશીસ આશીસ કે પીસ્તાશીસ પીસ્તાશીસ મિનિટના એક પીરીયડમાં એક એક ગુરુ બદલાય છે. પાંચ કલાક કે છ કલાક માત્ર વિદ્યાર્થીને સ્કૂલમાં રહેવાનું થાય છે, તેટલા સમયમાં તેટલા કે તેથી દોઢ વિદ્યાગુરુઓ બદલાઈ જાય છે. એટલે વિદ્યાર્થીનો કોઈ પણ સાચો ગુરુ નથી. તે સિવાયના અદાર કે ઓગણીસ કલાક વિદ્યાર્થી અનેક પ્રકારના જુદા જુદા સંસ્કારોમાં રહે છે અને માતાપિતાઓએ તો સાન કે આહ વર્ણની ઉંમરમાં પોતાના છોકરાને નિશાળમાં બેસાડ્યો ત્યારથી જાળકનાં જીવનચક્રોની જવાબદારી ઉતારી નાખી છે. આવી સ્થિતિમાં આજના વિદ્યાર્થીનો સાચો ગુરુ

કેણ ? એના જીવનની જવાબદારી કેના માથે ?
 એનો આર્થ કેણ ? આ બધી ગિચ્છિતિનો વિચાર કરતા આજનો વિદ્યાર્થી
 નિરુદ્ધ, ધ્યેન અને આત્મગતિનાનો, અનુભવી બને, તો તેમાં આશ્ચર્ય
 જેવું શું છે ? શિક્ષકો પોતે જ મમત્તે છે કે અમે તેઓના ગુરુ નથી અમે
 તો માન નોકર હોએ વિદ્યાર્થીઓ મમત્તે છે કે અમારા શિક્ષક એ તો નોકર
 છે. આની ગિચ્છિતિમાં વિદ્યાર્થીઓની ગુરુભક્તિ અને ગુરુઓનું વાતમય
 એક બીજા પ્રત્યે ન રહે તો તે બનવા જોગ નથી શું ?

વિષયનો બોજો

આજના શિક્ષણના વિષયનો બોજો એટલો બડો વધારી નાખવામાં
 આવ્યો છે કે જેને લીધે બાળકોના મગજને પ્રારબધી જ કુશિલ બની જાય
 છે પરિણામે એમનો માનસિક વિકાસ અને અમરણશક્તિઓ ક્વાઈ
 જાય છે આજનો નીસ નીસ, કે તેથી વધારે વડો મુધી અભ્યાસમાં જ
 રહેનો વિદ્યાર્થી પાત વાળમાં ડાવગીના પાના પોશ્ના વિના રહેતો
 નથી આવના રવિવારે મારે શું શું કરવાનું છે, એ તો ડાવરીમાં
 નોધી લે તો નોધી લે, પરંતુ કાને મારે શું કરવાનું છે? અરે આજે શું
 કરવાનું છે ? એ પણ સ્વંભારમાં ન નોધી લે તો તેને માલ ન જ રહે કના
 હિદુમ્તાનના માનવીઓની મથોના મથો કકથ રાજવાની અદ્ભુત
 શક્તિ, અને કના આજે, કનાક પછી કરવાનું કાર્પ પણ ડાવરીમાં ન
 નોધ્યું હોય તે ભૂની જ જવાય, એવી અમરણશક્તિ ? આનું કારણ મને તો
 એમ લાગે છે કે નાની હિમરથી બાળકોના વિષયોના મોજા વધારીને તેમની
 અમરણશક્તિઓ છુદી નાખવામાં આવે છે. જે વિષયોની સાથે જીવનનો કંઈ
 સંબંધ નથી, અથવા તો જે સમય અને જે સ્થાન માટે જે વિષયોની કઈ
 આવશ્યકતા જ નથી, એવા વિષયોના પોથાના પોટના માથા ઉપર મૂકીને

બાળકોને સ્કૂલમાં જવું પડે, એનો કંઈ અર્થ છે? અભ્યાસના વિષયોની ચૂંટણીમાં સમય અને સ્થાનનો અર્થાત દેશ-કાળનો ખૂબ ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે. હિંદુસ્તાનમાં જન્મેલા હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિમાં પોષાએલાં અને બિધિઓમાં પણ હિંદુસ્તાનના જ નાગરિકો બનવા માટે જીવનનું ઘડતર કરી રહેલાં નાનાં નાનાં બાળકોને પ્રારંભથી જ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિના રંગથી રંગાયેલ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરાવે, એનો શો અર્થ છે? પોતાનાં ગામની જ બાગેળમાં શું છે? કઈ નદી છે? એનું તો જેને જ્ઞાન નથી, ને તે યુરોપ-અમેરિકાના પહાડો ને નદીઓનાં નામો જોખ્યા કરે, એનો અર્થ શો? અને તેનું શું પરિણામ આવે, એ સમજવા માટે કોઈ અર્થસાચો પાસે જવાની પણ જરૂર નથી. અભ્યાસના વિષયોને મૂકરર કરવામાં જેમ માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસની ખૂબ જરૂર છે તેમ દેશ-કાળને જોવાની પણ જરૂર છે.

બિનજરૂરી અને વધારે પડતા વિષયોનો બોલ્લે વિદ્યાર્થીઓના ઉપર લાઠવાનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે-આજના બાળકો રમત-ગમતમાં, ખેલ-કુદમાં જેટલું લોહી વધારે છે, એના કરતાં હું ઘાફે હું કે દોડું લોહી પોતાના બધા વિષયોને તૈયાર કરવાની ચિંતામાં બાળી નાંખે છે. એટલે બિનજરૂરી અને વધારે પડતા વિષયોની ખામી, વિદ્યાર્થીઓના જીવનવિકાસને રુધનારી છે.

પરીક્ષાઓ

અભ્યાસક્રમના વિષયોની ખામીના જેટલી જ બન્ને તેથી પણ વધારે ભયંકર ખામી પરીક્ષાના ઘોરણની છે. આજે પરીક્ષાનું જે ઘોરણ ચાલી રહ્યું છે, એનાથી જે અનર્થો થઈ રહ્યા છે, એ કોઈથી અગ્નિપ્રવા નથી. સારામાં સારો અને શુદ્ધિચાળી વિદ્યાર્થી આખા

વર્ષ સુધી પહેલો નંબર રાખે, પરંતુ પરીક્ષા સમયે એકાદ પેપરમાં કંઈ પણ કારણે નિશ્ચિત માર્ક ન મેળવી શકે તો તેનું આખું ૫ વર્ષ નકાસુ ગણ્ય છે—તે નાપામ થાય છે. કોણ કહી શકે તેમ નથી કે આગતની પરીક્ષા પધ્ધતિથી જ્ઞાનની પરીક્ષા નથી થતી, પણ બાગ્યની થાય છે. જુગારના અખાડામાં જુગારીઓ જેમ પોતાના બાગ્યની કમોટી કરે છે, થોડોડોડની રમતમાં જેમ શ્રામ તો પોતાના બાગ્યની કમોટી કરે છે, તેવી જ રીતની કમોટી પરીક્ષાના મેદાનમાં વિદ્યાર્થીઓના બાગ્યની થઈ રહી છે.

આ કમોટીમાંથી પસાર થવાના દિવસો ત્યારે નજીક આવે છે, ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ કેવી હાલતમાં પોતાના દિવસો પસાર કરે છે, એ તમે બધા જાણો છો. પરીક્ષાના દિવસો એટલે જાણે કતલની રાતો. ખાવા-પીવાનું બાન નહિ. તંદુરસ્તીનો ખ્યાલ નહિ. કેવળ પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે જોઈતા માર્ક મેળવવા જતાં, આખા વર્ષ સુધી કુટમોસ ને કીકેટ, ખોખો ને હુતુતુતુ ખેલ ખેલીને વધારેલું લોહી, એ પરીક્ષાના બેદક્ષ અઘવાડિયામાં પૂડું કરી નાખવામાં આવે છે.

આગતની પરીક્ષા પધ્ધતિમાં જ્ઞાન હોય કે ન હોય, છતાં કોઈ પણ ઉપાયે માર્ક મેળવી જેમ પરીક્ષામાં પાસ થવાનું લક્ષ્ય વિદ્યાર્થીનું હોય છે, તેવી જ રીતે શિક્ષકો પણ મને તે ઉપાયે પોતાના વધારે વિદ્યાર્થીઓ પાસ થવા છે, એવું બતાવવા બની શકતા બધા પ્રયત્નો કરે છે. આખા વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ તરફ બેદરકાર રહેનાર શિક્ષક, પરીક્ષાના નજીકના દિવસોમાં વિદ્યાર્થીઓ ઉપર મોટો લબને હિમો થઈ જાય છે. રાત દિવસના ઉઝગરા કરીને ગોખાને ને વચાવે છે, અથવા જે જે કંઈ કરવાનું હોય તે કરાવીને પણ કોઈ પણ રીતે પરીક્ષામાં પાસ થનારની સંખ્યા વધારે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પછી બલે વિદ્યાર્થીની

શારીરિક, માનસિક અધી થે શક્તિઓ છુંદાઈ જતી હોય. આટલું કરવા છતાં પણ ને નિઘાર્યાં નાપામ થવા જેવું દેખાય, તો આખા જગતમાં જે સાંચ-રૂઝનની બીજીએ જગનનું નૈતિક પતન કર્યું છે, એનો આશરો લેવાને પણ કેટલાકોને તૈયાર થતા માંબળ્યા છે.

મિત્રો ! મારું આ કથન બંધે રથજે ને બધાએને લાગુ પડે છે, એવું મમજવાની કોઈ ભૂલ ન કરજો. પણ આ બીજી અપરાધથી કેળવણી જેવું પવિત્ર ખાતુ પણ હવે નથી બચ્યું, એ કહેવાનો મારો આશય છે. ભલે તે અમુક રચાનમાં કે અમુક વિભાગમાં જ પ્રવેશ્યું હોય, પરંતુ કેળવણીખાતુ, એ તો પવિત્રમાં પવિત્ર ખાતું જ હોય, એમ હું માનતો હતો અને માની રવો છું. છતાં એ જ પવિત્ર ખાતામાં પણ અપવિત્રતાની દુર્ગંધ આરવા લાગી છે, એમ હું ખ સાથે મારે કહેવું પડે છે.

નવો યુગ અને નવો પ્રયત્ન

બાઈઓ અને બહેનો ! અમય એક સરખો રહેતો નથી વખતના વહેવા માથે માનવજાતિના વિચારોમાં, બાવનાઓમાં, ક્રિયાઓમાં, રીતરિવાજોમાં પરિવર્તન થાય જ છે. અનાદિ કાળથી આમ થતું આવ્યું છે. હેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી સ્વભાગ અર્ધી સરીથી આ કેળવણીના વિષયમાં પણ અને હિંદુસ્તાન જેવા પરાધીન દેશમાં પણ જાગૃતિનાં પ્રકાર કિરણો ચમકવા લાગ્યાં છે. એશક, આપણો દેશ જેટલું અનુકરણ કરવામાં શરૂ પૂરો છે એટલું સ્વયં શોધવામાં નથી, છતાં આજે મારી વસ્તુનું અનુકરણ કરતો થશે, તો કાલે સ્વયં વિચારક અને સ્વયં શોધક પણ થશે, એવો આપણે આશાવાદ સેવવો જોઈએ.

કેળવણીના ક્ષેત્રોમાં આપણા દેશે કિન્દરગાટન પધ્ધતિ અને

લમણાં લમણાં મોટીમરી પધ્ધતિનું અનુકરણ કરી કેળવણી આપવાનું શરૂ કર્યું છે. જો કે આ પધ્ધતિએ કેળવણી આપવાનું એવાં નાનાં બાળકોને માટે શાષ છે, કે જે બાળકોને ખરી રીતે માતા પિતાઓ તરફથી મુસરકાર પાડવાના હોય છે. છતાં પણ આટલી ન્હાની ઉંમરના બાળકોને ઇદિયોદ્ધારા અપાતું આ શિક્ષણ, ઉપયોગી તો જરૂર છે, પણ તેથી મોટી ઉંમરના એટલે ૭-૮ વર્ષથી શરૂ થતી અને મોટી ઉંમરના બાળકોને અત્યાગ્ર મુધી અપાઈ રહેતી કેળવણીની પધ્ધતિમા પણ હવે કંઈક ફેરફાર થતો રહ્યો છે એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે.

મોથી પડેલી વાત તો એ છે કે શિક્ષણનું કાર્ય ત્યાં મુધી આપણા હાથમા ન લેવાય, દેશના સાચા શિક્ષણગામ્બીઓ સ્વતંત્ર રીતે પોતાના હાથમા ન લે. ત્યાં મુધી આજનાં શિક્ષણથી આપણાં બાળકોનો જીવનવિકાસ થઈ શકે નહિ. એ વાત તરફ આપણા નેતાઓનું ધ્યાન ગયું અને તેના પરિણામ રૂપે ગુરુકુલો, આશ્રમો, વિદ્યાપથો, ઊનાપથો, અપારા હાથમા ને હું ન જૂઠ્ઠો હોઉં તો આવાં ગુરુકુલો વગેરે સ્થાપવાની શરૂઆત આખંધમાને કરી અને તે પછી જૈનો અને બીજાઓએ અનુકરણ કર્યું.

આજે આખા દેશમાં અનેક ગુરુકુલો વિદ્યાપથો વગેરે ચાલી રહ્યાં છે. આ બધાઓનો ઉદ્દેશ મારા ધારવા પ્રમાણે એ હોવો જોઈએ કે આપણાં બાળકોનાં શિક્ષણનો પ્રશ્ન આપણા હાથમા રાખવો, વિદ્યાર્થીઓ એવીસે કલાક એક સાથે રહે, એક જ શુદ્ધપતિની દેખરેખ નીચે રહે, એક જ આદર્શ પુરૂષના સંસ્કારો તે વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં ઉતરે વગેરે

એ વાત બિલકુલ સાચી છે કે પ્રાચીન સમયની જ આશ્રમ પદ્ધતિ

અને વિદ્યાપીઠ પદ્ધતિઓનો ખ્યાલ હું તમને પહેલાં આપી ચૂક્યો છું. એ પદ્ધતિઓ અત્યારના સમયમાં અમનમાં મૂકી શકાય એમ નથી અને તેજ કારણે પ્રાચીનતા અને અર્વાચીનતાના મિશ્રણરૂપે આ ગુરુકુલાદિનો પ્રયત્ન અમલમાં આવ્યો છે. છતાં મારા હઝારો માઈલના પાદવિહારમાં અને હોલમાં પચ્ચીસ વર્ષમાં જે અનેક સંસ્થાઓનું નિરીક્ષણ કરવાનું સફળાવ્યું અને સાંપડ્યું છે, તે ઉપરથી મારા જે ખ્યાલો બંધાયેલા છે, એ ખ્યાલોને વ્યક્ત કરવાની જો અને છુટ મળતી હોય તો મારે કહેવું જોઈએ કે આવી રવતંત્ર સંસ્થાઓથી જેટલે અંશે સફળતા મળવી જોઈએ, તેટલે અંશે સફળતા નથી મળી અર્થાત્ જે મુખ્ય વસ્તુ મેળવવી જોઈતી હતી તે મુખ્ય વસ્તુ આપણે નથી મેળવી શક્યા. એનાં અનેક કારણોમાં મુખ્ય કારણો આ પશુ છે :

(૧) બાળ્યવસ્થામાંથી જ માતાપિતાઓ તરફથી જે સુસંસ્કારો મળેલા હોવા જોઈએ તે સુસંસ્કારો મળેલા નથી હોતા, બદલે તેથી ગ્રંથકુંઘલો ભાગે જે દુર્ગુણો આખી જિંદગી સુધી હાનિકર્તા થાય છે એવા દુર્ગુણોનો વારસો માતા-પિતા તરફથી મળેલો હોય છે.

(૨) બાળકોનાં જીવનનું ઘડતર કરી શકે એવા આદર્શ શિક્ષકોનો-આદર્શ સંચાલકોનો ઘણો ભાગે અભાવ હોય છે.

(૩) અત્યારના રાજ્યકંદી વાતાવરણની અસર તે બાળકો ઉપર થયા કરે છે.

(૪) રવતંત્ર સંસ્થાઓ કરવા છતાં પણ શિક્ષણનું ધોરણ અને પાઠ્ય-પુસ્તકો તો સરકારી સ્કૂલોમાં જે હોય છે તે જ રાખવામાં આવે

છે, એટલે મગ્કાની પગીક્ષાઓનો અને ડીઝીઓનો મોહ લગ્તુ છુટ્યો નથી.

(૫) જે શ્રીમંતોની ઉત્તરનાથી આવી મગ્થાઓ ઉભી થાય છે, તે શ્રીમંતો શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં ગિવકુચ અનભિગ્ન હોવા છતાં શિક્ષણની બાબતમાં પણ પોતાની મત્તા રાખે છે. એટલે મગ્થાના શિક્ષકો મનત્ર રીતે કંઈ કંઈ નકના નથી. બદ્ધે ઘણે મથળે તે સંચાલકો અને શ્રીમંતોની વચમાં એવી અવગમણો ઉભી થાય છે કે જેને લીધે મગ્થાને બપંકુ હાનિ પડે છે.

(૬) આવી સ્વતંત્ર મગ્થાઓની અંદર પણ વલ્લિકૃષ્ટતિનું તત્ત્વ મોટું ભાગે અમલમાં આવે છે. અર્થાત્ જેટલું કરકમર ઉપર ધ્યાન અપાય છે, એટલું યોગ્ય સંચાલકોને મેળવવા તરફ નથી અપાતું.

આ અને આવા અનેક કારણોથી, સ્વતંત્ર મગ્થાઓ પણ જોઈતું ફળ મેળવી શકતી નથી.

જાતિમયોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ચરિત્રમંદનનો હોય છે, તેમાં પણ એક યા બીજાં કારણોને લીધે જોઈતી સફળતા નથી મળી શકતી.

આમ હોવા છતાં પણ મારે એ કબૂલ કરવું પડે છે— અત્યારની પરિસ્થિતિનો બધો ખ્યાન કરતાં, કેટલાંક વર્ગોથી જે કંઈ નવો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે એ આવકારદાયક તો છે જ. મેંકડો વર્ગોથી પરાવીનતાની બેડીમાં જકડાઈ રહેલી પ્રજા, એક પછી એક ધીરે ધીરે સ્વતંત્રતામાં પગલાં માંડતી થાય, તો તે શુભ ચિન્હ છે, એમાં તો બે મત હોઈ શકે જ નહિ. જોરાવ, નવા અખતરાઓમાં આપણે ધારીએ તેટલા સફળ ન થઈ શકીએ તો પણ વખત જતાં એમાં મુધારા વધારા ચતા રહે અને પરિણામે ખામીઓ દૂર થતાં એમાં જોઈતી સફળતાં મળે જ.

કામ કામને શીખવે છે, કામ કામને આગળ ધપાવે છે આને મહાત્મા ગાંધીજીના સુત્ર પ્રવાચયી શિક્ષણ માટેની ને 'વર્ધા-યોજના' બહાર આવી છે, એ મારા કથનને પુષ્ટ કરે છે. આને આખા દેશના શિક્ષણ પ્રેમીઓનું ધ્યાન 'વર્ધા યોજના' નરફ ગયું છે. જો કે આ યોજના કયા સુધી સફળ થશે એ કહી સકાય નહિ, છતાં ધરદો સુખ છે, ને પ્રયત્ન આદર્યો છે, એટલે આપણે જરૂર આશા મેવીએ કે એનું પરિણામ સુધારા વધારા પછી પણ સુખ જ આવશે અને ભારતવર્ષ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પાછું પોતાનું અમરધાન પ્રાપ્ત કરશે.

૧ પારશિષ્ટ ૧૧ મું

આભાર-પત્ર

૧. શાંતિપ્રવર્તક, ધર્મધુરધર મુનિરાજ
શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ

જૂન-૬૨૯.

પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી,

કચ્છના પાટનગર જૂનના નામરિકોની આ સભાને, આપે અમારા ઉપર કરેલા ઉપકારની કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવા આજે એકત્રિત થતાં ઘણો હર્ષ થાય છે.

મહારાજશ્રી,

તે વખતે આખી દુનિયામાં જડવાદનું તાંડવનૃત્ય ચાલી રહ્યું છે, અનેક પ્રકારનાં પ્રલોભનોમાં સંસારી આત્માઓ ફસાઈ રહ્યા છે; અને લોકો ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થઈ રહ્યા છે, તે વખતે આપ અધ્યાત્મ-

વાદની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો સ્વર જનતાના કાનોમાં પહોંચાડીને, પોતાના કન વ્ય તરફ વાળવા માટે જે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો, તેમ એ સંતપ્ત જીવોને જ્ઞાનામૃતનો છંટકાવ કરી જે શાંતિ આપી રહ્યા છો એ માટે ખરેખર આપને ધન્યવાદ ઘટે છે.

સાધુવર્મા,

એક સાચા સાધુમાં જોઈતા ત્યાગ, તપશ્ચર્યા અને ક્ષમાના ગુણો આપનામાં જે રૂપે રીતે જણાઈ રહ્યા છે, તેનાથી અમારા આત્માને ધણો સંતોષ થાય છે, અને તેની જે અસર અમારા દિવ્ય હિપર થઈ છે તે અમે કદિ ભૂલી શકીએ તેમ નથી.

મુખથી, પોતાનાં શાસ્ત્રોનો ઉપદેશ સૌ સાંભળી રહ્યા હોય, તેમ જધાને લાગે છે.)

મહારાજશ્રી,

કચ્છના સદ્ભાગ્ય છે કે આ દેશમાં આપના જેવા એક સત, વિદ્વાન અને પવિત્ર ચારિત્રધારી મુનિવરનું આગમન થયેલ છે અને તેમાય અમે ભૂજવાસીઓ તો ખરેખર જ ભાગ્યશાળી છીએ કે આ ચાતુર્માસનો લાભ અમને મળ્યો; પણ તેને માટે તો સર્વ યશ અમારા રાજ્યના યુવરાજ મહારાજ કુમારશ્રી વિજયરાજજી સાહેબને ફાળે ગય છે કે જેઓ નામદારે આપને ભૂજમાં રહેવા માટે સૌથી પહેલાં આમંત્ર કર્યો હતો.

મુનિવર,

આપના પ્રમુખપદે થયેલા અખિલ કચ્છ વિદ્યાર્થી સંમેલનમાં, તેમજ દીપોત્સવી પ્રસંગે દટાકડા નિર્વેધ પ્રવૃત્તિ વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં આપે આપનાં જ્ઞાનનો જ નહિ, પણ સક્રિય જે જે ફાળો આપ્યો છે, તે અમારે માટે એક મોટામાં મોટો લાભકર્તા ફાળો છે અને તે વસ્તુ પણ અમારાથી ભૂવાય તેમ નથી.

મહારાજશ્રી,

આપે કેવળ ભૂજની પ્રજાને જ નહિ, પરંતુ અમારા નેક નામદાર મહારાવશ્રી, તેમજ યુવરાજ મહારાજકુમારશ્રી સાહેબનો મુલાકાતો લઈને અવારનવાર રાજ્યપાલકોને પણ ઉપદેશ આપવાના પ્રસંગો લીધા છે, તે પૃથ્વી એ રપટ ગાય છે કે આપની પ્રવૃત્તિ, રાજ્ય અને પ્રજાની વચમાં પ્રેમની સાંકળના સાધનરૂપ હોય છે.

પૂજ્ય મુનિરાજ,

અમે વિશેષ સદ્ભાગી એટલા માટે પણ છીએ કે આ ચાતુર્-

માસમાં નેમ આપની વાણીનો, જ્ઞાનનો અને સંવેગનો લાભ અમને મળ્યો છે તેવી જ રીતે જૈનધર્મના સ્થાનકવત્સી સંપ્રદાયના ખીન્ન સાધુવર્ગ શ્રી ગણુકાસજી આદિ સ તોના પણ ઉપદેશ અને દર્શનનો લાભ મળ્યો છે. અને તેમાં પણ મહાતપસ્વી શ્રી કેશરીમજ્જીની ઉમ તપશ્ચર્યાએ અમારા દિલ પર જે અસર કરી છે તે કદિ જુમાય એમ નથી.

શુકદેવ,

આપે જૂજની પ્રજા ઉપર કરેલા ઉપકારોનું જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું ઓછું છે. આપ તો ત્યાગી છો, જગતના કલ્યાણ માટે ત્યાગસ્વીકારેલ છે, એટલે આપને કંઈપણ જાતના ગદસાની ધૃત્તા ન હોય એ સ્વાભાવિક છે. છતાં અમે આ ટુંકા સમયોમાં જે કંઈ હૃદયની બાવના પ્રગટ કરીએ છીએ, તેને સ્વીકારી અમને વધુ આભારી કરશો; અને અમારી આપના પ્રયાણ પ્રમંગે તો એ જ પ્રાર્થના છે કે આપ કચ્છમાં વધુ ને વધુ રોકાઈ કચ્છની પ્રજા ઉપર વધારે ને વધારે ઉપકાર કરે.

શાહ સાકરચંદ પાનાચંદ, નગરશેઠ, જૂન.

હીરાબાલ હરગોવિંદ પંડ્યા, બી.એ., એમ. એસસી. (U. B. A.)

રેવન્યુ કમીશનર, કચ્છ.

ઉપાધ્યાય શ્રી પદ્મમેરજી નેરાજમેરજી, મોટી પોશાળના અધ્યક્ષ, જૂન.

યશશ્વ દ મોતીભાઈ મહેતા, બી.એ., એલએલ. બી., એડીશનલ જજ,

વરિષ્ઠ કોર્ટ—જૂન.

છખીયદાસ કાટકોરીઆ, બા.ઈ., એમ. આઈ. ઈ., રોટ એન્જિનીયર કચ્છ.

માવજી કાનજી મહેતા, બી.એ., એલ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર-કચ્છ રોટ.

મોતીલાલ વીરચંદ મહેતા, એકાઉન્ટેન્ટ જનરલ-કચ્છ રોટ.

સૌભાગ્યચંદ ખીમચંદ ડોડારી. બી. ઇ. એ. એમ. આઈ.

રેલ્વેમેનેજર અને એન્જિનીયર-ઈન-ચીફ, કચ્છ રોટ.

લાબશંકર મણિશંકર પાટક, બી.એ., હેડમાસ્ટર, આર્ટિસ્ટિકલ-જૂન.

રતનજી પાક્કનજી વાડિયા, પોપ્ટ માસ્ટર, જૂન.

હીરાચંદ ટોડરશી સંઘવી, ખાનગી ખાતાના ઉપરી-કચ્છ રોટ.

ફરદુનજી પેશતનજી જૂજવાલા, (મેડર સુપરિન્ટેન્ડન્ટ-કચ્છ રોટ.)

ધનશંકર રતનલાલ અંતાણી, હાઇકોર્ટ જ્જીસર, વકીલ-જૂન.

ડૉ. જૂનજી ગોવિંદજી શેઠ.

કેશવલાલ કે. છ.વા, બી.એ., એલએલ. બી., નિવૃત્ત, પ્રાઇવેટ

સેક્રેટરી ડુ ડિ મહારાવ એન્ડ સીરાહી.

શાહ વિરાનજી માનસંગ

વકીલ કુવરજી હરિરામ

વકીલ ગોપાલજી હિમરશી, બી. એમસી., એલએલ. બી., વકીલ જૂન

હોટાનાત હીરાચંદ મંવરી, બી.ઇ., એ. એમ. આઈ. ઈ, એ. એમ.

આઇ. સી. ઇ., (Engg.) પ્રોજેક્ટ-ઇજનેર, કચ્છ રોટ.

શાહ હેમચંદ સાકરચંદ

શાહ જોહાલાલ શિવલાલ, પેમટલ ઇન્સ્પેક્ટર, કચ્છ

જગજીવન મૂલજી બનીઆ, બી.એ., બી. એસસી., રાજકુમારોના

ટયુટર, જૂનાગઢ.

અમૃતલાલ વિશનજી મહેતા, બી.એ., એલએલ. બી., વકીલ.

કોઠારી વેમજી જાદવજી

હા. ભવાનજી નારણજી

રાહોડ રાવસિંહજી કાનજી

શાહ તેગરી મૂલચંદ

કચ્છનપ્રસાદ કે. છાપા, બી. એ., એલએલ. બી. વકીલ

પાનાચંદ કેશવજી શાહ

મહેતા સાકરચંદ કચ્છરા

શાહ પૂનમચંદ કરમચંદ

કરમચંદ દેવશી શાહ, બી. એ., એલએલ. બી. વકીલ

શાહ પુરોષોત્તમ સોમચંદ

મેમજી જકરીઆ આદમ રા'વાળા

શાહ સાકરચંદ માધવજી

શાહ મોતીલાલ મોપાલજી

શાહ જાદવજી પાનાચંદ

શાહ જમનલાલ વિશનજી

પરિશિષ્ટ ૧૩ મું

સંસ્કારમૂર્તિ

મારો અનુભવ મને એ કહી રહ્યો છે કે રીઠ અને પીઠ મોટી ઉમ્મરના માણસોના હિંમ ઉપરથી બાપણોની ધારા અડીને ચાલી જાય છે, પણ બાળકો, ધુવડો અને બહેનો જ એ જીવવાને તૈયાર હોય છે અને એટલે જ બહેનો ! તમારી સમક્ષ જો બોલ બોલવાને હું આજે પ્રેરાયો છું.

જૈન સમાજે કે કોઈપણ સમાજે પોતાના સમાજનો ઉદ્ધાર જ કરવો હોય તો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોનાં જીવનચલુતર તરફ સૌથી પ્રથમ લક્ષ આપવું પડશે. મોટી ઉમ્મરના માણસો ઉપર તો જે સંસ્કાર પડ્યાના હોય તે પડી ચૂક્યા હોય છે; પણ બાળકોની પાટી કેરી હોય છે. એમાં જેવા સંસ્કાર પાડવા ઇચ્છો તેવા પાડી શકશો, અને સંસ્કારથી બાળકોને જેવા બનાવવા હોય તેવા બનાવી શકશો. ખરી રીતે કહીએ તો બાળકો જ સંસારનો પાયો છે.

પરિશિષ્ટ ૧૨ મું

અખડાસાની પચતીર્થી : જખૌનુ તીર્થ

હરહમાં અખડાસા તાબુકા, એ પોતાનું ખાસ મ્થાન રાખે છે. કચ્છના ખીજ તાબુકાઓ કરતાં, જૈનોને માટે અખડાસા તાબુકાનું મહત્ત્વ વધારે છે. એટલા માટે કે જૈન તીર્થનું આ એક ખાસ મ્થાન છે. તેરા, નળાઆ, જખૌ, કોમરા અને મુથરી-આ પાંચ મ્થાનો પચતીર્થી તરીકે ઓળખાય છે. પાંચે મામેનાં મંદિરો-એ મંદિરો નહિ, પણ જાણે કે દેવવિમાનો ખડાં કરવામાં આવ્યાં છે. એના બનાવનારાઓએ લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યાં છે. વીસમી સદીના શિષ્ટપનુ રક્ષણ કર્યું છે. કચ્છના શ્રીમંતો પોતાની લક્ષ્મી ધર્મકાર્મોમાં વ્યય કરવામાં કેટલા ઉદાર હતા, એનું પ્રમાણ આ મંદિરો પૂરે પાડે છે. આ પાંચે તીર્થોનાં મંદિરો આનુ શતાબ્દિમાં -શતાબ્દિના લગભગ પ્રારંભમાં બન્યા છે. આ પચતીર્થોમાં જખૌનું પણ મહત્ત્વનું મ્થાન છે. *

પરિશિષ્ટ ૧૩ મું

સંસ્કારમૂર્તિ

મારો અનુભવ મને એ કહી રહ્યો છે કે રીત અને પીઠ મોટી ઉમ્મરના માણસોના દિલ ઉપરથી બાળકોની ધારા અડીને ચાલી જાય છે, પણ બાળકો, યુવકો અને બહેનો જ એ ઝીંકવાને તૈયાર હોય છે અને એટલે જ બહેનો ! તમારી સમક્ષ એ બોલ બોલવાને હું આજે પ્રેરાયો છું.

જેન સમાજે કે કોઈપણ મમાજે પોતાના સમાજનો ઉદ્ધાર જ કરવો હોય તો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોનાં જીવનચલુતર તરફ સૌથી પ્રથમ લક્ષ આપવું પડશે. મોટી ઉમ્મરના માણસો ઉપર તો જે સંસ્કાર પડવાના હોય તે પડી ચૂક્યા હોય છે; પણ બાળકોની પાટી કોરી હોય છે. એમાં જેવા સંસ્કાર પાડવા છૂટો નેવા પાટી સકશે, અને મંસ્કારથી બાળકોને જેવા બનાવવા હોય તેવા બનાવી સકશે. ખરી રીતે કહીએ તો બાળકો જ સંસારનો પાયો છે.

મારે દુઃખ સાથે કહેવું પડે છે કે મારી વડાણી બહેનો ! પુત્રોએ સમાજમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન ઘણું નીચું જનાવી દીધું છે. બીજા દેશો મંસારમાં સ્ત્રીઓની મહત્તા કેટલી છે તે સારી રીતે સમજે છે, પણ આખળા દેશમાં હિંદુ અને જૈન મમાજમાં જ તમારું ધ્યાન અતિ નીચું હિતારી દીધું છે. શાસ્ત્રોમાં તો સ્ત્રીઓનું સ્થાન અતિ ઊંચું વર્ણવ્યું છે. શાસ્ત્રોમાં તો સ્ત્રીઓને મટે રત્નકક્ષી, દેવી, માતા વગેરે શબ્દો વપરાયા છે. શાસ્ત્રોમાં તો કહેવાયું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓની પૂજા થાય ત્યાં દેવો પણ રમવા આવે છે. મહાન તીર્થંકરો, ગણધરો અને મહાન પુત્રો, દેશબંધુઓ ને મમાજમેવકો માતાઓની કૃપા જ અવતર્યા છે, તો માતાઓનું ધ્યાન મંસારમાં કેમ નીચું હોય ?

માતાઓ ! વિચાર કરજો, જીવનના વિકાસની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? જીવ ગર્ભમાં આવે ત્યારથી જ જીવનવિકાસનો પ્રારંભ થાય છે. વિજ્ઞાન પણ આ જ કહે છે. જીવ ગર્ભમાં હોય તે દરમિયાન માતાને જે કંઈ ખોરાક-શારીરિક કે માનસિક અપાય તેની ગર્ભ ઉપર અસર થાય છે, ને એ ખોરાકથી ગર્ભમાંના જીવનનો સંસ્કાર પામે જાય છે. દુનિયાની હવા લાગ્યા પછી તો જીવ ઉપર વિક્રિયા થાય છે.

બાળક ઉપર આ પછીથી તે પાંચ વર્ષની ઉંમરનું થાય ત્યાં સુધી માતાના સંસ્કાર પડવા આવું રહે છે. પણ એ પછી, બાળક પાંચથી આઠ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી પિતાના સંસ્કારનું એમાં મિશ્રણ થાય છે. આ અવસ્થા દરમિયાન બાળક પર જે જે સંસ્કાર પડે છે તે જીસાતા નથી, માટે બહેનો ! તમે એવું જીવન જીવો કે તમારાં બાળકો હિતમ મનુષ્યો બને-સારા નાગરિકો બને.

બહેનો અને માતાઓ ! આ અવસ્થા દરમિયાન તમે જેવું જીવન જીવશો તેવું પ્રતિબિંબ બાળકમાં પડશે. તમે ખોટું બોલો, ખોટું આચરો,

ખોટાને ઉત્તેજન આપે કે વેપારમાં કે ધંધામાં બીજાઓને હેતરપંડી કરે - એ બધાની અસરથી કે એવા જીવનથી મુક્ત તમારૂં બાળક રહી શકે જ નહિ. બાળકો એ દેશના ભવિષ્યનાં રત્નો છે, નાગરિકો છે, અમણીઓ છે. એમની કિંમત વધારવી કે ઘટાડવી એ માતાના જ હાથની વાત છે-એ ન બૂઝશો.

જૈન શાસ્ત્રમાં તો માતાનું 'ગ્યાન જેટલું' જીંચું' આંકવામાં આવ્યું છે તેટલું જીંચું' સ્થાન જગનબરમાં કદાચ કોઈ શાસ્ત્રમાં નહિ અંકાયું હોય. શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે ? કહ્યું છે કે દરેક ઉપાધ્યાય બરાબર આચાર્ય છે. પૂજ્ય મો આચાર્ય બરાબર એક પિતા પૂજ્ય છે, ને એક હજાર પિતા બરાબર એક માતા પૂજ્ય છે. શુદ્ધો કરતાં પણ અનેકમણું વધારે સ્થાન તમારું છે. પણ યાદ રાખજો કે પૂજનું સ્થાન શુદ્ધ છે. સાધુનાં સાધુત્વ, હોય, શિક્ષકનાં શિક્ષકતા શુદ્ધ હોય અને રાજા રાજવી ધર્મ આચરતો હોય તો જ તે પૂજ્ય છે.

સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીત્વનો મહાન ગુણ શો હોવો જોઈએ ? સતીત્વ. આ મહાન ગુણની રક્ષા અર્થે ઇતિહાસ કહે છે કે હજારો સ્ત્રીઓ જીવતા અગ્નિની ચિતા પર ચડી ગઈ છે. આજનો યુગ સતી યવતો નથી, પણ તમે માતાઓ સતીત્વની રક્ષા અર્થે એવું શરીરભગ અને મનોબળ ડેળવજો કે કોઈ પણ પરાયો પુરુષ તમારી તરફ ખૂટી નજરે જોવાની દિશ્મત પણ ન કરી શકે.

સતીત્વની રક્ષાઅર્થે એક પંજાબી બહેને શું કયું હળું તેની વાત કહું. હું કાશીમાં બજાતો હતો ત્યારની આ વાત છે.

એક પંજાબી બહેન દર્શનાર્થે કાશી વિશ્વનાથના મંદિરમાંની

ભભતીમાં ફરતી હતી. ખાઈ જીવાન અને સ્વપ્નવાન. એક શુંડાની દાનવ બગડી. કાશીના શુંડા વાળીના છે અને આજ નવ ધંધા કરના કરે છે. પણ આ બંદેન ભારે પડી ગઇ.

શુંડાએ માધની એકલતાનો લાભ લઇ એના સરીર ઉપર હાથ નાખ્યો. અંગને પરપુરપનો અર્ગ થતા જ ખાઇ વીકરી. એના અંગે અંગમાં દોષનો દાવાનજ બમૂટી નહ્યો. એણે શુંડાને હાથ પકડી ઉભો રાખ્યો, ને બોલી

‘જીવનમાં જીના સરીરને ઉપર જે જ પુરુષના હાથ સ્પર્શી શકે છે. એક નાનું હોય ત્યારે પોતાના બાળકનો અને બીજો પોતાના ધાત્રીનો. ત્રીજો હાથ નાખનાર તું વળી કોણ પાક્યો છે ?’ અને એણે અડિંકા સ્વપ્ન ધરી છાયા ઉતારેલું નારીયેળ અક્ષયે તેમજ શુંડાનું માથું ભભતીની દિવાલ સાથે અકાળીને વધેરી નાખ્યું.

બંદેનો ‘તમે આવું મનોબળ કેળવજો અને તમારા બાળકોને તેવો વારસો આપજો. જમાનો એવો આવતો જાય છે કે જગતમાં મનોબળ વિનાનાં ને મામકાંગલા માથુસો નહિ જીવી શકે.

પ્રસન્નવદન, મત્ત પલ્લ પ્રિય લાગે એવી મધુ બાપા, શૂદ્ર ને પનિથી માંડીને દેશ સુધીનું કર્તવ્યપાત્રન, વગેરે વગેરે સ્ત્રીતત્ત્વ માટે આવશ્યક અને શોભાઉપ બીજા અનેક ગુણો છે. બંગડીઓ વગેરે તો આડંબરના આભૂષણો છે. પણ સ્ત્રીત્વના ખરા આભૂષણો તો ઉપર દેશ તો જ છે અલ્પજ્ઞ, સ્ત્રીઓ પામેથી આરા ગુણોથી આશા રાખનાર સમાજના પુરુષવર્ગની પોતાની સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની એથી ય ઉમદા અને પવિત્ર એવી ઘણી ઘણી ફરજો છે એ પણ ન ભૂલાવું ન્તેષમે.

છેલ્લે મારે એક જ વાત કહેવાની છે અને તે એ કે અપત્રાદ બાદ કરતાં, કેટલીક માતાઓ પોતાના દીકરાદીકરીઓને પ્રથમથી સુસંસ્કાર નહિ પાડતાં, પોતે કંટાળે તેટલી હદે બાળકો બગડે એ પછી સંસ્થાઓમાં ધકેલી દે છે અને પછી સંસ્થાઓ પાસેથી બાળકોની સુધારણાની આશા રાખે છે. પણ સંસ્થાઓ બિચારી કેટલાકને સુધારે ? માટે ફરી કહું છું કે શરીર, સંસ્કાર ને ચારિત્રનો ખરો પાયો ઘર જ છે અને ખૂંદોનો અને માતાઓ ! તમે જ છો; બીજું કંઈ નહિ. એથી વિશેષ તો બીજું શું કહી શકું ?

પરિશિષ્ટ ૧૪ મું

અભિવંદન પત્ર

વાણિક્ય નિર્વિષ વાલ્યેન તિષ્ઠાસેત્ સૂ. ૩ : ૬ : ૧
તથોધન મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ, પોરબંદર.

પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજશ્રી,

ગત ચાર્તુમાસમા આપે અમાધ ગ્જાન અને ઉંડા અનુભવનાં દ્શળ
રૂપ સતત ઉપદેશ આપી સાત્ત્વિક જીવન જીવવા પ્રેરણા પામેલ છે તે માટે
અમારાં આપ નરક્ષનાં આભાર અને આદર દર્શાવવા ભક્તિઅર્ધ્ન રૂપ
આ અભિવંદન-પત્ર અમે-પોરબંદરવાસીઓ, આજે નમ્ર ભાવે અર્પણ
કરી કૃતાર્થતા અનુભવીએ છીએ.

મુનિવર્થ ! અવળા ધર્મ તરફ સમભાવી ગુણુત્તતાને પોષતા ને
પૂજતા આપણા ધર્મપ્રાણુ નેક નામદાર મહારાજ મહારાણાશ્રીએ પોતાના
કચ્છના પ્રસાસ દરમિયાન આપની વિશ્રુતિ જોઈ પોરબંદર પધારવાના

આપેલા નિમંત્રણને વધારી દૂર કંઈથી અહીં સુધીના વિહારનો શ્રમ વેડી પધારી તે માટે આપના અને નામદાર હાથરશીના અમે ઝાણી છીએ. માયા સતોના સમાગમ સંસાર તરણીનાં શ્રેય સાધન છે અને એવા સમાગમ તો મુબાગ્યે સાપડે છે. નામદારશીના આશીર્વાદી અને આપશીની કૃપાથી આપના સહબોધ અવળુનો મુયોગ પ્રાપ્ત થયો એ અમારાં ઓછાં મુબાગ્ય નથી.

માધુર્વ ! આપે ગુરુદેવ મી નિજવધર્મશ્રી જેવી વિશ્વવિમૂર્તિના પ્રતાપી શિષ્ય તરીકે મુપસ મેળવ્યો છે. તેઓઓના પુપ્પ પગલે પગલે સાચી માધુતાને અપનાવી છે. જૈન સન્યાસની ક્રિયાત્મક કઠોરતા અને ભાવનાત્મક ઉદારતાને ઝવનમાં ઉતારી છે. અને તે સાથે દેશકાળને યોગ્ય સર્વ ધર્મ તરફ સમભાવ અને સમન્વય રાખી નિષ્પક્ષનાથી તે અનુભવો છો ને આચારો છો, ઉપાસો છો ને ઉદ્દેશોવો છો એટલું જ નહિ પણ શિવપુરીમાં સંસ્કૃત વિદ્યામંદિર રચાપીને, આપ્રામાં અનેક ગ્રામીન ગ્રીક્ષાઓ તેમજ એના-ચાંદ્રી અને અન્ય યાદીથી લખાયેલ ગ્રામીન હસ્તલિખિત પ્રતો સંગ્રહીને વીસેક હજાર પુસ્તકોથી શોભતું ગ્રાનમંદિર રચી દેશી-વિદેશી ગ્રાન-મુમુક્ષુઓને નકોતરી રહ્યા છો. જૈન ધર્મના વિકાસ માટે ગ્રામીન-અર્વાચીન યથોના પ્રકાશન માટે બખ્યે મંથમાળાનું સંચાપન કરવા સાથે પાંત્રીસેક પુસ્તકોમાં વેરાયેલ આપનું ગ્રાન-ધન પ્રાપ્ત કરવા સૌને સહભાવ સાંપડ્યા છે. આટલાટલી પ્રવૃત્તિ સાથે યાદીસેક હજાર માણવનો વિહાર કરી ત્યાં ત્યાંની સવળી પ્રવૃત્તિમાં આપેલ એતન અમારા આદરભાવને અધિક બનાવે છે. આપ આમ જૈન-જાતિ નથી : જગ-જાતિ છો.

મુનિવર ! આપના સહબોધોની લોકભાગ્ય સરળતાને તીવે આપનાં પ્રચલન મુગમ અને સરળ રહ્યા છે. તેમજ ગુણ અને કર્મ

પ્રમાણે આપના ઉપદેશ હોવાથી અદનામાં અદના મુમુક્ષુથી માંડી અમારા ધર્મનિષ્ઠ નામદાર મહારાજશ્રી અને અ. સૌ. નામદાર મહારાજશ્રીએ, દીધાધુ નામદાર સુવરાજશ્રી અને અ. સૌ. નામદાર સુવરાજશ્રીએ અવિરત આપના અમી જોડ્યાં છે. આપની આ લોકપ્રિયતા લોકસંમદ માટે હોતાં આપ કેવળ જૈનાના પૂજ્ય નથી પણ જનોના પૂજ્ય છે.

મહારાજશ્રી ! આપને પ્રાચીનતામાં તેમજ અર્વાચીનતામાં શ્રદ્ધા છે; પૂર્વની અધ્યાત્મ-પૂજ્યમાં અને પશ્ચિમની પ્રવૃત્તિ-પૂજ્યમાં વિશ્વાસ છે; રાજ્ય અને પ્રજા ઉભયના આસ્તિક છે; લોકકલ્યાણ કાળે આપે આ સર્વ સાધવામાં આપનાં જાન અને અનુભવનો, દેખાડિકત્વ અને આવડતનો ઉપયોગ કરી સૌને સ-માર્ગે દોરેલ છે.

તપસ્વી ! આપ જે વિચારો છો તે આચરો છો; જે આચરો છો તે ઉદ્દેશો છે; આપનું જીવન પ્રભુની પરમ પૂજા છે; આપનું આયુષ્ય અખંડ આરતી છે અને તેથી આપ ગુરુ હોવા છતાં શિષ્ય રહ્યા છો. જીવન અને ધર્મ આપને મન એક અને અવિભક્ત છે.

પૂજ્યશ્રી ! આપનાં તપ ને ત્યાગ સંયમને સાધુતાના પરિપાકરૂપ તો છે આપની હિંદી આધ્યાત્મિકતા. આપની વહેતી અખંડ વાગ્દેશ-માયી નીતરતા આધ્યાત્મિકતાના સૂરો દીર્ઘકાળ સુધી ગુંજ અમારા અંતરને અને આત્માને અનંત ઉમળકે. એ અજ્ઞવાણની અવધ કાણ આંકશે ? આંકશે કાલોદયિના નરંગ પર આપના ઉપદેશ-શ્રોતાઓ; અ કાવશે આપના અંતર અજ્ઞવાણતા અધ્યાત્મ આદેશો.

મહાસુનિશ્રી ! વિવિધ અવતારોમાં ચેતન અંશ એક પ્રભુનો જ મનાય છે તેમ આર્યાવર્તના અનેક ધર્મોનો આત્મા એક આર્ષ સંસ્કૃતિ

જ છે એ આર્થ સમૃદ્ધિનો પ્રાણ છે આધ્યાત્મિકતા. આત્મના જડવાદ
 ડૂબ્યા જગતનો ઉકેલ કે ઉદ્ધાર અધ્યાત્મનો ઉધાર છે અને જ્ઞા સુધી
 આપ સમા સમાગતારણ્યહામ સદેગવાહી સાધુરાત્રે ભારતભૂમિમા
 નિહરે છે ત્યાસુધી ભાગ્યની આધ્યાત્મ મમૃતિ જીવજે ને જાગી થાક્યા
 જગતના થાક ઉતારશે આપની એ આધ્યાત્મ તપસ્વીતાને ફરી ફરી
 અભિવદ્તા~

આપના

આર્ય ને આર્યિય મુમુક્ષુ

પારબ્રહ્મના પ્રજાજનો

પરિશિષ્ટ ૧૫ મું

પૌરખંદરના ના. મહારાણાશ્રીનું પ્રવચન
પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ
તથા અન્ય સજ્જનો!

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ સમાન મહાન અને ઉચ્ચ કોટિના
પૂજ્ય પુરુષના માનમાં પૌરખંદર શહેરની સમસ્ત પ્રજાએ-જ્ઞાત જાતનો
બેઠ રાખ્યા સિવાય-આજનો મેળાવડો યોજ્યો છે તે બેઠ હું ધજો જ
પ્રુશી થાઉં છું, અને તેમાં ભાગ લેનાં આજે મને ધજો જ આનંદ
થાય છે.

મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ આપણે આંગણે સમગ્ર આદ્ય મહિના
બીરાજી, તેમજ મારી અંગન અપેક્ષા હતી તે પ્રમાણે ચાતુર્માસ ગાળી
ગરકેર જનતાને જે અવશ્ય લાભ આપેલ છે, તે માટે હું તેઓશ્રીનો
ખાભાર માનું છું. એકાદ બે પ્રસંગે મેં કહેલ હતું કે ન્યારે એપ્રિલ

૧૯૪૦ માં કચ્છ-ગાંધી મુકામે અને પડેલી જ વાર તેઓશ્રીને મળવાનું સરભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, ત્યારે અત્રે પધારવા એ આગ્રહપૂર્વક વિનંતા કરી હતી જેનો સ્વીકાર કરી તેઓ અત્રે પધાર્યા, અને આપણી વચ્ચે આટલો વખત ખીરાજ, જે માનવધર્મ અને જીવનના આદેશો આપણને સમજાવી પ્રેરણા આપી છે તે માટે આપને સૌ તેઓશ્રીના અત્યંત ઋણી છીએ.

મહારાજશ્રીની જગજગદેર વિદ્વતા તથા જડેળો અનુભવ તેમજ મહાપરેશની મહત્તા સંબંધમાં કાંઈ પણ કહેવું અગર જોનારું તે જોનારો પર આપ સદાવવા જેવું છે. ઉપદેશક તરીકે તથા જનસમાજના એક માયા સમાવકાર તરીકે તેઓશ્રી કેટલું ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવે છે તે તો તેમના સંમર્ગમાં રહી તેમના જીવન અને કવનમાં આપણે જાણી શક્યા છીએ. પણ એક મમર્થ વિદ્વાન અને ઉપદેશક હોવા ઉપરાંત આપણને સૌને જે વસ્તુ એક મરખી રાતે તેમના તરફ આકર્ષી રહી છે તે આપણા તરફ સતત વહેતો તેમનો પ્રેમ, મમતા અને મહદ્દયતાનો પ્રવાહ છે કે જે આપણે વ્યાખ્યાનો દરમિયાન તેમજ વ્યાખ્યાનના વખત પહાર પણ અનુભવી શક્યા છીએ. એક સાધુનું, ત્યાગ અને વિતરાગમય જીવન જીવવા છતાં તેઓશ્રીએ માનવ જાન તરફનો જે પ્રેમ અને જન સમાજના કલ્યાણની બાવના નિરંતર મેઘ્યા છે તેથી તેઓશ્રીની વિદ્વતા અને સાદુતાને એક એર ગોળા અને એકજમ મળે છે.

લાભ આપેા છે અને પોરબંદરને આપનું પોતાનું ગણ્યું છે. અમે સૌ ગણ્યુ આપને અમારા પોતાના જ ગણીએ છીએ, અને તેમ ગણવામાં અમે અમાડં આજોબાગ સમજીએ છીએ.

શ્રી હનુમાન જયન્તિના મહોત્સવ પ્રસંગે આપશ્રીનાં વ્યાખ્યાનોના લાભ મેળવવાનો સમસ્ત જનતાને સુયોગ પ્રાપ્ત થયો ત્યારથી જ આપે સમસ્ત પ્રજાજનના હૃદયમાં જે સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ છે તેની આજનો મેળાવડો પ્રતીતિ આપે છે. મુનિશ્રી ! આવતી કાલે આપે વિદ્યાર ક્યાં જાદ આપનો નિયોગ અમને ધણો જ દુઃખદ લાગશે, અને આપના સદ્બોધના ઉદ્ધારો, આપની વાણી અને આપની મમતા અમને હરધડી સાંભરશે.

આપના અમે નિવાસ દરમિયાન અમારા તરફથી કાંઈ મેવા થઈ શકી નહિ હોય, પરંતુ આ રથજે કાંઈક અવ્ય મેવા થઈ શકે તેવું યાદ આવે છે. આપની અમારા સૌ પ્રત્યેની શુભ લાગણી નથા પ્રેમ, નેમ ને અંગત પરિચયનાં અને ભાવનાનાં રમરણ તરીકે, તથા આપે પોરબંદરમાં પધારીને અમને સૌને જે અણુમોસ લાભ આપેા છે તેની કાયમની રમ્ભતિકપે, હવેથી શ્રી મહાતીર જયન્તિનો દિવસ (ચૈત્ર સુદ ૧૩) આખા રાજ્યમાં જાહેર તહેવાર તરીકે પાળવાનું ફરાવતાં મને ધણો આનંદ થાય છે.

છંવટમાં પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર પામે હાર્દિક પ્રાર્થના છે કે પોરબંદરની જનતાને અને અમને આપના વિશેષ સમાગમમાં આવવાના અને આપના આશીર્વાદ મેળવવાના અનેક સુયોગ પ્રાપ્ત થવા કરે, અને જગતનાં કલ્યાણ માટે આપને પરમાત્મા સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી સાથે દીર્ઘ આયુષ્ય પાડે.

परिशिष्ट १६ मुं

परमपूज्य तपनिधि राष्ट्रभूषण

मुनिराज विद्याविजयल महाराजकी सेवामे ।

छन्दार

भानपत्र

मुनिवर ! आज छन्दार से आप के विना होते ममथ हम अपनी
अर्द्धांगसि प्रस्तुत करने के लिये उपस्थित हुये हैं ।

मुनिवर ! देशमें आचार्यों, भगधीशों, धर्मप्रचारकों व सन्तों व
महात्माओं की कमी नहीं है । वस्तुतः भारतमें एक प्रकारसे ऐसी
विभक्तियों की बहुसंख्याही है, परन्तु जहाँ आप एक धर्म के आचार्य हैं
परमवक्ताविद्वान हैं सुकृता हैं वहाँ हमें इस सत्यके प्रकट करने में अत्यन्त
छप है कि आप जहाँ एक संप्रदायके आचार्य हैं वहाँ आपके उदार
और विमूल दृष्टिकोण आपके लिये भारतवर्ष के नेताओंमें एक उया

રચાન પ્રાપ્ત કરા દિવા દે. યદિ આપ જીમે દેશમે' અન્ય આચાર્ય' બી સંકુચિત સીમાઓમે બહાર હોકર દેગકા મમત્યાઓનો સુવચનેમે તાપર હો ગવે તો દેશકી નિ મદેહ થોડેલી મમયમે દ્વયગી ગિચિતિ હો મકતી દે.

આચાર્ય'વર ' આપકી અનેક ગાઢમેવાઓમે' રા'ટ્રભાષા હિન્દી કી એવા એમી હે, જિમજો હમે હિન્દી ભાષાભાષી બડે આદર મતકારમે દેખતે હે.

આપકી માતૃભાષા ગુજરાતી હોતે હુએ બી આપને રા'ટ્રભાષા હિન્દીકે હિતોં કે મર્વદા ધ્યાન રખા દે. ઓર દેનોં ભાષાઓમે' માનિધ્ય હિતપન્ન કરતેકા આપકા મનન પ્રયત્ન રહા હે.

મધ્ય ભારતીય હિન્દી સાહિત્ય સમ્મેલન કી ઓર મે જો હિન્દી-ગુજરાતી સમિતિકી સ્થાપના દુર્ઘ હે. ઉસકે આપ અધ્યક્ષ હે'. હમે આશા હે કિ આપકે તત્વાવધાનમે' યહ સમિતિકા કાર્પ' શિવપુરી મે' બી સુચારિત રૂપમે ચલેગા.

અન્તમે' જગન્નિયન્તા પરમાત્માસે પ્રાર્થના હે કિ આપકા સ્વાસ્થ્ય બહુત સમય તક અચ્છા રહે. ઓર ભારતનિવાસી આપકે તપ-ત્યાગ વ દેશમકિત કે આદર્શમે પ્રભાવિત હોતે રહે.

બવદીય—

પ્રતિનિધિ-મધ્ય ભારતીય હિન્દી સાહિત્ય સમ્મેલન.

નામોની અનુક્રમણિકા

અકબર ૨૮૬, ૮૦૧, ૪૧૬,	આણંદ ૨૪૯
૪૧૭	આણંદ કમ્પાણી ૧૩૨, ૪૭૫
અજરમર દોમી ૨૪૪, ૨૪૫,	આણંદ દેવશી ૩૩૫
અમથાવાન ૫, ૬, ૭, ૮, ૧૧,	આળીમ ટી. ગિડવાળી ૪૬૩
૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૦, ૨૧,	એની ગિસન્ટ ૮૨
૨૨, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૩૦,	અંબાયાગ પાનાચંદ ૫૭
૩૧, ૩૪, ૩૫, ૩૮, ૩૯, ૩૧૬	ઉદ્ગિજ્જ ૮૫, ૧૧૬,
અમરચંદ ૧૨૮	(વિજયેન્દ્રસુરિ) ૧૩૨, ૧૪૧,
અમીચંદ ૨૩૩	૧૫૦, ૧૫૨, ૧૬૨, ૧૬૯, ૧૯૦
અમૃતલાલ કાલિદાસ ૪૮૭	૧૯૨, ૨૬૬,
અમૃતલાલ વિસન ૫૧૯	ધમરલાન ૫૧૮
અમૃતલાલ ૫. ૭૯	ઉધ્ધવદાસ ૩૪૩, ૩૪૪
અમૃતનામ ગૌ ૮૯૧	એ. જે સુનાવાલા ૧૮૭, ૧૮૮
અરેશર મામા ૪૯૩	એડવર્ટન ૧૭૮

એદસ, ખરાસ ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૭૫,
૨૬૩, ૩૧૨, ૩૧૭, ૩૧૯,
૩૨૪, ૩૪૮, ૩૮૦, ૩૯૨,
૪૩૩, ૪૩૪, ૪૬૩,
એલ્સડાર્ફ ૧૭૮

કૈપાલાસ મુનશી ૪૧૮
કૈપાલાસ બંડારી ૩૬૦, ૩૬૧
કપૂર (ડાંકદર) ૧૬૪
કપીર ૩૦૪, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૮૬,
૩૮૭, ૪૬૬,
કરમચંદ દેવમી ૫૧૯
કરશનદાસ ૬
કરશનદાસ ખુમા ૨૦, ૨૧,
૨૬, ૩૧
કલ્યાણચંદ્ર ૩૬૧
કલ્યાણ ગેઠ ૩૭૬
કલ્યાણભાઈ છાયા. ૩૪૨
કલ્યાણ ધન ૩૩૮
કલ્યાણ મેન ૩૭૧
કલ્યાણ માવ ૩૩૫
કલ્યાણવિનય ૨૩૨
કસ્તુરચંદ પારેખ ૨૪૦
કસ્તુરભાઈ મણિભાઈ (નગરશેઠ)
૨૦૭

કાળાગદા ૨૨૬
કાનમલ ૧૬૩
કાન ૨૧૫, ૩૬૧, ૩૬૨
કાન્તિવાન બકારનામ ૨૬૫, ૨૭૫
કારલાલ મારવાડી ૨૨૩
કાપુરામ ૧૪૦
કિમે માલે ૩૬૧, ૩૬૩
કુરુ અલારખ ૨૦
કુંવર ૩૪૬
કુંવર હરિરામ ૫૧૮
કૃષ્ણચંદ્ર ૧૦, ૫૩, ૬૪, ૨૭૫,
૩૦૪, ૩૦૫
કૃષ્ણદાસ ૪૧૭
કૃષ્ણદામ વૈદ્ય ૩૫૨
કૃષ્ણલાલ પારેખ ૪૩૨
કૃષ્ણાનંદ ૨૧૫, ૨૮૩, ૪૬૩,
કે. પુત્રીઆ ૪૬૪,
કે. બી. પટેલ ૩૦૩
કેશરવિનય ૨૦૪
કેશરીમલ ૨૧૭
કેશવ ૫. ૨૮૩
કેશવલાલ કે. છાયા ૫૧૮
કેશવલાલ ૪૬૫
કેશવલાલ ૩૭૬
કેશવલાલ સાહેબ ૩૩૧, ૫૧૭,

કેદરનાથ કસ્તૂરચંદ ૨૦
કૌએ (સુભદ્રાદેવી) ૧૭૮, ૧૮૦,
૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૮, ૧૯૩
૨૬૭, ૩૮૭,
કંચનપ્રસાદ કે. ડાયા ૫૧૬,

ખીમચંદ જે. પાનાચંદ ૨૨૧,
૨૨૬, ૨૫૭, ૪૬૩, ૪૬૭,
ખીમચંદ માણીકચંદ ૨૫૭, ૪૬૭,
ખીમચંદ વડોરા ૨૫૭, ૨૬૦,
ખીમજી ભગત ૩૫૨,
ખુશાલચંદ પં. ૨૪૧, ૨૫૫,
૨૭૩.

ખેતશી વેક્ષન ૪૬૩
ખેતશી શાહ ૨૫૮
ખેંગારભાઈ ૨૬૮

મણુસાલજી સ્વામી ૫૧૭
મગિજીભાઈ ૨૫૭, ૪૬૪, ૪૬૭
માંધીજી ૨૪૬, ૨૭૫, ૫૧૩
મિલવાની ડૉક્ટર ૨૪૩
મુણુવિજય ૪૧૩
મુણુવિજય ૬૧૭, ૧૦૨, ૧૧૧
મુકુન્દનામજી ૨૩૬
મૈસફોર્ડ ૨૩૧

ગોપાલજીભાઈ ૩૭૧
ગોપાલજી ૫૧૮
ગોપાલદાસ ૬
ગોવરધનદાસ ૨૦
ગોવિન્દભાઈ હાથીભાઈ ૧૬૮
૨૦૦, ૨૩૬
ગોવિંદ મિરચંદાની ૨૪૩, ૨૭૦,
૨૭૪, ૨૭૫
ગોસા વી. ડૉક્ટર ૧૫૬
ગૌતમ સ્વામી ૧૨૫
ગ્રેહામ સાહેબ (ગવર્નર) ૨૬૭
હસીનામજી સ્વામી ૨૩૮, ૨૫૬,
૨૬૦

ચક્રવર્તી પ્રોફેસર ૪૧૬
ચતુર્ભુજ વેક્ષજી ૨૨૧, ૨૨૬,
૨૨૬, ૨૫૮, ૩૨૮
ચારિત્રવિજયજી ૩૬૧
ચાંદમજી ૧૨૮
ચાંપસીભાઈ ૩૪૬
ચિંચણીકર સા. ૧૬૩
ચુનીભાઈ ૨૨૧, ૨૫૭
ચુનીલાલ ૩૦૩
ચુનીલાલ કાનુની ૫૦, ૫૨, ૫૬, ૬૨

ચુનીલાલજી ૩૪

ચુનીલાલ ૨૫૮

ચુનીલાલ ૩૧૧

ચૌથમલજી મહારાજ ૩૮૬

ચંચળખંડેન ૭, ૧૧, ૩૮, ૩૯,

૩૧૭

ચંદનમલજી નાગેરી ૩૮૪

ચંદુલાલ ૩૮૧

ચંદુલાલ ૩૭૯

ચંદુલાલ પટેલ ૩૭૪

ચંદ્રસાગરજી ૩૮૫

ચંદ્રસિંહસુરિ ૩૪

ચંદ્રિકાખંડેન ૩૧૨

છગનલાલ ૫૧૯

છબિલગસ ઠાટકોરિયા ૫૧૮

છોટાલાલ ૬૧

છોટાલાલ શેઠ ૨૩૮, ૨૫૪, ૨૫૭,

૩૧૯, ૪૯૩, ૪૯૭

છોટાલાલ ૪૬૫

છોટાલાલ ૫૧૮

જકરિયા આદમ રાવાળા ૫૧૯

જગજીવન મોહારી ૨૫૮

જગજીવન ધનિયા ૫૧૯

જગન્નાથ નાગર ૪૯૪

જટાશંકર પોપટલાલ ૪૩૨,

૨૯૮

જદુરાય ખંધડિયા ૩૯૦

જદુરાયભાઈ ૫૭૦

જમશેદ મહેતા ૨૫૧, ૨૭૧, ૩૦૨,

૩૦૩, ૩૪૮, ૪૯૨

જગિયતરામ આચાર્ય ૨૫૪

જયન્તાવિજયજી ૧૯૦, ૨૦૪,

૨૧૦, ૨૧૧, ૨૨૨, ૨૨૪

૨૨૮, ૨૪૮, ૨૬૬, ૨૮૨,

૨૯૪, ૨૯૮, ૩૧૪, ૪૯૧,

૪૯૨, ૪૯૬

જયન્તીલાલ ૨૫૭ ૪૯૩

જયસિંહસુરિ ૨૦૩, ૨૧૧

જયસોમ ૪૧૭

જરથોસ્ત સાહેબ ૩૦૪, ૩૦૬,

૪૯૬

જવાદરલાલજી મહારાજ ૨૫૯

જસવન્તરાજજી ૨૩૯

જહાંગીર ૪૧૭

જાદવજી ડાકટર ૩૩૧, ૩૪૮,

૫૧૭

જાદવજીભાઈ ૩૩૦, ૫૧૯

જી. કે. નરીમાન ૪૧૯

શ્રી. ડી. હિ ગોરાણી ૪૯૩

શ્રવતરામ દીવાન ૪૪૩

શ્રવરાજ ૩૫૪

શ્રવરાજ ડૉક્ટર ૩૫૨

શ્રવપિન્નયજી ૨૨૮

શ્રવાશ્રવાય સિંધિયા ૧૮૨

શ્રવાભાઈ ૪૬૫

શ્રવીભાઈ ૬, ૧૧, ૭૮

જોડમજી ૧૩૪, ૧૩૫

જોડાભાઈ ૬૭, ૧૦૨

જોડાભાઈ ૪૬૫

જોડાસાહ ૬, ૪૭

જોડાસાહ ૨૪૪

જોડાસાહ ૫૨૯

જોષતારામ ૬

જોષાનમન ૧૭૮

જ્ઞાનવિનયજી ૨૦૩, ૨૧૨

જ્ઞાનાનન્દ સ્વામી ૮૨

ઝંડમજી શિવદાસાની ૨૭૫

ઝંડમજી દોવાન ૨૪૩

ડી. શ. સાહ ૨૯૪

ડી. ડી.રાણા ૩૩૬, ૩૩૪ ૫૧૭

કુચ્છી ડૉક્ટર ૪૨૯

કોકરશીભાઈ ૩૩૫

કોકરમજી ૧૯૩, ૩૬૬

કોકરશી કોઠારી ૨૯૮, ૪૯૪

કાશાભાઈ વૈષ ૪૬૫

કાશાસાહ ૩૭૯

કાશાસાહ ૪૬૩

કાશાસાહ ૨૪૩

કુંભરશીભાઈ સંપદ ૨૫૪,

૩૪૮, ૪૬૩,

તલકશી ૨૪૧, ૨૫૮

તાનસેન ૨૭૯

તામ્બે ડૉક્ટર ૧૬૪, ૧૬૩

તારાચંદ્ર મજરા ૨૮૩

તારાચંદ્ર સમવાણી ૪૬૩

તારાચંદ્ર ૨૯૯

તીર્થેન્દ્રસૂરિ ૨૯૩

તુકારામ ૪૨૯

તુકેશ્રવાય હોદકર ૧૫૯

તુલસીદામ ૪૨૯

તુલસીદામ ૩૪૭

તેજકરજી ૧૨૬

તેજસિંહ ૫૧૯
 ત્રિપાઠી ડોક્ટર ૨૫૪, ૪૯૪
 ત્રિભુવનદાસ પં. ૭૯
 ત્રિભુવનદાસ જી. રામ ૩૯૦

 દયાકુશળ ૪૧૭
 દયાનંદ સરસ્વતી ૩૫૧
 દયાભાઈ ૪૬૫
 દર્શનવિજયજી ૪૧૭
 દર્શનવિજયજી ૨૦૩, ૨૧૨, ૨૧૩
 દયપત કવિ ૪૦૭
 દાનવિજયજી ૨૨૮
 દામોદરદાસ ૨૦, ૨૬, ૩૧
 દીપચંદ્રજી બાહ્યા ૩૮૩
 દુવાગી પીર કમંચા ૫૧૭
 દુર્ગાદાસ એડવાની ૨૫૪, ૨૭૪, ૨૭૫, ૩૦૦, ૪૯૩
 દુસેરાય કારાણી ૩૨૩
 દેવચંદ ૩૪૯
 દેવચંદ ૩૩૦
 દેવચંદ ૩૭૧
 દેવચંદજી સ્વામી ૩૩૧, ૩૬૨, ૩૬૬
 દેવવિજયજી ૨૧૦, ૨૧૧

દેવ વિમળગણી ૪૧૭
 દેવસીભાઈ ૩૯૧
 દેવેન્દ્રવિજયજી ૩૭૬
 દેશબાઈ ૩૫૦

 ધન્નાયાજી ૩૯૧
 ધર્મચંદ ૧૨૮
 ધર્મદાસ વાઘવાની ૨૭૦
 ધર્મદેવ પં. ૨૫૪, ૨૭૧
 ધર્મવિજયજી } ૫૫, ૬૪, ૭૪
 (વિજયધર્મસૂરિ) } ૭૫, ૮૧, ૮૪
 ૮૫, ૯૧, ૯૮, ૧૦૨, ૧૧૦,
 ૧૧૪, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૨૪, ૧૩૩
 ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨
 ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૮, ૧૪૯
 ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૩, ૧૫૪
 ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૬૧, ૧૬૯, ૧૭૧
 ૧૭૫, ૧૭૬, ૧૭૯, ૧૮૧, ૨૪૨
 ૨૪૩, ૨૪૮, ૨૪૯, ૨૬૨, ૩૦૧
 ૩૦૨, ૩૦૩, ૩૪૬, ૩૫૪, ૩૬૯
 ૩૮૧, ૩૮૩, ૩૮૫, ૩૯૦, ૪૦૬
 ૪૧૩, ૪૧૮, ૪૨૯, ૪૩૬, ૪૬૩
 ૪૯૬, ૫૨૭
 ધર્મવિજયજી ૨૧
 ધર્મવિજયજી ૨૧૦

ધર્મસાગરજી ૩૮૫
ધાત્રા (દસ્તુર સાહેબ) ૨૫૧,
૩૧૬, ૪૬૨
ધીરજલાલ ૩૭૫
ધીરજલાલ શાહ ૨૦૨, ૨૦૭,
૩૦૨

નટવરસિંહજી ૩૩૮, ૩૬૬, ૩૭૧
૫૨૬, ૫૨૮, ૫૩૦
નરબેરામ ૨૩૨, ૨૫૮
નરસિંહ મહેતા ૪૨૬
નરસિંહલાલજી ૨૮૩
નરસિંહલાલ ૩૬૧
નરસિંહલાલ ૭૬, ૬૭, ૧૦૨
નરીમાન જોળવાળા ૨૫૪, ૪૬૩
નામજીભાઈ ૩૩૫, ૩૫૨, ૩૫૩
નાથાભાઈ ૪૬૫
નાથુરામજી સ્વામી ૨૬૦
નાનજીભાઈ ૩૭૧
નાનાલાલ ૩૩૫
નારાયણજી ૩૩૮
નિપુણવિજયજી ૨૨૮
નિહાલચંદ ૪૬૫
નેમીચંદજી પતિ ૨૩૬
ન્યાયવિજયજી ૬૭, ૧૦૨, ૧૪૬,

૧૫૦, ૧૮૫, ૧૯૮
ન્યાયવિજયજી ૨૦૩, ૨૧૨
ન્યાયવિજયજી ૨૦૪
ન્યાયચંદ ડૉક્ટર ૨૪૧, ૨૫૭,
૨૫૯, ૩૧૨, ૩૧૪, ૪૬૪,
ન્યાયચંદ કુવાડિયા ૨૫૮, ૨૬૨,
૨૬૪, ૪૬૪
ન્હાનાલાલ કવિ. ૧૮, ૬૮, ૧૬૮
ન્હાનાસાહેબ સિન્હે ૧૬૮
પદ્મરાજજી ૧૧૮
પદ્મસાગર ૪૧૭
પરસનભાઈ ૫
પાનાચંદ ૪૬૭, ૫૧૬
પાનાચંદ ટોળિયા ૨૫૮
પાર્વતી એડવાની ૨૪૨, ૨૪૩,
૨૭૪, ૩૦૩, ૩૧૨, ૪૧૪,
૪૩૫, ૪૩૬
પાર્શ્વચંદ ૫૧
પાર્શ્વનાથ ૬૬, ૪૧૫
પી. ટી. શાહ ૨૪૧, ૩૦૩,
૪૬૪
પી. વી. ચારાની ૪૬૩
પીતુ ખરાસ ૨૫૪, ૨૬૩, ૪૩૪
પુખરાજ બાઈણા ૨૬૩

પુણ્યવિજયજી ૨૦૨, ૨૧૧,
૨૧૩

પુતલીબાઈ ૨૪૩

પુનઘીબાઈ ૩૩૪, ૩૫૫

પુરુષોત્તમદાસ પં. ૩૫૨

પુરુષોત્તમદાસજી ૨૩૯

પુરુષોત્તમબાઈ ૩૪૯

પુરુષોત્તમ ૫૧૯

પૂર્ણાનંદવિજય ૨૯૩, ૩૩૨

પુનમચંદ ૫૧૯

પુનબાઈ ૩૩૫

પુનબાઈ ૩૭૬

પુનબાઈ ૩૭૬

પેશોતન વાણિયા ૨૫૪, ૪૯૩

પોપટલાલ લક્ષ્મીચંદ ૩૩૫, ૩૩૮

પોપટલાલ ડૉક્ટર ૪૯૩

પ્રતાપ રાણા ૧૩૮

પ્રભુનારાયણસિંહ ૮૨

પ્રજ્ઞલાલ ધોળકિયા ૩૪૩

પ્રજ્ઞાસિંહજી ૩૬૮

પ્રાગજીભાઈ ૩૪૯

પ્રાણજીવન ૨૫૮

પ્રીતમ ૪૦૭

પ્રેમજીભાઈ ૩૩૫

પ્રેમવિજયજી ૨૦૪

પ્રેમાનંદ ૨૭૨

પંડિત ડૉક્ટર ૩૯૨

એફ. ડબ્લ્યુ થોમસ ૧૩૨, ૪૧૯

ફતેહચંદ ૪૬૫

ફતેહસિંહજી મહારાણા ૧૪૧

ફર્દીનંદ પેરેતનજી ૫૧૮

ફિરોજશા દરતુર /
(પીરોજશા) } ૨૫૪, ૪૬૩

ફૂલચંદજી મુનિ ૨૫૬ ૨૬૦

ફૂલચંદ દલાલ ૨૫૮, ૩૧૨

ફૂલચંદભાઈ ૨૨૭, ૨૫૭

ફૂલચંદજી વૈદ ૧૨૮, ૧૬૪

ફૂલચંદ દોસ્તી ૩૮૧

બદરીનાસજી ૧૦૦

બહુચરાજી માતા ૮, ૩૦

બચુભાઈ ૩૭૩, ૩૭૬,

બહેચર શેઠ ૩૪૯

બહેચરદાસ પં. ૭૬

બહેચરદાસ ૫, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩,

૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧,

૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૬, ૩૨, ૩૩,

૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦,

૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬,

୪୭, ୪୮, ୪୯, ୫୦, ୫୧, ୫୨,	ଭଗବାନନାମ ୪୯୩
୫୩, ୫୪, ୫୫, ୫୬, ୫୭, ୫୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୫୦
୫୯, ୬୦, ୬୧, ୬୨, ୬୩, ୬୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୫୫, ୫୫୬, ୫୫୭
୬୫, ୬୬, ୬୭, ୬୮, ୬୯, ୭୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୫୮
୭୧, ୭୨, ୭୩, ୭୪, ୭୫, ୭୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୫୯
୭୭, ୭୮, ୭୯, ୮୦, ୮୧, ୮୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୦
୮୩, ୮୪, ୮୫, ୮୬, ୮୭, ୮୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୧
୮୯, ୯୦, ୯୧, ୯୨, ୯୩, ୯୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୨
୯୫, ୯୬, ୯୭, ୯୮, ୯୯, ୧୦୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୩
୧୦୧, ୧୦୨, ୧୦୩, ୧୦୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୪
୧୦୫, ୧୦୬, ୧୦୭, ୧୦୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୫
୧୦୯, ୧୧୦, ୧୧୧, ୧୧୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୬
୧୧୩, ୧୧୪, ୧୧୫, ୧୧୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୭
୧୧୭, ୧୧୮, ୧୧୯, ୧୨୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୮
୧୨୧, ୧୨୨, ୧୨୩, ୧୨୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୬୯
୧୨୫, ୧୨୬, ୧୨୭, ୧୨୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୦
୧୨୯, ୧୩୦, ୧୩୧, ୧୩୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୧
୧୩୩, ୧୩୪, ୧୩୫, ୧୩୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୨
୧୩୭, ୧୩୮, ୧୩୯, ୧୪୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୩
୧୪୧, ୧୪୨, ୧୪୩, ୧୪୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୪
୧୪୫, ୧୪୬, ୧୪୭, ୧୪୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୫
୧୪୯, ୧୫୦, ୧୫୧, ୧୫୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୬
୧୫୩, ୧୫୪, ୧୫୫, ୧୫୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୭
୧୫୭, ୧୫୮, ୧୫୯, ୧୬୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୮
୧୬୧, ୧୬୨, ୧୬୩, ୧୬୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୭୯
୧୬୫, ୧୬୬, ୧୬୭, ୧୬୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୦
୧୬୯, ୧୭୦, ୧୭୧, ୧୭୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୧
୧୭୩, ୧୭୪, ୧୭୫, ୧୭୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୨
୧୭୭, ୧୭୮, ୧୭୯, ୧୮୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୩
୧୮୧, ୧୮୨, ୧୮୩, ୧୮୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୪
୧୮୫, ୧୮୬, ୧୮୭, ୧୮୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୫
୧୮୯, ୧୯୦, ୧୯୧, ୧୯୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୬
୧୯୩, ୧୯୪, ୧୯୫, ୧୯୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୭
୧୯୭, ୧୯୮, ୧୯୯, ୨୦୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୮
୨୦୧, ୨୦୨, ୨୦୩, ୨୦୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୮୯
୨୦୫, ୨୦୬, ୨୦୭, ୨୦୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୦
୨୦୯, ୨୧୦, ୨୧୧, ୨୧୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୧
୨୧୩, ୨୧୪, ୨୧୫, ୨୧୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୨
୨୧୭, ୨୧୮, ୨୧୯, ୨୨୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୩
୨୨୧, ୨୨୨, ୨୨୩, ୨୨୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୪
୨୨୫, ୨୨୬, ୨୨୭, ୨୨୮,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୫
୨୨୯, ୨୩୦, ୨୩୧, ୨୩୨,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୬
୨୩୩, ୨୩୪, ୨୩୫, ୨୩୬,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୭
୨୩୭, ୨୩୮, ୨୩୯, ୨୪୦,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୮
୨୪୧, ୨୪୨, ୨୪୩, ୨୪୪,	ଭଗବାନନାମ ୫୯୯
୨୪୫, ୨୪୬, ୨୪୭, ୨୪୮,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୦
୨୪୯, ୨୫୦, ୨୫୧, ୨୫୨,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୧
୨୫୩, ୨୫୪, ୨୫୫, ୨୫୬,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୨
୨୫୭, ୨୫୮, ୨୫୯, ୨୬୦,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୩
୨୬୧, ୨୬୨, ୨୬୩, ୨୬୪,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୪
୨୬୫, ୨୬୬, ୨୬୭, ୨୬୮,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୫
୨୬୯, ୨୭୦, ୨୭୧, ୨୭୨,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୬
୨୭୩, ୨୭୪, ୨୭୫, ୨୭୬,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୭
୨୭୭, ୨୭୮, ୨୭୯, ୨୮୦,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୮
୨୮୧, ୨୮୨, ୨୮୩, ୨୮୪,	ଭଗବାନନାମ ୬୦୯
୨୮୫, ୨୮୬, ୨୮୭, ୨୮୮,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୦
୨୮୯, ୨୯୦, ୨୯୧, ୨୯୨,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୧
୨୯୩, ୨୯୪, ୨୯୫, ୨୯୬,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୨
୨୯୭, ୨୯୮, ୨୯୯, ୩୦୦,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୩
୩୦୧, ୩୦୨, ୩୦୩, ୩୦୪,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୪
୩୦୫, ୩୦୬, ୩୦୭, ୩୦୮,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୫
୩୦୯, ୩୧୦, ୩୧୧, ୩୧୨,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୬
୩୧୩, ୩୧୪, ୩୧୫, ୩୧୬,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୭
୩୧୭, ୩୧୮, ୩୧୯, ୩୨୦,	ଭଗବାନନାମ ୬୧୮

મગનલાલ ૧૦૫, ૩૩૫
 મગનલાલ ૨૬૫, ૩૪૮
 મગનલાલ ૨૫૭
 મગનલાલ ૩૩૬
 મગનલાલ ૧૪૨
 મગરપત્ર દંત્ર બ ળરી ૨૩૬
 મનસુખલાલ ૨૫૪
 મનસુખલાલ ૨૬૬
 એમ. બી. દલાલ ૨૫૪
 મધાલાલ મારનર ૨૫૮
 મણિલાલ ૨૫૭
 મણિલાલ ૨૫૮
 મણિલાલ ૧૧૦
 મણિલાલ ૪૬૫
 મણિલાલ ૧૬૮
 મણિલાલ ૬૩, ૭૮
 મણિલાલ ૪૬૫
 મણિલાલ મહેતા ૨૨૧, ૨૨૬,
 ૨૨૭, ૪૬૪, ૪૬૭
 મણિલાલ ૩૭૭, ૩૭૯
 મણિલાલ વ્યાસ ૪૬૪
 મણિલાલ ૨૫૮
 મણિલાલ ૪૬૩
 મયુરદાસ તલાટી ૪૬૫
 મદનમોહન માલવિયા ૬૮, ૮૧, ૮૨

મનમોહનચંદ્ર ૪૩૦
 મનસુખલાલ ૨૬૫
 મનુભાઈ ૨૫૪, ૪૬૩
 મશતલાલ ૬૬, ૬૭, ૧૦૨
 મશતલાલ ૪૬૫
 મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદી ૮૨
 મહાવીર સ્વામી ૧૦૫, ૧૧૬,
 ૧૨૫, ૨૨૨, ૨૨૭, ૨૨૯,
 ૨૪૧, ૨૪૨, ૨૪૩, ૨૪૬,
 ૨૭૫, ૨૯૮, ૩૦૪, ૩૩૪,
 ૩૩૫, ૩૩૬, ૩૫૧, ૩૭૭,
 ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૮૬, ૩૮૭,
 ૪૧૫ ૪૪૦, ૪૪૮, ૪૬૫
 મહાસુખભાઈ ૪૬૫
 મહાસુખભાઈ ૨૭૧
 મહેન્દ્રવિજયજી ૬૭, ૧૦૨,
 ૧૧૧
 મહેન્દ્રચંદ્ર ૨૪૦
 મહેરગાનુ દુગલ ૨૫૪
 માણેકજી ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૬૩
 માણેકલાલ ૨૫૭, ૪૬૭
 માણેકસરિ ૨૦૪, ૨૧૧,
 માધવરાવ સિંધિયા ૧૭૮
 માર્ટિન લ્યુથર ૨૦૬
 માતંગેવભાઈ રાણા ૩૭૧

માવજી મહેતા ૫૧૮	મેહનવાલ ૨૫૭, ૩૪૮, ૪૯૩,
માવજીભાઈ ૨૫૮	૪૯૭
મિસ્ત્રી ડૉક્ટર ૩૧૨	મેહનવાલ ૩૭૪
મિહુ પટેલ ૩૫૪	મેહનવાલ ૫૭
મીરાબાઈ ૪૨૯	મેહનવાલ ૨૦૪
મૂલચંદ વૈરાટી ૨૦૨, ૩૭૯	મેહનવાલ ૩૯૧
મૂલજી શેઠ ૫૧૮	મેહનવાલ ૨૫૭, ૪૯૪
મૂલજીભાઈ ૨૨૭, ૨૫૭, ૪૯૭	મેહનવાલજી વૈદ ૧૨૮
મેઘજીભાઈ ૩૪૯	મેહનવાલ ૪૯૩
મૃગેન્દ્રવિજયજી ૧૦૫, ૧૩૩,	મેહનવાલ ૨૫૭, ૪૯૭
૧૩૪, ૧૩૫	મેહનવિજયજી ૩૩૦, ૩૩૨
મેદાસે ૧૬	મંગલદાસ ૫૧, ૪૬૫
મેરુભા ગઢવી ૩૬૯	મંગલદાસ ૬૨
મૈથિલીશરણુ ગુપ્તા ૮૨	મંગલદાસ શેઠ ૩૯૧
મેઘે સાહેબ ડૉક્ટર ૧૯૩	મંગલવિજયજી ૧૧૧, ૧૩૨,
મેઢીલાલજી માગવાડી ૧૪૨	૧૬૯, ૧૯૦
મેતીચંદજી રાજા ૮૨	મંચેરશા વાડિયા ૩૭૧
મેતીચંદ માસ્તર ૨૫૮	
મેતીબાઈ ૨૯૨	યદુનાથ સાર્વભૌમ ૧૦૪
મેતીબાઈ ૪૬૫	યશચંદ ૫૩૧, ૫૧૮
મેતીબાઈ વઢીન ૪૬૫	યશોવિજયજી ૬૯
મેતીબાઈ મહેતા ૩૩૧	
મેતીલાલ ૫૧૯	રઘુનાથ ગાસ્ત્રી ૩૫૨
મેતીલાલ મહેતા ૫૧૮	રઘુવંશ મહાપ ૨૭૮
મેરારજીભાઈ ૩૯૧	રણજિતસિંહ ૨૬૨

રણુશીભાઈ ૩૩૫	ઝહા, ૫૧૯
રતનજી વાઙિયા ૫૧૮	રાવજીઆદેગ ૩૯૫
રતનબહેન ૩૫૪, ૩૫૬, ૪૭૬, ૪૩૭	રૂદિસાગરજી ૨૦૪
રતિલાલ દેસાઈ ૩૭૮	રૂપભાસ ૪૧૭
રમણલાલ દેસાઈ ૩૮૧	રૂપભદાસ ૩૭૨
રમણલાલ સારાભાઈ ૩૭૭, ૩૭૮	રૂગનાથભાઈ ૩૭૧
રવજી મણીયા ૨૪૬	રૂપલાલજી ખરિયા ૨૯૨
રવજીભાઈ ૩૩૯	રૂનમ દરજી ૪૯૩
રવિય ૬ ૨૪૧	રૂનમ સિંધવા ૩૨૯, ૩૪૬, ૪૯૨
રાજકૃષ્ણ તર્કપંચાનન ૧૦૪	રેવાઈકર ૨૪૪
રાજચંદ્રજી શ્રીમદ ૩૩૪	રોશનલાલજી ચતુર ૧૪૨, ૨૨૩, ૩૮૩
રાધાકિશન પાદમજ ૨૭૬, ૩૧૯	રંગવિમળજી ૨૦૪
રામગોપાલાચાર્યજી ૧૯૩, ૩૬૬	
રામચંદ્રજી ૧૦, ૨૭૫	લક્ષ્મીચંદ્રજી વેદ ૧૨૮, ૧૫૨, ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૬૪, ૧૬૯ ૧૭૦
રામનાથજી રામી ૧૯૩, ૩૯૨	લખમીમંદ ૩૫૪
રામલાલભાઈ દોવાન ૧૯૮, ૧૯૯	લખુભાઈ ૧૭, ૨૨
રામવિજયજી ૨૧૦, ૨૧૧, ૪૬૭	એસ. પી. ટેસીટોરી ૧૩૩, ૧૪૨
રામચંદ્રજી ૪૩૦, ૪૩૧, ૪૩૨	લક્ષ્મીભાઈ ૪૯૩
રામચંદ્રજી ૨૩૯	લખ્મીસુરિ ૨૧૩
રામસલાય ત્રિવિપાન ૪૬૩	લગિતજી ૩૬૮
રાવચુરાભાઈ ૨૦૦, ૩૬૯, ૩૮૦	ચંદુભાઈ ૨૦, ૨૧
રાવસિંહજી રાડોડ ૩૩૨, ૩૪૦,	લાલુઆદેગ ૨૫૪
	લાખીઆઈ ૪૩૩

સામવિજયજી ૨૦૪, ૨૧૦
 સામયદ ૩૫૪
 સામયદ એડવાની ૨૪૨
 સામયદભાઈ ૨૫૭, ૨૬૩, ૪૬૩
 સામજીભાઈ ૩૫૪
 સામન ૧૧૩, ૩૦૩, ૩૩૮, ૩૩૯
 સામગ્રીવિજયજી ૨૧૨, ૨૧૩
 સીમાધર ૩૫૪
 લોકનાથ પં. ૨૫૫, ૨૮૩, ૩૬૩,
 ૪૬૪
 લોકામજી ૨૫૪, ૪૬૨

વિજયન્યાયસૂરિ ૨૦૩
 વિજયભાણેકસૂરિ ૨૦૩, ૨૧૧
 વિજયરાજજી મહારાવ ૩૩૧,
 ૩૩૨, ૩૩૬, ૩૪૬, ૫૧૬
 વિજયવદ્ભભસૂરિ ૨૦૨, ૨૦૩,
 ૨૦૪, ૨૦૬, ૨૧૦, ૨૧૧,
 ૨૬૫, ૨૬૬, ૪૬૬, ૪૬૭
 વિજયસિંધસૂરિ ૨૧૧
 વિજયસિંહજી ૨૬
 વિજયસેન ૧૦૪
 વિજયકર્ણસૂરિ ૨૧૦

શાન્તિવાન ૪૯૭
 શાન્તિવિજયજી ૧૧૪, ૧૧૫,
 શાન્તિવિજયજી ૨૧૦, ૨૧૧
 શામજી ૩૩૫
 શિવજી ૧૧૩
 શિવજી ૪૯૩
 શિવરતન મહોત્સા ૨૮૪
 શિવસાય ૨૫૭
 શેષમહાજી ૪૦૧
 શંકરાચાર્ય ૧૪૦, ૩૫૧

સાગરાનંદસૂરિ ૧૫૪, ૨૧૧,
 ૨૧૩. ૨૮૫
 સારાખાઈ ૩૭૬
 સાદિપની ૬૪
 સિદ્ધિ મુનીજી ૨૦૪, ૨૧૨
 સિદ્ધવન લેવી ૧૬૧
 સિંધ સાહેબ ૩૯૩
 સિંહવિજયજી ૯૭, ૧૦૨, ૧૧૧
 સિંહવિમલ ૪૧૭
 સુખરામદાસ જોખા વૈદ્ય ૪૯૩

૨૭૬, ૨૭૮, ૨૮૨, ૨૮૩,	વિશ્વાગવિજયજી ૧૭૭, ૨૧૦, ૨૨૮
૨૮૪, ૨૮૮, ૨૮૯, ૨૯૨,	વિશ્વનાથ ઝોંકટર ૩૧૨
૨૯૩, ૨૯૪, ૨૯૫, ૨૯૭,	વિસનજી ૫૧૮
૨૯૮, ૨૯૯, ૩૦૧, ૩૦૩,	વીરમચંદ ૨૫૮
૩૦૪, ૩૦૫, ૩૦૬, ૩૧૧,	વીરમશી પટેલ ૩૩૮
૩૧૪, ૩૧૬, ૩૧૭, ૩૧૮,	વીરચંદ ૨૦, ૨૧
૩૨૦, ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૨૫,	વીરચંદ ૨૦
૩૨૭, ૩૨૯, ૩૩૦, ૩૩૧,	વીરચંદ શેઠ ૬૩, ૧૧૦
૩૩૨, ૩૩૪, ૩૩૬, ૩૩૭,	વીરવિજય ૧૦૫
૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૪૩,	વૃદ્ધિધામ ૧૩૨
૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૪૮,	વેલ્લજીભાઈ ૨૫૭
૩૪૯, ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨,	વેલ્લજીભાઈ ૫૧૬
૩૫૩, ૩૫૪, ૩૫૬, ૩૫૭,	વેલ્લજીભાઈ ૩૪૯
૩૫૮, ૩૫૯, ૩૬૦, ૩૬૧,	વેલ્લજીભાઈ ૨૫૭
૩૬૨, ૩૬૩, ૩૬૪, ૩૬૫,	વેલ્લજીભાઈ ૩૩૫
૩૬૬, ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૬૯,	વેલ્લજીભાઈ ૫૧. ૭૬
૩૭૦, ૩૭૧, ૩૭૨, ૩૭૩,	વજ્રધાત્ર ૨૪૧
૩૭૪, ૩૭૫, ૩૭૬, ૩૭૭,	શકરાભાઈ ૨૦૨, ૩૦૩, ૩૭૬,
૩૭૮, ૩૭૯, ૩૮૦, ૩૮૧,	૪૩૧, ૪૩૨
૩૮૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૮૫,	શકરી ૪૫, ૪૬
૩૮૬, ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૮૯,	શાન્તાબેન ૪૩૨, ૪૩૩
૩૯૦, ૩૯૧, ૩૯૨, ૩૯૩,	શાન્તિચંદ્રજી ૪૧૭
૩૯૪, ૩૯૫, ૩૯૬, ૩૯૭,	શાન્તિધાત્ર ૨૫૭
૩૯૮, ૩૯૯, ૪૦૦, ૪૦૧,	શાન્તિધાત્ર ૩૬૧
૪૦૨, ૪૦૩, ૪૦૪, ૪૦૫,	
૪૦૬, ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૦૯,	
૪૧૦, ૪૧૧, ૪૧૨, ૪૧૩,	
૪૧૪, ૪૧૫, ૪૧૬, ૪૧૭,	
૪૧૮, ૪૧૯, ૪૨૦, ૪૨૧,	
૪૨૨, ૪૨૩, ૪૨૪, ૪૨૫,	
૪૨૬, ૪૨૭, ૪૨૮, ૪૨૯,	
૪૩૦, ૪૩૧, ૪૩૨, ૪૩૩,	
૪૩૪, ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૩૭,	
૪૩૮, ૪૩૯, ૪૪૦, ૪૪૧,	
૪૪૨, ૪૪૩, ૪૪૪, ૪૪૫,	
૪૪૬, ૪૪૭, ૪૪૮, ૪૪૯,	
૪૫૦, ૪૫૧, ૪૫૨, ૪૫૩,	
૪૫૪, ૪૫૫, ૪૫૬, ૪૫૭,	
૪૫૮, ૪૫૯, ૪૬૦, ૪૬૧,	
૪૬૨, ૪૬૩, ૪૬૪, ૪૬૫,	
૪૬૬, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૬૯,	
૪૭૦, ૪૭૧, ૪૭૨, ૪૭૩,	
૪૭૪, ૪૭૫, ૪૭૬, ૪૭૭,	
૪૭૮, ૪૭૯, ૪૮૦, ૪૮૧,	
૪૮૨, ૪૮૩, ૪૮૪, ૪૮૫,	
૪૮૬, ૪૮૭, ૪૮૮, ૪૮૯,	
૪૯૦, ૪૯૧, ૪૯૨, ૪૯૩,	
૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૬, ૪૯૭,	
૪૯૮, ૪૯૯, ૫૦૦, ૫૦૧,	
૫૦૨, ૫૦૩, ૫૦૪, ૫૦૫,	
૫૦૬, ૫૦૭, ૫૦૮, ૫૦૯,	
૫૧૦, ૫૧૧, ૫૧૨, ૫૧૩,	
૫૧૪, ૫૧૫, ૫૧૬, ૫૧૭,	
૫૧૮, ૫૧૯, ૫૨૦, ૫૨૧,	
૫૨૨, ૫૨૩, ૫૨૪, ૫૨૫,	
૫૨૬, ૫૨૭, ૫૨૮, ૫૨૯,	
૫૩૦, ૫૩૧, ૫૩૨, ૫૩૩,	
૫૩૪, ૫૩૫, ૫૩૬, ૫૩૭,	
૫૩૮, ૫૩૯, ૫૪૦, ૫૪૧,	
૫૪૨, ૫૪૩, ૫૪૪, ૫૪૫,	
૫૪૬, ૫૪૭, ૫૪૮, ૫૪૯,	
૫૫૦, ૫૫૧, ૫૫૨, ૫૫૩,	
૫૫૪, ૫૫૫, ૫૫૬, ૫૫૭,	
૫૫૮, ૫૫૯, ૫૬૦, ૫૬૧,	
૫૬૨, ૫૬૩, ૫૬૪, ૫૬૫,	
૫૬૬, ૫૬૭, ૫૬૮, ૫૬૯,	
૫૭૦, ૫૭૧, ૫૭૨, ૫૭૩,	
૫૭૪, ૫૭૫, ૫૭૬, ૫૭૭,	
૫૭૮, ૫૭૯, ૫૮૦, ૫૮૧,	
૫૮૨, ૫૮૩, ૫૮૪, ૫૮૫,	
૫૮૬, ૫૮૭, ૫૮૮, ૫૮૯,	
૫૯૦, ૫૯૧, ૫૯૨, ૫૯૩,	
૫૯૪, ૫૯૫, ૫૯૬, ૫૯૭,	
૫૯૮, ૫૯૯, ૬૦૦, ૬૦૧,	
૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૪, ૬૦૫,	
૬૦૬, ૬૦૭, ૬૦૮, ૬૦૯,	

શાન્તિશાપ ૪૯૭
 શાન્તિવિજયજી ૧૧૪, ૧૧૫,
 શાન્તિવિજયજી ૨૧૦, ૨૧૧
 શામજી ૩૩૫
 શિવજી ૧૧૩
 શિવજી ૪૯૩
 શિવરતન મહેતા ૨૮૪
 શિવશાપ ૨૫૭
 શેષમસજી ૪૦૧
 શંકરાચાર્ય ૧૪૦, ૩૫૧
 શમ્ભુશાપ ૨૫૭
 સ્વામિસુંદરાચાર્ય ૮૦
 ધીનામજી મહારાજ ૧૪૦

 સત્યનારાયણ પંડ્યા ૧૯૩, ૩૬૬
 મતીશચંદ્ર વિદ્યાશૂપજી ૧૩૩
 મદાશિવ ૧૭
 મદાશિવરાવ ૩૯૪
 સમજીબેન ૨૫૮
 સવાળરાવ મહારાજ ૧૯૮
 સાગરચંદ્રજી ૨૯૩, ૨૧૧
 સાકરચંદ ૫૧૯
 સાકરચંદ ૩૩૦, ૩૪૭, ૫૧૮
 સાકરચંદ ૪૧૮
 સાકરચંદ ૫૧૯

સાગરાનંદસરિ ૧૫૪, ૨૧૧,
 ૨૧૩. ૨૮૫
 સારાબાઈ ૩૭૬
 સાદિપની ૬૪
 સિદ્ધિ મુનીજી ૨૦૪, ૨૧૨
 સિદ્ધવ લેવી ૧૬૧
 સિંધ સાહેબ ૩૯૩
 સિંહવિજયજી ૯૭, ૧૦૨, ૧૧૧
 સિંહવિમલ ૪૧૭
 સુખરામપ્રસાદ બોખા વૈદ્ય ૪૯૩
 સુગનચંદ્રજી ધુપિયા ૧૦૧
 સુંદરશાલજી સ્વામી ૨૧૦
 સુદામા ૬૪
 સુલસા ૧૧૬
 સુરચંદ ૨૫૮
 સોમચંદ ૨૫૭
 સોમચંદ ૫૭
 સોમચંદ ૪૬૫
 સોમાબાઈ ૪૬૫
 સોરાજ કે. કાવક ૪૯૩
 સૌભાગ્યચંદ ૭૬, ૯૭, ૧૦૨
 સૌભાગ્યચંદ ૫૧૮
 સંપતરાવ ગાયકવાડ ૧૯૮
 સંપતવિજયજી ૨૧૦
 સંપૂર્ણાનંદ સ્વામી ૨૮૩

୧୮୨ ୧୪୩, ୧୪୪, ୩୮୩

୧୮୩ ୧୪୪, ୧୪୫, ୧୪୬,

୨୪୮, ୩୮୮, ୩୮୯, ୩୯୦,

୩୯୧, ୩୯୨, ୩୯୩, ୩୯୪,

୪୦୭, ୪୪୯, ୪୩୩

୧୮୩ ୨୩୧

୧୮୩ ୧୮୭, ୧୮୮, ୨୮୮,

୩୪୩, ୩୮୩, ୩୮୪, ୪୪୯

୧୮୩ ୩୪୩

୧୮୩ ୧୮୮, ୧୮୯, ୧୯୦,

୨୪୮, ୨୪୯, ୨୪୯, ୨୪୯, ୨୪୯

୨୫୧, ୨୫୩, ୨୫୪, ୨୫୫, ୨୫୬

୨୫୯, ୨୬୦, ୨୬୧, ୨୬୨, ୨୬୩

୨୬୪, ୨୬୫, ୨୬୬, ୨୬୭, ୨୬୮

୨୬୯, ୨୭୦, ୨୭୧, ୨୭୨, ୨୭୩

୨୭୪, ୨୭୫, ୨୭୬, ୨୭୭, ୨୭୮

୨୭୯, ୨୮୦, ୨୮୧, ୨୮୨, ୨୮୩

୨୮୪, ୨୮୫, ୨୮୬, ୨୮୭, ୨୮୮

୨୮୯, ୨୯୦, ୨୯୧, ୨୯୨, ୨୯୩

୨୯୪, ୨୯୫, ୨୯୬, ୨୯୭, ୨୯୮

୨୯୯, ୩୦୦, ୩୦୧, ୩୦୨, ୩୦୩

છોટીસાદી ૩૮૪

જાંબી ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨,
૫૨૦

જસાવર ૩૫૨

જામનગર ૧૫૫, ૨૦૬, ૨૧૪,
૨૫૮, ૪૭૩

જાધુજેએનરો ૨૭૩

જાંસોર ૨૭૨

જુદો ૨૩૧

જુગશાહી ૨૪૪, ૨૪૫

જેસલમેર ૨૪૦

જેઘપુર ૧૩૨, ૧૩૩, ૧૩૭,
૨૩૨, ૨૩૪, ૨૩૬

ટીકર ૩૫૭

ટીકો ૨૩૧, ૩૨૪

ડાબેજી ૩૨૪

ડિંગોડ ૨૭૧

ડુમરા ૩૫૧

તતોડિયા ૩૬૫

તારાઈ ૩૨૪

તપાણા ૩૩૫

તક્ષશિલા ૬૬, ૧૦૪, ૫૦૨, ૫૦૩

તારંગા ૩૮૩

તુમ્બડી ૩૫૭

તેરા ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨, ૫૨૦

દડી ૩૨૪

દયાળશાહનો કિલ્લો ૧૩૮

દહિસરા ૩૩૫

દાણેદ ૧૬૮, ૨૦૦

દેસવાડા ૧૩૮

દેવગઢગારિયા ૧૬૮, ૨૦૦

દેવળિયા ૩૫૭

દેવાસ ૩૬૪, ૩૬૫

દેસલપુર ૩૩૫

દેસુરી ૧૩૫

દેહગામ ૬, ૩૨, ૩૪, ૪૦, ૪૧,

૪૨, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૭,

૬૧, ૬૨, ૬૪, ૭૧, ૧૪૩,

૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૬૬,

૧૬૯, ૨૦૦, ૨૦૨, ૨૦૩,

૨૦૪, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦,

૨૧૪, ૨૬૯, ૩૭૬, ૩૭૯,

૩૮૦, ૩૮૨, ૪૬૨, ૪૬૩,

૪૬૪, ૪૬૬, ૪૬૯, ૪૮૧

ધૂળિયા ૧૫૫, ૧૫૬, ૪૫૮

ધોરાજી ૩૭૩

ધોરૈનારો ૨૩૭, ૨૩૮, ૨૪૦,
૨૫૬

તખત્રાણા ૨૩૧, ૩૪૬

નગરપારકર ૨૩૧, ૨૩૭

નળિયા ૩૫૦, ૩૫૧, ૩૫૨, ૫૨૦

નઢિયા (નવદિપ) ૧૦૩, ૧૦૪,
૫૦૧

નરોડા ૨૦૮

નવાવાસ ૩૩૫

નાકોડા ૨૩૨

નાગદા ૧૩૮

નાગસપુર ૩૩૫

નાડલાઈ ૧૩૫

નારમિયાની મુવાડી ૬

નારાયણપુર ૩૫૪

નામંદા ૬૬, ૧૦૪, ૫૦૨, ૫૦૩

નીમચ ૩૮૪

નોવે ૪૧૬

ન્યુજોર ૨૩૭

પરચેજ બેરી ૨૩૭

પરબઈ ૩૫૧

પાટણ ૨૦૬, ૨૧૪, ૨૨૧,
૪૭૩

પાડીવ ૨૨૪, ૨૬૬, ૪૫૬

પાર્શ્વનાથહિલ ૮૭

પાલીતાણા ૧૨૮, ૧૫૦, ૩૫૫,
૩૫૬, ૩૬૧, ૩૬૨, ૩૬૪,
૩૬૫, ૩૬૬, ૩૬૭, ૩૬૮, ૪૫૮

પાવાપુરી ૧૦૫, ૧૧૦

પીવરી ૩૨૪

પુણાદરા ૬

પુર ૨૨૩

પુતડી ૩૫૭

પેરિસ ૧૬૧

પોલડિયા ૩૫૨

પોરબંદર ૩૩૭, ૩૬૮, ૩૬૯,
૩૭૦, ૩૭૧, ૩૭૨, ૩૭૩,
૪૨૮, ૪૨૯, ૫૨૬, ૫૨૯,

૫૩૦, ૫૩૧, ૫૩૨

પ્રાંતિજ ૧૪૪

બાનાબી ૪૩૦	બાવનમર ૧૫૫
બાનાવર ૧૯૮	બૃજ ૩૧૮, ૩૨૦, ૩૨૮, ૩૨૯,
બાનીન ૨૦૧, ૩૦૪, ૩૦૬	૩૩૦, ૩૩૧, ૩૩૨, ૩૩૩,
બાનારમ ૬૩, ૬૬, ૬૮, ૮૦,	૩૪૦ થી ૩૪૫, ૩૪૭, ૩૮૮,
૮૧, ૮૯, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૦,	૩૪૯, ૪૫૬, ૫૧૪, ૫૧૬,
૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૬, ૧૨૩,	૫૧૭
૧૨૪, ૧૩૦, ૧૪૨, ૧૫૨,	બૃજપુર ૩૩૫
૪૦૬, ૪૫૮	ભાગ્ય ૩૫૬
બાગ ૩૭૭	ભાગબી ૩૭૬
બાલકુટ ૨૨૪	બાંધિયારા ૩૨૮
બાગબી ૩૬૮	
બાડમેર ૨૩૬	મહા સરીફ ૨૨૬
બારોહ ૩૬૫	મદ્રમ ૪૧૯
બાશામા ૨૩૧, ૨૩૨, ૨૩૩	મધુવન ૮૭
બિહડા ૩૩૫	મલીર ૨૪૫, ૨૪૬, ૨૭૧, ૨૯૪
બેરાન ૩૫૭	૩૨૩, ૩૨૪
બ્યાવર ૧૨૮, ૧૩૨, ૪૫૮	મદુવા ૧૫૪, ૨૧૪
બ્યાવરા ૩૬૫	માળિમા ૨૩૧
	માનકુવા ૩૪૬
બગાઉ ૩૫૭	માગરાળ ૩૭૩
બાલી ૩૪૪	માલી ૩૩૫, ૩૩૬, ૩૩૭,
બદ્રેશ્વર ૩૩૩, ૩૩૪, ૩૩૫,	૩૪૨, ૩૫૩, ૩૬૯, ૫૩૧
૩૫૭	મીરબપુર ૧૨૧
બાગમપુર ૧૦૫	મીરપુર ૩૨૪
બાનાડા ૩૫૧	મીરપુરખામ ૨૩૧, ૨૨૯,

૨૯૪, ૪૩૩	રોમ ૪૧૯
મુદ્રા ૩૩૫	રોહા ૩૪૩, ૩૫૫, ૪૩૬
મુંબઈ ૬૨, ૧૧૦, ૧૫૨, ૧૫૫, ૧૫૯, ૧૬૩, ૧૭૯, ૧૯૪, ૨૬૫, ૨૯૩, ૨૯૯, ૩૫૪, ૪૦૧, ૪૩૩, ૪૫૮, ૪૫૯	રંગુન ૩૫૪
મુશીદામાદ ૧૦૫	સખનૌ ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૨૫, ૧૫૨, ૪૫૮
મૂળી ૩૭૩	લાકડિયા ૩૫૭
મેડતારા ૪૩૦	વાદી ૩૬૮
મેઝમામા ૨૬૫, ૩૪૮	લાના ૩૫૧
મેરબી ૧૫૫, ૨૩૧	લાવાગ્રેષ્ઠાન ૩૨૪
મંજલ મગવાણા ૩૪૯	લાહોર ૨૮૪, ૪૧૭
મંજલ રેનડિયા ૩૫૨, ૩૫૩, ૩૫૪, ૩૫૬, ૪૩૬, ૪૫૮	લાધી ૩૨૦, ૩૨૪
મન્દમેર ૩૮૪	લૂલી ૩૩૫
	લોહાગી ૩૨૪, ૩૨૬
	લડન ૪૧૯

વર્ધા ૫૧૩	૧૮૧, ૧૮૩, ૧૮૬, ૧૮૭,
વરાહિયા ૩૫૧	૧૯૦, ૧૯૨, ૧૯૪, ૨૭૫,
વલ્લભીપુર ૧૦૪, ૫૦૭	૨૭૭, ૩૭૮, ૨૭૬, ૩૮૦,
વવાહિયા ૩૫૭	૩૮૩, ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૯૧,
વાતાપદર ૩૫૧	૩૮૪, ૩૯૫, ૩૯૬, ૩૯૮,
વાયુ ૨૩૫	૪૦૦, ૪૨૭, ૪૫૮, ૪૫૬,
વામગ્વાદ ૨૩૧	૫૦૭, ૫૩૪
વાકાનેર ૧૫૫	ગેરહી ૩૫૭
વાકુ ૩૫૦	રાખેશ્વર ૩૭૩, ૩૭૮, ૩૭૬
વાઠ ૩૫૭	
વાઠાપ ૩૪૩	મલનરાહી ૩૪૩
વિલ્લોખ ૩૪૬	મગમપુર ૧૪૬
વીમોળી ૩૫૦	મગ્નેતશિખર ૮૫, ૮૭, ૮૬,
વીરમગામ ૨૩૧	૯૧, ૯૬
વીનાપાર્વ ૧૫૨	માદરમા ૫, ૬, ૭, ૧૩, ૧૪,
વીમનગર ૨૭૧	૨૦, ૨૩, ૨૪, ૨૬, ૨૯, ૩૦,
વેધ ૩૫૭	૩૪, ૪૦, ૫૦. ૧૬૬, ૨૧૪.

૧૦૧	૧૯	ધૂનિયા	ધૂનિયા
૧૦૫	૧૪	મહેન્દ્રવિજયજી	મૃગેન્દ્રવિજયજી
૧૧૦	૧૮	પાવાપુરીથી	પાવાપુરીથી
૧૧૯	૧૩	અકુમની	અકુમની તપરયા
૧૨૫	૧૪	ત્યાજ્ય ઝો	ત્યાજ્ય ઝો
૧૬૨	૧૪	આસા કરી	આસા કરી
૧૭૬	૧	સને ૧૯૮૦	સને ૧૯૮૦
૧૮૬	૩	કલાઈ	કલાઈ
૧૯૧	૬	શિવપુરીની પ્રયાણ	શિવપુરીથી પ્રયાણ
૧૯૩	૧	શિવપુરીની પ્રયાણ	શિવપુરીથી પ્રયાણ
૧૯૭	૬	બાબોયો	બાબોયો
૧૯૭	૧૨	ટાડરમલજી	ટાડરમલજી
૧૯૯	૮	થો ૧ દીક્ષા	અયોગ્ય દીક્ષા
૨૦૨	૨૨	વિજયનેમિસુરિ	વિજયનીતિસુરિ
૨૦૫	૧૯	અવજી	અવજી
૨૦૭	૧૫	અતુરભાઈ મણિભાઈ	અતુરભાઈ મણિભાઈ
૨૧૩	૧૦	જૈનધર્મપ્રકાશ	જૈનધર્મસાધક પ્રકાશ
૨૧૪	૫	૧૯૨૦	૧૯૮૦
૨૧૪	૧૦	જન્મભુમિસ્વર્ગાદિપિ શ્રી જન્મભુમિશ્રી સ્વર્ગાદિપિ	
૨૨૪	૩, ૫	બલકુર	બલકુર
૨૩૨	૫	જાવરા કરે	જાવરા કરે
૨૪૬	૮	આપવા તથા	આપવા નથી આપવા
૨૫૦	૩	કયું હોત જો તે	કયું હોત તે
૨૫૨	૧	સ ૫૦	સ ૫૦
૨૫૨	૬	સુવાની કરી	સુવાની તૈવરી કરી
૨૫૨	૧૦	એક જાણે	એક જાણે
૨૫૪	૬	જામના	જામના
૨૫૪	૮	રવર્મવાસ	રવર્મવાસ

૨૫૫	૭	મહાનુભાવિના	મહાનુભાવિતા
૨૫૭	૧૧	ભીમચંદ	ખીમચંદ
૨૫૮	૪	જયચંદ	જટાચંદ
૨૬૫	૧૨	જૈનેતરો મને	જૈનેતરોને
૨૬૬	૪	માયા ગદસ	મામા ગદસ
૨૭૦	૨	પ્રવચનો આધ્યા	પ્રવચનો આધ્યા
૨૭૧	૧૨	સેવા સૌ માટે	સેવા માટે સૌ
૨૭૨	૨૧	કુક	કુકા
૨૮૧	૨૧	લેખાકુવર	લેખકુવર
૨૮૩	૮	નાથ	નાથ
૨૮૩	૧૧	સાધુતા	સાધુતા
૨૮૪	૯	મણી	મણી
૨૮૮	૭	જેની સંખ્યા	જૈનેની સંખ્યા

૪૧૫	૧૫	ઝંઘ છે હોઇ	ઝંઘ હોઇ
૪૨૦	૧૫	સંપાદનની	સંપાદનની
૪૩૦	૩	ભાડખેટ	ભાડખેટ
૪૩૪	૫	રીચોટી"ઝ	રિચેરિ"ઝ
૪૪૮	૭	ઉપધુકલ	ઉપધુકલ
૪૪૮	૮	લિચિના નામ	લિચિના નામે
૪૪૮	૨૪	માણસે	માણસ
૪૪૮	૨૪	પામવો	પામવો
૪૫૬	૧૫	સંપાદિ	સંપાદિત
૪૮૧	૬	સેમાજ	સમાજ
૪૮૧	૬	ઓછા	ઓછા
૪૮૧	૯	મપડો	ફાપડો
૪૮૫	૧૩	તેઓ	તેઓ
૪૮૮	૧૯	એક એક	એ એક
૪૯૫	૨	વાચકપતિ	વાચસ્પતિ
૪૯૫	૬	બ્યકય	બ્યકલ
૫૦૦	૧૭	પરંદ	પુરંદ
૫૦૬	૨	આશં	આદશં
૫૦૬	૧૭	કંઠસ્થ	કંઠસ્થ
૫૦૬	૧૯	તે	તો
૫૨૩	૮	ઉ પૂજ્ય	પૂજ્ય ઉ.

અર્જુન
શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાલા
શિવપુરી (ગ્વાલિયર)
૬
સૂચિપત્ર

મથમાળાદ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો
મરેફત પુસ્તકો

નંબર	નામ	કર્તા या સ પાદક	કિંમત
૨	ધર્મ વિયોગમાલા	મુ. શ્રી. દિમાંશુવિજયજી	૦ ૨ ૬
૩	પ્રમાણતત્ત્વલોક (પં. શ્રીરામ ગોપાલાચાર્યજીવિત ટીકાયુક્ત)	”	૧ ૧ ૬
૧૯	જૈની સમપદાર્થી	”	૦ ૬ ૩
૩૭	શ્રી પર્વકથાસંગ્રહ	”	૦ ૫ ૦

૩૬ શ્રી હાન્સમતકથા	”	૦ ૧૦ ૦
૪૯ મંરૂત પ્રાચીન મનવન સંદોહ	મુ. શ્રી વિશાલવિજયજી	૦ ૪ ૦

ગુજરાતી અનુવાદયુક્ત સંસ્કૃત પુસ્તકો

૮ જયન્ત પ્રગન્ધ	મુ. શ્રી. હિમાચલવિજયજી	૦ ૪ ૦
૨૭ સુભાષિત પદ્યરતનાકર બા. ૧	મુ. શ્રી વિશાલવિજયજી	૧ ૯ ૦
૩૦ અર્હન પ્રવચન	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૬ ૩
૮૧ સુભાષિત પદ્યરતનાકર બા. ૨	મુ. શ્રી. વિશાલવિજયજી	૧ ૯ ૦
૩૪ સુભાષિત પદ્યરતનાકર બા. ૩	”	૧ ૯ ૦
૩૬ હિમચન્દ્ર વચનામૃત	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૦ ૧૦ ૦
૪૮ સુભાષિત પદ્યરતનાકર બા. ૫	મુ. શ્રી. વિશાલવિજયજી	૦ ૧૨ ૬
૫૨ ” બા. ૪	”	૧ ૯ ૦

ગુજરાતી પુસ્તકો

૧ વિજયધર્મસૂરિ સ્વર્ગવાસ પછી	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૧ ૦ ૦
૬ વિજયધર્મસૂરિના વચન કુસુમો	”	૦ ૫ ૦
૧૦ આણુ (૭૫ ચિત્રો સાથે)	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૩ ૪ ૦
૧૧ વિજયધર્મસૂરિ ટૂંકી જીવનરેખા	ધીરજ સાક્ષી. ગાહ	૦ ૨ ૬
૧૨ આવકાચાર	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૩ ૦
૧૩ શાણી સુક્ષ્મા	”	૦ ૪ ૦
૧૪ સમયને ઓળખો બા. ૨	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૧ ૮ ૦
૧૫ ” બા. ૧	”	૧ ૦ ૦
૧૭ સમ્યક્ત્વ પ્રદીપ	ઉપા. શ્રી. મંગલવિજયજી	૦ ૫ ૦
૧૮ વિજયધર્મસૂરિ પૂજા	”	૦ ૫ ૦
૨૧ અહમચર્ચ દિગ્દર્શન	આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી	૦ ૫ ૦
૨૨ વક્તા બનો	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૫ ૦

૨૩ મહાકવિ સોમન અને તેમનીકૃતિ	મુ. શ્રી. હિમાંશુવિજયજી	૦ ૪ ૦
૨૪ આત્મજીવાડી	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	૦ ૫ ૦
૨૫ જૈનતત્ત્વજ્ઞાન	આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજી	૦ ૪ ૦
૨૬ દ્રવ્યપ્રદીપ	ઉ. શ્રી. મંગલવિજયજી	૦ ૫ ૦
૨૮ ધર્મોપદેશ	આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી	૦ ૭ ૬
૨૯ સમભંગી પ્રદીપ	ઉ. શ્રી મંગલવિજયજી	૦ ૫ ૦
૩૨ ધર્મપ્રદીપ	"	૦ ૫ ૦
૪૦ શ્રી અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખ		
સ દોહ (આખૂ ભા. ૨)	મુ. શ્રી જયન્તવિજયજી	૩ ૧૨ ૦
૪૫ શ્રી વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો	મુ. શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૦ ૧૦ ૦
૪૬ શ્રી હિમાંશુવિજયજીના લેખો	"	૧ ૮ ૦
૫૧ જૈન ધર્મ	"	૧ ૪ ૦
૫૩ મારી સિન્ધયાત્રા	"	૩ ૨ ૦
૫૫ અમારા ગુરુદેવ	રા. સુશીલ	૧ ૯ ૦
૫૬ આદિવરા	ડૉ. પુરુષોત્તમ ત્રિપાઠી	૧ ૪ ૦
૫૭ શંખેશ્વર મહાતીર્થ ભા. ૧-૨	મુ. શ્રી જયન્તવિજયજી	૧ ૯ ૦
૫૮ મારી કચ્છયાત્રા	મુ. શ્રી વિદ્યાવિજયજી	૦ ૧૦ ૦
૬૨ ગુજરાતનું પરમધન :		
શ્રી વિદ્યાવિજયજી	મૂળજીભાઈ પી. શાહ	૭ ૦ ૦

હિન્દી-સિન્ધી અને અંગ્રેજી પુસ્તકો

૪ પ્રાવકાચાર	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૫ ૦
૫ શ્રી વિજયધર્મસૂરિકે વચનકુસુમ	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૫ ૦
૭ Saying of Vijay Dharma Suri Dr. Krause		0 5 0
૯ વિજયધર્મસૂરિ અષ્ટપ્રકારિ પૂજા	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	૦ ૫ ૦

૬ આદિત્ય રત્નાકર ભા ૧	વાદિવેશ્વરજી	૬ ૦ ૦
૭ " ભા ૨	"	૬ ૦ ૦
૮ " ભા ૩	"	૬ ૦ ૦
૯ " ભા ૪	"	૬ ૦ ૦
૧૦ આસુ ભા ૧	સુ શ્રી જયતવિજયજી	૧ ૦ ૦
૧૧ જિનવાણી (ગુજરાતી)	રા મુશીન	૧ ૦ ૦
૧૨ ધર્મદેશના (ગુજરાતી)	આ શ્રી વિજયધમ સૂરિ	૧ ૦ ૦
૧૩ તત્ત્વાર્થસૂત્ર ભા ૧ (વિવેચનયુક્ત)	પ સુખનાનજી	૧ ૦ ૦
૧૪ An Interpretation of Jain Ethics	Dr Krause	૦ ૪ ૦
૧૫ The Kaleidoscope of Indian Wisdom	"	૦ ૪ ૦
૧૬ The Heritage of Indian Wisdom	"	૦ ૪ ૦
૧૭ માતેરી એ સખૂનો	અદન નસરવાનજી ખરાન	૦ ૧૨ ૦
૧૮ પ્રજુના પથે	"	૦ ૧૨ ૦
૧૯ મ તમમાગમ	"	૦ ૧૨ ૦

૧૬ An Ideal Monk	A. J. Sunawala	6 4 0
૨૦ 'મહાત્મા' દિગ્દર્શન	આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિશ્રી	૦ ૫ ૦
૩૩ મેરી મેવાડયાત્રા	મુ. શ્રી વિદ્યાવિજયશ્રી	૦ ૪ ૦
૩૫ વક્તા બનો	"	૦ ૭ ૬
૩૭ અહિંસા	"	૦ ૨ ૬
૪૧ સૂર્યોદયગર (સિન્ધી)	પાર્વતી મી. એડવાની	ભેટ
૪૨ વીરવન્દન (કવિતા)	વીરભક્ત	૦ ૨ ૬
૪૩ અહિંસા (સિન્ધી)	પાર્વતી સી. એડવાની	ભેટ
૪૪ કુલન મુઠ (સિન્ધી)	"	"
૪૭ જૈનધર્મ (હિન્દી)	મુ. શ્રી વિદ્યાવિજયશ્રી	૧ ૦ ૦
૫૦ નધો જ્યોતિ (સિન્ધી)	પાર્વતી સી. એડવાની	ભેટ
૫૪ Religious Social Discourses	Muni Vidya Vijayaji	1 0 0
૫૬ Monk and Monarch	"	6 4 0
૬૧ ઇન્દ્રવાદ	મુ. શ્રી વિદ્યાવિજયશ્રી	૧ ૪ ૦

અન્ય પુસ્તકો

૧ પાઈ અસદ મહાપણુવ (પ્રાકૃત મહાકાવ્ય)	પં. હરગોવિંદદાસ ત્રિકમ- દાસ શેઠ	૭૫ ૦ ૦
૨ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (કમલસંયમી બા. ૨ ટીકા)	સં. શ્રી જયન્તવિજયશ્રી	૩ ૮ ૦
૩ " બા. ૩	"	૩ ૮ ૦
૪ " બા. ૪	"	૩ ૮ ૦
૫ તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રાણિ ભાષ્યસહિતાનિ	ઉમાસ્વામી	૮ ૦ ૦

૬ આદ્યાદિ રત્નાકર ભા ૧	વાદિદેવજૂરિ	૬ ૦ ૦
૭ " ભા ૨	"	૬ ૦ ૦
૮ " ભા ૩	"	૬ ૦ ૦
૯ " ભા ૪	"	૬ ૦ ૦
૧૦ આમુ ભા ૧	સુ શ્રી જયનવિજયથ	૧ ૦ ૦
૧૧ જિનવાણી (ગુજરાતી)	રા મુશીન	૧ ૦ ૦
૧૨ ધર્મદેશના (ગુજરાતી)	આ શ્રી નિમ્નધમ સૂરિ	૧ ૦ ૦
૧૩ તત્વાર્થસૂત્ર ભા ૧ (વિવેચનયુક્ત)	પ સુખનાનથ	૧ ૦ ૦
૧૪ An Interpretation of Jain Ethics	Dr Krause	૦ ૪ ૦
૧૫ The Kaleidoscope of Indian Wisdom	"	૦ ૪ ૦
૧૬ The Heritage of Indian Wisdom	"	૦ ૪ ૦
૧૭ સતિરી સો સખૂનો	અદન નસરવાનથ ખરામ	૦ ૧૨ ૦
	"	૦ ૧૦ ૦
	"	૦ ૧૦ ૦

શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહનાં પુસ્તકો

રાસ-ગીતસંગ્રહો

૧ રણુરમિયાના ગમ	૦-૬-૦
૨ રામનિદ્રુજ	૦-૧૨-૦
૩ કૃષ્ણવેળી	૧-૪-૦
૪ રાસપદ્ય	૧-૮-૦
૫ રાસકૌમુદી	૧-૮-૦
૬ તારાના લેજ	૦-૮-૦
૭ બાનવીણા	૦-૧૨-૦
૮ કવિદર્શન	૦-૪-૦
૯ રાસલીના	૧-૪-૦
૧૦ ગાધી સહિતા	૧-૦-૦
૧૧ ગીત ગુર્જરી	૧-૪-૦
ખડકાઓ	
૧૨ સ્મૃતિનિદ્રુજ	૦-૮-૦
૧૩ પૂજારણ	૦-૧૦-૦
નવલિકાઓ	
૧૪ પખીનો મેળો	૧-૮-૦
નાટકો	
૧૫ યુગદર્શન	૧-૪-૦
૧૬ મહાજ્વલ	૦-૮-૦

૧૭ સાહિત્ય અંગ્રેજન	૦-૧૨-૦
૧૮ પ્રેક્ષમર (૮ કમાર ગીતો)	૦-૪-૦
ઢેડિયો નાટિકાઓ	
૧૯ પ્રેમનો દંભ	૦-૬-૦
૨૦ રસિયો વાનમ	૦-૬-૦
૨૧ તાજમહાલ	૦-૬-૦
૨૨ પાવાગદન પતન	૦-૬-૦
નવલકથાઓ	
૨૩ નિરંજના	૨-૦-૦
૨૪ વનુ ધગ	૨-૦-૦
૨૫ ત્રિનેત્ર	૦-૦-૦
૨૬ અભયકુમાર	૩-૦-૦
૨૭ મહિષારણ	૩-૦-૦
અરિત્ર	
૨૮ વીર કુમારપાળ	૦-૮-૦
૨૯ સકેતગાઢ ગાઢજહાન	૦-૮-૦
૩૦ ગુજરાતનું પરમધન	૭-૦-૦
સુનિરાજ વિદ્યાગિજપદ્ય	
પ્રવાસ	
૩૧ આણનો પ્રવાસ	૦-૪-૦

મળવાનું ઠેકાણું

પુરતકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.

રાવપુરા : વડોદરા.